

**ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА
В РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ:
ЗБІРНИК АВТОРСЬКИХ ПРОГРАМ**

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ ІМ. М.В. ОСТРОГРАДСЬКОГО

ЦЕНТР ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Психологічна допомога в розвитку особистості:
збірник авторських програм

Полтава 2019

УДК 159.9 (004.6)
П 86

Рекомендовано для поширення вченою радою Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського протокол № 4 від 24.10.2019 р.

Рецензенти:

Гончарова Н. О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології ПНПУ ім. В. Г. Короленка

Калініченко І. О. – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти ПОІППО

Власко Т. Л. – практичний психолог Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 19 Полтавської міської ради Полтавської області»

Психологічна допомога в розвитку особистості: збірник авторських програм. Упор. Самойлюк О. М. – Електронне видання. – Полтава : ПОІППО, 2019. 492 с. Доступ : <http://poippo.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-poippo>

Актуальність тематики полягає в узагальненні та поширенні кращих практик роботи працівників психологічної служби щодо здійснення корекційно-розвиткової, просвітницької роботи.

Запропоновані авторські програми затверджені до використання в закладах освіти області експертною комісією при Центрі практичної психології і соціальної роботи ПОІППО протягом 2013-2018 років.

Адресований для керівників закладів освіти, практичних психологів, соціальних педагогів та інших зацікавлених осіб.

© ПОІППО, 2019

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1 Корекційно-розвивальні (розвиткові) та корекційно-відновлювальні, профілактичні програми	6
1.1. Програми для роботи з дітьми у закладах дошкільної освіти	6
<i>Галушко Т. В.</i> Корекційно-розвивальна програма «Пізнайко» для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку»	6
<i>Родік Т. С.</i> Профілактична програма впровадження комплексу кінезіологічних вправ «Формування психологічної зрілості дітей 5-6 років в умовах закладу дошкільної освіти»	30
<i>Сухіна Н. В.</i> Корекційна програма для дітей дошкільного віку «Арт-терапія, як метод корекційно-реабілітаційного впливу в роботі з дітьми дошкільного віку, що мають порушення розвитку»	52
<i>Галушко Т. В.</i> Корекційно-розвивальна програма «Розвиток розумової діяльності та пізнавальної активності дітей із затримкою психічного розвитку» (для роботи з дітьми 5-7 років)	70
<i>Зарудська Т. А.</i> Розвивальна програма з використанням педагогічної пісочниці «Чарівна пісочна країна» (для роботи з дітьми 5-8 років)	96
1.2. Програми для роботи з дітьми у закладах загальної середньої освіти	124
<i>Бережна А. В.</i> Комплексна корекційна програма для роботи з першокласником з порушенням інтелектуального розвитку	124
<i>Шовкопляс Н. І.</i> Корекційно-розвивальна програма «Розвиток пізнавальних процесів у дітей із затримкою психічного розвитку (для першокласників)»	155
<i>Дворовенко І. В.</i> Комплекс корекційно-розвивальних вправ для індивідуальних занять з учнями 6-8 років із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання	167
<i>Лисечко В. П.</i> Індивідуальна корекційно-розвивальна програма для роботи з дітьми 6-9 років «Розвиток пізнавальних процесів молодших школярів з порушенням опорно-рухового апарату в умовах інклюзивного навчання»	193
<i>Берднікова В. П.</i> Корекційно-розвиткова програма «Розвиток пізнавальної та емоційно-вольової сфер дітей (1-4 класів) із затримкою психічного розвитку»	208
<i>Панченко Д. С.</i> Корекційно-розвиткова програма для роботи з дітьми 1-4 класів «Бажаю. Знаю. Вмію»	225
<i>Бедная А. В.</i> Розвивальна програма для дітей із затримкою психічного розвитку (для роботи з дітьми 6-10 років)	248
<i>Циганенко О. М.</i> Корекційно-розвивальна програма «Корекція та розвиток	263

емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами» (для роботи з дітьми 6-10 років)	
<i>Фалько Н. В.</i> Корекційно-відновлювальна програма «В злагоді з собою та іншими» (для роботи з дітьми 6-10 років)	285
<i>Бережна А. В.</i> Комплексна корекційна програма для роботи з учнем молодшого шкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку (для роботи з дитиною 7-8 років)	296
<i>Світлична Л. Г.</i> Розвивальна програма для учнів 2-4 класів «Калейдоскоп професій»	315
<i>Шпак Ю. П.</i> Індивідуальна програма корекційно-розвивальних занять для дітей із затримкою психічного розвитку (для роботи з дитиною 6-10 років)	330
<i>Бежан В. В.</i> Корекційно-розвивальна програма для дітей 3-4 класів «Розвиток та вдосконалення розумової діяльності, пізнавальної активності дітей з затримкою психічного розвитку»	360
<i>Бережна А. В.</i> Індивідуальна програма корекційно-розвиткових занять для роботи з дитиною 5 класу з інтелектуальним порушенням	399
<i>Циганенко О. М.</i> Програма корекційно-розвивальних занять «Корекція та розвиток пізнавальної сфери дітей з особливими освітніми потребами» (для роботи з дітьми 10-12 років)	417
Розділ 2 Просвітницькі програми	444
<i>Диниско О. А.</i> Просвітницька програма «Хто сказав, що ми не можемо змінити світ?» (для роботи з батькам та педагогічними працівниками)	444
<i>Пальоха І. В.</i> Програма просвітницьких занять для роботи з педагогічними працівниками «Психологічне розвантаження педагогічних працівників»	452
Розділ 3 Тренінгові програми	461
<i>Шевченко Л. О.</i> Тренінгові заняття для учнів 9-11 класів «Згуртування учнівського колективу»	461
<i>Шевченко Л. О.</i> Тренінгова програма для учнів 9-11 класів «Я і світ моїх можливостей»	473
Авторський колектив	488

ВСТУП

Одним із напрямів діяльності Центру практичної психології і соціальної роботи Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського є узагальнення та поширення кращого досвіду роботи працівників психологічної служби області.

Методичний посібник підготовлено з метою надання методичної допомоги в практичній діяльності фахівцям психологічної служби, підвищення ефективності роботи працівників психологічної служби, забезпечення якості надання психологічних послуг.

На сьогодні активно впроваджується інклюзивна освіта. Невід'ємною складовою інклюзивного навчання є додаткові психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові (заняття) послуги для осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти. Надання таких послуг практичними психологами здійснюється шляхом проведення індивідуальних і групових занять, що спрямовані на розвиток пізнавальної, емоційно-вольової, когнітивної сфер та сприяють ефективній соціалізації дітей у дитячому колективі. Для цього фахівцю необхідно мати відповідний інструментарій, який допоможе ефективно спланувати роботу за певним напрямом та потребою дитини.

Запропоновані програми адресовані працівникам психологічної служби області та протягом 2013-2018 років затверджені до використання в закладах освіти експертною комісією при центрі практичної психології і соціальної роботи Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського.

Програми містять опис та обґрунтування авторських ідей та підходів, чітке та повне розкриття їх змісту, очікуваних результатів, зазначені строки реалізації програм. Кожна із запропонованих програм має структурні елементи, а саме: анотація до програми, пояснювальна записка, план-сітка програми, методичні рекомендації щодо впровадження програми для практичних психологів, соціальних педагогів, педагогічних працівників, асистентів вчителів, батьків. Зазначені критерії для оцінки ефективності програми, бібліографія.

Посібник складається з 3 розділів.

Перший розділ містить програми, розроблені практичними психологами, соціальними педагогами для індивідуальної та групової роботи з дітьми у закладах дошкільної освіти.

У другому розділі подані просвітницькі програми для роботи з батьками та педагогічними працівниками закладів освіти.

Третій розділ посібника вміщує програми для тренінгової роботи з учнями 9-11 класів у напрямку особистісного розвитку.

Методичний посібник призначений для працівників психологічної служби, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів та інших педагогічних працівників, що надають корекційно-розвиткові послуги та інших зацікавлених осіб.

Зважаючи на те, що дані авторські програми розроблялися в період з 2013-2017 роки по змісту зустрічається термінологія, що на сьогоднішній день втратила свою актуальність у зв'язку з прийняттям нового Закону «Про освіту».

РОЗДІЛ 1. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІ (РОЗВИТКОВІ), КОРЕКЦІЙНО-ВІДНОВЛЮВАЛЬНІ, ПРОФІЛАКТИЧНІ ПРОГРАМИ

1.1. ПРОГРАМИ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Галушко Т. В.

Корекційно-розвивальна програма «Пізнайко» для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку

Представлено корекційно-розвивальну програму «Пізнайко» для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку, яка містить 40 комплексних занять з елементами піскової терапії. Система пропонує заняття, ігор, вправ спрямована на розвиток психічних процесів: пам'ять, увагу, сприйняття, мислення та пізнавальної діяльності, зв'язного мовлення, дрібної моторики пальців рук, уміння систематизувати, узагальнювати, порівнювати.

Представлена програма адресована практичним психологам дошкільних навчальних закладів, які працюють з дітьми із затримкою психічного розвитку і прагнуть всебічного їхнього розвитку.

Пояснювальна записка

За ранній період свого життя дитина встигає пройти величезний шлях у своєму розвитку. На кінець третього року вона вже готова піднятися на новий щабель дитинства – дошкільний. Найбільш важливе досягнення 3-4 річного віку полягає в тому, що дії набувають цілеспрямованого характеру. У цьому віці дитина вже може багато зробити сама, не чекаючи і не вимагаючи допомоги з боку дорослих, стає сміливішою та самостійнішою.

Пізнавальний розвиток дітей дошкільного віку широко вивчався як в закордонній, так і у вітчизняній психології. Зокрема, вивченню сприйняття і його розвитку приділяли увагу представники асоціативної психології – Д. Селлі, Г. Фолькельт та функціональної психології – К. Бюлер, Ж. Піаже. Серед вітчизняних психологів даним питанням займалися Є. М. Соколов, М. Д. Дворяшин, Н. А. Кудрявцева, П. А. Шеварев, Р. І. Говорова. Їх дослідження спрямовані на те, щоб розкрити основні закономірності відображення дійсності, проаналізувати особливості розвитку сприйняття у дітей дошкільного віку [15].

Проблема розвитку пам'яті у дітей дошкільного віку цікавила таких вітчизняних психологів, як А. А. Смирнову, П. І. Зінченко, З. М. Істоміна, С. Ф. Жуйкова, А. Н. Цимбалюк, Л. С. Виготського, які розглядали пам'ять як складну діяльність дитини, яка формується під впливом спілкування з дорослими в процесі активної розумової діяльності дитини [15].

Дослідженнями уваги займалися А. Н. Леонт'єв, Н. Ф. Добринін, Л. С. Виготський [15].

Мислення є вищою формою відображення мозком навколишнього світу, складним пізнавальним процесом, властивим тільки людині. У дослідженнях Л. С.

Рубінштейна, Н. А. Менчинської, З. І. Калмикова встановлено, що основу в розумовій діяльності становлять такі розумові процеси, як аналіз і синтез, від яких залежать інші розумові процеси [15]. У дослідженнях Г. І. Мінської показано, що протягом дошкільного віку дитина переходить від наочно-дієвого до словесно-логічного мислення. Отже, як бачимо у дошкільному віці з'єднуються пам'ять, увага, сприйняття, мислення і мова. У пізнавальних процесах виникає синтез зовнішніх і внутрішніх дій, які об'єднуються в єдину інтелектуальну діяльність.

На сучасному етапі в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей, які мають порушення у психічному і фізичному розвитку. Значну частину серед них займають діти із затримкою психічного розвитку. Розглядаючи діяльність дітей із затримкою психічного розвитку в аспекті проблем варто зазначити дослідження, проведені під керівництвом В. І. Лубовського, в яких вказується, що ці діти відрізняються від вікової норми більш низьким рівнем та темпом розумового розвитку, що віддзеркалюється у різних видах пізнавальної діяльності [13]. Це не може не ускладнювати процес формування у дітей цієї категорії психічних процесів та їх подальший особистісний розвиток, що зумовлюють уповільненість темпу розвитку психіки дитини, яка проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності.

Серед мережі дошкільних закладів м. Горішніх Плавнів¹ є дошкільний навчальний заклад «Казка» компенсуючого типу, головним завданням якого є: надання кваліфікованої допомоги в корекції порушень розвитку дитини; забезпечення фізичного та психологічного здоров'я дітей; формування умінь і навичок, необхідних для навчання в школі; створення сприятливих умов для виховання індивідуальності, розкриття її потенціалу та для підготовки дитини до контакту зі світом та соціального життя.

Усі діти, які виховуються в ДНЗ «Казка» перед вступом проходять комплексну оцінку в інклюзивно-ресурсному центрі, за висновками якого надаються рекомендації щодо визначення групи відповідно до проблем дитини та подальшої корекційно-розвивальної роботи з нею. Дітям із затримкою психічного розвитку рекомендована інтенсивна комплексна корекція пізнавальних процесів. Тому першочерговим завданням практичного психолога закладу є своєчасне та адекватне стимулювання пізнавальних інтересів, розвиток процесів пізнавальної діяльності дітей із затримкою психічного розвитку, що і зумовило написання даної програми.

Мета програми: розвивати пізнавальні процеси: пам'ять, увагу, сприйняття, мислення дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку.

Завдання програми:

розвиток практичних умінь орієнтуватися у предметах: формі, величині, кольорі;

розвиток пам'яті;

розвиток уваги та сприйняття;

¹ У 2016 році м. Комсомольськ перейменовано на м. Горішні Плавні

розвиток розумових операцій (аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація);

розвиток дрібної моторики пальців рук;

формування математичних знань;

розширення кругозору;

розвиток зв'язного мовлення та збагачення словникового запасу;

удосконалення навичок спілкування, уміння працювати у групі;

Цільова група: корекційно-розвивальна програма розрахована на дітей молодшого дошкільного віку (3-4 років) із затримкою психічного розвитку.

Обладнання: заняття відбуваються в кабінеті практичного психолога. На заняттях використовуються пісочниця, іграшки, олівці, роздатковий, стимульний матеріал.

Загальний час: програма розрахована на 40 занять та складається з трьох етапів: діагностичний етап – 2 заняття, корекційно-розвивальний – 37 занять, етап оцінки ефективності корекційного впливу – 1 заняття. Заняття проводяться з міні-групою (3-4 дитини) 2 рази на тиждень, а з тими дітьми, які потребують більшої уваги або не можуть працювати в групі, заняття проводяться індивідуально. Тривалість одного заняття – 15-20 хвилин.

Критерії ефективності програми. По закінченню програми проводиться повторна діагностика за основними методиками: «Розпізнання геометричних фігур та кольорів», «Склади картинку», «Назви одним словом», «Що тут зайве?», «Мами і малята», «Панель». Результати обстеження заносяться до загального протоколу (таблиця №1).

Таблиця 1

Результати обстеження та кількісної оцінки рівня інтелектуального розвитку дитини 3-4 років

№ п /п	Назва методики	<i>Рівні</i>		
		<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
1.	Анкета на визначення загальної обізнаності та запасу побутових знань	2 бали	1 бал	0 балів
2.	Методика «Розпізнання геометричних фігур та кольорів»	2 бали	1 бал	0 балів
3.	Дидактична гра «Пірамідка»	2 бали	1 бал	0 балів
4.	Методика «Мами і малята»	2 бали	1 бал	0 балів
5.	Методика «Склади картинку»	2 бали	1 бал	0 балів
6.	Дидактична гра «Панель»	2 бали	1 бал	0 балів
7.	Методика «Назви одним словом»	2 бали	1 бал	0 балів
8.	Методика «Що тут зайве?»	2 бали	1 бал	0 балів
	Всього балів	16 балів	8 балів	0 балів

Рівні розвитку визначаються, як: високий – 16-15 балів, достатній – 14-11 балів, середній – 10-6 балів, низький – 5-3 бали, дуже низький – 2-0 балів.

Досягнутим результатом програми вважається, якщо 60% вихованців вийдуть на середній рівень інтелектуального розвитку.

Разом з тим, результатом корекційно-розвивальної програми «Пізнайко» має стати сформований у дітей необхідний мінімум знань про рослинний і тваринний світ, пори року та їх ознаки, а також про предмети та явища довкілля, які близькі та зрозумілі їм, азів математики (порівняння предметів за розміром, шириною, довжиною, ознайомлення з цифрами до 5, а також із основними геометричними фігурами); про соціальні зв'язки; уміння систематизувати, порівнювати, узагальнювати.

План-сітка програми

№	Завдання	Вправи	Час	Критерії успіху
Заняття 1			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання» Вправа «Будемо знайомі»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Ознайомити з правилами роботи в пісочниці	Вправа «Знайомство з «Пісочною країною» Вправа «Правила поведінки в пісочниці»		Діти знають як поводити себе при роботі з піском
3.	Знизити психофізичне напруження	Вправа «Здрастуй, пісок!» Ігрова вправа «Пісочний дощик»		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту
4.	Розвивати дрібну моторику	Вправа «У художника Олівця»		Діти обводять малюнок по крапках
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Гра «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 2			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Вчити розпізнавати пору року (літо), правильно називати її характерні ознаки	Вправа «Спогади про літо» Вправа «Ознаки літа»		Діти називають ознаки пори року
3.	Розвивати	Ігрова вправа		Діти вміють

	спостережливість, пам'ять, уміння концентрувати увагу	«Фотограф. (Що зникло?)»		знаходити зниклі предмети
4.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа «Прощання». На сонечку»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 3			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Вчити знаходити відмінності на малюнках	Вправа «Кораблики»		Діти знаходять відмінності на малюнках
3.	Вчити порівнювати предмети за розміром	Вправа «На дні моря»		Порівнюють предмети за розміром
4.	Вчити проводити хвилясті лінії зліва направо, не відриваючи олівець від паперу	Вправа «Вчимося малювати»		Навчилися проводити хвилясті лінії
5.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа «Прощання. На сонечку»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 4			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Розвивати вміння розрізняти і правильно називати дерева; впізнавати їх за зовнішнім описом, узагальнювати предмети	Вправа «Дивний світ дерев»		Розпізнають, називають та впізнають дерева
3.	Розвивати увагу	Вправа «Знайди грибочки»		Самостійно і швидко знаходять предмети на малюнку
4.	Розвивати вміння проводити прямі лінії у різних напрямках	Вправа «Галявина ялинок»		Вміють проводити прямі лінії
5.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним,

	напруження			усміхнені, спокійні
Заняття 5			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним
2.	Вчити розпізнавати пору року (осінь), називати її характерні ознаки	Вправа «Осінь» Вправа «Ознаки осені»		Діти називають характерні ознаки пори року
3.	Розвивати вміння розпізнавати кольори	Вправа «Осіннє листя»		Самостійно розпізнають та розкладають
4.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа «Прощання»		предмети за кольорами
Заняття 6			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа «Дощик»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Розвивати зорове сприймання та увагу	Вправа «Хмаринки»		Діти відповідають на питання та розуміють поняття «багато»-«мало»
3.	Удосконалювати вміння порівнювати предмети за кольорами, розвивати зорове сприймання	Вправа «На прогулянці»		Самостійно розпізнають та порівнюють предмети за кольорами
4.	Розвивати вміння розрізняти поняття «багато»-«мало»-«жодного», рахувати до трьох	Вправа «Грибочки»		Діти дають відповіді на питання та визначають кількість предметів, рахують в межах трьох
5.	Знизити психофізичне напруження, розвивати позитивне ставлення одне до одного	Релаксаційна вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 7			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій,	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним,

	приятне ставлення до інших			усміхнені, налаштовані на подальшу роботу
2.	Розвивати вміння розрізняти і правильно називати овочі, впізнавати їх за зовнішнім описом	Вправа «Знайомство з овочами» Вправа «На городі»		Діти називають, розпізнають та впізнають овочі за зовнішніми ознаками
3.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ «Здрастуй, пісок!» Вправа «Правила поведінки в пісочниці»		Діти вільно працюють з піском, не відчувають дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском
4.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 8			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приятне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним
2.	Удосконалювати вміння розрізняти овочі за кольорами і називати їх	Вправа «Овочі з грядки»		Діти називають колір овочів та розрізняють їх, вживають узагальнююче слово «овочі»
3.	Розвивати дрібну моторику	Вправа «Готуємо обід»		Розфарбовують овочі відповідними кольорами
4.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа «Прощання. Чарівна фея»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 9			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приятне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Розвивати вміння розрізняти і правильно називати фрукти, впізнавати їх за зовнішнім описом	Вправа «Знайомство з фруктами»		Діти називають, розпізнають та впізнають фрукти
3.	Розвивати зорову	Вправа «Запам'ятай		Діти називають

	пам'ять	фрукти»		фрукти по пам'яті, які зображені на картинці
4.	Розвивати мислення, вміння співставляти частини одного цілого	Вправа «Склади картинку»		Діти самостійно складають картинку із 4 частин
5.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа «Прощання. Чарівна фея»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 10			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним
2.	Розвивати мислення, удосконалювати навички співставляти частини одного цілого	Вправа «Склади картинку»		Самостійно складають картинку із 4 частин
3.	Удосконалювати вміння розрізняти, правильно називати овочі та фрукти та класифікувати їх	Дидактична вправа «Що де лежить?»		Вміють розрізняти овочі та фрукти між собою. Вживають узагальнені слова в мові
4.	Розвивати вміння	Дидактична вправа		Обводять малюнок по пунктирній лінії
5.	Створити емоційний комфорт, позитивне ставлення одне до одного	Вправа «Сонячний зайчик»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 11			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ «Здрастуй, пісок!» Вправа «Правила поведінки в пісочниці»		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском
3.	Розвивати вміння розрізняти і	Вправа «Знайомство з своїськими		Діти називають, розрізняють та

	правильно називати тварин, впізнавати їх за зовнішнім описом	тваринами» Дидактична гра «На подвір'ї»		впізнають домашніх тварин
4.	Створити позитивний емоційний настрій	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 12			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Удосконалювати вміння розрізняти і правильно називати тварин, правильно називати звуки, які видають тварини	Гра «На бабусиному подвір'ї»		Діти називають, розрізняють домашніх тварин та емітують звуки тварин
3.	Вчити знаходити такий самий предмет, як на зразку, правильно рахувати до чотирьох	Дидактична вправа «Кошенята»		Діти самостійно знаходять однакові предмети
4.	Розвивати координацію руху руки, вчити проводити лінії, не відриваючи олівець від паперу	Дидактична вправа «Вчимося малювати»		Навчилися проводити контурні лінії
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 13			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним
2.	Вчити дітей знаходити відмінності на малюнках	Вправа «Курчата»		Діти знаходять відмінності на малюнках
3.	Вчити розрізняти поняття «мало» – «багато»	Вправа «Півник з курчатами»		Діти розрізняють поняття «мало» – «багато»
4.	Вчити групувати за певними ознаками	Дидактична вправа «До мами»		Діти називають тварин, вірно

				знаходять пару
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 14			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ «Здрастуй, пісок!» Вправа «Правила поведінки в пісочниці»		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
3.	Розвивати вміння розрізняти і правильно називати тварин, впізнавати їх за зовнішнім описом, вчити вживати в активній мові узагальнюючі слова «дикі тварини»	Вправа «Дикі тварини» Дидактична гра «Ми їдемо в гості»		Діти називають, розрізняють та впізнають диких тварин вживають узагальнююче слово «дикі тварини»
4.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 15			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Закріпити знання про тварин та їхні зовнішні ознаки	Гра «Лісові тварини»		Діти впізнають, називають та розпізнають тварин за їх зовнішніми ознаками
3.	Розвивати вміння групувати предмети за функціональними ознаками	Вправа «Нагодуй тварин»		Діти групують зображення тварин з зображенням харчів
4.	Розвивати вміння	Вправа «Змагання		Проводять не

	проводити дугоподібні лінії зліва направо	зайчиків»		виходячи за контури дугоподібні лінії
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 16			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, налаштовані на подальшу роботу
2.	Удосконалювати вміння розрізняти і правильно називати тварин, впізнавати їх за зовнішнім описом	Гра «Мої друзі»		Діти впізнають, називають та розпізнають тварин за їх зовнішніми ознаками
3.	Вчити дітей знаходити відмінності на малюнках	Вправа «Порівняй картинки»		Діти знаходять та називають розбіжності на малюнках
4.	Вчити порівнювати предмети за шириною; визначати кількість предметів: один або два	Вправа «По доріжці»		Визначають кількість предметів, показують доріжки різної ширини, пояснюють словами «ширший» – «вужчий»
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 17			20хв.	
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на спільну працю	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, сприймають один одного
2.	Розвивати вміння розрізняти і правильно називати тварин, впізнавати їх за зовнішнім описом	Вправа «Хто живе в жарких країнах?» Дидактична гра «У жаркому краю»		Діти впізнають, називають та розпізнають тварин за їх зовнішніми ознаками
3.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила	Вправ «Здрастуй, пісок!» Вправа «Правила поведінки в		Діти вільно працюють з піском, не відчувають дискомфорту, знають

	роботи з піском	пісочниці»		як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
4.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 18			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Розвивати вміння запам'ятовувати малюнки	Вправа «Запам'ятай тварин»		Діти називають тварин по пам'яті, які зображені на картинці
3.	Розвивати вміння проводити дугоподібні лінії зліва направо	Вправа «Вчимося малювати»		Вміють проводити дугоподібні лінії
4.	Вчити групувати за певними ознаками	Ігрова вправа «Допоможи мамам»		Діти називають тварин, знаходять пару кожній тварині
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 19			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Вчити розпізнавати пору року (зима), правильно називати її характерні ознаки	Вправа «Зима»		Діти називають характерні ознаки пори року
3.	Удосконалювати вміння розрізняти поняття «один» – «багато»	Вправа «Хто більше»		Вихованці розпізнають та показують один та багато предметів
4.	Вчити знаходити однакові предмети	Вправа «Сніговички»		Вміють знаходити однакові предмети на картинці
5.	Знизити	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені,

	психофізичне напруження			спокійні
Заняття 20			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Вчити викладати предмети із трьох кругів різної величини, називати величину кожного круга	Вправа «Друзі»		Діти навчилися викладати круги за величинами
3.	Розвивати увагу, вчити знаходити, впізнавати та називати місце, де сховалася Снігуронька; вживати в активній мові прийменник «за»	Вправа «Гра зі Сніговиками»		Діти знаходять захований предмет та під час відповідей застосовують прийменник «за»
4.	Вчити проводити прямі горизонтальні лінії зліва направо, не відриваючи олівець від паперу	Вправа «Вчимося малювати»		Вміють проводити горизонтальні лінії
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 21			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ «Здрастуй, пісок!» Вправа «Правила поведінки в пісочниці» Ігрова вправа «Пісочний дощик»		Діти вільно працюють з піском, не відчувають дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
3.	Вчити розрізняти і	Вправа «Геометричні		Діти називають

	правильно називати геометричні фігури	фігури» Дидактична гра «Узори на піску»		геометричні фігури та розрізняють їх
4.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 22			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним
2.	Розвивати вміння розрізняти і називати кольори; знаходити потрібний предмет серед інших	Гра «Різнокольорові м'ячі» Гра «Добери до свого кольору»		Діти називають кольори, розпізнають їх, підбирають предмети за кольорами
3.	Знизити психофізичне напруження	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 23			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним
2.	Формувати уявлення про кольори та величини	Вправа «Прикраси для ялиночки»		При виконанні завдання діти правильно підбирають кольори
3.	Вчити проводити замкнуті лінії рівно і охайно	Вправа «Свято навколо ялинки»		Діти навчилися проводити замкнуті лінії
4.	Знизити психофізичне напруження	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 24			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені
2.	Вчити знаходити предмети відповідні за формою	Вправа «Хто де живе?»		Діти самостійно знаходять відповідні предмети за формою відповідно до зразка
3.	Знизити	Вправ «Здрастуй,		Діти вільно

	психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	пісок!» Вправа «Правила поведінки в пісочниці» Ігрова вправа «Пісочний дощик»		працюють з піском, не відчувають дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
4.	Розвиток тактильної чутливості, зорового сприйняття, образного мислення, довільності	Гра-вправа «Пісочні хованки»		Діти знаходять іграшки в піску, на дотик розрізняють предмети за розміром, вживають в мові слова «малі», «великі»
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 25			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Закріпити знання розрізняти геометричні фігури	Вправа «Годинники»		Діти упізнають та називають основні геометричні фігури (коло, трикутник, квадрат)
3.	Вчити дітей порівнювати предмети за розміром	Вправа «Порівняння предметів»		Діти розрізняють предмети за розміром, відрізняють маленькі і великі та товсті і тонкі
4.	Вчити знаходити помилки на малюнках	Вправа «Хто допоможе?»		Діти говорять, що неправильно зображено на малюнку і правильно називають колір зображеного предмета
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 26			20хв.	

1.	Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, налаштовані на подальшу роботу, усміхнені, спокійні
2.	Удосконалювати знання про знайомі іграшки	Вправа «Улюблені іграшки»		Діти називають свої улюблені іграшки та дають назву іграшкам, зображених на малюнку
3.	Удосконалювати вміння розрізняти кольори, знаходити іграшки заданого кольору і називати їх	Вправа «Склади подарунки»		Розпізнають кольори, називають їх, групують предмети за кольором
4.	Розвивати зорову пам'ять	Ігрова вправа «Що змінилось?»		Діти відгадують називають іграшку, яка зникла
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа «Прощання»		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 27			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Вчити відповідати на запитання, правильно називаючи дії	Вправа «Іграшки»		Відповідають на питання, називаючи дії, які можна виконувати з певним предметом
3.	Удосконалювати вміння порівнювати предмети за розміром	Вправа «Ведмедики»		Діти розташовують предмети за розміром від найбільшого до найменшого, вживають в мові слова «великий», «малий»
4.	Вчити проводити замкнуті округлі лінії	Вправа «Вчимися малювати»		Діти обводять предмети по крапках
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним,

	до одного			усміхнені, спокійні
Заняття 28			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ «Здрастуй, пісок!». Вправа «Правила поведінки в пісочниці». Ігрова вправа «Пісочний дощик»		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
3.	Розвивати вміння впізнавати за малюнками казку та називати її героїв	Вправа «Казки та казкові герої»		Діти обережно знаходять картинку в піску та називають казку, яка зображена
4.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 29			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Удосконалювати вміння впізнавати за малюнками казку та називати її героїв	Ігрова вправа «Оживимо наші казки»		Діти самостійно впізнають за малюнками казку та називають її героїв
3.	Удосконалювати вміння порівнювати предмети за розміром; використовувати в мовленні слова «більше» – «менше»	Вправа «Три ведмедя»		Показують предмети певної величини, використовуючи слова «більше» – «менше»
4.	Вчити проводити лінії знизу вгору і згори вниз, не виходячи за краї доріжок	Вправа «Колобок»		Діти проводять лінії не виходячи за краї доріжок
5.	Закріпити позитивне	Вправа «Прощання»		Діти контактують

	ставлення дітей одне до одного			один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 30			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Вчити розпізнавати та називати предмети одягу, розуміти і вживати в активній мові узагальнююче слово «одяг»	Вправа «Знайомство з одягом»		Діти називають, розпізнають та узагальнюють предмети одягу
3.	Вчити групувати предмети за функціональними ознаками	Вправа «Допомагаємо кравцю»		Діти групують предмети, відповідно до функціональних ознак
4.	Вчити знаходити однакові предмети	Вправа «Однакові сукні»		Діти знаходять два схожих предмета
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 31			20хв.	
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на спільну працю	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Вчити підбирати відповідні за кольором і малюнком предмети	Вправа «Дівчата»		Діти з'єднують предмети за кольором
3.	Вчити розпізнавати одяг хлопчиків та дівчат	Вправа «Підбери одяг»		Діти називають одяг, які носять хлопчики та дівчатка
4.	Розвивати точні і координовані рухи	Вправа «Вчимося малювати»		Діти обводять малюнок за пунктирними лініями
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 32			20хв.	
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один

	спільну працю			одного
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ «Здрастуй, пісок!» Вправа «Правила поведінки в пісочниці»		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
3.	Вчити розпізнавати та називати предмети меблів	Вправа «Знайомство з меблями» Вправа «Квартирка для ляльки Марійки»		Діти називають, розпізнають та узагальнюють предмети меблів
4.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 33			20хв.	
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на спільну працю	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним
2.	Розширювати словниковий запас, знайомити з назвами посуду	Вправа: «Знайомство з посудом»		Називають предмети посуду, знають їх призначення
3.	Вчити самостійно і швидко знаходити однакові предмети	Вправа «Однакові вази»		Діти знаходять подібний предмет
4.	Вчити рахувати до п'яти, порівнювати кількість предметів	Вправа «Чайний сервіз»		Діти рахують в межах п'яти та називають, яких предметів більше
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 34			20хв.	
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на спільну працю	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила	Вправ «Здрастуй, пісок!». Вправа «Правила поведінки в		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають

	роботи з піском	пісочниці»		як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
3.	Розширювати словниковий запас, знайомити з назвами видів транспорту та із різним призначенням машин	Вправа «Різні види транспорту» Вправа «Допоможемо ляльці Насті»		Діти називають види транспорту, знають їх призначення
4.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 35			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені
2.	Вчити знаходити однакові предмети	Вправа «Знайди пару»		Діти знаходять однакові предмети
3.	Удосконалювати вміння розрізняти поняття «багато» - «мало» - «жодного»	Вправа «Автобуси з пасажирами»		Діти дають відповіді на питання та визначають кількість предметів
4.	Вчити проводити хвилясті лінії зліва направо	Вправа «Гонки на машинах»		Діти проводять хвилясті лінії
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 36			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, усміхнені
2.	Вчити розпізнавати пору року (весна), правильно називати її характерні ознаки	Вправа «Весна»		Діти називають пору року та знають її ознаки
3.	Удосконалювати вміння знаходити однакові предмети	Вправа «Квіти»		Діти самостійно знаходять однакові предмети
4.	Удосконалювати вміння рахувати до п'яти	Вправа «На галявині»		Діти відповідають на питання та рахують в межах п'яти
5.	Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Вправа «Прощання»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні

	ставлення дітей одне до одного			один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 37			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа «Привітання»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Вчити запам'ятовувати і називати предмети по пам'яті	Вправа «Артисти цирку»		Відповідають на питання, пригадуючи предмети, які зображені на малюнку
3.	Розвивати увагу, сприйняття	Вправа «Клоун на арені»		Діти знаходять кількість заданого предмета
4.	Вчити проводити лінії у різних напрямках	Вправа «Повітряний гімнаст»		Діти проводять лінії в різних напрямках
5.	Вчити висловлювати свої думки щодо проведених занять	Вправа «Прощання»		Діти розповідають, що їм сподобалося, запам'яталося. Діти усміхнені, задоволені

Методичні рекомендації

Методичні рекомендації практичному психологу

- Проведення корекційно-розвиткових занять здійснює психолог-фахівець.
- Забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення.
- Дотримання певної послідовності та систематичності в організації роботи за даною програмою.
- Дана корекційно-розвивальна програма побудована за певними темами, зокрема «Пори року», «Новорічне свято», тому роботу над нею слід розпочинати з жовтня місяця.
- Виконання завдань даної програми потребує ефективних прийомів та заходів роботи щодо корекційного впливу на розумову діяльність та розумову активність дітей в навчально-ігровій формі.
- Для занять з елементами піскової терапії необхідне спеціальне обладнання: водонепроникний дерев'яний ящик розміром 50x60x10см, дно і борти яких мають бути голубого або синього кольору. Пісок має бути жовтого або світло-коричневого кольору, сертифікований, піщинки мають бути середнього розміру. Піском заповнюється 1/3 ящика. Перед використанням пісок має бути просіяний, промитий та прожарений у духовій шафі.

– Тривалість корекційно-розвиткових занять не повинна перевищувати 15-20 хвилин, оскільки діти даного віку зберігають оптимальний рівень розумової працездатності саме протягом цього часу.

– Якщо дитина відчуває труднощі під час виконання певних завдань, потрібне додаткове пояснення даного завдання.

– Пам'ятайте, що кожна гра – це спілкування дітей з дорослим; школа співпраці, в якій він вчиться та радіє успіхам, і стійко переносить свої невдачі. Будьте доброзичливі, підтримуйте доброзичливу атмосферу, тоді ігри-заняття будуть корисні для розвитку дитини й підвищать якість комунікативних відносин з ним.

– Обов'язкове позитивне оцінювання кожної дитини.

Методичні рекомендації вихователям

– Під час занять на розвиток дрібної моторики пальців рук використовувати різні види роботи з дітьми як традиційні (обводити малюнок по контуру, малювати олівцями, штрихувати малюнки по пунктиру тощо), так і нетрадиційні (використовувати пісок, насіння, манку тощо).

– Під час навчально-виховного процесу використовувати ігри з піском для розвитку дрібної моторики та пізнавальних процесів (наприклад, «Знайди та опиши іграшку», «Пісочні хованки», «Різнокольорові м'ячі» тощо).

– Під час прогулянок організовувати колективні ігри для дітей, в яких є активне мовне спілкування.

– Включати в заняття завдання на порівняння пари предметів або явищ, класифікацію, узагальнення різних предметів за загальними ознаками, складання цілого з частин (наприклад «Знайди пару», «Склади картинку», «Мама та малята», «Нагодуй тваринку» тощо).

– Заняття з малювання, ліплення, виготовлення різних виробів повинні не тільки включати копіювання зразка і відпрацювання окремих графічних навичок, а й розвивати вміння планомірно досліджувати предмети, фантазувати, уявляти.

– Під час занять складати прості описові розповіді за картинкою з трьох-чотирьох речень з метою розвитку логічного мислення, активного словника, зв'язного мовлення.

Методичні рекомендації батькам

– Без допомоги батьків дитині із затримкою психічного розвитку одних занять у дитячому закладі недостатньо для корекції розвитку пізнавальної діяльності.

– Граючись з дитиною знайомте її з основними геометричними формами. Покажіть, за допомогою іграшок, дитині кулю, куб.

– Закріплення знань про величину можна організовувати під час побутових процесів (одягання, роздягання, підготовки до їжі тощо). Покажіть дитині, наприклад, на татову куртку і запитайте: «Чия така велика куртка? Татова? А де твоя куртка? Ось, бачиш, яка маленька» тощо. Готуючи обід на кухні, попросіть малюка подати найбільшу морквину. При цьому голосом, інтонацією виділіть

слова: одну велику, маленьку.

– Допомагаючи дитині оволодівати природничими знаннями, частіше запитуйте малюка про те, що ви бачили на прогулянці (тварина, квітка, дерево тощо). Розповідайте дитині про властивості побаченої тварини, рослини, фіксуйте увагу малюка на них. Після прогулянки покажіть дитині ту тварину (рослину), з якою познайомився малюк, на малюнках, фотографіях, іграшках тощо.

– Необхідно грати з дітьми в ігри, спрямовані на ознайомлення з кольором, розміром, формою. Таку гру доцільно проводити з іграшками та знайомими предметами; запитувати у дітей: «Як називається предмет?», «Дай мені кубик», «Вибери великі (маленькі) кульки» тощо.

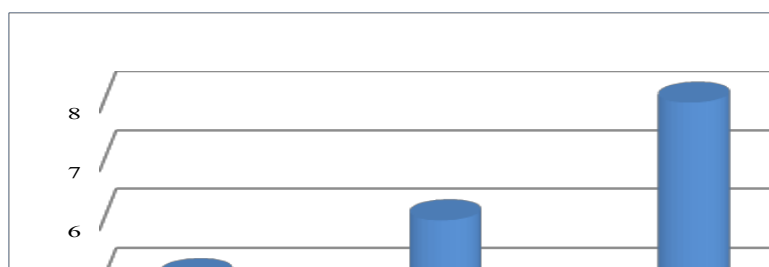
– Долучати дитину до виконання завдань за попередньо розробленим планом дій: створення будинків із конструктора, малюнків, орнаментів, аплікацій, виробів, форм, яких ви окреслюєте словесно або за допомогою схеми.

Дані про апробацію та шляхи поширення і популяризація досвіду

Корекційно-розвивальна програма «Пізнайко» для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку пройшла апробацію в дошкільному навчальному закладі № 12 «Казка» м. Горішні Плавні з 2010 року по 2013 рік. Для цього були створені групи учасників корекційних занять програми.

Результатом ефективності корекційно-розвивальної програми стало зменшення кількості дітей із низьким рівнем розвитку (діаграма № 1).

Діаграма 1

Матеріали даної програми були використані під час засідань стажувального майданчика та методичного об'єднання практичних психологів та соціальних педагогів міста. Програма презентувалась на III Національній виставці-презентації «Інноватика в сучасній освіті» у 2011 році в м. Київ.

Представлена програма використовується практичними психологами дошкільних навчальних закладів міста.

Бібліографія

1. Земцова О. М. Веселий годинник. Знайомимося з порами року. Для дітей 2-3 років: Навч. Посібник / О. М.Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2009. – 16 с.: іл. – (Розумні книжки).

2. Земцова О. М. Грамотійко. Інтелектуальний розвиток. Для дітей 2-3 років: Навч. Посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2008. – 128 с.: іл. – (Розумні книжки).
3. Земцова О. М. Знайди відмінності. Розвиваємо увагу. Для дітей 2-3 років: Навч. Посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2010. – 16 с.: іл. – (Розумні книжки).
4. Земцова О. М. Знайди відмінності. Розвиваємо увагу. Для дітей 3-4 років: Навч. Посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2010. – 16с.: іл. – (Розумні книжки).
5. Земцова О. М. Тести для дітей 3-4 років: Навч. Посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2006. – 112 с.: іл. – (Розумні книжки).
6. Земцова О. М. Цифри та числа. Вчимося рахувати. Для дітей 2-3 років: Навч. Посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2010. – 16 с.: іл. – (Розумні книжки).
7. Земцова О. М. Що нас оточує. Пізнаємо світ. Для дітей 3-4 років: Навч. Посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2007. – 16 с.: іл. – (Розумні книжки).
8. Казкотерапія в роботі з дошкільниками / Упоряд. Шик Л.А., Гаркуша Г. В., Тур Л. В., Рудик О. А. – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 240 с.: іл. – (Серія «Творчому педагогу»).
9. Комплексные развивающие занятия с детьми раннего возраста / сост. Н. Ф. Юрченко, Е. А.Семякина. – Х.: Изд. Группа «Основа», 2009. – 112 с.: ил.
10. Корекційні заняття психолога з дітьми 4-6 років / упоряд. Т. Ш. Червонна. – К.: Шк.світ, 2009. – 128с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
11. Кузуб Н. В гостях у песочной феи / Н. В. Кузуб // Дошкольный психолог. – 2010. – № 2 (7).
12. Лубовський В. И. Высшая нервная деятельность и психические особенности детей с задержкой психического развития / В. И.Лубовський // Дефектология. – 2007. – № 4.
13. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога / О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. – Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 236с. – (Дошкільний навчальний заклад. Психологія виховання).
14. Павелків Р. В. Дитяча психологія: Навчальний посібник / Р. В.Павелків, О. П. Цигипало. – К.: Академвидав, 2010. – 432с.
15. Шевцова О. А. 745 ігор для дошкільників / О. А. Шевцова – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 366с. – (Серія «ДНЗ. Вихователю»).
16. Юрченко Н. Ф. Розвивальні ігри з водою та піском / Упоряд. Н. Ф. Юрченко. – Х.: Вид. група «Основа», 2010.

Профілактична програма впровадження комплексу кінезіологічних вправ «Формування психологічної зрілості дітей 5-6 років в умовах закладу дошкільної освіти»

Програма містить комплекс кінезіологічних вправ для дітей старшого дошкільного віку, спрямованих на профілактику труднощів у навчанні, розвиток пізнавальних процесів, логічного та образного мислення дітей, полегшення засвоєння дошкільниками навчального матеріалу, оволодіння уміннями та навичками, передбаченими програмовим змістом в умовах організованих занять.

Адресовано психологам, вихователям, батькам дітей дошкільного віку.

Пояснювальна записка

*Мозок, добре впорядкований,
вартий більше, ніж добре наповнений...*

М. Монтень

Концептуальні засади реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року проголошують побудову освіти усіх рівнів з максимальним урахуванням індивідуальних фізичних, психологічних, інтелектуальних особливостей дитини кожної вікової групи. Базовий компонент дошкільної освіти та Державний стандарт початкової загальної освіти підкреслюють важливість реалізації особистісно-орієнтованої моделі на основі дитиноцентризму, створення умов для розвитку й саморозвитку дитини з урахуванням її психофізіологічних та індивідуальних особливостей; забезпечення реальної наступності між дошкільною й початковою ланками освіти.

Загальною формою психічного розвитку дитини є навчання. Навчання – спільна діяльність педагога і дитини, зорієнтована на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності [11]. Слід зазначити, що до кінця старшого дошкільного віку не всі діти досягають того рівня психологічної зрілості, який дозволив би їм успішно перейти до систематичного навчання у школі. С. Ладивір підкреслює, що «лише психологічно зрілий дошкільник здатний до соціальної адаптації й адекватного входження в навчальну діяльність школяра» [9]. М. Бітянова визначає дошкільну зрілість як «цілісний психічний стан дитини дошкільного віку, що характеризується високим ступенем розвитку тих якостей і процесів, які переживають свій розквіт саме в дошкільний період дитинства, та для яких цей період є сензитивним» [2]. І. Дубровіна до показників психологічної незрілості дітей, що вступають до школи відносить: низький мовленнєвий розвиток; нерозвинену тонку моторику; неправильне формування способів навчальної діяльності (труднощі з засвоєнням правил); низький розвиток довільної уваги, пам'яті; відсутність у дитини орієнтування на спосіб дії, недостатнє оволодіння операційними навичками (розуміння, прийняття і

утримання навчального завдання протягом всього періоду його виконання, дотримання послідовності дій); низький рівень розвитку самоконтролю [13].

Організація життєдіяльності дітей в закладі дошкільної освіти має забезпечити належний рівень соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку, підготовку їх до шкільного навчання, відповідно до вимог та критеріїв оцінки дошкільної зрілості дитини. Практика показує, що в закладах дошкільної освіти традиційні заняття з низькою активізацією рухової активності дітей викликають хронічне перенавантаження лівої півкулі мозку, недостатню активність правої півкулі. Дисбаланс проявляється в зниженні концентрації уваги, імпульсивності, тривожності, низькому рівні розвитку психічних функцій, що є базовими для успішного навчання. Очевидно, що організація навчання в умовах закладу дошкільної освіти потребує нових нестандартних підходів.

Однією з інноваційних технологій, яка ставить за мету задіяти приховані резерви всіх видів рухової активності для планомірного покращення характеристик інтелектуальної сфери дітей є освітня кінезіологія. «Кінезіологія» (в перекладі з грецької «кінезіс» – рух і «логос» – слово, мовлення) – наука про рух. Американські вчені Пол Деннісон та Гейл Деннісон розробили концепцію освітньої кінезіології та системну програму «Гімнастика розуму» [4]. Освітню кінезіологію вони трактують як вчення про розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я людини за допомогою певних рухових вправ. Кінезіологічні вправи направлені на процес розвитку в мозку міжпівкульної взаємодії шляхом виконання перехресно-латеральних рухів.

В основу методу покладено спрямований вплив на індивідуальний профіль міжпівкульної асиметрії подразниками різної модальності, що диференційовано збуджують чи пригнічують активність півкуль. Вчені довели існування чіткої залежності між «профілем латеральності» (співвідношенням моторних і сенсорних функцій, що оцінюються з допомогою стимулів, адресованих до правої і лівої сторони тіла) і особливостями протікання вищих психічних функцій: швидкістю сенсомоторних реакцій, динамічними характеристиками інтелектуальної діяльності, особливостями емоційно-особистісної сфери [1]. Дослідження нейропсихологів Л. Я. Балонова, Н. К. Корсакової, О. Р. Лурії, Є. Г. Симерницької, Є. Д. Хомської довели, що тільки злагоджена робота обох півкуль мозку обумовлює здатність людини до пристосування і вирішення завдань [1, 3]. Кінезіологічні вправи викликають утворення і мієлінізацію в мозолистому тілі великої кількості нервових шляхів, що призводить до інтеграції лівої і правої півкуль мозку. В результаті зменшується дисбаланс в роботі мозку, покращується міжпівкульна взаємодія [3, 16].

Дослідження В. М. Бехтерева, О. М. Леонтева засвідчили вплив маніпуляцій рук на функції вищої нервової діяльності, розвиток мовлення. О. Р. Лурія доводить, що активація лобних ділянок мозку сприяє покращенню організації довільної діяльності, зокрема уваги і пам'яті, а також інших психічних процесів [10]. М. М. Кольцова вказує на тісний взаємозв'язок між рівнем розвитку тонких рухів пальців рук і розвитком мовлення, формування мовленнєвої діяльності під впливом імпульсів, що надходять від пальців рук [7].

В Україні обґрунтування доцільності впровадження методу П. Деннісона в освітній процес висвітлене в дослідженні Д. В. Штриголь та О. А. Федорченко [3]. Ними вивчений та експериментально підтверджений вплив кінезіологічних вправ на увагу та розумову працездатність молодших школярів, помічено зниження невротизації дітей, покращення пам'яті та поведінки після проведення комплексу вправ. В публікаціях про ефект вправ зустрічаються дані про активізацію дрібної моторики, полегшення процесу навчання, терапію дислексії, слабкого зору, покращення психоемоційного стану, аналітико-синтетичних здібностей (до узагальнення і висновків) [3].

Програма включає кінезіологічні вправи, досліджені Д. В. Штриголь і О. А. Федорченко, розширені іншими латеральними вправами Пола Деннісона, пальчиковою гімнастикою.

Мета програми: формування рівня психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку, який дозволяє успішно перейти до систематичного навчання в школі, оволодіння уміннями та навичками, передбаченими програмовим змістом в умовах організованих занять.

Завдання програми:

1. Розвиток мислення, розумових операцій.
2. Розвиток уваги.
3. Розвиток дрібної моторики, покращення координації рухів.
4. Покращення емоційного стану учнів.
5. Зняття м'язової і психоемоційної напруги, досягнення стану релаксації і душевної рівноваги.
6. Формування почуття належності до групи;
7. Формування прагнення піклуватись про власне емоційне та психічне здоров'я.
8. Розвиток організованості, вольової регуляції.

Методи та форми роботи: індивідуальне діагностування, групова форма роботи, ігрові методи, дидактичні вправи, вправи на активізацію діяльності кори великих півкуль головного мозку, психопрофілактичні ігри.

Цільова група: діти старшого дошкільного віку.

Обладнання: іграшки, набір зі світлинами людей в різних станах, фото кінезіологічних вправ, пісочний годинник або таймер, роздатковий, стимульний матеріал, ламінований папір А-4, набір смайликів, засоби зображувальної діяльності (папір, розмальовки, фарби, олівці, маркери).

Загальний час: серія кінезіологічних вправ складається з 17 занять для всієї групи дошкільників.

Тривалість кожного заняття від 10 до 15 хвилин.

Після послідовно проведеної серії з 17 занять, в подальшому комплекси вправ в довільному порядку проводяться вихователями перед заняттями з високою інтенсивністю розумової діяльності (математика, логіка, мовленнєвий розвиток, іноземна мова тощо) протягом всього навчального року в закладі дошкільної освіти.

Важливо, щоб усі вправи виконувалися чітко за інструкцією. Педагогу, який

буде застосовувати кінезіологічні вправи, необхідно спочатку самому досконало засвоїти техніку виконання кожної вправи. Будь-які, навіть незначні на погляд непрофесіонала, зміни в техніці виконання вправ знижують, а то й зовсім зводять нанівець всю ефективність кінезіологічних занять.

Критерії ефективності програми: підвищення у дітей рівня психологічної зрілості, логічного та образного мислення, розумової працездатності. Індивідуальна діагностика проводиться психологом закладу за Програмою діагностики психологічної зрілості дітей старшого шкільного віку (автор І. Дубровіна). Комплекс діагностичних методик спрямований на якісну діагностику тих психічних функцій, які займають центральне місце в загальній картині психологічної зрілості дитини і її готовності до систематичного навчання.

Впровадження програми вважається результативним, якщо діагностика психологічної зрілості вихованців в старших групах на кінець навчального року виявляє показник низького рівня не більш, ніж у 3-5% дітей.

Педагог і психолог відстежують динаміку програми методом спостереження за пізнавальною, мовною активністю та станом емоційної сфери у вихованців на заняттях. Відмічають динаміку інтенсивності прояву переліку індикаторів, що свідчать про потребу дітей в кінезіологічних вправах [4]:

- сенсорно-моторної координації (нездатність застібати гудзики, вправно користуватися ножицями, уникання малювання, нездатність до стійкого утримання олівця);

- руху (шаркання при ходьбі, нездатність стрибати, нерозвинуте почуття дистанції);

- утримання рівноваги (неможливість встояти на одній нозі, гіперактивні і різкі рухи, розсіяність);

- уникнення організованих педагогом занять;

- знижений пізнавальний інтерес;

- пасивність на занятті або загальмованість під час виконання усних інструкцій;

- низький темп роботи групи на занятті;

- тривала в часі організаційна складова занять;

- низький рівень вікової зрілості (за результатами діагностики пам'яті, уваги, мислення, усвідомленого використання мови).

Перед початком занять з дітьми батьків знайомлять з програмою та отримують від них згоду на діагностику психологом вікової зрілості та проведення занять.

Діагностичний блок методик

Програма діагностики психологічної зрілості дітей старшого шкільного віку. Автор І. Дубровіна, (Джерело: Практическая психология образования: Учебное пособие 4-е издание: / Под редакцией И. В.Дубровиной – СПб.: Питер, 2007. – С. 216-220).

Методика 1. Діагностика розвитку елементів логічного і образного мислення, здатності до аналізу і синтезу, а також уваги і сприйняття кольору, форми, величини.

Дитині пропонують підібрати пару до шести рукавиць.

Оцінка виконання:

Не може підібрати жодної пари – 0 балів.

Правильно підбрала 1 пару – 1 бал.

Правильно підбрала 2 пари – 2 бали.

Правильно підбрала 3-6 пар – 3 бали.

Методика 2. Діагностика розвитку елементів логічного мислення (методика «вільна класифікація»).

Дитині пропонують розкласти карточки з зображенням людей, речей, тварин і рослин по групах.

Оцінка виконання:

Невиконання завдання після всіх видів допомоги – 0 балів.

Виконання після словесної вказівки підстав для класифікації – 1 бал.

Виконання після показу перших 4 карток – 2 бали.

Виконання по основній інструкції – 3 бали.

Методика 3. Діагностика самоконтролю і довільного запам'ятовування (методика «ланцюг дій»).

Дитині в невимушеній формі, але повільно і чітко пропонують виконати ряд послідовних дій. Інструкція: «Сядь за той стіл (показати за який саме), візьми олівець, аркуш паперу, намалюй людину, потім поклади олівець на місце, а малюнок візьми з собою і повернись до мене».

Оцінка виконання:

Відсутність помилок – 3 бали.

1 помилка – 2 бали.

2 і більше помилок – 1 бал.

Взагалі не виконує завдання – 0 балів.

Дана проба дозволяє виявити здатність дитини до сприйняття, розуміння і утримання завдання, що є одним з основних показників готовності до систематичного навчання.

Методика 4. Діагностика мовного розвитку, усвідомленого сприйняття і використання мови, пізнавальної активності. Дитині читають коротке оповідання, пропонують переповісти. Важливо лише дотримуватися одного принципу – наявність в оповіданні слів, які можуть бути новими для дитини. Наприклад: Одного разу в неділю Сергій з дідом пішли до Політехнічного музею. Там їх зустрів екскурсовод. Сергію було дуже цікаво в музеї. Особливо йому сподобалися старий аероплан і спорядження аквалангіста. А дід ставив екскурсоводу багато запитань про вічний двигун та довго роздивлявся різні моделі *perpetum mobile*. (Тематика розповіді може бути замінена відповідно до тієї місцевості, в якій живе дитина. Важливо дотримання принципу наявності у розповіді слів, які можуть стати новими для дитини).

Оцінка виконання: оцінюється поведінка дитини та характер запитань, які вони ставлять.

Дитина мовчить, не намагається переказувати і не задає запитань навіть після додаткової стимуляції – 0 балів.

Намагається відтворити оповідання, не розуміючи важких слів, але намагаючись їх вживати – 1 бал.

Намагається переказувати, інтерпретуючи розповідь у відповідності до свого розуміння, викривляючи зміст оповідання – 2 бали.

Починає з запитань з-приводу незрозумілих слів, потім переказує – 3 бали.

Високий результат по цій методиці може мати прогностичне значення в плані розвитку пізнавальної активності дитини, розвитку мовлення, усвідомленому використанні мови.

Методика 5. Діагностика розвитку тонкої моторики і вміння працювати за зразком.

Пропонують виконати вправу для пальців рук, показану дорослим.

Оцінка виконання (методика 5).

Виконує точно, без помилок – 3 бали.

Виконує з 1 помилкою – 2 бали.

Виконує з 2-3 помилками – 1 бал.

Не справляється із завданням, відтворення дуже віддалено нагадує зразок – 0 балів.

Загальні результати по результатам обстеження.

Дитина може набрати від 0 до 15 балів.

0 – 4 бали – свідчення про психологічну незрілість;

5 – 8 балів – показник низького рівня психологічної зрілості;

9 – 12 балів – показник середнього рівня психологічної зрілості;

13 – 15 балів – показник високого рівня психологічної зрілості.

План-сітка занять

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху
Заняття 1. Хвилинка для тіла		11 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення	5. Вправа «Перехресна	2 хв.	Діти виконують рухи

координації	ходьба»		відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися, розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Формування вміння зосередження на собі, відчуття власного тіла	7. Вправа «Метелик»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Заняття 2. Теплі долоні		12 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися, розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Розвиток дрібної моторики, активізація мовлення	7. Вправа «Ліхтарики»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Формування відчуття належності до групи	8. Гра «Приємні дотики»	1 хв.	Демонструють навички самоконтролю по відношенню до

			однолітків, доторкуються обережно
Заняття 3. Смайлик, який схожий на тебе		12 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно- моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися, розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Розвиток дрібної моторики, активізація мовлення	7. Вправа «Долоньки»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Формування позитивного сприйняття кінезіологічних вправ	8. Вправа «Смайлик»	1 хв.	Діти посміхаються
Заняття 4. Міцні кулачки		12 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація,	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання

контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі			
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Розвиток уваги, здатності до самоконтролю, контролю рухів	7. Вправа «Кулак-ребро-долоня»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Заняття 5. Паперовий сніг		13 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання

Розвиток загальної моторики як базу для розвитку дрібної моторики	7. Вправа «Ножиці»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Налаштувати на фізичну і емоційну стабілізацію, закріплення навички конструктивного зняття напруги	8. Гра «Паперовий сніг»	2 хв.	Психоемоційна розрядка та звільнення від напружених станів. Діти веселяться
Заняття 6. Букет квітів		14 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	5. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	6. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Формування навичок сенсорно-моторної координації, контролю рухів	7. Вправа «Ліхтарики»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Формування відчуття належності до групи	8. Гра «Букет квітів»	3 хв.	Дружня атмосфера в дитячому колективі під час виконання спільного завдання
Заняття 7. Веселе малювання		12 хв.	
Досягнення стану	1. Вправа «Склянка	1 хв.	Плавний рух

заспокоєння	води»		«механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування координованих рухів «рука-око», покращення рухової функції (плавні рухи)	7. Вправа «Синхронні малюнки»	2 хв.	Діти дотримуються інструкції, синхронно малюють двома руками
Заняття 8. Знайди пару для гри		12 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-	4. Вправа «Лінива	2 хв.	Діти виконують рухи

моторної координації	вісімка»		відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Розвиток уваги, навичок самоорганізації, зниження рівня конфліктності в групі	7. Гра «Знайди свою пару»	1 хв.	Товариське спілкування дітей під час гри, взаємодопомога, виконання поставленого завдання
Розвиток уваги і сенсорно-моторної координації	8. Вправа «Пилка»	1 хв.	Діти в парах виконують рухи відповідно завдання
Заняття 9. Слухняні пальчики		11хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання» вниз
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання

тулуба				
Розвиток дрібної моторики, вміння працювати по зразку	7. Вправа «Кільце»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання	
Заняття 10. Я пишаюся собою		15 хв.		
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»	
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	1 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання	
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання	
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання	
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання	
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання	
Формування позитивної самооцінки	7. Гра «Дерево наших досягнень»	5 хв.	Діти пригадують і впевнено називають свої позитивні якості	
Розвиток сенсорно-моторної координації, тривалого утримання уваги	8. Вправа «Повороти»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання	
Заняття 11. В мене є підтримка і захист		14 хв.		
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»	
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	1 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання	
Формування навичок:	3. Вправа «Кнопки	1 хв.	Діти виконують рухи	

впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	мозку»		відповідно завдання
Покращення координації	4. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	5. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	6. Вправа «Лінива вісімка»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Формування відчуття впевненості в собі та захищеності	7. Гра «Група підтримки»	5 хв.	Діти називають групу своєї підтримки
Формувати вміння переключення уваги, самоконтролю, розвиток дрібної моторики	8. Вправа «Будинок-їжачок-замок»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Заняття 12. Кирпаті носики		12 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2 Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	4. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук	5. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання

і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба			
Покращення сенсорно-моторної координації	6. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Формування навичок: розподіл уваги, керування своїми рухами, самоорганізація, переключення уваги	7. Вправа «Вухо-ніс»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Заняття 13. Гучні оплески		12 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	4. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	5. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	6. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Формування навичок: розподіл уваги, керування своїми рухами, самоорганізація, переключення уваги	7. Вправа «Вухо-ніс-оплески»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Заняття 14. Веселий танець		12 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»

Налаштування на позитивне сприймання вправ	2. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	3. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	4. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	5. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення сенсорно-моторної координації	6. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Зменшення імпульсивності. Тренування плавності рухів, покращення координації правої і лівої частин тіла	7. Вправа «Лезгінка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Заняття 15. Гарний настрій		10 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	2. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	3. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук	4. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання

і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба			
Налаштування на позитивне сприймання вправ	5. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Покращення сенсорно-моторної координації	6. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Заняття 16. Ходьба для здоров'я		12 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація, контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі	2. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Налаштування на позитивне сприймання вправ	3. Гра «Фото і я»	2 хв.	Позитивне сприймання вправ
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації рухів, контролю рухів, самоорганізації	7. Гра «Тихіше їдеш – далі будеш»	2 хв.	Дотримання правил гри
Заняття 17. Зроби навпаки		13 хв.	
Досягнення стану заспокоєння	1. Вправа «Склянка води»	1 хв.	Плавний рух «механізму ковтання»
Формування навичок: впорядкована діяльність, самоорганізація,	2. Вправа «Кнопки мозку»	1 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання

контроль рухів, підтримка рівноваги в статичному положенні і в русі			
Налаштування на позитивне сприймання вправ	3. Гра «Фото і я»	2 хв.	Діти відповідають на поставлені запитання
Покращення сенсорно-моторної координації	4. Вправа «Лінива вісімка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Покращення координації	5. Вправа «Перехресна ходьба»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися. Розвиток відчуття зв'язку між кистями рук і стопами, нижньою і верхньою частинами тулуба	6. Вправа «Викрутка»	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Розвиток навичок розподілу та переключення уваги під час роботи з дидактичним матеріалом	7. Гра «Малюнки навпаки»	3 хв.	Діти знаходять невідповідності на малюнках

Методичні рекомендації педагогам

Перед впровадженням програми педагогічні працівники закладу мають пройти теоретичну і практичну підготовку.

Необхідно ознайомитись з результатами дослідження впливу серії кінезіологічних вправ на розумову працездатність [3] та рекомендованою в бібліографії літературою.

На організованих практикумах педагог має досконало оволодіти технікою виконання вправ, які є легкими і доступними та не потребують спеціальної фізичної підготовки.

Комплекс кінезіологічних вправ тривалістю не більше 15 хвилин бажано проводити один раз на день в першій половині дня.

Рекомендується включати вправи в режим дня: перед заняттями, між заняттями, а також в середині занять з високою інтенсивністю та навантаженням на пізнавальні процеси.

Щоденними є вправи «Склянка води», «Кнопки мозку», «Викрутка», «Перехресна ходьба», «Лінива вісімка». Вони поступово ускладнюються, як це викладено в представленій програмі. Кожного разу комплекс урізноманітнюється додатковими латеральними вправами.

Нові варіанти вправ, що включаються в щоденний комплекс, доцільно повторити індивідуально з дітьми в зручний час протягом 2-3 днів.

Для мотивації дошкільників до виконання вправ, варто добирати різноманітні прийоми:

- використання музичних фонограм;
- застосування таймера з сигналом про закінчення вправи, пісочного годинника, по якому діти орієнтуються на тривалість вправи;
- декламування під час вправ художнього слова: лічилок, примовок тощо;
- обігравання вправ цікавим сюжетом;
- виконання вправ в індивідуальному темпі і в темпі музики;
- використання вихідних положень сидячи, стоячи, лежачи, тримаючись за опору;
- доповнення вправ рухами вперед і назад;
- ускладнення виконання окремих вправ заплущенням очей.

В ході занять під час бесід з дітьми про здоровий спосіб життя людей, корисний для здоров'я вплив вправ важливо користуватися наочним матеріалом (світлини, малюнки людей, що мають різні емоційні стани). Конкретність і образність мислення дошкільників потребує підкріплення абстрактних понять (сум, втома, бадьорість, життєрадісність тощо) ілюстраціями.

Правила виконання кінезіологічних вправ

Обов'язкове досконале оволодіння вправами психологом, вихователем, які проводять заняття. Досвідчений дорослий є своєрідною моделлю по виконанню вправ.

Тренер має бути збалансованим, в гарному настрої.

Обов'язкове бажання дітей. Виконання вправ за наказом не приносить користі. Необхідна мотивація та роз'яснення корисного впливу вправ.

Систематичність і регулярність занять. Ефект відчутний з перших занять та зростає при щоденному виконанні.

Заняття має розпочинатись вправою «Склянка води».

Виконання всіх вправ – при спокійному диханні.

Інформація для батьків

Кінезіологічні вправи – вправи, які полегшують процес навчання результативність вправ:

підвищується продуктивність розумової діяльності;

знижується тривожність, покращується емоційний стан, знижується невротизація, спричинена навчальною діяльністю на заняттях;

покращується пам'ять та увага.

Вправи покращують координацію рухів, мовлення, сприяють засвоєнню навичок читання та розвивають моторику рук для письма.

Тривалість занять – до 15 хвилин.

Комплекси вправ виконуються протягом навчального року. Вправи використовуються також за потреби: перед напруженою розумовою роботою,

стресовою ситуацією.

Правила виконання вправ

Вправа №1: потрібно випити склянку води.

Виконувати вправи потрібно при спокійному диханні. Тренер має бути в гарному настрої. Діти мають бажання виконувати вправи (виконання вправ за наказом не приносить користі).

Систематичність і регулярність занять (ефект відчутний з перших занять та зростає при щоденному виконанні).

Механізм дії вправ

Відбувається активація ділянок мозку, що регулюють процеси пам'яті та уваги, мовлення, координації та психоемоційної рівноваги.

Школи та дитсадки включають кінезіологічні хвилинки в режим дня.

Дані про апробацію програми та шляхи поширення і популяризації досвіду

Комплекс кінезіологічних вправ впроваджується в освітній процес Центру розвитку дитини (дошкільного навчального закладу) № 26 Кременчуцької міської ради Полтавської області з 2015/2016 навчального року. Результатом ефективності впровадження програми є збільшення кількості дітей, в яких діагностовано високий рівень вікової зрілості психічних процесів після впровадження програми в порівнянні з періодом до впровадження програми. Вихователі старших груп та психолог, спостерігаючи за поведінковими проявами дітей, що потребують корекції, відмічають конструктивні зміни в поведінці та розвитку вихованців після проведення з ними комплексу кінезіологічних вправ. Педагоги вказують, що покращується організація групи на занятті, активізується діяльність дітей, відбувається ефективно засвоєння навчального матеріалу.

Аналіз обстеження вікової психологічної зрілості дітей старших груп (розвиток уваги, пам'яті, мислення, дрібної моторики) з 2009 року по 2014 роки виявив значний відсоток дітей з низьким рівнем зрілості в кінці навчального року (від 42% до 12% щороку). Після введення в режим роботи закладу комплексу кінезіологічних вправ, відсоток дітей з низьким рівнем вікової зрілості складає 3-5% вже протягом двох років. Натомість збільшилась кількість вихованців з високим рівнем розвитку психічних процесів. Якщо до 2014 року цей показник становив лише 6-15% від кількості всіх вихованців старшого дошкільного віку, то з 2015/2016 навчального року – 24%, а з 2017 – 46%. Результати обстеження представлені в таблиці «Результати обстеження психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку в центрі розвитку дитини (днз) № 26 Кременчуцької міської ради Полтавської області (2009-2017 рр.), діаграмі 1 «Показники обстеження психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку (високий рівень) протягом 2009-2015 років та в роки впровадження комплексу кінезіологічних вправ (2016, 2017 роки)», діаграмі 2 «Показники обстеження психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку (низький рівень) протягом 2009-2015 років та в роки впровадження комплексу кінезіологічних вправ (2016,

2017 роки)».

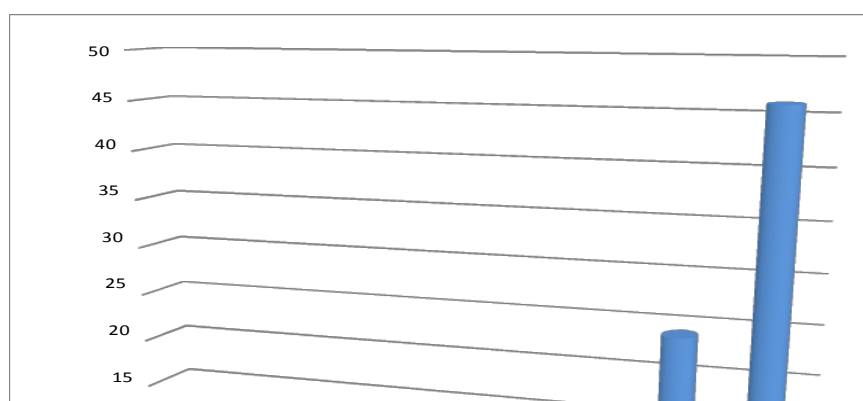
Таблиця

Результати обстеження психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку в центрі розвитку дитини (днз) № 26 Кременчуцької міської ради Полтавської області (за Програмою діагностики психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку. Автор І. Дубровіна)

Психологіч на зрілість	Навчальний рік (відсоток дітей обстеженої групи)						Впровадження кінезіологічного тренінгу	
	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017
Високий рівень	6	0	5	3	8	15	<u>24</u>	<u>46</u>
Середній рівень	61	58	53	67	67	73	73	49
Низький рівень	33	42	39	30	25	12	<u>3</u>	<u>5</u>
Психологіч на незрілість	0	0	3	0	0	0	0	0

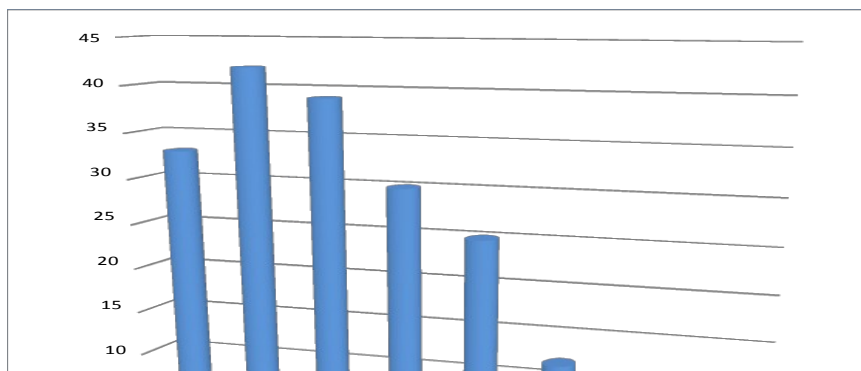
Діаграма 1

Показники обстеження психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку (високий рівень) протягом 2009-2015 років і протягом впровадження комплексу кінезіологічних вправ (2016, 2017 роки)

Діаграма 2

Показники обстеження психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку (низький рівень) протягом 2009-2015 років і протягом впровадження комплексу кінезіологічних вправ (2016, 2017 роки)

Таким чином, застосування програми, яка включає в себе комплекс кінезіологічних вправ сприяє підвищенню розумової працездатності на заняттях, покращенню ефективності засвоєння дітьми навчального матеріалу, підвищенню рівня вікової психологічної зрілості дитини в цілому.

Досвід використання програми був представлений на засіданнях методичного об'єднання практичних психологів закладів дошкільної освіти міста Кременчука, практикумах міської творчої групи з освітньої кінезіології.

Бібліографія

1. Антипенко О. Е. Нейропсихологія: курс лекцій / О. Е. Антипенко. – Витебск: Издательство УО «ВГУ ім. П. М. Машерова», 2005. – 155 с.
2. Діагностика дошкільної зрілості [Текст] / М. Бітянова, О. Барчук // Шкільний психолог. – 2000. – № 30. – С.3-12.
3. Влияние латеральной терапии на внимание младших школьников [Текст] / Д. В. Штрыголь, О. А. Федорченко // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2014. – N 9. – С. 54-57.
4. Гимнастика мозга / Brain Gym. Перевод книги «Brain Gym: Teacher's Edition.» Paul E Dennison and Gail E. Dennison. 2010 URL: http://stf-smtu.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=99&Itemid=138
5. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Кинезиологические методы коррекции нарушений межполушарного взаимодействия и функция обучения [Текст] / Г. Е. Шанина // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2002. – № 3. – С. 10-28.
7. Кольцова М. М. Двигательная активность и развитие функции мозга ребенка // Хрестоматія по теорії і методикі розвитку речі дітей дошкільного віку. – М., 1999.
8. Ви збираєтесь до школи. Програма діагностики психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку// Дитячий садок. – 2006. – №21(375). – С. 4-5.
9. Ладивір С. О. Дошкільник напередодні шкільного життя [Текст] С. О. Ладивір // Вихователь-методист. – 2010. – № 7. – С. 4-13.
10. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Изд. Центр «Академия», 2003. – 384 с.
11. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для

студентів вищих навчальних закладів/ Т. І. Поніманська. – К.: Акамвидав, 2006. – 456 с.

12. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р від 14.12.16 [Електронний ресурс] // Освіта.ua. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/

13. Практическая психология образования: Учебное пособие 4-е издание. / Под ред. И. В. Дубровиной – СПб.: Питер, 2007. – 592 с.

14. Развитие мозга. 30 упражнений для мозга детей, школьников, взрослых и пожилых людей. URL: <http://heaclub.ru/razvitie-mozga-uprazhneniya-dlya-mozga-dlya-detej-shkolnikov-vzroslyh-i-pozhilyh-lyudej>

15. Ройз С. Чарівна паличка для батьків: Дитинознавство (теорія розвитку та виховання); Як із буки зробити посміхайку (практикум для батьків); Секрети дорослого життя (практикум для дітей). – К.: Ніка-Центр, 2005. – 184 с.

16. Сиротюк А. Л. Обучение детей с учетом психофизиологии / А. Л. Сиротюк. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 128 с.

17. Теоретичний аналіз проблеми застосування кінезіологічних вправ у роботі вчителя основ здоров'я для формування та збереження здоров'я школярів [Текст] / І. В. Шеремет, К. С. Василенко // Матеріали другого міжнародного симпозіуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління»: Зб. наук. праць в 2-х частинах / за ред. Страшка С. В. – Вип. 2. – Ч. 2. – К.:Алатон, 2018. – 149 с.

18. Ханнафорд К. Л. Мудрое движение. Мы учимся не только головой / К. Л. Ханнафорд; Пер. с англ. – М., 1999. – 238 с.

Сухіна Н. В.

Корекційна програма для дітей дошкільного віку «Арт-терапія, як метод корекційно-реабілітаційного впливу в роботі з дітьми дошкільного віку, що мають порушення розвитку»

Представлено цикл групових корекційних занять, що включають методи та прийоми арт-терапії, які дозволяють вирішувати питання реабілітації та соціальної адаптації дітей з проблемами в розвитку. Методичний матеріал включає: розробки групових занять практичного психолога з дітьми, що мають порушення в розвитку; рекомендації спеціалістам, щодо проведення корекційних занять; ігрові методи, що сприяють актуалізації внутрішнього потенціалу та розвитку адаптаційних можливостей, соціалізації. Адресовано широкому колу спеціалістів, які працюють з дітьми, що мають порушення в розвитку, їх батькам та іншим зацікавленим особам, хто допомагає дітям зростати, розвиватись та знаходити своє місце в житті.

Пояснювальна записка

1. Актуальність

На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні, нагальними є питання всебічного гармонійного особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, що забезпечить їх подальшу успішну соціалізацію. Серед актуальних можливостей удосконалення реабілітаційних технологій належна увага надається арт-терапії. **Арт-терапія** – це реабілітація за допомогою залучення дитини до мистецтв. Усі види мистецтва, що є прийнятними для дитини з особливостями розвитку в дошкільному віці позитивно впливають на адекватність її поведінки, допомагають регулювати негативні емоційні прояви, розширюють її соціальний досвід. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Вона має змогу відреагувати свої почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності і спілкування, необхідні для її повноцінного розвитку та пристосування до навколишнього середовища. Важливу роль мистецтва у розвитку дітей з особливими освітніми потребами відзначали представники зарубіжної спеціальної педагогіки (Е. Сеген, Ж. Демор, О. Декролі), а також російські вітчизняні психологи і лікарі (Л. Виготський, А. Граборов, В. Кащенко та інші). Сучасні дослідники (В. Коропуліна, М. Смірнова, Н. Гордєєва) визначають арт-терапію як засіб та технологію реабілітації дітей із проблемами у розвитку за допомогою мистецтва та художньо-творчої діяльності, яка базується на здібностях до образного сприйняття довкілля.

Досить потужним імпульсом для запуску активності, розвитку мотивації та позитивного самосприйняття є потреба дитини в самовиявленні та самоствердженні для реалізації якої використовується мистецька діяльність. Особлива увага акцентується на отриманні дітьми, позитивних вражень, емоцій та переживанні власної «успішності», що є рушійною силою розвитку внутрішніх ресурсів дитини. **Арт-терапія охоплює:** казкотерапію, лялькотерапію, орігамі, музикотерапію, тілесно-орієнтовану, анімалотерапію, пісочну терапію, ігротерапію і т.д. Одним із найцікавіших напрямків арт-терапії є **створення театральних вистав для дітей**. Для маленьких глядачів яскрава вистава-мініатюра, яка вводить їх у світ живих тваринок, вчить з ними розмовляти, контактувати, дає дитині психологічні уроки дружби і рівноваги. Музичне оформлення створює атмосферу гармонії акторів, ляльок та глядачів. Динаміка вистави відповідає психологічному сприйняттю малят і викликає спалах дитячих позитивних емоцій. На протязі заняття діти не тільки отримують задоволення від пізнання навколишнього світу, але й вчаться керувати собою та відчувати темпоритм сюжету. Театральна вистава розвиває пам'ять, мислення, увагу та уяву, дозволяє здійснювати корекцію емоційних та поведінкових порушень, сприяє підвищенню самооцінки та віри у власні сили. На сучасному етапі арт-терапевтична робота здійснюється у двох напрямках: перший напрямок – це арт-терапевтична допомога дітям зі збереженим інтелектом, але які мають проблеми у розвитку; другий напрямок – це арт-терапевтична допомога дітям, які мають порушення інтелекту. В залежності від

особливостей розвитку дітей вибудовується алгоритм арт-терапевтичного заняття. Ігри, вправи та завдання можуть варіюватись та змінюватись, орієнтуючись на реальні можливості дітей. Так, наприклад, для глухих та слабочуючих дітей адаптуємо заняття та здійснюємо корекційно-розвивальний вплив при активній участі сурдопедагогів. Корекція психічного розвитку дітей із помірно розумовою відсталістю можлива за умови застосування таких методів навчання і виховання, які характерні для роботи з дітьми раннього та дошкільного віку. Насамперед, такі сеанси арт-терапії рекомендовані дітям із затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю, розладами аутичного спектру, затримкою мовленнєвого розвитку, неврозами, гіперактивністю та дефіцитом уваги, порушеннями поведінки і т.д.

Активна взаємодія із спеціалістами закладу та батьками – запорука успіху у вирішенні навчально-реабілітаційних завдань дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх адаптації та соціалізації. Добре слово, приємна музика, цікава казка, підтримка близьких та значущих людей покращує душевне здоров'я, відновлює віру у власні сили, виявляє приховані можливості людини. Арт-терапія як частина реабілітаційного процесу сприяє розвитку мотивації, мобілізації внутрішнього потенціалу дитини, покращує її соціальну адаптацію.

Висновок: Слід зазначити, що арт-терапія і такий її напрямок як казкотерапія в поєднанні з театральною, музично-ритмічною та художньо-естетичною діяльністю дозволяє більш успішно вирішувати питання реабілітації та адаптації дітей з проблемами в розвитку. Таким чином, усе вищесказане дозволяє зробити висновок, що використовуючи весь комплекс соціально-психологічної підтримки, який включає прийоми і методи арт-терапії в корекційну роботу, створюють сприятливі можливості для самовираження дітей, які мають порушення в розвитку, підвищується їх інтерес до оточуючої дійсності. При цьому відбувається не тільки здійснення процесу навчання і виховання, а і здійснюється процес соціалізації таких дітей.

1.2 Цілі та завдання арт-терапії в корекційній роботі з дітьми, що мають порушення в розвитку

Мета: арт-терапії: сприяти актуалізації внутрішнього потенціалу та розвитку адаптаційних можливостей, соціалізації.

Завдання:

- розширювати уявлення про навколишній світ;
- розвивати та корегувати пізнавальні процеси;
- сприяти розвитку мотивації та самовираженню в мистецьких видах діяльності;
- сприяти розвитку позитивного самосприйняття, комунікації та саморегуляції;
- корегувати емоційні та поведінкові розлади.

Методи реалізації завдань:

- ігри на взаємодію, вільні й тематичні ігри-імітації;
- психогімнастика (імітаційні ігри);
- вільне і тематичне малювання;

- психомоторні та рухливі ігри;
- метафоричні етюди-релаксації;
- танці, ритміко-тілесні вправи, тілесні релаксації, пальчикові ігри, гра на музичних інструментах;
- бесіда, обговорення розповідей, ігор тощо.

Критерії діагностичного обстеження дошкільників: Показники розвитку пізнавальної, емоційно-вольової та діяльнісної сфери.

З метою відстеження динаміки в розвитку, корекції індивідуальних програм розвитку та з'ясування результативності занять комплексне обстеження розвитку дитини здійснюється спеціалістами закладу тричі на рік (вересень, січень, червень).

Принципи корекційно-реабілітаційної роботи:

- комплексного впливу;
- систематичності;
- диференційований та індивідуальний підхід.

Структура занять:

Привітання. Емоційне включення в заняття (потішки, вірші, пальчикові ігри та вправи).

Велика гра (основна частина). Відводиться основна частина часу і основне змістове навантаження. Форми роботи: театральна вистава, бесіда, вправи, етюди, рухливі ігри, ігри на музичних інструментах.

Розслаблення (стабілізація). Використання рухливих ігор, терапія мистецтвом: малювання, музичний супровід, танцювальні композиції, релаксація.

Організація занять:

Група складається з 6-8 дітей, що мають особливі освітні потреби (діти з вадами мовлення, інтелектуальною недостатністю, порушенням слуху, розладами аутичного спектру, комплексними вадами).

Кількість занять на місяць – 1.

Тривалість заняття – 20-30 хв.

Термін проведення занять – з вересня по травень.

Очікувані результати: Позитивні зрушення в розвитку пізнавальної, емоційно-вольової та діяльнісної сфери. Проте результати корекційно-реабілітаційного впливу будуть неоднорідними та розтягнутими в часі, оскільки будуть залежати від потенційних можливостей дитини, враховуючи структуру її аномального розвитку.

Ефективність занять визначається за наступними показниками:

Розвиток інтересу та позитивного емоційного відгуку.

Розвиток пізнавальної активності.

Позитивне ставлення до однолітків, дружні стосунки між ними.

Упевненість у своїх силах, почуття самоповаги.

Прагнення до активності, ініціативи, комунікації з дорослими та дітьми.

Розвиток активного мовлення та збагачення словникового запасу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Розвиток комунікативних вмінь.

Адекватна реакція в ході творчої взаємодії з дітьми та дорослими.

Прояви емпатії, охайності, дисциплінованості.

1.3 Обладнання та матеріали

Музична зала, ширма, ляльковий театр, стільчики для дітей, фортепіано, м'які модулі, музичні інструменти (дзвіночки, брязкальця, трикутники, металофони, бубни, маракаси), відповідні декорації та реквізит до театральних вистав, реквізит для рухливих та імітаційних ігор, засоби зображувальної діяльності (столи, стільчики, папір, розмальовки, фарби, олівці, маркери, ємкості з водою, пензлі, стіл).

План-сітка програми

Завдання	Обладнання	Ігри, вправи	Час (хв.)	Очікувані результати
Заняття 1 (вересень) «Осінь казочка»				
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Потішки, пальчикові ігри, вірші та заклички	Привітання	2-3	Емоційне включення
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати пізнавальні процеси	Музична зала, фортепіано, музичний центр, костюми казкових персонажів: лисичка, їжачок та зайчик	Вистава «Осінь казка»	10-15	Споглядання казкової вистави, емоційна реакція на появу персонажів та хід подій
Зняти емоційне напруження, створити ситуацію довіри та безпеки	Осінні листочки з картону, аудіозапис з повільною музичною темою	Вільний танок «Танок осінніх листочків»	2-3	Розслаблення, вільні рухи в межах залу під музику
Розвивати навички комунікації та саморегуляції, вчити переборювати відчуття власного страху та напруження	Реквізит для гри: шапочки зайченят	Рухлива гра «Зайчики та лисичка»	3-5	Взаємодія дітей, виконання ігрових дій
Розвивати навички	Реквізит для гри: кошик та муляжі	Рухлива гра «Збери	3-5	Взаємодія дітей, дотримання

комунікації та саморегуляції, виховувати доброту та співчуття	грибів (20шт)	грибочки»		правил гри
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію	Розмальовки з одним з казкових персонажів (за кількістю дітей в групі)	Малювання «Розмалюй тваринку» (робота в групі в другій половині дня)	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та прагнень
Заняття 2 (жовтень) Казка В. Сутєєва «Під грибком»				
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Потішки, пальчикові ігри, вірші та заклички	Привітання	2-3	Емоційне включення
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати пізнавальні процеси; вчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	Музична зала, фортепіано, дитячі стільчики, ширма, ляльковий театр для казки В. Сутєєва «Під грибком»	Вистава В. Сутєєва «Під грибком»	10-15	Споглядання казкової вистави, розуміння її змісту, позитивний емоційний відгук
Розвивати та корегувати пізнавальні процеси	Ляльковий театр	Дидактична гра «Що змінилось?»	2-3	Виконання інструкції психолога, прояв уваги та спостережливості
Розвивати навички комунікації та саморегуляції	Реквізит для гри: кошик та муляжі грибів (20 шт.)	Рухлива гра «Збери грибочки»	3-5	Взаємодія дітей, рухова активність, дотримання

				правил гри
Розвивати позитивне само сприйняття, стимулювати дітей проявляти свої можливості	Музичний супровід, дитячі столики для гри, металофони	Гра на музичних інструментах «Пісенька дощу»	5-7	Прояв ініціативи та активності, бажання діяти в мистецькій діяльності
Розвивати слухове сприймання та здатність до саморегуляції	Іграшка – сонечко, парасолька, відповідний музичний супровід	Музична гра «Сонечко та дощик»	3-5	Диференціація різного характеру музики (весела, сумна), намагання відповідно діяти, прояв емоційного поживлення
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію	Розмальовки з одним з казкових персонажів (за кількістю дітей в групі)	Малювання «Розмалюй тваринку» (робота в групі в другій половині дня)	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та прагнень
Заняття 3 (листопад) Казка Ю. Ярмаша «Чия шапочка?»				
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Потішки, пальчикові ігри, вірші та заклички	Привітання	2-3	Емоційне включення
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати пізнавальні процеси; вчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	Музична зала, фортепіано, дитячі стільчики, ширма, ляльковий театр для казки Ю. Ярмаша «Чия шапочка?»	Вистава Ю. Ярмаш «Чия шапочка?»	10-15	Споглядання казкової вистави, розуміння її змісту, позитивний емоційний відгук

Розвивати та корегувати пізнавальні процеси	Ляльковий театр	Дидактична гра «Що змінилось?»	2-3	Прояв уважності та спостережливості
Розвивати слухозорове сприймання, увагу та спостережливість	Ляльковий театр	Дидактична гра «Відгадай, чий це голос?»	2-3	Прояв інтересу до виконання завдання, намагання відгадувати, позитивна емоційна реакція на результат
Розвивати та корегувати мовлення, вчити зосереджувати увагу на обличчі психолога та наслідувати звуки різних тварин	Ляльковий театр	Музична вправа «Пісеньки звірят»	2-3	Прояв активності в музичній діяльності наслідування та повтор дій дорослого
Розвивати слухове сприймання, вчити розрізняти дітей музику за темпом (швидка чи повільна), динамікою (голосна чи тиха)	Ляльки за кількістю дітей, відповідний музичний супровід	Музична гра «Лялька танцює і відпочиває»	2-3	Диференціація різного характеру музики, намагання відповідно діяти, прояв емоційного поживлення
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію	Розмальовки з одним з казкових персонажів (за кількістю дітей в групі)	Малювання «Розмалюй тваринку» (робота в групі в другій половині дня)	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та прагнень
Заняття 4 (грудень) Казка «Рукавичка»				
Сприяти емоційному	Потішки, пальчикові ігри,	Привітання	2-3	Емоційне включення

включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	вірші та заклички			
Розвивати фонематичний слух та звуконаслідування		Вправа «Вітер -вітерець»	2-3	Вправлення в протяжному промовлянні звуку: «у-у-у»
Розвивати увагу та сприймання, вчити навичкам самомасажу		Вправа «Зігріємось»	2-3	Наслідування дій дорослого, самомасаж частин тіла, емоційне задоволення
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати пізнавальні процеси; вчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	Музична зала, фортепіано, дитячі стільчики, ширма, ляльковий театр для казки «Рукавичка»	Вистава «Рукавичка»	10-15	Споглядання казкової вистави, розуміння її змісту, позитивний емоційний відгук
Розвивати дрібну моторику	Папір А-4 за кількістю дітей	Вправа «Сніжка»	2-3	Змінання з паперу сніжної кульки
Зняття психомоторного напруження	Паперові «сніжки»	Рухлива гра «Сніжки»	2-3	Взаємодія дітей, рухова активність, сплеск позитивних емоцій
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та зорово-моторну	Розмальовки з одним з казкових персонажів (за кількістю дітей в групі)	Малювання «Розфарбуй рукавичку» (робота в групі в другій половині дня)	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та прагнень

координацію				
Заняття 5 (січень) Казка В. Сутєєва «Хто сказав няв?»				
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Потішки, пальчикові ігри, вірші та заклички	Привітання	2-3	Емоційне включення
Розвивати слухове сприймання, вчити розрізняти на слух та називати голоси домашніх тварин та птахів	Музичний центр, аудіозапис з голосами домашніх тварин та птахів	Вправа «Голоси домашніх тварин та птахів»	2-3	Прояв уваги та спостережливості
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати пізнавальні процеси; вчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	Музична зала, фортепіано, дитячі стільчики, ширма, ляльковий театр для казки В. Сутєєва «Хто сказав няв?», музичний супровід	Вистава. В. Сутєєв «Хто сказав няв?»	10-15	Споглядання казкової вистави, розуміння її змісту, позитивний емоційний відгук
Розвивати та корегувати пізнавальні процеси: сприймання, увагу, мислення, пам'ять та спостережливість	Персонажі лялькового театру	Дидактична гра «Що змінилось?»	2-3	Прояв уваги та спостережливості
Розвивати слухозорове сприймання, увагу та спостережливість	Персонажі лялькового театру	Дидактична гра «Відгадай, чий це голос?»	2-3	Прояв інтересу до виконання завдання, намагання відгадувати, позитивна емоційна реакція на результат
Активізувати психічні процеси та розвивати		Пальчикова гра «Цуценя»	2-3	Наслідування дій дорослого, емоційне

дрібну моторику				піднесення
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію	Розмальовка «Котик» (за кількістю дітей в групі)	Малювання «Розмалюй тваринку» (робота в групі в другій половині дня)	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та прагнень
Заняття 6 (лютий) Казка К. Чуковського «Курчатко»				
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Потішки, пальчикові ігри, вірші та заклички	Привітання	2-3	Емоційне включення
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати психічні процеси	Музична зала, фортепіано, дитячі стільчики, ширма, ляльковий театр для казки К. Чуковського «Курчатко», декорації, відповідний музичний супровід	Вистава К. Чуковськи й «Курчатко»	10-15	Споглядання казкової вистави, розуміння її змісту, позитивний емоційний відгук
Розвивати та корегувати пізнавальні процеси	Персонажі лялькового театру	Дидактична гра «Що змінилось?»	2-3	Прояв уваги та спостережливості
Розвивати артикуляційний апарат, фонематичний слух, виховувати інтерес до занять	Персонажі лялькового театру	Музична вправа «Пісенька курки» «Пісенька курчатка»	2-3	Прояв активності в музичній діяльності, наслідування та повтор дій дорослого
Створювати	Шапочка курки	Етюд «Мама	2-3	Взаємодія дитини

атмосферу безпеки та комфорту, розвивати співчуття	та курчат	квочка курчатко жаліє»		та дорослого. Психоемоційне розслаблення
Розвивати позитивне само сприйняття, стимулювати дітей проявляти активність	Музичні інструменти: брязкальця, трикутнички, металофони, сопілки, бубни	Музична гра «Веселий оркестр»	5-7	Прояв ініціативи та активності, бажання діяти в мистецькій діяльності
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію	Розмальовки з одним з казкових персонажів (за кількістю дітей в групі)	Малювання «Розмалюй тваринку» (робота в групі в другій половині дня)	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та прагнень
Заняття 7 (березень) Казка «Колобок»				
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Потішки, пальчикові ігри, вірші та заклички	Привітання	2-3	Емоційне включення
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати психічні процеси	Музична зала, фортепіано, дитячі стільчики, ширма, ляльковий театр для казки «Колобок», декорації, відповідний музичний супровід	Вистава «Колобок»	10-15	Споглядання казкової вистави, розуміння її змісту, позитивний емоційний відгук
Розвивати та корегувати	Персонажі лялькового	Дидактична гра «Що	2-3	Прояв уваги та спостережливості

пізнавальні процеси	театру	змінилось?»		
Вчити передавати в рухах пропонований образ, розвивати емоційність та виразність	Шапочка Зайчика, Лисички, Ведмедика, Пташки	Музично-ритмічна гра «Звірята танцюють»	3-5	Прояв активності в музично-ритмічній діяльності, наслідування та повтор дій дорослого
Розвивати дрібну моторику		Пальчикова гімнастика «Зайчик»	2-3	Наслідування дій дорослого, емоційне піднесення
Розвивати згуртованість, виховувати позитивне ставлення один до одного	Музична гра В. Шутя	Музично-ритмічна гра «Лавата»	3-5	Наслідування дій дорослого, емоційне піднесення
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію	Розмальовки з одним з казкових персонажів (за кількістю дітей в групі)	Малювання «Розмалюй тваринку» (робота в групі в другій половині дня)	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та прагнень
Заняття 8 (квітень) Казка В. Сутєєва «Курчатко та каченя»				
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Потішки, пальчикові ігри, вірші та заклички	Привітання	2-3	Емоційне включення
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати	Музична зала, фортепіано, дитячі стільчики, ширма, ляльковий театр	Вистава В. Сутєєв «Курчатко та каченя»	10-15	Споглядання казкової вистави, розуміння її змісту, позитивний

психічні процеси	для казки В. Сутеева «Курчатко та каченя», декорації, відповідний музичний супровід			емоційний відгук
Розвивати та корегувати пізнавальні процеси	Персонажі лялькових вистав: Колобок, Мишка, Зайчик, Лисичка ін.	Дидактична гра «Відгадай з якої казки?»	2-3	Прояв уваги та спостережливості
Розвивати слухозорове сприймання, увагу та спостережливість	Персонажі лялькової вистави.	Дидактична гра «Відгадай, чий це голос?»	2-3	Прояв інтересу до виконання завдання, намагання відгадувати, позитивна емоційна реакція на результат
Розвивати позитивне само сприйняття, стимулювати дітей до самовираження	Музичні інструменти: брязкальця, трикутнички, металофони, сопілки, бубни	Музична гра «Веселий концерт»	5-7	Прояв ініціативи та активності, бажання діяти в мистецькій діяльності
Розвивати згуртованість та виховувати позитивне ставлення один до одного	Музична гра В. Шутя	Музично-ритмічна гра «Лавата»	3-5	Наслідування дій дорослого, емоційне піднесення
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та	Розмальовки з одним з казкових персонажів (за кількістю дітей в групі)	Малювання «Розмалюй тваринку» (робота в групі в другій половині дня)	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та прагнень

зорово-моторну координацію				
Заняття 9 (травень) Казка В. Сутєєва «Кораблик»				
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Потішки, пальчикові ігри, вірші та заклички	Привітання	2-3	Емоційне включення
Розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати та корегувати психічні процеси	Музична зала, фортепіано, дитячі стільчики, ширма, ляльковий театр для казки В. Сутєєв «Кораблик», декорації, відповідний музичний супровід	Вистава В. Сутєєв «Кораблик»	10-15	Споглядання казкової вистави, розуміння її змісту, позитивний емоційний відгук
Розвивати та корегувати пізнавальні процеси	Персонажі лялькової вистави	Дидактична гра «Що змінилось?»	2-3	Прояв уваги та спостережливості
Розвивати дрібну моторику		Пальчикові ігри «Човник», «Рибки»	2-3	Наслідування дій дорослого, емоційне піднесення
Зняття психоемоційного напруження, сприяти розвитку відчуття безпеки та комфорту	Паперовий метелик на паличці	Релаксація «Метелик»	2-3	Розслаблення
Розвивати згуртованість, виховувати позитивне ставлення один до одного	Музична гра В. Шутя	Музична гра «Ми одна сім'я»	3-5	Наслідування дій дорослого, емоційне піднесення
Закріплювати уявлення про навколишнє, актуалізувати	Розмальовки з одним з казкових персонажів (за кількістю дітей в	Малювання «Розмалюй тваринку» (робота в	-	Зображувальна діяльність дітей, прояв активності, бажань та

позитивні емоційні переживання внаслідок творчої взаємодії, розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію	групі)	групі в другій половині дня)		прагнень
---	--------	---------------------------------	--	----------

Методичні рекомендації щодо використання методів арт-терапії в корекційній роботі

1. Психолого-педагогічна корекція за допомогою методів арт-терапії у дітей з обмеженими можливостями має свої особливості і визначає доцільність врахування загальних та індивідуальних напрямів і умов роботи, а саме:

- віку дитини;
- ступеня зрілості всіх функціональних систем, індивідуальних властивостей її особистості.

2. В ході творчої взаємодії з дітьми, що мають відхилення в розвитку, педагогам необхідно:

- створити атмосферу безпеки та комфорту, позитивного емоційного настрою, встановити довірливі стосунки;
- усвідомлювати і пам'ятати про труднощі дитини, що має особливості розвитку в реалізації своїх можливостей;
- визначити напрямки і завдання корекційної роботи з арт-терапії;
- враховувати реальні можливості дітей та підбирати види діяльності, в яких би діти проявляли активність, долучались до гри, чи емоційно реагували, створюючи таким чином «ситуацію успіху», що стимулює та запускає механізми позитивного самосприйняття, віри у власні сили;
- надавати можливість дитині самостійно обирати завдання, бути спонтанною та проявляти ініціативу;
- регламентувати роботу дитини, що дає змогу підвищити зосередження уваги;
- позитивно схвалювати та підтримувати реакції та дії дитини в ході виконання вправ та завдань.

3. У корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що мають особливості розвитку доцільно використовувати ігри та вправи, що направлені на:

- зняття напруження, підвищення емоційного тону, вивільнення пригнічених емоцій (гніву, страху, образи);
- формування позитивного ставлення до себе та інших;
- розвиток відповідних соціальних мотивів;
- розвиток комунікативних навичок;
- розвиток здатності до саморегуляції поведінки;
- розвиток впевненості та віри у власні сили.

4. У роботі з дітьми важливо реалізовувати принцип «зони найближчого розвитку» (за Л. Виготським), що дозволяє проектувати такий рівень розвитку, якого дитина може досягти найближчим часом.

5. Важливим чинником в реалізації завдань психокорекції розвитку дітей з порушеннями в розвитку є тісний взаємозв'язок практичного психолога з педагогами та спеціалістами, що безпосередньо здійснюють корекційно-реабілітаційний вплив та відслідковують динаміку в розвитку дітей.

6. Кожен спеціаліст, що починає працювати в арт-терапевтичному ключі знаходиться в просторі творчого пошуку, і отримує можливість внести свій унікальний доробок в процес розвитку практичної психології в системі освіти в Україні.

Рекомендації щодо подолання труднощів, що виникають в ході ігор

Під час проведення ігор можуть виникати різні труднощі. Наведені рекомендації допоможуть уникнути або згладити найбільші труднощі, що часто повторюються.

1. Якщо дитина не долучається до гри, не звертає уваги на ваші дії або виражає протест, не наполягайте, але обов'язково спробуйте наступного разу. Якщо ж ви бачите, що дитині сподобалась гра, але вона залишається пасивною, не зупиняйтесь, продовжуйте здійснювати ігрові дії, коментуйте їх так, немов ви дієте разом із дитиною, введіть у гру улюблену іграшку. Спочатку не варто чекати від дитини активності, радійте будь-якому, навіть мінімальному прояву участі в грі. Може трапитися й так, що дитина почне відтворювати ігрові дії поза заняттям, або одного разу попросить педагога повторити дію. Наприклад, дитина, яка начебто не звертала уваги на спів педагога, раптом починає співати пісеньки самостійно. Таку поведінку дитини можна пояснити особливостями її психічного розвитку: за зовнішніми проявами далеко не завжди вдається зрозуміти, що вона засвоїла, а що ні.

2. Пам'ятайте, що дитину можуть налякати ті нові яскраві враження, які ви їй пропонуєте. Оскільки неможливо припустити заздалегідь, яке враження справить на дитину певна гра, слід дотримуватися обережності – пропонуйте нове поступово, маленькими порціями. Уважно стежте за реакцією дитини й при перших ознаках тривоги або страху спокійно виведіть її з гри.

3. Якщо дитина бажає повторити гру, не опирайтесь її проханням повторити ігрові дії знову – їй необхідний час, щоб обжити нові відчуття.

4. Враховуйте, що довільна увага дитини короткочасна й нестійка, тому, якщо в грі з'явилась сюжетна лінія, не ускладнюйте сюжет. Головне завдання на цьому етапі – за допомогою емоційного коментаря зберегти логічну структуру гри, завершити ігрову дію і підбити підсумок.

5. Під час гри дитина може почати говорити, заглядаючи при цьому вам в обличчя в очікуванні реакції. Це можуть бути фрази-штампи з рекламних роликів або придумані нею слова. Усміхніться у відповідь, і повторіть те, що сказала дитина (з дотриманням інтонації). Така форма спілкування – своєрідна «перекличка» – дасть дитині підтвердження того, що ви її розумієте, викличе

велику довіру до вас.

6. Якщо дитина чогось дуже захотіла й прагне виразити своє бажання, спробуйте знайти можливість це бажання задовольнити (звичайно, враховуючи нюанси конкретної ситуації). Проте часто це буває непросто, оскільки бажання виявляється незвичайним. Особливості її психіки не дають змогу швидко переключитися, забути про своє бажання, а пояснення й осуд не досягають своєї мети. У цьому разі перед дорослими постає важке й серйозне завдання – знайти соціально адекватний спосіб виходу із ситуації. Неприпустимо просто відмахнутися від наполегливих прохань дитини, адже бажання захоплює її повністю, і вона не заспокоїться доки свого не досягне.

7. Розвиваючи сюжет гри, обережно й ненав'язливо пропонуйте різні варіанти, які залежатимуть від бажань дитини, вашої фантазії і педагогічного чуття. Будьте готові до того, що певні варіанти розвитку подій дитина прийме відразу, а з чимось не погодиться категорично.

8. Завжди існує небезпека, що запропоновані дії дитина почне відтворювати в набагато посиленій, а деколи – неадекватній формі. Дозвольте дитині отримати нове враження під вашим контролем і страховкою, а потім спробуйте переключити її увагу.

Бібліографія

1. Алвин Джульетта, Уорик Ериел Музыкальная терапия для детей с аутизмом. Изд.– 2–е.–М.:Терефинф, 2006.-208 с. – (Особый ребенок).
2. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комисарова, Т. А. Добровольская. – М.:Академия, 2001. – 248с.
3. Выготский Л. С. Психология искусства. – М.: Педагогика,1987. – 250с.
4. Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г., Романенко О. В.,Скрипка Н. С. Корекція психосоціального розвитку дітей з церебральним паралічем у реабілітаційному центрі. Навчально-методичний посібник. – Київ, 2003.
5. Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г. Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку. – Київ: «Ніка-Центр», 2003.
6. Карпенко З. С. «Психотехніка у вихованні дитини». – К., 1996.
7. Киселева М. В. Арттерапия в работе с детьми: Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми. – СПб.: Речь, 2008. – 160с.
8. Копытин А. И., Свистовская Е. Е. Арттерапия детей и подростков. – М.: Когито-Центр, 2007. – 197с.
9. Кукуруза А, Кравцова А. Понять другого человека. Книга о детях с особенностями умственного развития. Харьков, 2008. –120с.
10. Никольская О. С., Баенская Е. Р., Либлинг М. М., Костин И. А., Веденина М. Ю., Аршатский А. В., Аршатская О. С. Дети и подростки с аутизмом. Психологическое сопровождение. Изд. – 3-е. – М.: Терефинф, 2011, – (Особый ребенок). – 224 с.
11. Никольская О. С., Баенская Е. Р., Либлинг М. М. Аутичный ребенок. Пути

помоги. Изд.6-е.– М.: Терезинф, 2010, – (Особый ребенок). – 288 с.

12. Нікішина Л. Т. та ін. Програми корекційно-розвиваючої роботи для дітей з обмеженими можливостями для реабілітаційних центрів та інтернатних закладів. Херсон, – 2006.

13. Рыбакова С. Г. Арттерапия для детей с задержкой психического развития: Учебное пособие. – СПб.: Речь, 2007. – 144 с.

14. Увага: особлива дитина: навчання та виховання учнів у системі інклюзивної освіти: Методичні рекомендації. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2011. – 80с.

15. Яковлева Л. М. Психологічний супровід дітей-аутистів / Леся Яковлева. – К.: Редакції загальнопед. Газет, 2013. – 120 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).

Галушко Т. В.

**Корекційно-розвивальна програма «Розвиток розумової діяльності та пізнавальної активності дітей із затримкою психічного розвитку»
(для роботи з дітьми 5-7 років)**

Програма містить розробки занять для дітей старшого дошкільного віку, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація), уваги, сприйняття; розвиток дрібної моторики пальців рук, вольової регуляції; удосконалення навичок спілкування, уміння працювати у групі; формування пізнавальної активності.

Представлена програма буде корисною для практичних психологів дошкільних навчальних закладів, які працюють з дітьми із затримкою психічного розвитку.

Пояснювальна записка

Дошкільний вік – період найбільш інтенсивного формування розумової діяльності та пізнавальної активності дитини, який забезпечує загальний розвиток і слугує фундаментом для набуття спеціальних знань і навичок з різних видів діяльності. Усі новоутворення дошкільного віку є не сумою знань, а певним рівнем пізнавальної активності, самостійності, творчості, ставлення до себе і до інших. Пізнаючи навколишній світ, розвиваючись розумово, дитина вчиться спостерігати, робити висновки, порівнювати, узагальнювати, у неї виникає інтерес до пізнання причини явищ, відкриття суттєвих зв'язків між речами [15, с. 88-89].

Розумовий розвиток старших дошкільників виявляється в обсязі, характері і змісті знань, рівні розвитку психічних процесів (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення); пізнавальних здібностей, характері провідної діяльності.

Проблемі розвитку розумової діяльності та пізнавальної активності, способів і методів активізації навчальної діяльності були присвячені дослідження Л. І. Божович, А. А. Вербицького, Л. С. Виготського, П. І. Гальперіна,

В. В. Давидова, В. С. Ільїна, А. Н. Леонтєва, А. К. Маркової, А. М. Матюшкіна, А. В. Петровського, Н. Ф. Талізінїй, Г. А. Цукерман, Л. М. Фрїдмана, Т. І. Шамовой, Г. М. Щукїної, Д. Б. Ельконїна, І. С. Якиманскої [16, с. 6].

Якщо розумовий потенціал дитини не отримує належного розвитку, особливо, в старшому дошкільному віці, то його не вдається реалізувати в повній мірі в подальшому житті. Особливо це стосується дітей із затримкою психічного розвитку.

Розумовий розвиток дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку широко вивчався у вітчизняній психології. Зокрема, даному питанню приділяли увагу Т. Д. Ілляшенко, Н. М. Стадненко, Н. А. Бастун, М. В. Рождественська, В. П. Кудрявцева, Т. В. Єгорова, Н. О. Менчинська, В. І. Лубовський, Т. В. Сак, У. В. Ульяновка, С. Г. Шевченко [14].

На сучасному етапі в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей із затримкою психічного розвитку.

Розглядаючи діяльність дітей із затримкою психічного розвитку в аспекті проблем варто зазначити дослідження, проведені під керівництвом В. І. Лубовського, в яких вказується, що ці діти відрізняються від вікової норми більш низьким рівнем та темпом розумового розвитку, що віддзеркалюється у різних видах пізнавальної діяльності. Це не може не ускладнювати процес формування у дітей цієї категорії психічних процесів та їх подальший особистісний розвиток, що зумовлюють уповільненість темпу розвитку психіки дитини, яка проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності [14].

Серед мережі дошкільних закладів м. Горішні Плавні є дошкільний навчальний заклад «Казка» компенсуючого типу, головним завданням якого є: надання кваліфікованої допомоги в корекції недоліків розвитку дитини; забезпечення фізичного та психологічного здоров'я дітей; формування умінь і навичок, необхідних для навчання в школі; створення сприятливих умов для виховання індивідуальності, розкриття її потенціалу та для підготовки дитини до контакту зі світом та соціального життя.

Усі діти, які виховуються в ДНЗ «Казка» перед вступом проходять комплексну оцінку в інклюзивно-ресурсному центрі, за результатами якої надаються рекомендації щодо визначення групи відповідно до проблем дитини та подальшої корекційно-розвиткової роботи з нею. Дітям із затримкою психічного розвитку рекомендована комплексна психолого-педагогічна корекція пізнавальних процесів. Тому першочерговим завданням практичного психолога закладу є своєчасне та адекватне стимулювання пізнавальної активності, розвиток процесів розумової діяльності дітей із затримкою психічного розвитку, що і зумовило написання даної програми.

Мета програми: розвивати розумову діяльність та пізнавальну активність старших дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Завдання програми:

розвиток концентрації та обсягу уваги із супутнім удосконаленням здатності

до переключення та розподілу уваги;

розвиток довільної уваги;

розвиток зорової та образної пам'яті;

розвиток мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, виключення, класифікація);

розвиток дрібної моторики пальців рук;

розвиток довільної регуляції;

удосконалення навичок спілкування, уміння працювати у групі.

Перелік методів та форм роботи, які будуть використовуватись під час занять: ігрові методи, індивідуальні, групові форми роботи. Кожне заняття містить ігрові та дидактичні вправи, рухові ігри-розминки, рефлексію.

Цільова група: корекційно-розвивальна програма розрахована на дітей старшого дошкільного віку (5-7 років) із затримкою психічного розвитку.

Обладнання: заняття відбуваються в кабінеті практичного психолога. На заняттях використовуються іграшки, олівці, роздатковий, стимульний матеріал.

Загальний час: програма розрахована на 34 заняття та складається з трьох етапів: діагностичний етап – 2 заняття, корекційно-розвивальний – 30 занять, етап оцінки ефективності корекційного впливу – 2 заняття. Тривалість одного заняття – 25-30 хвилин. Заняття проводяться з міні-групою (3-4 дитини) 2 рази на тиждень, а з тими дітьми, які потребують більшої уваги або не можуть працювати в групі, заняття проводяться індивідуально.

Критерії ефективності програми. По закінченню програми проводиться повторна діагностика за основними методиками: «Склади картинку», «Четвертий зайвий», «Доріжки», «Знайди і викресли», «Чого не вистачає?», «Вільна класифікація». Результати обстеження заносяться до загального протоколу (таблиця №1).

Таблиця 1

Результати обстеження й кількісної оцінки пізнавального розвитку дітей старшого дошкільного віку

№ з/п	Назва методики	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Анкета на визначення загальної обізнаності та запасу побутових знань	2 бали	1 бал	0 балів
2.	Методика «Склади картинку»	2 бали	1 бал	0 балів
3.	Тест «Будиночок»	2 бали	1 бал	0 балів
4.	Методика «Четвертий зайвий»	2 бали	1 бал	0 балів
5.	Тест «Доріжки»	2 бали	1 бал	0 балів
6.	Методика «Знайди і викресли»	2 бали	1 бал	0 балів
7.	Тест «Чого не вистачає?»	2 бали	1 бал	0 балів
8.	Методика «Вільна класифікація»	2 бали	1 бал	0 балів
	Всього балів	16 балів	8 балів	0 балів

Рівні розвитку визначаються, як: високий – 16-15 балів, достатній – 14-12 балів, середній – 11-7 балів, низький – 6-0 балів. Досягнутим результатом програми вважається, якщо 55% вихованців вийдуть на середній рівень пізнавального розвитку. Разом з тим, результатом корекційно-розвивальної програми «Розвиток розумової діяльності та пізнавальної активності дітей із затримкою психічного розвитку» має стати підвищення рівня розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, виключення, класифікація), довільної уваги та регуляції, зорової та образної пам'яті, дрібної моторики пальців рук.

План-сітка програми

Завдання	Вправи	Час	Критерії успіху
Заняття 1		30 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Вправа «Будемо знайомі»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
Розвивати дрібну моторику пальців рук	Вправа «Допомога»		Діти проводять олівцем або ручкою пряму лінію посередині доріжки
Удосконалювати вміння розподіляти увагу	Дидактична вправа «Метелики»		Діти знаходять усіх метеликів та обводять їх
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Кричалки – шепотілки – мовчалки»		Діти усміхнені, виконують дії відповідно завданню
Розвивати вміння зосереджуватись на сприйнятті об'єкта за кольором	Дидактична вправа «Розфарбуй предмети»		Діти розфарбовують предмети у відповідні кольори
Розвивати вміння зосереджуватись на сприйнятті цілого предмета та відокремлювати в зображенні окремі контури	Вправа «Загадкові малюнки»		Діти знаходять та називають предмети
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 2		30 хв.	
Створити позитивний	Вправа «Назви		Діти контактують один з

емоційний настрій, приязне ставлення до інших	ім'я друга»		одним, сприймають та називають один одного по імені
Розвивати дрібну моторику пальців рук	Вправа «Допомога»		Діти проводять олівцем або ручкою пряму лінію посередині доріжки
Удосконалювати вміння розподіляти увагу	Дидактична вправа «У лісі»		Діти знаходять і обводять їжачків та грибочки
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Кричалки – шепотілки – мовчалки»		Діти усміхнені, виконують дії відповідно завданню
Розвивати вміння зосереджуватись на сприйнятті об'єкта за розміром	Ігрова вправа «Від великого до малого»		Діти розташовують картинки у відповідному порядку
Вчити розрізняти та називати частини доби як на малюнках, так і в повсякденному житті	Вправа «Що таке доба?»		Діти називають, розпізнають частини доби, визначають ознаки
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 3		30 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Ігрова вправа «Перекличка – плутанка»		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
Розвивати сприйняття предметів за формою	Ігрова вправа «Розфарбуй фігури»		Діти зафарбовують фігури відповідно завданню
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Кричалки – шепотілки – мовчалки»		Діти усміхнені, виконують дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння розпізнавати пори року, називати її характерні ознаки	Вправа «Пригадаймо пори року»		Діти розпізнають за малюнками пори року, називають характерні ознаки, відповідають на питання
Розвивати вміння	Дидактична		Діти з'єднують предмети з

групувати предмети на підставі знайдених ознак	вправа «Коли це буває?» Дидактична вправа «Пори року»		відповідною порою року
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 4		30 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним
Розвивати дрібну моторику пальців рук	Вправа «Доріжки»		Діти проводять лінії, з'єднавши сторони доріжки
Розвивати вміння зосереджуватись на сприйнятті об'єкта за розміром	Ігрова вправа «Від великого до малого»		Діти розташовують картинки у відповідному порядку
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Кричалки – шепотілки – мовчалки»		Діти усміхнені, виконують дії відповідно завданню
Розвивати вміння узагальнювати предмети	Дидактична вправа «Назви одним словом»		Діти називають узагальнююче слово до предметів
Розвивати вміння класифікувати предмети	Ігрова вправа «Що нас оточує?»		Підбирають слова до узагальнюючого поняття
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 5		30 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Привітання. Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним
Удосконалювати вміння розподіляти увагу	Дидактична вправа «На лузі»		Діти знаходять і обводять божих корівок
Розвивати сприйняття предметів за кольором	Вправа «З'єднай предмети»		Діти розпізнають та з'єднують предмети за кольорами

Розвивати пам'ять.	зорову	Ігрова вправа «Запам'ятай та повтори»		Діти називають предмети, які вони запам'ятали
Розвивати регуляцію, психофізичне напруження	довільну знизити	Рухлива гра «Кричалки – шепотілки – мовчалки»		Діти усміхнені, виконують дії відповідно завданню
Розвивати узагальнювати класифікувати предмети	вміння та	Ігрова вправа «Класифікація предметів»		Діти самостійно із запропонованих картинок відбирають картинки за певними загальними ознаками
Формувати аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	вміння	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 6			30 хв.	
Створити емоційний настрій	позитивний	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним
Розвивати моторику пальців рук	дрібну	Вправа «Хвилясті доріжки»		Діти проводять лінії, з'єднавши сторони доріжки
Удосконалювати зосереджуватись на сприйнятті предмета	вміння	Вправа «Загадкові малюнки»		Діти самостійно знаходять і називають фігури
Розвивати регуляцію, психофізичне напруження	довільну знизити	Рухлива гра «Кричалки – шепотілки – мовчалки»		Діти усміхнені, виконують дії відповідно завданню
Розвивати встановлювати подібність об'єктів	вміння	Дидактична вправа «Кошенята»		Діти розглядають малюнок та з'єднують зображення кошенят з відповідною тінню
Розвивати узагальнювати класифікувати предмети	вміння та	Ігрова вправа «Класифікація предметів»		Діти самостійно із запропонованих картинок відбирають картинки за певними загальними ознаками
Формувати аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	вміння	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання

Заняття 7		30 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Вчити орієнтуватися у просторі та засвоювати просторові поняття	Ігрова вправа «Орієтуємося у просторі»		Діти, розглянувши малюнок, дають відповіді на поставлені питання
Розвивати вміння виділяти об'єкти на підставі співставлення його з іншими	Дидактична вправа «На що схоже?»		Діти називають геометричні фігури, з'єднують лінією зі схожим предметом
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Повтори рухи»		Діти усміхнені, виконують рухи відповідно завданню
Розвивати зорову пам'ять	Ігрова вправа «Запам'ятай та повтори»		Діти називають предмети, які вони запам'ятали
Удосконалювати вміння встановлювати подібність об'єктів	Дидактична вправа «Машини»		Діти розглядають малюнок і знаходять силует машини
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 8		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Гра «Ми складаємо сумку»		Діти контактують один з одним, усміхнені, налаштовані на роботу
Розвивати дрібну моторику пальців рук	Вправа «Впізнай, хто я?»		Діти обводять зображення по крапочках і розфарбовують його
Удосконалювати вміння виділяти об'єкти на підставі співставлення його з іншим	Дидактична вправа «На що схоже?»		Діти називають геометричні фігури та з'єднують предмет із схожою фігурою
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Повтори рухи»		Діти усміхнені, виконують рухи відповідно завданню
Удосконалювати вміння встановлювати	Дидактична вправа «Їжачки»		Діти знаходять двох однакових їжачків

подібність за суттєвими та несуттєвими ознаками			
Розвивати вміння узагальнювати та класифікувати предмети	Дидактична вправа «Види транспорту»		Діти самостійно із запропонованих картинок розкладають картинки за певними загальними ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 9		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Вчити орієнтуватися у просторі та засвоювати просторові поняття	Ігрова вправа «Орієнтуємося у просторі»		Діти, розглянувши малюнок, дають відповіді на поставлені питання
Розвивати зорову пам'ять	Ігрова вправа «Знайомі іграшки»		Діти відгадують на зоровому рівні зниклі предмети з новоутвореного ряду
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Повтори рухи»		Діти усміхнені, виконують рухи відповідно завданню
Удосконалювати вміння виділяти об'єкти, співставляючи його з іншими	Дидактична вправа «Добери зображення»		Діти на малюнку з'єднують лініями предмети і фігури, схожі на них
Удосконалювати вміння встановлювати подібність за суттєвими та несуттєвими ознаками	Дидактична вправа «Чарівники»		Діти знаходять двох однакових чарівників
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 10		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій,	Гра «Асоціації»		Діти відгадують слово-секрет, усміхнені,

приятне ставлення до інших			налаштовані на роботу
Розвивати дрібну моторику пальців рук	Вправа «Впізнай, хто я»		Обводять зображення по крапочках та називають, що намальовано на картинці
Розвивати вміння зосереджуватись на сприйнятті цілого предмета та відокремлювати в зображенні окремі контури	Вправа «Загадкові малюнки»		Діти знаходять та називають предмети
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Повтори рухи»		Діти усміхнені, виконують рухи відповідно завданню
Розвивати вміння узагальнювати та класифікувати предмети	Дидактична вправа «Класифікація предметів»		Діти самостійно із запропонованих картинок розкладають картинки за певними загальними ознаками
Вчити знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 11		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Вчити орієнтуватися у просторі та засвоювати просторові поняття	Ігрова вправа «Орієнтуємося у просторі»		Діти, розглянувши малюнок, дають відповіді на поставлені питання
Вчити визначати відмінні ознаки порівнюваних об'єктів	Вправа «Знайди відмінності»		Діти визначають відмінності між зображеними малюнками
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Повтори рухи»		Діти усміхнені, виконують рухи відповідно завданню

Розвивати зорову пам'ять	Дидактична вправа «Пам'ять»		Діти розповідають про зображення на картинках, що запам'ятали
Розвивати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 12		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати дрібну моторику пальців рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Розвивати зорову пам'ять	Вправа «Запам'ятай»		Діти розглядають малюнок і дають відповіді на питання
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Повтори рухи»		Діти усміхнені, виконують рухи відповідно завданню
Розвивати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Удосконалювати вміння узагальнювати та класифікувати предмети	Дидактична вправа «Підбери одяг»		Діти самостійно із запропонованих картинок розкладають картинки за певними загальними ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 13		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Гра «Асоціації»		Діти відгадують слово-секрет, усміхнені, налаштовані на роботу
Вчити орієнтуватися у просторі та засвоювати	Ігрова вправа «Орієнтуємося у		Діти, розглянувши малюнок, дають відповіді

просторові поняття	просторі»		на поставлені питання
Удосконалювати вміння виділяти об'єкти, співставляючи його з іншими	Дидактична вправа «Повітряні кульки»		Діти на малюнку з'єднують лініями предмети схожі між собою
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Дерева, кущі, трава»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Вчити визначати відмінні ознаки порівнюваних об'єктів	Дидактична вправа «Знайди відмінності»		Діти знаходять відмінності між зображеними малюнками
Удосконалювати вміння узагальнювати та класифікувати предмети	Дидактична вправа «Підбери предмети»		Діти самостійно із запропонованих картинок розкладають картинки за певними загальними ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 14		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Розвивати образну пам'ять	Дидактична вправа «Запам'ятай та намалюй»		Діти називають пару для кожного предмета і малюють їх
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Дерева, кущі, трава»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння встановлювати подібність за суттєвими та несуттєвими ознаками	Дидактична вправа «Чобітки»		Діти знаходять пару до чобітка за певними ознаками
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий	Дидактична вправа «Пара – до		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками

зв'язок між предметами	пари»		
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 15		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Вчити орієнтуватися у просторі та засвоювати просторові поняття	Ігрова вправа «Орієнтуємося у просторі»		Діти, розглянувши малюнок, дають відповіді на поставлені питання
Розвивати вміння зосереджуватись на сприйнятті цілого предмета та відокремлювати в зображенні окремі контури	Вправа «Загадкові малюнки»		Діти знаходять на називають предмети
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Дерева, кущі, трава»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Вчити визначати відмінні ознаки порівнюваних об'єктів	Дидактична вправа «Знайди відмінності»		Діти знаходять відмінності між зображеними малюнками
Удосконалювати вміння узагальнювати та класифікувати предмети	Дидактична вправа «Класифікація предметів»		Діти самостійно добирають картинки за належністю до певної групи
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 16		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Удосконалювати вміння	Дидактична		Діти на малюнку з'єднують

виділяти об'єкти, співставляючи його з іншими	вправа «Добери зображення»		лініями предмети і фігури, схожі на них
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Дерева, кущі, трава»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння встановлювати подібність за суттєвими та несуттєвими ознаками	Дидактична вправа «Курчата»		Діти знаходять двох однакових курчат
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 17		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, налаштувати на спільну працю	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Вчити орієнтуватися у просторі та засвоювати просторові поняття	Ігрова вправа «Зорельоти»		Діти визначають кількість зорельотів відповідно завданню
Розвивати образну пам'ять	Дидактична вправа «Запам'ятай та намалюй»		Діти називають пару для кожного предмета і малюють їх
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Дерева, кущі, трава»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Удосконалювати вміння узагальнювати та класифікувати предмети	Дидактична вправа «Класифікація предметів»		Діти самостійно добирають картинки за належністю до певної групи
Формувати вміння аналізувати свої успіхи,	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та

досягнення та враження			враження, відповідаючи на питання
Заняття 18		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, налаштувати на спільну працю	Вправа «Маринка»		Діти контактують один з одним, розповідають вірші, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Удосконалювати вміння встановлювати подібність за суттєвими та несуттєвими ознаками	Дидактична вправа «Мотрійка»		Діти знаходять дві однакові мотрійки
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Дерева, кущі, трава»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Удосконалювати вміння класифікувати предмети	Дидактична вправа «Класифікація предметів»		Діти об'єднують предмети за визначеною ознакою
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 19		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Ігрова вправа «Учора, сьогодні, завтра»		Діти контактують один з одним, усміхнені, відповідають на питання
Розвивати зорове сприйняття та увагу	Ігрова вправа «Знайди мене»		Діти знаходять, показують на малюнку предмети і під час відповідей застосовують прийменник
Вчити визначати відмінні ознаки порівнюваних об'єктів	Дидактична вправа «Знайди відмінності»		Діти знаходять відмінності між зображеними малюнками
Розвивати довільну	Рухлива гра		Діти усміхнені, виконують

регуляцію, знизити психофізичне напруження	«Завмири»		рухи та дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння класифікувати предмети	Дидактична вправа «Класифікація предметів»		Діти об'єднують предмети за визначеною ознакою
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 20		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Гра «Вчора, сьогодні, завтра»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Удосконалювати вміння виділяти об'єкти, співставляючи його з іншими	Дидактична вправа «Добери зображення»		Діти на малюнку з'єднують лініями предмети і фігури, схожі на них
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Завмири»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Розвивати зорову пам'ять	Вправа «Запам'ятай»		Діти розглядають малюнок і дають відповіді на питання
Розвивати вміння групувати предмети за функціональною ознакою	Дидактична вправа «Згрупуй предмети»		Діти з'єднують лінією предмети за функціональними ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 21		30хв.	
Створити позитивний	Ігрова вправа		Діти контактують один з

емоційний настрій, налаштувати на спільну працю	«Відгадайте гостя»		одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати зорове сприйняття та увагу	Ігрова вправа «Знайди мене»		Діти знаходять, показують на малюнку предмети і під час відповідей застосовують прийменник
Вчити визначати відмінні ознаки порівнюваних об'єктів	Дидактична вправа «Знайди відмінності»		Діти знаходять відмінності між зображеними малюнками
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Завмири»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Розвивати вміння здійснювати виключення за суттєвими ознаками	Дидактична вправа «Зайвий предмет»		Діти знаходять зайвий предмет за суттєвими ознаками та пояснюють свій вибір
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 22		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, налаштувати на спільну працю	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Розвивати вміння аналізувати об'єкти сприйняття	Ігрова вправа «Залатай килимок»		Діти підбирають потрібні латки до килимка
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Завмири»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню

Розвивати вміння групувати предмети за функціональною ознакою	Дидактична вправа «Згрупуй предмети»		Діти з'єднують лінією предмети за функціональними ознаками
Розвивати вміння знаходити закономірність розміщення об'єктів	Дидактична вправа «Якого предмета не вистачає?»		Діти називають та малюють предмет, якого не вистачає в рядку
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 23		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, налаштувати на спільну працю	Ігрова вправа «Маринка»		Діти контактують один з одним, розповідають вірші, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати зорове сприйняття та увагу	Ігрова вправа «Знайди мене»		Діти знаходять, показують на малюнку предмети і під час відповідей застосовують прийменник
Розвивати образну пам'ять	Дидактична вправа «Запам'ятай та намалюй»		Діти називають пару для кожного предмета і малюють їх
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Завмири»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Розвивати вміння здійснювати виключення за суттєвими ознаками	Дидактична вправа «Зайвий предмет»		Діти знаходять зайвий предмет за суттєвими ознаками та пояснюють свій вибір
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 24		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій	Ігрова вправа «Не пропусти рослину»		Діти контактують один з одним, усміхнені, налаштовані на подальшу

			роботу
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Розвивати вміння аналізувати об'єкти сприйняття	Дидактична вправа «Цікаві фігурки»		Діти підбирають фігурки за формою та кольором
Розвивати довольну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Завмири»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Розвивати вміння групувати предмети за функціональною ознакою	Дидактична вправа «Згрупуй предмети»		Діти з'єднують лінією предмети за функціональними ознаками
Розвивати вміння знаходити закономірність розміщення об'єктів	Дидактична вправа «Якого предмета не вистачає?»		Діти називають та малюють предмет, якого не вистачає в рядку
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 25		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, налаштувати на спільну працю	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати зорове сприйняття та увагу	Ігрова вправа «Знайди мене»		Діти знаходять, показують на малюнку предмети і під час відповідей застосовують прийменник
Розвивати вміння аналізувати об'єкти сприйняття	Ігрова вправа «Залатай килимок»		Діти підбирають потрібні латки до килимка
Розвивати довольну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Дерева, кущі, трава»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Розвивати вміння здійснювати	Дидактична вправа «Зайвий		Діти знаходять зайвий предмет за суттєвими

виключення за суттєвими ознаками	предмет»		ознаками та пояснюють свій вибір
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 26		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, налаштувати на спільну працю	Ігрова вправа «Відгадайте гостя»		Діти контактують один з одним, відгадують гостя, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Розвивати вміння аналізувати об'єкти сприйняття	Дидактична вправа «Цікаві фігурки»		Діти підбирають фігурки за формою та кольором
Розвивати довольну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Дерева, кущі, трава»		Діти усміхнені, виконують рухи та дії відповідно завданню
Розвивати вміння групувати предмети за функціональною ознакою	Дидактична вправа «Згрупуй предмети»		Діти з'єднують лінією предмети за функціональними ознаками
Розвивати вміння знаходити закономірність розміщення об'єктів	Дидактична вправа «Якого предмета не вистачає?»		Діти називають та малюють предмет, якого не вистачає в рядку
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 27		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Гра «Асоціації»		Діти контактують один з одним, відгадують слово-секрет, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати зорове сприйняття та увагу	Ігрова вправа «Знайди мене»		Діти знаходять, показують на малюнку предмети і під час відповідей застосовують прийменник
Розвивати вміння	Ігрова вправа		Діти підбирають потрібні

аналізувати об'єкти сприйняття	«Залатай килимок»		латки до килимка
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Кричалки – шепотілки – мовчалки»		Діти усміхнені, виконують дії відповідно завданню
Вчити визначати відмінні ознаки порівнюваних об'єктів	Дидактична вправа «Знайди відмінності»		Діти знаходять відмінності між зображеними малюнками
Розвивати вміння здійснювати виключення за суттєвими ознаками	Дидактична вправа «Зайвий предмет»		Діти знаходять зайвий предмет за суттєвими ознаками та пояснюють свій вибір
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 28		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкуту атмосферу у групі	Гра «Асоціації»		Діти контактують один з одним, відгадують слово-секрет, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Розвивати образну пам'ять	Дидактична вправа «Запам'ятай»		Діти називають пару для кожного предмета
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Кричалки – шепотілки – мовчалки»		Діти усміхнені, виконують дії відповідно завданню
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Розвивати вміння знаходити закономірність розміщення об'єктів	Дидактична вправа «Якого предмета не вистачає?»		Діти називають та малюють предмет, якого не вистачає в рядку
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання

Заняття 29		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкату атмосферу у групі	Гра «Асоціації»		Діти контактують один з одним, відгадують слово-секрет, налаштовані на подальшу роботу
Розвивати зорове сприйняття та увагу	Ігрова вправа «Знайди мене»		Діти знаходять, показують на малюнку предмети і під час відповідей застосовують прийменник
Розвивати вміння аналізувати об'єкти сприйняття	Ігрова вправа «Залатай килимок»		Діти підбирають потрібні латки до килимка
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Повтори рухи»		Діти усміхнені, виконують рухи відповідно завданню
Вчити узагальнювати предмети за спільною ознакою	Дидактична вправа «Знайди спільне»		Діти називають спільні ознаки предметів
Розвивати вміння здійснювати виключення за суттєвими ознаками	Дидактична вправа «Зайвий предмет»		Діти знаходять зайвий предмет за суттєвими ознаками та пояснюють свій вибір
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття		Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання
Заняття 30		30хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, зняти напруження та створити розкату атмосферу у групі	Ігрова вправа «Що мені потрібно у школі»		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні, діють відповідно до завдання
Розвивати дрібну моторику рук	Вправа «Обведи та розфарбуй»		Обводять зображення по крапочках та розфарбовують його
Удосконалювати вміння знаходити суттєвий зв'язок між предметами	Дидактична вправа «Пара – до пари»		З'єднують малюнки за суттєвими ознаками
Розвивати довільну регуляцію, знизити психофізичне напруження	Рухлива гра «Повтори рухи»		Діти усміхнені, виконують рухи відповідно завданню

Розвивати вміння знаходити закономірність розміщення об'єктів	Дидактична вправа «Якого предмета не вистачає?»	Діти називають та малюють предмет, якого не вистачає в рядку
Розвивати вміння здійснювати виключення за суттєвими ознаками	Дидактична вправа «Зайвий предмет»	Діти знаходять зайвий предмет за суттєвими ознаками та пояснюють свій вибір
Формувати вміння аналізувати свої успіхи, досягнення та враження	Рефлексія заняття	Діти розповідають про свої успіхи, досягнення та враження, відповідаючи на питання

Методичні рекомендації

Методичні рекомендації практичному психологу

- Проведення корекційно-розвивальних занять здійснює психолог-фахівець.
- Корекційно-розвивальний вплив здійснювати через індивідуальний підхід до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення.
- Дотримуватися певної послідовності та систематичності в організації роботи за даною програмою.
- Організовувати заняття в навчально-ігровій формі для забезпечення ефективного корекційного впливу на розумову діяльність та пізнавальну активність дітей.
- Бажано проводити заняття від імені казкових героїв.
- При проведенні вправ «Орієнтуємося у просторі», можливе використання не лише малюнків, але й наочного матеріалу.
- Тривалість корекційно-розвивальних занять не повинна перевищувати 30 хвилин, оскільки діти даного віку зберігають оптимальний рівень розумової працездатності саме протягом цього часу.
- Якщо дитина відчуває труднощі під час виконання певних завдань, потрібне додаткове пояснення даного завдання.
- Обов'язкове позитивне підкріплення кожної дитини.

Методичні рекомендації вихователям

- Під час занять на розвиток дрібної моторики пальців рук бажано виконувати наступні вправи: катати по черзі кожним пальцем камінчики, дрібні намистинки, кульки; розминати пальцями пластилін; стискати й розтискати кулачки, при цьому можна уявляти, начебто кулачок – пуп'янок квітки (уранці він прокинувся й розкрився, а ввечері заснув – закрився, сховався); робити м'які кулачки, які можна легко розтиснути й у які дорослий може просунути свої пальці, і міцні, які не розтиснеш; двома пальцями руки (вказівним і середнім) «ходити» по столі: спочатку повільно, начебто хтось крадеться, а потім швидко, начебто бігти (вправа проводиться спочатку правою, а потім лівою рукою); показувати окремо тільки один палець – вказівний, потім два – вказівний і середній, далі три, чотири і п'ять, показувати тільки один великий палець окремо;

тарабанити всіма пальцями обох рук по столі; махати в повітрі тільки пальцями; кистями рук робити «ліхтарики»; плескати в долоні тихо й голосно в різному темпі; збирати всі пальчики в пучку; нанизувати великі гудзики, намистини, кульки на нитку; намотувати тонкий дріт у кольоровій обмотці на катушку, на власний палець; зав'язувати вузли на товстій мотузці, шнурівці; застібати гудзики, гачки, блискавки, кнопки, замочки, закручувати кришки, заводити механічні іграшки ключиком.

– Під час прогулянок спрямовувати увагу дітей на певні об'єкти та їх пошук: «Пошукай дерев'яні, металеві та інші предмети на ігровому майданчику».

– Включати в заняття завдання на: порівняння пари предметів або явищ – знаходження подібності й відмінностей між ними; класифікацію, узагальнення різних предметів за загальними ознаками; знаходження «зайвого» слова або зображення, не пов'язаного загальною ознакою з іншими; складання цілого з частин (розрізні картинки); послідовне розкладання картинок і складання розповіді за ними; усвідомлення закономірностей (розглянути орнамент, візерунок, продовжити його) тощо.

– Заняття з малювання, ліплення, виготовлення різних виробів повинні не тільки включати копіювання зразка і відпрацювання окремих графічних навичок, а й розвивати вміння планомірно досліджувати предмети, фантазувати, уявляти.

– Під час занять складати прості описові розповіді за картинкою з п'яти речень з метою розвитку логічного мислення, активного словника, зв'язного мовлення.

Методичні рекомендації батькам

Без допомоги батьків дитині із затримкою психічного розвитку одних занять у дитячому закладі недостатньо для корекції розвитку пізнавальної діяльності.

– Пізнавайте, досліджуйте світ разом з малюком: обговорюйте, читайте, експериментуйте та ін. Заохочуйте прагнення збагачуватись новими і корисними знаннями завжди і всюди. Наприклад, оформіть передплату пізнавального дитячого журналу, запишіться до дитячої бібліотеки тощо.

– Залучайте до перегляду та прослуховування радіо – і телепередач пізнавального напрямку, обговорюйте побачене й почуте в родинному колі.

– Частіше бувайте з дітьми на природі (парк, ліс, річка), відвідуйте зоопарк, ботанічний сад, музеї, вистави дитячих театрів, дійства громадських свят, виставки квітів, тварин тощо. Під час прогулянок збагачуйте досвід дітей позитивними враженнями. При цьому враховуйте пізнавальні інтереси й переваги своїх дітей. Детальніше зупиняйтесь на об'єктах і явищах, які привабили дитячу увагу найбільше.

– Залучайте дітей до догляду за рослинами (квітник, сад, город) та тваринами (птахами, рибками, земноводними та іншими домашніми улюбленцями); за бажанням, обладнайте акваріум, влаштуйте квітник, город на підвіконні.

– Заохочуйте до активного розв'язання завдань пізнавального, пошукового, логічного характеру, наприклад, загадок, ребусів, кросвордів та ін.

– Спільно з дітьми складайте усні й письмові листи, листівки для близьких родичів і друзів, оформляйте плакати, газети-стінівки з привітаннями,

розповідями про цікаві, значущі події тощо.

– Формуйте основи логічного мислення, вчить дитину висловлювати власну думку на основі розумових висновків.

– Організуйте спеціальні мовленнєві ігри для розвитку різних сторін усного мовлення дитини, можна – із залученням рідних, сусідів, друзів. Так, для збагачення словника різними частинами мови корисно пограти в «Зимові слова», «Солодкі слова», «Скляні (дерев'яні, металеві, пластмасові та ін.) слова», «Ввічливі слова», «Веселі/сумні слова», «Спортивні слова» тощо. Тут важливо дати правильну, чітку установку: «Давай згадаємо всі слова, які нагадують нам про...».

– У повсякденні розширюйте запас слів-узагальнень, проводячи ігрові вправи «Назви одним словом», «Магазин меблів (одягу, взуття, іграшок, продуктової, молочний, овочевий...)», «Що зайве?».

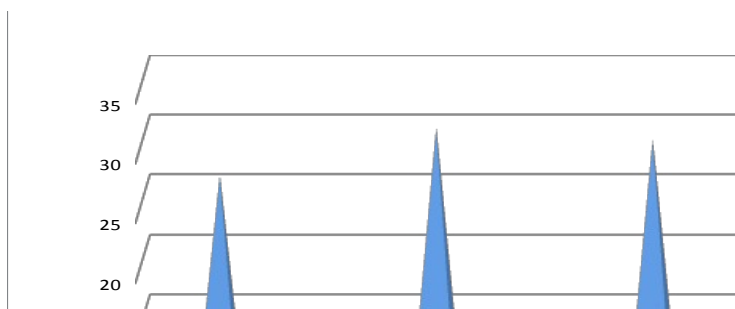
– Використовуйте можливість сім'ї для залучення дітей до складання зв'язних розповідей: описування іграшки або страви, які сподобалися в гостях; описування уявних речей (автомобіля майбутнього, фасонів бальних суконь для Попелюшки, кімнати Незнайка і Знайка); розповідей за серіями сімейних фотографій (про новорічне свято у дитсадку, літній відпочинок) або картинок із дитячих коміксів; переказу літературного твору з власними імпровізаціями за ілюстраціями у книзі; складання розповідей-суджень, міркувань, пояснень після перегляду вистав, телепрограм.

Дані про апробацію та шляхи поширення і популяризація досвіду

Корекційно-розвивальна програма «Розвиток розумової діяльності та пізнавальної активності дітей із затримкою психічного розвитку» пройшла апробацію в дошкільному навчальному закладі «Казка» компенсуючого типу Полтавської області м. Горішні Плавні з 2009 року по 2014 рік. Для цього були створені групи учасників корекційних занять програми.

Результатом ефективності корекційно-розвивальної програми стало зменшення кількості дітей із низьким рівнем розвитку (діаграма № 1).

Діаграма 1

Представлена програма використовується практичними психологами дошкільних навчальних закладів міста.

Бібліографія

1. Гавріна С. Є. та ін. Велика книга тестів. 3-4 роки. – 2-е вид., без змін / С. Є. Гавріна. К.: ТОВ «Перо», 2014. – 112 с. – (Розумне дошкільнятко).
2. Гавріна С. Є. та ін. Увага та пам'ять / С. Є. Гавріна. – К.: ТОВ «Перо», 2013. – 79 с. – (Тести для дошкільнят).
3. Земцова О. М. Вправо – вліво, вгору – вниз. Орієнтуємося у просторі. Для дітей 3-4 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2012. – 16 с: іл. – (Розумні книжки).
4. Земцова О. М. Запам'ятай картинки. Розвиток пам'яті. Для дітей 5-6 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2012. – 16 с: іл. – (Розумні книжки).
5. Земцова О. М. Знайди відмінності. Розвиток уваги. Для дітей 4-5 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2013. – 16 с: іл. – (Розумні книжки).
6. Земцова О. М. Розвиваємо мислення. Для дітей 4-5 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2014. – 16 с: іл. – (Розумні книжки).
7. Земцова О. М. Слухняний олівець. Розвиток дрібної моторики. Для дітей 4-5 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2013. – 16 с: іл. – (Розумні книжки).
8. Земцова О. М. Тести для дітей 4-5 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2012. – 112 с: іл. – (Розумні книжки).
9. Земцова О. М. Тести для дітей 5-6 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2013. – 112 с: іл. – (Розумні книжки).
10. Земцова О. М. Цікаві задачки. Розвиваємо мислення. Для дітей 5-6 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2012. – 16 с: іл. – (Розумні книжки).
11. Земцова О. М. Що нас оточує. Пізнаємо світ. Для дітей 3-4 років: Навч. посібник / О. М. Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2012. – 16 с: іл. – (Розумні книжки).
12. Кондратенко Л. О., Прищепа О. Ю. Технологія попередження дисграфії / Л. Кондратенко, О. Прищепа. – К.: Главник, 2010. – 96 с.
13. Лубовский В. И. Высшая нервная деятельность и психические особенности детей с задержкой психического развития / В. И. Лубовский // Дефектология. – 2011. – № 6.
14. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога / О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. – Х.: ВГ «Основа», 2010. – 236с. – (Дошкільний навчальний заклад. Психологія виховання).

15. Пехарєва С. В., Андрусенко М. П. Розвиваємо увагу й логічне мислення / С. В. Пехарєва, М. П. Андрусенко. – Х.: ВГ «Основа», 2010. – 112 с. – (Дошкільний навчальний заклад «Розвивайка»).
16. Федієнко В. В., Хаджинова В. В. Мислення та пам'ять. Для дітей дошкільного віку. – Х.: Вид. дім «Школа». – 2010. – 16с.
17. Федієнко В. В., Хаджинова В. В. Пам'ять та увага. Для дітей дошкільного віку. – Х.: Вид. дім «Школа». – 2011. – 16с.
18. Хомуленко Т. Б., Хомуленко Б. В. Розвиваємо логіку та мислення. Для занять з дітьми 4-6 років / Т. Хомуленко, Б. Хомуленко. – Х.: ТОВ «Торнадо», 2011. – 16с. – (серія Виховуємо розумничків).
19. Шевцова О. А. 745 ігор для дошкільників / О. А. Шевцова – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 366с. – (Серія «ДНЗ. Вихователю»).

Зарудська Т. А.

Розвивальна програма з використанням педагогічної пісочниці «Чарівна пісочна країна» (для роботи з дітьми 5-8 років)

Програма містить опис форм і методів роботи, загальних та додаткових принципів застосування ігор з піском, основні етапи впровадження, детальний опис етапів заняття і комплексу психодіагностичних методик, список літератури, критерії ефективності. Програма складається з 30 занять (1 заняття на тиждень). Тривалість заняття: 60 хвилин. Кількість учасників: 4 дитини віком 5-8 років.

Рекомендується для використання практичними психологами, вихователями закладів дошкільної освіти та вчителями початкової школи, які ознайомлені з принципами піскової терапії та володіють методикою.

Пояснювальна записка

Дошкільний та молодший шкільний вік – важливий етап дитинства, від позитивного перебігу якого залежить розвиток особистості, віра у свої сили, подальше життя. Наша сучасність потребує людей, які уміють спостерігати навколишній світ, жити у злагоді зі світом і з самим собою, бути довірливими і щирими, добрими і люблячими. Саме такі діти народжуються в наш час і дивують нас своєю унікальністю. Але, разом з цим, є і такі діти, які мають особливості у своєму психо-фізичному розвитку. Їх відрізняють яскраво виражені особливості пізнавальної діяльності: низький рівень інтелектуальної активності (розумові операції недостатньо сформовані: зокрема, діти з важкістю узагальнюють і абстрагують ознаки предметів); деякі недорозвинення складних форм поведінки (погано розвинена довільна регуляція поведінки, внаслідок чого дітям важко виконувати завдання дорослого, доводити справу до кінця); мовна активність дуже низька, малий запас знань про навколишню дійсність, спонтанна мова відрізняється бідністю словника, відзначаються труднощі розуміння логіко-

граматичних конструкцій; пізнавальна активність дуже слабка і нестійка; запам'ятовування механічне. Ці діти характеризуються емоційною нестійкістю, наявністю імпульсивних реакцій, неадекватною самооцінкою.

Такі діти навчаються в логопедичних групах спеціалізованих дошкільних початкових закладів, куди направляються інклюзивно-ресурсним центром та мають рекомендації для роботи із психологом з розвитку пізнавальної активності, уваги та довільної регуляції поведінки. Беручи до уваги високу ресурсність і ефективність різноманітних арт-терапевтичних методик, а саме пісочної терапії, казкотерапії, музикотерапії, виникла ідея створення програми для групової роботи з дітьми, направленої на розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфер особистості дитини.

Згідно з Ж. Піаже, гра – основний спосіб розвитку дітей в дошкільному віці. К. Юнг казав, що «фантазія – мати всіх можливостей, де подібно всім психологічним протилежностям, внутрішній і зовнішній світи поєднуються разом». Гра допомагає вивільнити творчий потенціал дитини, її внутрішні почуття, а потім перенести їх у зовнішню дійсність. Пісок і вода – прекрасні інструменти для гри. Ігри з піском активізують вроджені ресурси самосцілення людини і забезпечують можливість для подальшого руху до психологічного здоров'я. Саме ці можливості психіки людини помітили автори методики sandplay (гра з піском) [6].

Базується дана методика на аналітичній психології К. Г. Юнга, який написав у своєму есе «Переважаюча функція»: «...Часто руки знають, як вирішити загадку, з якою інтелект боровся марно». Але передвісником юнґіанської пісочної терапії була техніка «побудови Світу», розвинена Маргарет Ловенфельд, британським педіатром, в кінці 1920-х років. Первинно ця техніка використовувалася перш за все як ігрове середовище для дітей, та дуже швидко стала методом, який є дієвим і в роботі з дорослими, сім'ями та ін [3,57].

Створення пісочних сюжетів сприяє творчому розвитку дитини та активізації власного «Я». Через пізнання свого внутрішнього світу, через поєднання його з навколишнім світом дитина вчиться спілкуватися, управляти своєю поведінкою, диференціювати свої потреби, формувати власні цінності та правила. Метод пісочних ігор дозволяє гармонізувати внутрішній душевний хаос за допомогою опрацювання ситуацій, що травмують психіку, на символічному рівні; відрегулювання негативного емоційного досвіду під час творчого самовираження; розширення внутрішнього досвіду; зміцнення довіри до світу, розвиток нових, продуктивніших взаємин зі світом [8,74].

Дані ресурси визначили мету розвивальної роботи з дітьми означених категорій.

Метою розвивальної програми «Чарівна Пісочна країна» є надання можливості дитині бути вільною у проявах своєї індивідуальності, розвивати емпатійні здібності, сприяти забезпеченню повноцінного розвитку життєво компетентної, впевненої у своїх силах, цілеспрямованої особистості, інтеграція особистості в соціум.

Програма створена на основі методики пісочної терапії Т. Д. Зінкевич-

Євстигнєвої та Т. М. Грабенко і філософських казках та оповіданнях М. А. Андріанова. Рекомендується для використання психологами, вихователями та вчителями початкової школи, які ознайомлені з принципами методики пісочної терапії.

Основні завдання програми:

– Стимулювати пізнавальну активність дитини, формувати навички самоконтролю.

– Розкривати внутрішній світ дитини через емоційний і змістовний відгук, викликаний темою заняття та казкою, розвивати здатність до співпереживання, співрадість і адекватному виявленню цих почуттів, вчити дитину рефлексії.

– Сприяти формуванню адекватної самооцінки дитини, усвідомленню нею власних можливостей, розумінню причинно-наслідкових зв'язків та власної відповідальності у своїх діях та вчинках.

– Розвивати здатність до подолання труднощів, так званий, психологічний імунітет.

– Формувати комунікативну культуру дітей на основі сюжетно – рольових ігор.

Форми і методи роботи.

– Вправи на розвиток тактильної чутливості.

– Музична релаксація.

– Вправи на розвиток пізнавальної сфери (сприйняття, увага, пам'ять, мислення, уява), мови, моторики.

– Розігрування казок.

– Рольове програвання ситуацій.

– Творчі завдання.

– Вільні ігри у піску.

У іграх з піском діють загальні принципи, визначені Т. Д. Зінкевич-Євстигнєвою.

Принципи задають «правила й умови гри», мають місце у кожному «кроці» та дії психолога.

1. Принцип «комфортного середовища»

Для успішності процесу необхідно, щоб дитина почувалася комфортно і безпечно. Комфортне середовище має на увазі, з одного боку, рівень партнерських взаємин дорослого з дитиною; з іншого боку, певні чинники середовища: м'яке освітлення, зручна пісочниця, доступність іграшок на полицях. Завдання необхідно добирати відповідно до можливостей дитини; формулювати інструкцію до ігор у казковій формі; уникати негативного оцінювання дій дитини, ідей, результатів і заохочувати фантазію і творчий підхід.

2. Принцип «безумовного схвалення»

Прийняття дитини такою, якою вона є – цей принцип сформульований гуманістичними психотерапевтами.

Прийняття зовнішнього вигляду і фізичного стану, життєвого досвіду, суперечностей, цінностей, мотивацій, бажань – усе це є підставою успішності

співпраці. Цей принцип простий за формулюванням, але надзвичайно складний для осмислення. Якість «безумовного прийняття» змінюється під час особистісного розвитку педагога.

3. Принцип «доступності інформації»

Усі звернення, репліки, інтерпретації та рекомендації психолога повинні бути сформульовані доступно для дитини.

Принцип «доступності інформації» має на увазі також «поправки» на поточний рівень розвитку і світосприймання дитини.

4. Принцип «конкретизації»

Принцип конкретизації рекомендує психологу поступово «знімати проблемні шари»: не поринаючи відразу глибоко, але й не залишаючись на поверхні.

5. Принцип «об'єктивності»

Цей принцип дозволяє психологу дивитися на проблему «зверху», розглядати її в системі життєдіяльності та взаємин дитини, якщо певна проблема існує.

6. Принцип «орієнтації на потенційний ресурс дитини»

Цей принцип також сформульований гуманістичними психотерапевтами. Розглядаючи проблему дитини, паралельно психолог досліджує її потенційні ресурси. Інформацію про потенціал психолог може отримати, дізнавшись про захоплення дитини, про те, що у неї виходить найкраще, про що вона мріє, що робить її щасливою тощо.

7. Принцип «інтегрованості в соціальне середовище»

Цей принцип припускає турботу про дитину не тільки в кабінеті пісочної терапії, але й поза його стінами. Психолог готує дитину до можливих змін у навколишньому середовищі. Крім цього, запропонований принцип припускає розглядання проблеми дитини в системі її соціальних взаємин.

Додаткові принципи, що виявляються в іграх з піском.

«Оживлення» символів: літер, цифр, геометричних фігур, мініатюрних фігурок і природних матеріалів. Реалізація цього принципу дозволяє сформулювати відчуття реальності того, що відбувається.

Реальне «мешкання», програвання всіляких ситуацій разом із героями казкових ігор. На основі цього принципу здійснюється взаємний перехід Уявного в Реальне і навпаки. Наприклад, опинившись у ролі Рятівника Принцеси, дитина не просто пропонує вихід із ситуації, але й реально розіграє її на піску за допомогою мініатюрних фігурок. Так вона безпосередньо переконується в правильності або помилковості обраного шляху.

Осмислення досвіду і ситуації. Розігруючи ситуацію в пісочниці, дитина має можливість поглянути на неї зі сторони. Це, у свою чергу, дає можливість співвіднести гру з реальним життям, осмислити, що відбувається, знайти способи розв'язання проблеми.

Обмін. У пісочній грі дитина та психолог легко обмінюються ідеями, думками, відчуттями, що дозволяє побудувати партнерські взаємини [4,38].

Структура програми.

Програма складається з 30 занять (1 заняття на тиждень).

Кількість учасників: 4 дитини, вікова категорія 5 – 8 років.

Тривалість заняття: 60 хв.

Формування груп дітей. До групи входять діти, які пройшли комплексну оцінку інклюзивно-ресурсного центру. Під час формування груп враховується вік, та тип порушення.

Кожне заняття має такі *етапи*:

1. Початковий етап: традиційне привітання; спілкування та ігри у колі; музична релаксація.

2. Основний етап заняття: вітання з Пісочною країною, правила поведінки в пісочниці, вправи, що спрямовані на маніпуляції з пісочною поверхнею, розкриття основної теми (розповідь казки психологом), вільна гра.

3. Заключний етап заняття: рефлексія, розповідь дітьми створених казок, демонтаж, традиційне прощання.

Критерії діагностичного обстеження дітей.

1. Рівень розвитку пізнавальних процесів та довільної регуляції поведінки.
2. Рівень тривожності, імпульсивності та агресивності.
3. Соціальний статус дитини в групі однолітків.
4. Сімейна ситуація. Комунікативні навички.

Комплекс психодіагностичних методик.

1. Діагностична бесіда з дитиною, з батьками та вихователями. Спостереження за поведінкою дитини у різних видах діяльності.

2. Блок тестів по готовності дитини до шкільного навчання:

Методика визначення загальної обізнаності та запасу побутових знань (Р. С. Немов).

Тест «Розфарбуй малюнок» (Є. Є. Кравцова).

Методика «Послідовність подій» (А. Н. Бернштейн).

Методика «Четвертий зайвий» (Н. Головань).

Тест «Тривожність» (Р. Темл, М. Доркі, В. Амен).

Кольоровий тест М. Люшера.

Проективні методики «Малюнок сім'ї», «Будинок. Дерево. Людина», «Намалюй людину».

Критерії ефективності програми.

1. Виконання дітьми діагностичних завдань.
2. Усвідомлення дітьми своїх емоцій, уміння володіти ними. Розуміння емоційних станів інших людей.
3. Позитивне ставлення дітей до однолітків, дружні стосунки між ними.
4. Адекватна реакція на різні життєві ситуації.
5. Впевненість у своїх силах, почуття самоповаги.
6. Прагнення до активності, ініціативи, комунікації з дорослими і дітьми.
7. Розвиток творчих здібностей.

Для дослідження ефективності програми на початку навчального року була сформована група дітей у складі 4 осіб. Діти є вихованцями логопедичної групи. На початку роботи за програмою та наприкінці року було проведено діагностування дітей. Результати дослідження наведені в таблиці.

Таблиця

Порівняльна таблиця результатів діагностування дітей на початку та по закінченню роботи за програмою. Період обстеження: жовтень 2014 р. та квітень 2015 р.

№ п/п дитини, місяць проведення дослідження	І.І. дитини (шифр)вік	Пізнавальна сфера	Емоційна сфера	Характеристика гри	Взаємодія з оточуючими	Соціометрія	1. Квітень 2015 р.				2. Жовтень 2014 р.																
							1. Квітень 2015 р.	2. Жовтень 2014 р.	3. Квітень 2015 р.	4. Жовтень 2014 р.	1. Квітень 2015 р.	2. Жовтень 2014 р.	3. Квітень 2015 р.	4. Жовтень 2014 р.													
4. Квітень 2015 р.	Л.Т. 6,5р.	Загальна обізнаність	Тест«Тривожність»	Маніпулятивна	Сюжетна	Сюжетно-рольова	Сліворобітництво	Асиміляція	Паралельна гра	Конфронтація	Боротьба за територію	Вис. рів.	Добрий рів.	Добрий рів.	Добрий рів.												
		Довільність поведінки «Богофруй малюнок»	Мислення «Послідовність полії»									«Четвертий зайвий»	Тест«Тривожність»	Маніпулятивна	Сюжетна	Сюжетно-рольова	Сліворобітництво	Асиміляція	Паралельна гра	Конфронтація	Боротьба за територію	Вис. рів.	Добрий рів.	Добрий рів.	Добрий рів.		
		Сер. рів.	Сер. рів.									Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.
		Сер. рів.	Сер. рів.									Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.
Л.Т. 6,5р.	Л.Т. 6р.	Загальна обізнаність	Тест«Тривожність»	Маніпулятивна	Сюжетна	Сюжетно-рольова	Сліворобітництво	Асиміляція	Паралельна гра	Конфронтація	Боротьба за територію	Вис. рів.	Добрий рів.	Добрий рів.	Добрий рів.												
		Довільність поведінки «Богофруй малюнок»	Мислення «Послідовність полії»									«Четвертий зайвий»	Тест«Тривожність»	Маніпулятивна	Сюжетна	Сюжетно-рольова	Сліворобітництво	Асиміляція	Паралельна гра	Конфронтація	Боротьба за територію	Вис. рів.	Добрий рів.	Добрий рів.	Добрий рів.		
		Сер. рів.	Сер. рів.									Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.
		Сер. рів.	Сер. рів.									Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.	Сер. рів.

Аналіз таблиці показує, що у дітей покращились показники пізнавальної та емоційної сфери, розширились форми взаємодії з оточуючими, вони навчилися

висловлювати свої думки, розповідати про створений ними сюжет та складати казки за цим сюжетом. Діти навчились співробітництву в спілкуванні, що виражається в умінні ділитись територією та іграшками, вислуховуванні думки іншого, підтримці і допомозі при виконанні завдань. Діти також навчились дотримуватись правил роботи в групі, працювати за інструкцією дорослого, прибирати за собою робоче місце.

Аналізування результатів попередніх років щодо ефективності застосування програми.

В 2011 році програма «Чарівна Пісочна країна» була затверджена Управлінням освіти виконкому Полтавської міської ради і впроваджується в декількох закладах освіти міста Полтава та позашкільних закладах розвитку дітей.

Спостереження і результати діагностики дітей, які займались за програмою свідчать про те, що рівні їх готовності до шкільного навчання відповідають достатньому і високому. Діти оволодівають навичками спілкування і способами порозуміння в конфліктних ситуаціях, уміють управляти своєю поведінкою, дотримуватись правил. Діти розвивають фантазію і мовлення, коли придумують і розповідають власні казки, отримують можливість висловитись і бути почутими, навчаються слухати і приймати думку іншого, бути толерантними, формувати власні кордони і поважати кордони сусіда (територіальні та психологічні), збагачують досвід поводження в різних життєвих ситуаціях. Порядок організації роботи в «пісочному кабінеті» стає власною, особистісною потребою дитини у внутрішньому порядку. Діти засвоюють способи саморелаксації, вивільняють творчий потенціал, фантазують, малюючи і виконуючи вправи на піску, розвивають пізнавальний інтерес і довільність поведінки, працюючи з матеріалами для розвитку пізнавальних процесів. Почуті дітьми філософські казки викликають їх емоційний відгук, стають прикладом для наслідування при створенні ними власних сюжетів, закладають основи світогляду. Заряд позитивного настрою під час занять, бажання займатись, створюють у дітей позитивний емоційний фон, який дуже важливий, особливо для дітей з мовними особливостями, бо в них часто супутніми виступають розлади емоційно-вольової сфери.

Емоційний досвід, отриманий на заняттях, є настільки ресурсним, що діти, які навчаються в початковій школі ПСНВК № 10 та випускники часто відвідують за бажанням «пісочний кабінет».

Організація проведення занять за програмою.

Заняття проводяться в навчальному кабінеті психолога, де необхідно облаштувати 2 зони.

Зона з килимом на підлозі. В цій зоні не має бути відволікаючих предметів, іграшок. Можна розкласти подушки для проведення релаксації. Для проведення занять можна використовувати магнітну дошку, невисокий круглий чи овальний столик для виконання дітьми творчих завдань, який може зберігатись під пісочницею. В цій зоні відбувається перша частина заняття (вітання, розкриття теми заняття, музична релаксація), виконання творчих завдань (аплікації з піском), вільна гра дітей з дидактичними матеріалами, які використовуються на заняттях і

розташовуються на окремому стелажі.

Зона з пісочницею. В центрі цієї зони розташована дерев'яна пісочниця для групових занять розміром 100x140x8 см (що відповідає розмірам чотирьох індивідуальних пісочниць) на ніжках висотою 50 см. Дно та внутрішні борти мають бути блакитного або синього кольору (дно символізує воду, а борти – небо). Можна використовувати кварцевий пісок, морський або річковий. Його необхідно просіяти і прокалити у духовці. Цю процедуру повторюють 1 раз на 3-4 місяці, рекомендовано міняти пісок 1 раз на рік. Для пісочниці потрібно облаштувати накриття. Навколо пісочниці розташовуються стелажі для іграшок (мініатюрні фігурки висотою приблизно 8 см: людські персонажі, рослини, тварини, будівлі, споруди, транспорт, предмети побуту, природні матеріали), дидактичного матеріалу (з розвитку сенсорики, пізнавальних процесів, математики, мови, емоційно-вольової сфери, загальної обізнаності), матеріалів для творчості (пластилін, кольоровий картон, папір, ножиці, клей, пензлики, фарби, бісер, гудзики, стрічки та ін.). Облаштовується місце для миття рук.

Обладнання:

– *Піскунчик* – приємна іграшка, чарівник Пісочної країни.

– *Магнітофон.* Музичні записи використовуються під час релаксацій («перетворення у чарівників») та вільної гри у піску (за бажанням дітей).

– *Пісочний годинник.* В ігровій формі організовує дітей під час розповідання казки дитиною та під час демонтажу створеного Світу. Коли діти створили сюжет, психолог виключає музику, пропонує всім налаштуватись на слухання казок і дає дитині пісочний годинник. Таким чином, дитина сама, стежачи за піском у годиннику, розраховує час свого виступу. А після нього передає годинник іншій дитині. Коли всі діти розкажуть свої історії за створеними сюжетами та поділяться враженнями, психолог повідомляє, що в Пісочній країні розпочинається вечір, іграшки лягають спати. Він перевертає годинник. Поки пісок пересипається, діти мають прибрати іграшки на полицки. Годинник краще використовувати розрахований на 3хвилини.

– *Фотоапарат.* Потрібний для фіксації процесу та результату побудови Світу. Фотографії допомагають психологу робити аналіз та загальний огляд процесу.

Документація.

Проведення групових розвивальних занять фіксується психологом в журналі «Облік проведення корекційних занять».

Особливості програми.

Дана програма є розвивальною, охоплює дитячий вік 5-8 років, пропонується для використання з дітьми, які розвиваються відповідно віку та з такими, що мають особливості в своєму розвитку. Тому розробки занять є орієнтовними і припускають творчий підхід психолога в їх проведенні. Наприклад, використовуючи казки, потрібно розуміти, що довгу казку можна прочитати старшим дітям, а меншим краще її скорочено переказати. Дітям, у яких ще не сформована довільність поведінки, краще прочитати казку у зоні на килимі (а не у пісочниці, де вони будуть відволікатись на пісок), супроводжуючи її іграшками

або малюнками, які можна прикріплювати на магнітну дошку.

До кожної теми заняття подано методичний матеріал, який розкриває основні поняття.

В конспектах занять перед казкою надається матеріал для осмислення психологом даної теми та проведення бесіди з дітьми. Об'єм і глибину бесіди психолог визначає, враховуючи особливості групи, з якою він працює.

При укладанні даної програми в основу був покладений принцип «не нашкодь». Цей принцип є основним не тільки в медицині, а і в сучасній екологічній психології, що вивчає психологічні аспекти взаємодії людини з середовищем. Він виражається у відповідності психологічного впливу наявному досвіду та потребам дитини. Тому, при формуванні матеріальної та дидактичної бази кабінету, пропонується використовувати природні матеріали. Іграшки слід добирати такі, які відображують реальну дійсність та існуючі в ній природні об'єкти. Слід уникати іграшок, які несуть незрозумілий, вигаданий, агресивний контекст. Класична методика пісочної терапії формувалась в той час, коли технічний прогрес і його надбання ще не несли в собі такого руйнівного смислу, який вкладений в деякі сучасні іграшки. Класична методика пропонує використовувати іграшки фантастичних істот, різні атрибути, що символізують темні сторони людської психіки. Розуміючи амбівалентність сприйняття і відношення до об'єктів, беручи до уваги вік дітей і їх невеликий життєвий досвід, враховуючи розвивальну, а не психокорекційну направленість програми та принцип «не нашкодь», пропонується використовувати в роботі матеріали реалістичного і розвивального характеру. Для розвитку фантазії дитини, та втілення її особистих фантастичних образів необхідно зібрати різноманітні творчі матеріали, канцелярські приладдя, які розмістити на видному зручному місці. За потребою дитина сама може створити існуючі в її уяві фантастичні образи без нав'язування їй чужих, до яких її психіка може бути неготова.

Ще однією особливістю програми є її як індивідуальна так і групова направленість. Класична методика пісочної терапії направлена на зустріч особистості з власним підсвідомим. Під час створення даної програми стояла мета розвинути власний потенціал особистості та адаптувати індивідуальність в соціумі. Відомо, що індивід швидше розвивається при груповому навчанні. Тому створення мікрогрупи дає можливість психологу відстежувати та супроводжувати як індивідуальний розвиток дитини, так і її інтеграцію в суспільство.

План-сітка програми

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів програми
Заняття №1. Знайомство з Пісочною країною			
Створення позитивного настрою для роботи,	Вправа «Привітання у колі» Знайомство з іграшкою Піскунчиком та його Пісочною країною	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу

згуртування учасників групи			
Психом'язова релаксація	Слухання пісні Н. Корольової «Маленькая страна»	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!» Вправа «Знайди іграшки» Вправа «Давайте познайомимося» Пальчикова гімнастика «Перетворення» Вправа «Незвичайні сліди»	15 хв.	Вивчення правил роботи з піском Розвиток тактильних відчуттів
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	20 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	10 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 2. Що таке краса і для чого вона потрібна. Щастя відчувати красу			
Створення позитивного настрою для роботи, згуртування учасників групи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Розвиток чутливості до красивого	Гра «Порівняй красиве і некрасиве»	10 хв.	Уміння відрізнити красиве і некрасиве
Психом'язова релаксація	Слухання мелодії Гріга «Ранок»	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Розвиток естетичного сприйняття навколишнього	Казка «Діти Сонця»	10 хв.	Захоплення від споглядання краси

Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів від заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 3. Про творчу і руйнівну природу людини			
Створення позитивного настрою для роботи, згуртування учасників групи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Створення позитивного настрою для роботи
Усвідомлення дітьми власної творчої і руйнівної природи	Гра «Об'єднай картки за ознакою». (Тема: «Людина творить; людина руйнує»)	10 хв.	Вміння розрізняти творчі і руйнівні дії людей
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Розвиток естетичного сприйняття навколишнього	Казка «Два гаруна»	10 хв.	Усвідомлення та впізнавання наслідків творчих та руйнівних вчинків
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття №4. Подорож із Золотою рибкою			
Створення позитивного настрою для	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на

роботи			роботу
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії із записом морського прибою	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!» Наслідування рухових дій з піском за психологом Гра «Рибки»	20 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток творчості, фантазії, уваги, моторики	Виготовлення пісочної аплікації «Золота рибка»	15 хв.	Виготовлена аплікація
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Прибирання іграшок, вирівнювання поверхні піска	10 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття №5. На допомогу Червоній Шапочці			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Психом'язова релаксація	Слухання аудіозапису «Спів птахів»	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики Відтворення на піску сюжету казки «Червона Шапочка» з використанням дидактичних завдань	Вправа «Вітаю тебе, пісок!» Наслідування рухових дій з піском за психологом, вимірювання та порівняння довжин, об'єктів, кількісна лічба	20 хв.	Розвиток тактильних відчуттів, уваги Навички вимірювання, порівняння, рахування
Розвиток творчості, фантазії, уваги, моторики	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів від заняття, демонтаж створеного «Світу»	10 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування

Заняття № 6. Любов – найпрекрасніше почуття людини			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Обговорення з дітьми вподобань, прихильностей, почуття любові	Гра «Що ти любиш?»	10 хв.	Вміння визначати свої вподобання, аналізувати їх
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток почуттів	Оповідання «Любять один одного завжди»	10 хв.	Відповіді на запитання до казки
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 7. Дружба і вміння бути другом			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Обговорення з дітьми поняття «дружба»	Розгляд сюжетних малюнків за темою «Дружба» Демонстрація експерименту з ламанням однієї палички та купу паличок	10 хв.	Вміння визначати дружні і ворожі стосунки Висновки про міць більшості
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток почуттів, мислення	Оповідання «Історія про коротку дружбу»	10 хв.	Висновки дітей, відповіді на запитання до казки

Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 8. Намагатись бачити гарне в інших			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Ознайомлення дітей з аналізаторами та видами сприйняття	Розгляд аналізаторів, гештальт-малюнків, бесіда	10 хв.	Вміння розпізнавати неоднозначність ситуацій, фокусуватися на позитивному сприйнятті ситуацій
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток позитивного світосприйняття	Казка «Непередбачуваний Страус»	10 хв.	Висновки дітей, відповіді на запитання до казки
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 9. Що посієш, те і пожнеш			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу

Ознайомлення з емоціями	Гра з дзеркалом «Мої емоції» Гра «Бумеранг»	10 хв.	Вміння розпізнавати свої емоції, брати відповідальність за свої слова, вчинки
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток позитивного світосприйняття	Казка «Як кактус своє отримав»	10 хв.	Висновки дітей, відповіді на запитання до казки
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довірливості поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 10. Шкода від поганих думок, поганих слів, сварок			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Ознайомлення з науковими дослідженнями Масару Емото про пам'ять води	Демонстрація досліду про вплив позитивних та негативних слів на організм людини	10 хв.	Вміння розпізнавати емоції, помічати, як вони відображаються на настрої
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Формування позитивного світосприйняття	Казка «Таємниця Злюки і Колюки»	10 хв.	Висновки дітей, відповіді на запитання до казки
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним

Формування довільності поведінки, здатності рефлексії до	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 11. Зимова казка			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!» Вправа «Сліди»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Вивчення об'ємних геометричних фігур та їх відбитків на піску	Гра «Зимова казка»	10 хв.	Впізнання і називання геометричних фігур, розпізнавання «паспорту» фігур
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	20 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності рефлексії до	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	10 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 12. Турбота про інших. Почуття відповідальності			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі».	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Розвиток емпатії	Розгляд сюжетних малюнків, бесіда	10 хв.	Вміння піклуватись про друзів, брати відповідальність за свої вчинки
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення

Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Формування відповідальної поведінки	Оповідання «Рятівний маяк»	10 хв.	Висновки дітей, відповіді на запитання до казки
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативності	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довірливості поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 13. Ввічливість – важливий засіб примирення людей			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Обговорення з дітьми поняття «ввічливість»	Розгляд сюжетних малюнків, згадування ввічливих слів, бесіда про ситуації з їх застосуванням	10 хв.	Вміння користуватись в спілкуванні ввічливими словами
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток емпатії, прийняття іншого	Казка «Чудовисько з двома хвостами»	10 хв.	Висновки дітей, відповіді на запитання до казки
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довірливості поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування

Заняття № 14. У гості до казки «Теремок»			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток мислення, пізнавальних процесів	Розігрування казки «Теремок» з дидактичними завданнями Розминка «Зайчик»	10 хв.	Уміння працювати за зразком, аналізувати
Регуляція емоційної сфери	Вправа «Переможець злості»	10 хв.	Уміння виплескувати і регулювати негативні емоції
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 15. Відповідальність, надійність, вірність			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Ознайомлення з поняттями «відповідальність», «надійність»	Розгляд сюжетних малюнків, обговорення ситуацій, бесіда	10 хв.	Відповідальність у вчинках
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток відповідальних рис особистості	Оповідання «Вірний»	10 хв.	Висновки дітей, відповіді на запитання до

			оповідання
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 16. Про щедрість і жадібність			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Осмислення понять «щедрість», «жадібність»	Розгляд сюжетних малюнків, обговорення ситуацій, бесіда	10хв.	Уміння ділитись іграшками
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії.	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Навчити поважати власні і чужі кордони, ділитись іграшками	Казка «Про ненаситну Хапугу-Жаднюгу»	10 хв.	Відповіді на запитання до казки, висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 17. Воля – особлива внутрішня сила людини			
Створення позитивного настрою для	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на

роботи, згуртованість учасників групи			роботу
Ознайомлення з вольовою рисою особистості	Розгляд сюжетних малюнків, обговорення ситуацій, бесіда	10 хв.	Уміння стримуватись, доводити роботу до кінця, володіти емоційним станом
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Зосередження уваги, виконання завдань
Розвиток вольових рис особистості	Казка «Як деякі ліліпути гномами стали»	10 хв.	Відповіді на запитання до казки, висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 18. Віра в себе посилює волю. Міцність духу і рішучість в діях			
Створення позитивного настрою для роботи, згуртованість учасників групи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Розвиток впевненості в своїх силах	Розгляд сюжетних малюнків, обговорення ситуацій, бесіда	10 хв.	Уміння долати труднощі, вірити в себе
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Навчити знаходити свої сильні сторони і долати труднощі	Казка «Троє приятелів»	10 хв.	Відповіді на запитання до казки, висновки дітей

Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 19. Врівноваженість			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Навчання навичкам саморегуляції, умінню направляти свою енергію в творче русло	Вправи на саморегуляцію	10 хв.	Уміння заспокоюватись, керувати своїми емоціями, поведінкою
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Надати приклад врівноваженої поведінки	Казка «Для чого Сонцю рівновага»	10 хв.	Відповіді на запитання до казки. Висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 20. Значення працелюбності і бездіяльності			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу

Підвести дітей до усвідомлення важливості творчої діяльності, праці	Розгляд сюжетних малюнків, бесіда	10 хв	Уміння налаштуватися на роботу, доводити її до кінця
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв	Розвиток тактильних відчуттів
Розвивати пізнавальну активність, працелюбність	Казка «Праця, розвага і неробство»	10 хв	Відповіді на запитання до казки. Висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 21. Постійна праця і пізнання. Про відпочинок			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Підтримка пізнавальної активності. Навчання зміні діяльності, релаксації	Розгляд сюжетних малюнків, бесіда, вправи для зняття напруги	10 хв.	Уміння шукати відповіді на запитання, переключатись, знімати напругу
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Надати приклад зміні діяльності, активного відпочинку	Казка «Два волохатих приятеля»	10 хв.	Відповіді на питання до казки. Висновки дітей

Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 22. Спостережливість і уважність поглиблюють пізнання світу			
Створення позитивного настрою для роботи, згуртованість учасників групи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Навчання спостережливості, розвиток уваги	Ігри на розвиток спостережливості, уваги	10 хв.	Уміння відгадувати схований предмет, знаходити спільності і відмінності у предметів
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Надати приклад користі уважності	Казка «Чому багато тарганів стало»	10 хв.	Відповіді на питання до казки. Висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 23. Відношення до оточуючого нас світу. Оптимізм і песимізм			

Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Навчання позитивному відношенню до всього оточуючого, навичкам саморегуляції	Розгляд фотографії з калюжою, в якій відображується небо. Бесіда про те, що оптимісти бачать в калюжі відображення неба, а песимісти – бруд. Обговорення способів підняття настрою	10хв.	Уміння розглядати ситуації з різних боків. Уміння розрадити себе чи близьку людину, підняти настрій
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Навчання позитивному мисленню	Казка «Хмаринка-бабуся і Промінчик-пісенька»	10 хв.	Відповіді на питання до казки. Висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 24. Уява – важлива творчість розуму і його рушійна сила			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Розвивати уяву, фантазію	Ігри на розвиток уяви	10 хв.	Уміння фантазувати, придумувати нове
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів

Розвиток креативності, усвідомлення можливостей	Казка «Дивовижне дерево»	10 хв.	Відповіді на питання до казки. Висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довірливості поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 25. Про страхи і про те, як їх подолати			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Навчання прийомам подолання страхів	Розгляд сюжетних малюнків, відпрацювання способів подолання страхів	10 хв.	Уміння справлятися зі страхами
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Надання прикладу подолання страхів	Оповідання «Бум, бум, бум»	10 хв.	Відповіді на питання до казки. Висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довірливості поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 26. Порядок			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу

Навчання впорядкуванню, послідовності дій	Гра «Наведи порядок»	10 хв.	Уміння послідовно мислити, впорядковувати простір
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики	Вправа «Вітаю тебе, пісок!»	5 хв.	Розвиток тактильних відчуттів
Навчання способам впорядкування внутрішнього стану	Притча «Порядок»	10 хв.	Відповіді на питання до притчі. Висновки дітей
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	15 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	5 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 27. Кроти-будівельники			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики, пізнавальних процесів	Вправа «Вітаю тебе, пісок!» Дидактична гра «Хто де живе і що їсть?» Вправа «Що знайшли кроти?» Робота з формочками і пасочками	15 хв.	Розвиток тактильних відчуттів, загальної обізнаності, пізнавальних процесів
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	20 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	10 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування

Заняття № 28. В гостях у казки «Колобок»			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики, пізнавальних процесів	Вправа «Вітаю тебе, пісок!» Вправа «Колобок» Вправа «Гостинці»	15 хв.	Розвиток тактильних відчуттів, загальної обізнаності, пізнавальних процесів
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	20 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довірливості поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	10 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування
Заняття № 29. Подорожуємо на потязі			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток сенсорики, пізнавальних процесів	Вправа «Вітаю тебе, пісок!» Будівельна гра «Потяг» Вправа «Готуємо потяг до подорожі» Вправа «Хто в будиночку мешкає?» Гра «Танок пальчиків»	15 хв.	Розвиток тактильних відчуттів, загальної обізнаності, пізнавальних процесів
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Світ»	20 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довірливості поведінки, здатності до рефлексії	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	10 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування

Заняття № 30. Ми – чарівники. Створюємо Чарівний Світ			
Створення позитивного настрою для роботи	Вправа «Привітання у колі»	10 хв.	Позитивний настрій учасників, налаштованість на роботу
Психом'язова релаксація	Слухання спокійної мелодії	5 хв.	Розслаблення
Розвиток уяви	Дидактична вправа «Ким ти був і що бачив?»	15 хв.	Фантазування за темою
Розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок	Вільна гра, розповідь про створений «Чарівний Світ»	20 хв.	Створення власного сюжету, розповідь за ним
Формування довільності поведінки, здатності до рефлексії.	Висловлення почуттів про заняття, демонтаж створеного «Світу»	10 хв.	Рефлексія почуттів, навички самообслуговування

Бібліографія

1. Андрианов М. А. Философия для детей в сказках и рассказах: пособие по воспитанию детей в семье и школе / 3-е изд. – Минск: Современная школа, 2011. – 280 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку « Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. Пед. Наук України; наук. Ред. Іта упоряд. О. Л. Кононко. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
3. Гавриш Н., Лінник О. Цікава філософія для дітей. Методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. – К. :Шк. Світ, 2011. – 128 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Грабенко Т. М. Чудеса на песке. – СПб.: Издательство «Речь», 2007. – 340 с.
4. Марінушкіна О. Є. Корекційні програми на допомогу практичному психологу ДНЗ – Х.: Вид. Група «Основа», 2008. – 204 с.
5. Монтессори М. Мой метод: начальное обучение – М.: Астрель: АСТ, 2007. – 349 с.
6. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками / Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова – Х. : Вид. Група «Основа», 2010. – 127, [1] с.
7. Романюк Л. Хочу бути успішним: корекційно – розвивальні вправи для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку – К.: Шк. Світ, 2009. – 128 с.
8. Сакович Н. А. Технология игры в песок. Игры на мосту. – СПб. : Речь, 2008. – 174 с.

1.2. ПРОГРАМИ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Бережна А. В.

Комплексна корекційна програма для роботи з першокласником з порушенням інтелектуального розвитку

Програма містить розробки занять для дитини 6-7 років, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, швидкості мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація), уваги, сприйняття; розвиток дрібної моторики пальців рук, вольової регуляції, уміння діяти за зразком; удосконалення навичок спілкування; формування пізнавальної активності.

Представлена програма буде корисною для практичних психологів в системі освіти, які працюють з дітьми із затримкою психічного розви

Пояснювальна записка

Одна з основних функцій системи освіти полягає в підготовці підростаючого покоління до самостійного життя. Але підготувати до самостійного життя здорову дитину і дитину з особливими потребами – різні речі. В нашій країні існує мережа спеціальних навчальних закладів. Але останнім часом набула широкого впровадження інклюзивна освіта. Саме завдяки їй діти з порушеннями розвитку можуть навчатися в звичайних класах загальноосвітніх шкіл. Завдання навчального закладу – підготувати дитину з особливими потребами до самостійного життя та діяльності в соціальному оточенні у відповідності до суспільних норм.

Одним з основних напрямків роботи практичного психолога в навчальному закладі є психологічний супровід освітнього процесу.

Діти, які навчаються за інклюзивною формою не становлять винятків. Навпаки, потребують посиленої уваги та додаткових занять. В 2013 року до освітнього закладу прийшла на навчання дитина з особливими освітніми потребами. Саме тому виникла необхідність спеціального психологічного супроводу такого учня.

Метою програми є активізація та стимулювання пізнавальної діяльності, розвиток емоційно-вольової сфери та комунікативних навичок у першокласника з порушеннями розумового розвитку в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Завдання програми:

- Корекція пізнавальних процесів: сприймання, уваги, пам'яті.
- Корекція, активізація та удосконалення розумових операцій: узагальнення, абстрагування, аналіз, порівняння, гнучкість, критичність.
- Розвиток комунікативних умінь і навичок.
- Корекція загальної та дрібної моторики рук.
- Поліпшення емоційного стану дитини.

Предмет розвитку та корекції: пізнавальна, особистісна, емоційна сфера.

Форми та методи роботи:

- Вправи на розвиток моторики.
- Образотворча діяльність.
- Рухливі ігри.
- Комунікативні ігри.
- Вправи на розвиток пізнавальної сфери.

Принципи корекції:

- Комплексний вплив.
- Систематичність.
- Індивідуальний підхід.

Цільова група: дитина початкової школи, яка потребує корекції розумового розвитку.

Діагностика:

Метою діагностики є вивчення шкільної готовності, індивідуальних особливостей та когнітивної сфери.

Очікуваний результат:

- Отримання задоволення від гри та спілкування.
- Підвищення пізнавальної активності.
- Позитивне ставлення до оточуючих.
- Підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів та загальних інтелектуальних здібностей.
- Покращення стану загальної та дрібної моторики.

Організація корекційної роботи: індивідуальна корекція, кількість занять – 2 на тиждень. Тривалість занять – 35-40 хвилин.

Структура заняття:

I. Початковий етап (5-7 хв.)

- 1.1 Ритуал вітання.
- 1.2 Вправа «Настрій у кольорі».

II. Основний етап (20-25 хв.)

1 – 3 вправи на розвиток сприймання, уваги, пам'яті, моторики, емоційної сфери.

III. Заключний етап (5-7 хв.)

- 3.1 Вправа «Настрій у кольорі».
- 3.2 Ритуал прощання.

Обов'язковою умовою корекційної роботи є регулярність занять та щільна співпраця з дитиною. Під час виконання завдань не треба сварити дитину за неправильні дії, обов'язково потрібно знайти, за що б можна було похвалити: старанність, винахідливість. Необхідно уникати примусу.

План-сітка програми

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху
Заняття 1			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Вправа «Знайомство»	2 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвивати увагу, сприйняття, логічне мислення	3. Вправа «Одяг»	2 хв.	Відрізняє одяг і взуття
Розвивати мислення	4. Вправа «Порівняння предметів»	3 хв.	Називає ознаки схожих предметів
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	5. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Ліпить героїв
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	2 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	2 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 2			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Формувати позитивне ставлення до школи	3. Вправа «Біг асоціацій»	3 хв.	Дитина відповідає на питання
Формувати вміння діяти за інструкцією; розслаблення, зняття тривожності	4. Фізкультхвилинка «Ванька – встанька»	2 хв.	Виконує фізичні вправи
Розвивати увагу та уяву	5. Вправа «Буває – не буває»	5 хв.	Відрізняє дійсне від нереального
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	2 хв.	Дитина спокійна, задоволена

Заняття 3				
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена	
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій	
Розвивати уважність, дрібну моторику рук	3. Вправа «Близнюки»	5 хв.	Виконує завдання	
Зняти внутрішнє напруження	4. Психогімнастична вправа	2 хв.	Виконує завдання	
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	5. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Ліпить героїв	
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій	
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	2 хв.	Дитина спокійна, задоволена	
Заняття 4				
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена	
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій	
Розвивати уважність, зосередженість, дрібну моторику рук	3. Вправа «Яка тварина?»	2 хв.	Розрізняє свійські та дикі тварини	
Сприяти створенню позитивного емоційного фону, підвищити впевненість у собі, формувати вміння підпорядковуватися вимогам	4. Гра «Паровозик»	2 хв.	Виконує завдання	
Розвивати увагу, сприйняття, логічне мислення	5. Вправа «Одяг»	2 хв.	Відрізняє одяг і взуття	
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	6. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Ліпить героїв	

Розвивати уяву	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	8. Ритуал прощання	2 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 5			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти тривожність, напруження	3. Фізкультхвилинка «Шалтай-балтай»	2 хв.	Виконує фізичні вправи
Розвивати уяву	4. Вправа «Чарівне яйце»	5 хв.	Виконує завдання
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	5. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Ліпить героїв
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 6			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвивати уважність, пов'язану з координацією слухового апарату й рухового аналізатора	3. Вправа «Слухай сплески»	2 хв.	Виконує фізичні вправи
Розвивати уяву, дрібну моторику рук	4. Вправа «Казковий будиночок»	5 хв.	Виконує завдання
Поповнення словникового запасу, розвиток зв'язного мовлення	5. Вправа «Скласти речення»	2 хв.	Складає речення
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій

Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 7			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвивати мислення	3. Вправа «Порівняй»	2 хв.	Знаходить спільні ознаки
Розвиток логічного мислення, загальної ерудиції	4. Вправа «Навіщо і чому?»	3 хв.	Відповідає на запитання
Зняти тривожність, напруження	5. Вправа «Насос і м'яч»	2 хв.	Виконує фізичні вправи
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 8			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвивати уяву	3. Вправа «Я хочу бути схожим на ...»	3 хв.	Виконує завдання
Зняти тривожність, напруження	4. Вправа «Кулька»	1 хв.	Виконує фізичні вправи
Розвивати мислення, поповнювати словниковий запас	5. Вправа «Навпаки»	3 хв.	Виконує завдання
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

Заняття 9				
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.		Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій кольорі»	у 5 хв.		Малює свій настрій
Розвивати вміння швидко зосереджуватися	3. Вправа «Що чути?»	3 хв.		Виконує завдання
Подолання рухового автоматизму	4. Вправа «Прапорець»	2 хв.		Виконує фізичні вправи
Розвивати вміння використовувати замісники	5. Вправа «Скринька казками»	з 5 хв.		Виконує завдання
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій кольорі»	у 5 хв.		Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.		Дитина спокійна, задоволена
Заняття 10				
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.		Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій кольорі»	у 5 хв.		Малює свій настрій
Розвивати уяву, творче мислення	3. Вправа «Уяви»	3 хв.		Виконує завдання
Стимулювати мовленнєву активність	4. Вправа «Був собі кіт»	2 хв.		Добирає означення до іменників
Розвивати вміння чітко виконувати завдання	5. Вправ «Доторкнися до ...»	2 хв.		Виконує завдання
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	6. Вправа «Ліплення»	5 хв.		Ліпить героїв
Розвивати уяву	7. Вправа «Настрій кольорі»	у 5 хв.		Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	8. Ритуал прощання	1 хв.		Дитина спокійна, задоволена

Заняття 11				
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена	
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій	
Підвищувати самооцінку, налаштувати на роботу	3. Вправа «Компліменти»	2 хв.	Говорить компліменти	
Розвиток уміння будувати завершене речення	4. Вправа «Якби...»	2 хв.	Завершує речення	
Розвиток мовлення, пам'яті	5. Вправа «Я знаю ...»	2 хв.	Виконує завдання	
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	6. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Ліпить героїв	
Розвивати уяву	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій	
Зняти внутрішнє напруження дитини	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена	
Заняття 12				
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена	
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій	
Підвищення самооцінки дитини	3. Вправа «Я люблю себе за те ...»	2 хв.	Називає власні риси, оцінює вчинки	
Розвиток уважності, пам'яті	4. Вправа «Забутий предмет»	2 хв.	Називає предмети	
Розвиток довільності рухів, швидкої реакції	5. Вправа «Ніс – вухо – ніс»	2 хв.	Виконує завдання	
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	6. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Ліпить героїв	
Розвивати уяву	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій	

Зняти внутрішнє напруження дитини	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 13			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток вдумливості, вміння аналізувати	3. Вправа «Хочу бути»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток слухової пам'яті, уяви	4. Вправа «Відтворення»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток творчої уяви, мовлення	5. Вправа «Весела історія»	2 хв.	Розповідає історію
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 14			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток вміння вирізняти головні риси характеру	3. Вправа «Лягідне ім'я»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток логічного мислення, вміння будувати зв'язну розповідь	4. Вправа «Знайди пару»	2 хв.	Добирає слова
Розвиток вміння розрізняти геометричні фігури	5. Вправа «Чарівні окуляри»	2 хв.	Виконує завдання
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

Заняття 15			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток здатності виражати свої думки в малюнках	3. Вправа «Малюнкове письмо»	2 хв.	Створює лист за допомогою малюнків
Розвиток логічного мислення	4. Вправа «Упізнай фігуру навпомацки»	2 хв.	Виконує завдання
Розвивати увагу	5. Вправа «От він який!»	2 хв.	Виконує завдання
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 16			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток активної уваги	3. Вправа «Слухай сплески»	2 хв.	Виконує фізичні вправи
Розвиток вміння розрізняти кольори	4. Вправа «Якого кольору?»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток артикуляції	5. Вправа «Вимов чисто»	2 хв.	Чисто вимовляє звуки
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 17			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

комфорт для неї			
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток уяви, чіткої координації рухів	3. Вправа «Мотузочка»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток вміння розрізняти кольори	4. Вправа «Метелик»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток артикуляції	5. Вправа «Склади загадку»	2 хв.	Чисто вимовляє звуки
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 18			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток наочно-образного мислення	3. Вправа «Прогноз погоди»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток вміння розподіляти увагу, стимуляція оперативної пам'яті	4. Вправа «Паралельний рахунок предметів»	2 хв.	Рахує предмети
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	5. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Ліпить героїв
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 19			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно	2. Вправа «Настрій у	5 хв.	Малює свій настрій

налаштувати на роботу	кольорі»		
Розвиток сприйняття	3. Вправа «Форми»	2 хв.	Називає форми
Розвиток довільної уваги та винахідливості	4. Вправа «Заборонене слово»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток творчої уяви	5. Вправа «Розшифруй казку»	2 хв.	Відгадує казку
Розвивати уяву, мислення, дрібну моторику рук	6. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Ліпить героїв
Розвивати уяву	7. Вправа «Настрій кольорі»	у 5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 20			
Зняти внутрішнє напруження дитини, створити психологічний комфорт для неї	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Розвивати уяву; емоційно налаштувати на роботу	2. Вправа «Настрій кольорі»	у 5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток вміння конструювати	3. Вправа «Збери за схемою»	2 хв.	Виконує завдання
Вдосконалення сприйняття простору	4. Вправа «Твій шлях»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток вміння знаходити протиріччя	5. Вправа «І добре, і погано»	і 2 хв.	Дає оцінку
Розвивати уяву	6. Вправа «Настрій кольорі»	у 5 хв.	Малює свій настрій
Зняти внутрішнє напруження дитини	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 21			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій кольорі»	у 5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток вміння знаходити протилежні якості	3. Вправа «Протилежності»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток комбінаторних	4. Вправа «Знайди усі	2 хв.	Дитина малює

здібностей		стежинки»		стежинки
Розвиток пам'яті, сприйняття		5. Вправа «З яких фігур?»	2 хв.	Дитина називає предмети
Створення позитивного емоційного настрою		6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
		7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 22				
Створення позитивного емоційного настрою		1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
		2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток навичок зорового обстеження і аналізу предметів		3. Вправа «Опиши предмет»	2 хв.	Дитина описує предмет
Розвиток уявлення, логічного мислення		4. Вправа «До чого відноситься»	2 хв.	Дитина називає предмети відповідно до пори року
Розвиток навиків самоконтролю, дрібної моторики рук		5. Вправа «Поросячі хвостики»	2 хв.	Дитина малює хвостики
Створення позитивного емоційного настрою		6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
		Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 23				
Створення позитивного емоційного настрою		1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
		2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток творчої уяви		3. Вправа «Домалюй фігурку»	2 хв.	Малює фігурки
Розвиток вміння виділяти подібні і відмінні ознаки предметів		4. Вправа «Чим схожі і чим відрізняються?»	2 хв.	Дитина називає чим схожі і чим відрізняються предмети
Розвиток пам'яті, вміння		5. Вправа «Упізнай за	2 хв.	Виконує завдання

розрізняти кольори	кольором»		
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 24			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток творчої уяви і літературних здібностей дитини	3. Вправа «А що далі»	2 хв.	Дитина розповідає історію
Розвиток дрібної моторики рук, окоміра, уяви	4. Вправа «Квіти і сніжинки»	2 хв.	Дитина виготовила листівку
Розвиток вміння здійснювати самоперевірку результатів запам'ятовування	5. Вправа «Запам'ятай предмети»	2 хв.	Дитина пригадує предмет, описує його
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 25			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток творчої уяви, вміння створювати кілька образів, вміння виділяти різні ознаки предмета	3. Вправа «На що схожа фігурка»	2 хв.	Називає предмети, на які схожа фігурка
Розвиток пам'яті, уяви	4. Вправа «Вірші»	2 хв.	Називає слово
Створення позитивного емоційного настрою	5. Образотворча діяльність	2 хв.	Малює малюнок за бажанням
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій

	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 26			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Підвищення ефективності спілкування, вміння читати міміку	3. Вправа «Мімічна гімнастика»	2 хв.	Дитина розповідає про емоції
Розвиток короткочасної та довготривалої пам'яті	4. Вправа «Запам'ятай картинку»	2 хв.	Дитина розповідає, що було зображено на малюнках
Розвиток мислення, уяви	5. Вправа «Головоломка»	2 хв.	Дитина складає з паличок фігурки
Розвиток сприйняття	6. Вправа: «Уважно слухай і намалюй»	2 хв.	Малює за інструкцією
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій у кольорі»	3 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 27			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток мислення, вміння класифікувати	3. Вправа «Один зайвий»	2 хв.	Дитина знаходить картинку
Розвиток творчої уяви і почуття гумору	4. Вправа «Найсмішніше»	2 хв.	Дитина малює малюнок
розвиток дрібної моторики рук, уяви	5. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Дитина ліпить фігурку
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

Заняття 28			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток сприйняття	3. Вправа «Визначити час»	2 хв.	Називає ситуації
Розвиток мислення, уяви, зв'язного мовлення	4. Вправа «Склади кінцівку»	2 хв.	Дитина складає казку
Розвиток мислення	5. Вправа «Назви одним словом»	2 хв.	Називає слова одним узагальнюючим поняттям
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 29			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток мовлення, творчого мислення	3. Вправа «Склади речення»	2 хв.	Складає речення
Розвиток логічного мислення, уваги	4. Вправа «Закінчи речення»	2 хв.	Закінчує речення
Розвиток словесно-логічної пам'яті	5. Вправа «Запам'ятай оповідання»	2 хв.	Дитина розповідає оповідання
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 30			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій

Розвиток активної уваги	3. Вправа-гра «Що чути?»	2 хв.	Дитина говорить про звуки, які почула
Корекція та розвиток сприймання	4. Вправа «Сховані малюнки»	2 хв.	Дитина обводить контур малюнку
Розвиток дрібної моторики рук, уяви	5. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Ліпить улюблену іграшку
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 31			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток тактильних відчуттів	3. Вправа «Скажи, що в тебе в руці»	2 хв.	Дитина називає предмет
Корекція та розвиток сприймання	4. Вправа «Сховані малюнки»	2 хв.	Дитина обводить по контуру предмет
Розвиток довільної уваги	5. Вправи для «слухняних» пальчиків	2 хв.	Дитина зображує фігури
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 32			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток довільної уваги	3. Вправа «Люстерко»	2 хв.	Дитина відтворює рухи психолога
Розвиток та діагностика тактильних відчуттів	4. Вправа «Впізнай на дотик»	2 хв.	Дитина знаходить два однакових лоскутка тканини
Розвиток сприймання, уваги	5. Вправа «Накладені малюнки»	2 хв.	Дитина називає предмети

Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 33			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток сприймання	3. Вправа «Чарівна торбинка»	2 хв.	Знаходить два однакових предмета
Розвиток активної уваги	4. Вправа «Слухай сигнал»	2 хв.	Дитина діє виконує рухи
Діагностика та розвиток окоміру	5. Вправа «Порівняй відрізки»	2 хв.	Виконує завдання
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 34			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток мислення, уяви	3. Вправа «Чи таке буває?»	2 хв.	Обговорює запропоновані ситуації
Розвиток довільної уваги	4. Вправа «Сіли – встали»	2 хв.	Дитина виконує почуті завдання
Розвиток дрібної моторики рук	5. Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків	2 хв.	Виконує завдання
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

Заняття 35			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розширення обсягу сприймання	3. Вправа «Дошки Сегена»	2 хв.	Виконує вправу
Розвиток активної уваги, просторової орієнтації	4. Вправа «Що змінилося?»	2 хв.	Дитина розміщує іграшки
Розвиток дрібної моторики рук, уяви	5. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Ліпить чапівний предмет
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 36			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток спостережливості, зорової пам'яті	3. Вправа «Знайди відмінності»	2 хв.	Дитина знаходить відмінності
Розвиток дрібної моторики рук	4. Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків	2 хв.	Виконує завдання
Корекція уваги	5. Гра «Тополя- верба»	2 хв.	Виконує рухи за інструкцією
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 37			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток логічного	3. Вправа «Яка група	2 хв.	Називає групу

мислення	зникла?»		предметів
Корекція просторових уявлень, уміння розрізняти предмети за формою	4. Вправа «Розсипана абетка»	2 хв.	Дитина знаходить буква та називає їх
Розвиток дрібної моторики рук	5. Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків	2 хв.	Виконує завдання
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 38			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Корекція уваги, моторики	3. Гра «Чотири стихії»	2 хв.	Дитина відтворює рухи
Розвиток уваги	4. Вправа «Розфарбуй за зразком»	2 хв.	Розфарбовує за зразком
Удосконалення розумових операцій, розширення уявлень про оточуючий світ	5. Вправа «Хто, що любить їсти»	2 хв.	Дає відповіді на запитання
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 39			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток тактильних відчуттів, уяви	3. Вправа «Впізнай букву на дотик»	2 хв.	Дитина розпізнає букви
Розвиток логічного мислення	4. Вправа «Сузір'я»	2 хв.	Працює з зображеннями
Удосконалення розумових операцій	5. Вправа «Чи так буває?»	2 хв.	Дитина працює з малюнком

Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 40			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Корекція моторики, пізнавальних процесів	3. Комунікативна гра «Зайчик»	2 хв.	Дитина виконує завдання
Корекція процесів узагальнення та абстрагування	4. Вправа «Назви одним словом»	2 хв.	Називає групу предметів узагальнюючим словом
Удосконалення розумових операцій: аналізу, синтезу	5. Вправа «Чим схожі, чим відрізняються?»	2 хв.	Дитина порівнює предмети
Розвиток творчого мислення, уяви	6. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Дитина ліпить іграшку
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 41			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток уваги, пам'яті, зорового сприймання	3. Гра «Знайди колір»	2 хв.	Знаходить заданий колір
Формування комунікативних навичок	4. Комунікативна гра «Мій котик»	2 хв.	Говорить котику лагідні слова
Корекція процесів узагальнення та абстрагування	5. Вправа «Вигадай назву»	2 хв.	Дитина називає текст
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій

	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 42			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Удосконалення розумових операцій	3. Вправа «Добери пару»	2 хв.	Об'єднує у пари предмети
Розвиток дрібної моторики рук	4. Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків	2 хв.	Виконує завдання
Корекція уваги, сприймання	5. Вправа «Знайди таку, як у мене»	2 хв.	Порівнює предмети
Розвиток дрібної моторики рук, уяви	6. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Ліпить щось їстівне
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій у кольорі»	3 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 43			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Корекція здатності до узагальнення	3. Вправа «Четвертий зайвий»	2 хв.	Називає зайвий предмет
Формування умінь сприймати словесну інструкцію	4. Вправа «Слухай і виконуй»	2 хв.	Виконує завдання за інструкцією
Розвиток уваги	5. Вправа «Кола»	2 хв.	Розміщує кола від більшого до меншого
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

Заняття 44			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розширення знань про оточуючий світ та здатності до узагальнення	3. Вправа «Що де росте?»	2 хв.	Дитина дає відповіді
Формування умінь діяти за словесною інструкцією	4. Гра «Знайди за вказівкою»	2 хв.	Дитина знаходить предмети
Розширення уявлень про оточуючий світ	5. Вправа «Оживи картину»	2 хв.	Дитина працює з малюнком
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 45			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розширення уявлень про оточуючий світ	3. Вправа «Що літає, що плаває...»	2 хв.	Дитина називає, що плаває, а що літає
Розвиток творчих здібностей	4. Вправа «Казкар»	2 хв.	Дитина складає казку
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 46			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток уваги, пам'яті, мислення	3. Вправа «Що подарували?»	2 хв.	Описує свій малюнок
Корекція довільної уваги, пам'яті	4. Вправа «Підкажи, що треба купити»	2 хв.	Називає назви покупок

Розвиток уяви, формування вміння розповідати	5. Вправа «Добре – погано»	2 хв.	Дитина висловлює свої думки
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 47			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Корекція уваги, пам'яті	3. Гра «Куди підеш?»	2 хв.	Дитина знаходить всі предмети
Розвивати уважність, пов'язану з координацією слухового апарату й рухового аналізатора	4. Вправа «Чотири стихії»	2 хв.	Дитина виконує рухи за інструкцією
Розвивати мислення	5. Вправа «Збери картинку»	2 хв.	Дитина складає картинку з частинок
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 48			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Сприяти розвитку уваги, фонематичного слуху	3. Вправа «Вгадай»	2 хв.	Дитина діє відповідно до інструкції
Розвивати увагу та зосередженість	4. Вправа «Слухай і почуй»	2 хв.	Дитина діє відповідно до інструкції
Створення позитивного емоційного настрою	5. Образотворча діяльність	2 хв.	Дитина малює малюнок
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій

	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 49			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвивати пам'ять та увагу	3. Вправа «Бачити слово»	2 хв.	Дитина малює малюнок
Розвиток сприймання	4. Вправа «Намалюй»	2 хв.	Дитина малює малюнок
Розвиток пам'яті	5. Вправа «Рухова пам'ять»	2 хв.	Виконує вправи
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Ліпить предмет
	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 50			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Вчити розпізнавати власні емоційні стани	3. Вправа «Склади оповідання»	2 хв.	Дитина складає оповідання
Формування довільної мовленнєвої діяльності	4. Вправа «Закінчи слово»	2 хв.	Дитина закінчує слова
Тренування зорової пам'яті	5. Вправа «Згадай»	2 хв.	Дає відповіді на поставлені запитання
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 51			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

		2. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток мислення, ерудиції	логічного загальної	3. Вправа «Навіщо чому?»	2 хв.	Дає відповіді на запитання
Розвиток довільності рухів, уваги		4. Вправа «Плаває, літає, гарчить»	2 хв.	Дитина показує рухи
Розвиток активності, уяви	творчої	5. Вправа «Нове застосування»	2 хв.	Дитина називає нові способи застосування
Створення позитивного емоційного настрою		6. Образотворча діяльність	2 хв.	Ліпить іграшку
		7. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
		8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 52				
Створення позитивного емоційного настрою		1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
		2. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток мовлення	зв'язного	3. Вправа «Розповідь від першої особи»	2 хв.	Дитина складає розповідь
Розвиток пам'яті		4. Вправа «Опиши по пам'яті»	2 хв.	Дитина дає відповідь на поставлені запитання
Зняти напруження	психологічне	5. Вправа «Гра з піском»	2 хв.	Виконує рухи за інструкцією
розвиток дрібної моторики рук, уяви		6. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Ліпить лісового мешканця
Створення позитивного емоційного настрою		7. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
		8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 53				
Створення позитивного емоційного настрою		1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

	2. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток вміння конструювати ціле з частин	3. Вправа «Збери картинку»	2 хв.	Збирає картинку з частинок
Розвиток пам'яті	4. Вправа «Слухай і повторюй»	2 хв.	Відтворює почуте
Розвиток спостережливості	5. Вправа «Шерлок Холмс»	2 хв.	Називає, що змінилося
Розвиток уяви	6. Образотворча діяльність	2 хв.	Малює малюнок за бажанням
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 54			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток самоконтролю, дрібної моторики руки, вміння сприймати навчальне завдання і виконувати дії за зразком	3. Вправа «Відтвори малюнок»	2 хв.	Виконує завдання за інструкцією
Розвиток творчого мислення	4. Вправа «З чого складається дія»	2 хв.	Дитина називає всі рухи
Розвиток здатності конкретизувати поняття, координувати рухи	5. Вправа «Я знаю»	2 хв.	Дитина називає слова
Створення позитивного емоційного настрою	6. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	7. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 55			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій

Розвиток внутрішнього плану дій і комбінаторних здібностей	3. Вправа «Шахова дошка»	2 хв.	Дитина збирає шахову дошку
Розвиток образної пам'яті	4. Вправа «Що змінилося?»	2 хв.	Називає предмети
Розвиток окоміра, дрібної моторики рук	5. Вправа «Будь точним»	2 хв.	Дитина вирізає фігури за зразком
Розвиток уяви	6. Образотворча діяльність	2 хв.	Дитина малює малюнок
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 56			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток уваги	3. Вправа «Повітряні малюнки»	2 хв.	Дитина відгадує малюнок
Розвиток образної пам'яті	4. Вправа «Художник»	2 хв.	Дитина малює малюнки за психологом
Розвиток мислення, уяви	5. Вправа «Три речення»	2 хв.	Дитина дає відповідь трьома реченнями
Розвиток уяви	6. Образотворча діяльність	2 хв.	Малює малюнок
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 57			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток уваги, дрібної	3. Вправа «Сонечко,	2 хв.	Виконує вправу за

моторики рук	парканчик, камінці»		інструкцією
Розвиток спостережливості, мислення	4. Вправа «Спостережливий»	2 хв.	Дитина називає предмети
Тренування вміння запам'ятовувати	5. Вправа «Запам'ятай предмет»	2 хв.	Дитина називає предмети
Розвиток уяви	6. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Дитина ліпить морську тваринку
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 58			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток уваги, пам'яті	3. Вправа «Слухай уважно»	2 хв.	Дитина відтворює почуте
Розвиток зв'язного мовлення, мислення, адекватної самооцінки	4. Вправа «Який я?»	2 хв.	Дитина відповідає на запитання
Розвиток вміння точно виконувати завдання	5. Вправа «За одну хвилину»	2 хв.	Виконує завдання
Розвиток уяви	6. Образотворча діяльність	2 хв.	Малює малюнок
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 59			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток мовлення, пам'яті, уваги	3. Вправа «Скоромовки»	2 хв.	Дитина проговорює скоромовки
Розвиток	4. Вправа «Чи все ти	2 хв.	Дитина дає

спостережливості, вміння запам'ятовувати деталі	побачив?»		відповіді на запитання
Розвиток уяви	5. Вправа «На крилах уяви»	2 хв.	Дитина працює з уявними предметами
Розвиток дрібної моторики рук	6. Вправа «Ліплення»	2 хв.	Дитина ліпить шкільне приладдя
Створення позитивного емоційного настрою	7. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	8. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
Заняття 60			
Створення позитивного емоційного настрою	1. Ритуал вітання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена
	2. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
Розвиток уваги	3. Вправа «Літера «А»	2 хв.	Підкреслює букву «А»
Розвиток уваги, пам'яті	4. Вправа «Кому чого не вистачає?»	2 хв.	Виконує за інструкцією
Розвиток пам'яті, зв'язного мовлення	5. Вправа «Кольоровий вірш»	2 хв.	Дитина розповідає вірш
Розвиток спостережливості, мовлення	6. Вправа «Коли все навпаки»	2 хв.	Дитина називає, що було не так
Розвиток уяви	7. Образотворча діяльність	2 хв.	Дитина малює малюнок
Створення позитивного емоційного настрою	8. Вправа «Настрій у кольорі»	5 хв.	Малює свій настрій
	9. Ритуал прощання	1 хв.	Дитина спокійна, задоволена

Методичні рекомендації дорослим у спілкуванні з дітьми вираженими розумовими ускладненнями

Агресивність. У спілкуванні з агресивними дітьми треба виявляти чималу стриманість, терпіння. Агресивні діти повинні переконатися, що їх люблять, що дорослий є їхнім спільником у вирішенні проблем. Треба спробувати спрямувати активність агресивної дитини в конструктивне русло.

Пам'ятайте, що заборона й підвищення голосу – найнеефективніші способи подолання агресивності;

дайте можливість вихлюпнути свою агресію, спрямувати її на інші об'єкти; дозвольте їй побити подушку, розірвати папір...;

показуйте дитині особистий приклад конструктивної поведінки: не допускайте вибухів гніву та лихослів'я;

важливо, щоб дитина повсякчас почувала, що ви її любите, що вона потрібна і важлива для вас;

намагайтеся попередити конфлікт, звертайте увагу на недоброзичливі погляди, бурмотіння собі під ніс;

в разі конфлікту обговоріть з дитиною його причини, визначте, які дії дитини призвели до конфлікту та спробуйте знайти способи виходу з нього.

Імпульсивність. Спілкуючись з імпульсивною дитиною, відзначаєте кожну успішну спробу стриматися. Хваліть за виявлене (нехай мінімально) терпіння, висловлюйте надію на те, що дитина зможе не поспішати, а буде міркувати перш ніж діяти.

Гіперактивність. Дорослим необхідно знати, що вчинки гіперактивної дитини не є навмисними і без допомоги та підтримки дорослих така дитина не може впоратися з існуючими у неї труднощами, тому необхідно:

по можливості ігнорувати зухвалі вчинки дитини і схвалювати її гарну поведінку;

роботу з гіперактивною дитиною слід будувати індивідуально, основну увагу необхідно приділяти чіткій організації діяльності;

під час уроків обмежувати до мінімуму відволікаючі фактори (місце за партою – у центрі класу навпроти дошки);

надавати дитині можливість швидко звертатися по допомогу до вчителя за потребою;

навчальні заняття будувати за чітко розпланованим стереотипним розпорядком;

на певний відрізок часу давати тільки одне завдання;

велике завдання дозувати на частини;

протягом дня передбачати можливості для рухової розрядки;

у відносинах з дитиною дотримуйтесь позитивної мотивації, хваліть її кожному випадку, коли вона цього заслужила;

уникайте повторень слів «ні» та «не можна»;

говоріть стримано спокійно і м'яко;

оберігайте дитину від стомлення, оскільки воно призводить до зниження самоконтролю та наростання гіперактивності (під час ігор обмежуйте дитину одним партнером, уникайте неспокійних, гучних приятелів).

Бібліографія

1. Єременко І. Г. Готовність розумово відсталих дітей до навчання в допоміжній школі / Нижник Л., Сагірова О. – Київ : Радянська школа, 1981.

2. Єременко І. Г. Основи спеціальної дидактики / Єременко І. Г. – Київ. Радянська школа, 1975.

3. Заняття психолога з малятами. Психолог. Бібліотека. – Київ : Шкільний

світ, 2005.

4. Корекційна робота психолога. Психолог. Бібліотека. – Київ : Шкільний світ, 2002.

5. Корекційно-розвивальні заняття для молодших школярів, які мають порушення психофізичного розвитку // Психолог. – № 14. – 2005.

6. Коробко С. Робота психолога з молодшими школярами / Коробко С., Корбко О. – Київ : Літера ЛТД, 2006.

7. Нижник Л. Допомога дітям з особливими потребами. Психолог. Бібліотека. / Нижник Л., Сагірова О. – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2004.

8. Питання дефектології : [республіканський науково-методичний збірник]. – Київ : Радянська школа, 1965.

9. Розвивальні та корекційні заняття психолога. Психолог. Бібліотека. – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2004.

10. Туріщева Л. В. Психокорекційні ігри в роботі педагога / Туріщева Л. В. – Харків : Видавнича група «Основа», 2007.

11. Я хочу, я можу, я буду добре вчитись. Психолог. Бібліотека. – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003.

Шовкопляс Н. І.

Корекційно-розвивальна програма «Розвиток пізнавальних процесів у дітей із затримкою психічного розвитку (для першокласників)»

В збірці представлено розробки занять для першокласників, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, швидкості мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація), уваги, сприйняття; розвиток дрібної моторики пальців рук, дисциплінованості, організованості, вольової регуляції, уміння діяти за зразком, формування пізнавальної активності.

Представлена збірка буде корисною для практичних психологів навчальних закладів, які працюють з дітьми із затримкою психічного розвитку.

Пояснювальна записка

Діти із затримкою психічного розвитку (далі – ЗПР) – це особлива категорія дітей з органічними й функціональними порушеннями нервово-психічних процесів, що зумовлюють уповільненість темпу розвитку психіки дитини, що проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності. Тому діти із ЗПР потребують спеціально організованих умов навчання і виховання, а також корекції

пізнавальної сфери.

Для таких дітей корекційні заняття є важливим фактором розрядки і вираження емоцій, тому на корекційних заняттях з дітьми із ЗПР треба використовувати безпечний і цікавий інвентар. Важливо створювати позитивну та радісну атмосферу на занятті, не бавитися в ігри довше 5 хвилин, не використовувати довгих пояснень, краще показати це швидше і зрозуміліше. Не треба дозволяти брати інвентар без дозволу, важливо пильнувати за порядком аби дитина прибирала і правильно складала інвентар, що водночас привчає її до організованості.

Актуальність проблеми: Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що нині відзначається значне зростання такого особливого стану психіки, як затримка психічного розвитку. Типовим проявом цього порушення є особливості розвитку розумової діяльності молодших школярів із ЗПР.

Питаннями діагностики та корекції цього порушення першими почали займатися дефектологи (Н. А. Бастун, І. Д. Бех, В. І. Бондар, Т. П. Вісковатова, Т. О. Власова, Т. Д. Ілляшенко, К. С. Лебединський, В. І. Лубовський, Н. О. Ципіна та ін.). Ця проблема вивчалася і в загальному психолого-педагогічному напрямі (Т. Ю. Андрющенко, А. М. Богуш, Т. В. Карабанова, Н. Ю. Максимова та ін.), розроблялися методи компенсального навчання (Г. Ф. Кумаріна, Є. М. Мастюкова та ін.), визначалися засоби реабілітації розумової працездатності дітей (К. Д. Корольова, М. Раттер та ін.). Г. М. Касаткіна, Н. А. Фоміна розглядали роль фізичних вправ різної спрямованості в розвитку рухової діяльності і психіки дітей дошкільного віку.

Аналіз теоретичного матеріалу показав, що нині шляхи корекції особливостей пізнавальної діяльності дітей із ЗПР розроблені недостатньо, що і визначає тему даної програми.

Мета програми: сприяти розвитку та активізації пізнавальної діяльності першокласників із затримкою психічного розвитку .

Завдання програми:

розвивати концентрацію та обсяг уваги із одночасним удосконаленням здатності до переключення та розподілу уваги, розвивати довільну увагу;

розвивати пам'ять;

розвивати слухове зосередження та фонематичний слух;

розвивати мислення, розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, класифікація, критичність);

розвивати дрібну моторику пальців рук;

розвивати дисциплінованість, організованість, вольову регуляцію, уміння діяти за зразком.

Перелік методів та форм роботи, які будуть використовуватись під час занять: кожне заняття містить ігрові та дидактичні вправи, рухові ігри-розминки, рефлексію.

Етапи корекції:

I. Діагностичний (1 заняття)

Методика «Послідовність подій» для діагностики зв'язного мовлення та

мислення (Бернштейн А.). *Фахове літературне джерело: Готовність дитини до навчання / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003.*

Тест Лурія А. Р. «10 слів» для дослідження довільного запам'ятовування та слухової пам'яті, а також стійкості уваги та уміння концентруватися. *Фахове літературне джерело: Лурія А. Р. «Методика «Вивчення 10 слів» // Терлецька Л. Г. «Психодіагностика пам'яті молодшого школяра». – К.: Навчальні посібники, 1998.*

Методика для вивчення концентрації та стійкості уваги (модифікація методу П'єрона-Рузера) для вивчення концентрації та стійкості уваги. *Фахове літературне джерело: Немов Р. С. Психологія: учеб. Для студ. высших н. учеб. заведений: н. 3: Психодіагностика / Р. С. Немов. – М.: Просвещение: ВЛАДОС, 2001. – 640 с.*

II. Корекційно-розвивальний (29 занять)

III. Етап оцінки ефективності корекційного впливу.

Організація занять:

Тривалість заняття – 30 хвилин.

Форма проведення – індивідуальна.

Загальна кількість занять – 30.

Заняття проводяться щотижня, протягом 1 і 2 півріччя.

Цільова група: першокласники із затримкою психічного розвитку

Критерії ефективності: виконання учнями діагностичних завдань не нижче середнього рівня за всіма критеріями.

Прогнозований результат: корекційно-розвивальна програма допоможе досягти позитивних змін у розвитку пізнавальних процесів дитини: покращити пам'ять, розвинути мислення, розумові операції; підвищити рівень практичних умінь аналізувати та сприймати предмети за формою, кольорами та величинами; орієнтуватися у просторі, порівнювати їх, групувати, узагальнювати та класифікувати; покращити стан загальної та дрібної моторики рук.

План-сітка програми

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху
Заняття 1			
Психодіагностичне обстеження для діагностики зв'язного мовлення та мислення, дослідження довільного запам'ятовування та слухової пам'яті,	Методика «Послідовність подій» Тест Лурія А. Р. «10 слів» Методика для вивчення концентрації та стійкості уваги	30 хв.	Сприймає на слух, запам'ятовує та відтворює усно ряд слів; складає за малюнком розповідь; аналізує та пояснює невідповідності

а також стійкості уваги та уміння концентруватися	(модифікація методу Пьєрона-Рузера)		
Заняття 2			
Розвиток дрібної моторики рук, розподіл уваги, уяви, фантазії	Вправа «Метелики» Вправа «Навпаки» Вправа «Муляр» Вправа «Лабіринт» Вправа «Чи таке буває?» Рефлексія	30 хв.	Виконує усні інструкції, знаходить приховане на малюнку; підбирає прикметники, протилежні за значенням; проходить лабіринт; аналізує запропоновану дорослим ситуацію та пояснює можливість її реалізації в житті; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 3			
Розвиток пам'яті, дрібної моторики рук, вміння міркувати, встановлювати послідовність подій, явищ, їх взаємозалежність, уважно слухати і малювати	Вправа «Якого кольору не стало?» Вправа «Уважно слухай і намалюй» Вправа «Якого предмета не вистачає?» Вправа «Знайди відмінності» Вправа «Десять прикладів» Рефлексія	30 хв.	Називає та запам'ятовує кольори; виконує команди на просторову орієнтацію; розрізняє геометричні фігури; добирає до групи однорідних предметів узагальнююче слово; порівнює схожі малюнки та називає відмінне; аналізує предмет та способи його використання в житті; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 4			
Розвиток пам'яті, уваги, зв'язного мовлення, сприйняття, дрібної моторики рук	Вправа «Черепашка» Вправа «Загадкові малюнки» Вправа «Креатив» Вправа «Що спочатку, що потім?» Рефлексія	30 хв.	Виконує рухи вправи на розвиток дрібної моторики рук; знаходить «приховані» зображення; відтворює запропоновану послідовність предметних малюнків; встановлює зв'язок між сюжетами «картинок-казок»; оцінює власний емоційний настрій

Заняття 5			
Розвиток пам'яті та зорового сприйняття, уваги, фантазії, уявлення про оточуючий світ	Вправа «Хто що любить їсти?» Вправа «Що наплутав художник?» Вправа «Що чути?» Вправа «Відгадай і намалюй» Рефлексія	30 хв.	Виконує усні інструкції; називає, хто їсть запропонований овоч-фрукт; називає та пояснює невідповідність в малюнках; «слухає тишу» – аналізує та описує почуте; вгадує предмет на дотик та відтворює його на малюнку; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 6			
Розвиток обсягу і концентрації уваги, логічного та наочно-образного мислення, пам'яті	Вправа «Запам'ятай і розкажи» Вправа «Лабіринт» Вправа на розвиток мовлення Вправа «Знайди помилку» Рефлексія	30 хв.	Сприймає на слух, запам'ятовує та відтворює усно ряд слів; складає за малюнком розповідь; аналізує та пояснює невідповідності; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 7			
Розвиток обсягу і концентрації уваги, здатності до узагальнення, мислення, уміння зосереджуватись	Вправа «Запам'ятай картинку» Вправа «Четвертий зайвий» Вправа «Асоціації» Вправа «Що наплутав художник?» Вправа «Доповни прислів'я» Рефлексія	30 хв.	Запам'ятовує та відтворює на аркуші ряд запропонованих картинок; аналізує та знаходить «зайвий» предмет; за рядом суттєвих ознак називає предмет (істоту); доповнює прислів'я; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 8			
Розвиток уваги, пам'яті, вміння орієнтуватися в просторі, словесно-логічного мислення, дрібної моторики рук	Вправа на розвиток просторових понять Вправа «Придумай слова» Вправа «Якого предмета не вистачає?» Рухлива гра на розвиток пам'яті, уваги Рефлексія	30 хв.	Виконує інструкції на розвиток просторових понять; встановлює логічну послідовність, добирає узагальнюючі слова; добирає слова за заданою схемою; виконує рухи, відповідно інструкції; оцінює власний емоційний настрій

Заняття 9			
Розвиток слухової пам'яті, уваги, дрібної моторики рук, уяви та фантазії	Вправа «Креатив» Вправа «Працьовиті звірята» Вправа «Повтори так, як я» Вправа «Лабіринт» Вправа «Живий звук» Рефлексія	30 хв.	Запам'ятовує та відтворює заданий порядок предметних карток; називає інструменти та пояснює їх функції; знаходить шлях по лабіринту; описує звуки із життя за допомогою асоціативних прикметників; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 10			
Розвиток пам'яті, уваги, дрібної моторики рук, зв'язного мовлення	Вправа «Заучування 10 слів» Вправа на розвиток мовлення Вправа «Зайці» Вправа «Закресли зайве» Вправа «Запам'ятай візерунок» Рефлексія	30 хв.	Запам'ятовує та відтворює через певний час назви заданих 10 предметів; складає розповідь за малюнком; виконує завдання на розвиток дрібної моторики рук; аналізує та знаходить «зайве»; відтворює по пам'яті малюнок із геометричних фігур»; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 11			
Розвиток пам'яті, уваги, уяви, дрібної моторики рук, зв'язного мовлення	Вправа «З'єднай крапки» Вправа «Соління капусти» Вправа «Креатив» Вправа «Навпаки» Вправа «Незвичайна тварина» Рефлексія	30 хв.	З'єднує пронумеровані крапки, домальовуючи малюнок; виконує завдання вправи на розвиток дрібної моторики рук; запам'ятовує та відтворює порядок предметних малюнків; називає протилежне за значенням слово; малює та описує «незвичайну» тварину; оцінює власний емоційний стан
Заняття 12			
Розвиток пам'яті, уяви, логічного мислення, дрібної моторики рук, зв'язного мовлення	Вправа «Що наплутав художник?» Вправа «Складання речень» Вправа «Повтори рухи» Вправа «Продовж малюнок»	30 хв.	Помічає невідповідності в малюнку, пояснює їх; Поеднує в реченні слова, не пов'язані за змістом; аналізує та домальовує запропонований малюнок; оцінює власний емоційний настрій

	Рефлексія		
Заняття 13			
Розвиток наочно-образного мислення, дрібної моторики рук, зв'язного мовлення	Вправа «Придумай, перелічи» Вправа «Коза і козенята» Вправа на розвиток мовлення Вправа «З'єднай крапки» Вправа «Доповни прислів'я» Рефлексія	30 хв.	Добирає слова за заданою схемою; повторює текст та виконує завдання вправи на розвиток дрібної моторики рук; складає розповідь за сюжетним малюнком; з'єднує послідовність крапок, домальовуючи малюнок; продовжує прислів'я; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 14			
Розвиток уваги, просторової уяви, мовлення, пам'яті.	Вправа «Знайди відмінності» Вправа «Придумай, перелічи» Вправа «Порахуй комах» Вправа «Уяви, що вийде» Рефлексія	30 хв.	Знаходить відмінності між схожими малюнками; називає предмети в кімнаті за заданою ознакою; рахує на малюнку комах; уявляє та описує вигляд розгорнутої серветки; оцінює власний емоційний настрій.
Заняття 15			
Розвиток асоціативного мислення, вміння встановлювати логічні зв'язки, пам'яті, уваги	Вправа «Придумай слова» Вправа «З'єднай крапки» Вправа «Асоціації» Вправа «Логічне закінчення» Рефлексія	30 хв.	Добирає слова за заданою схемою; з'єднує крапки в заданому порядку, домальовуючи малюнок; вгадує назву предмету (істоти) за заданими істотними ознаками; закінчує логічний ланцюжок висловів «Якщо ... - то...»; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 16			
Розвиток логічного мислення, зв'язного мовлення, уваги	Вправа «Знайди відмінності» Вправа «Придумай, перелічи» Вправа «Лабіринт» Вправа «Схожі хвостики» Рефлексія	30 хв.	Знаходить відмінності між схожими малюнками; називає всі відомі способи використання заданого предмету; знаходить «шлях» через лабіринт; добирає схожі за звучанням слова; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 17			

Розвиток логічного мислення, дрібної моторики рук, зв'язного мовлення	Вправа «Замок» Вправа «З'єднай крапки» Вправа на розвиток мовлення Вправа «Птахи» Рефлексія	30 хв.	Повторює слова та виконує завдання вправи на розвиток дрібної моторики рук; з'єднує в заданому порядку крапки, домальовуючи малюнок; називає перелітних і зимуючих птахів; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 18			
Розвиток уваги, пам'яті, логічного мислення, уяви та фантазії	Вправа «Якого кольору не стало?» Вправа «Знайди відмінності» Вправа на розвиток мовлення Вправа «Я придумав» Рефлексія	30 хв.	Називає кольори та визначає колір, який зник; знаходить відмінності між схожими малюнками; складає розповідь за малюнком; ліпить з пластиліну образ казкового герою та описує його; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 19			
Розвиток логічного мислення, дрібної моторики рук, уваги, пам'яті	Вправа «Напечемо млинців» Вправа «Рибки» Вправа «Хто що робить?» Вправа «Перелік назв до розповіді» Рефлексія	30 хв.	Повторює слова та виконує рухи вправи на розвиток дрібної моторики рук; знаходить два однакових малюнка; аналізує та класифікує малюнки із зображеннями дітей в дії; добирає якнайбільше заголовків до тексту; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 20			
Розвиток слухової пам'яті, зв'язного мовлення, дрібної моторики рук	Вправа «Запам'ятай слова» Вправа на розвиток мовлення Вправа «Кулька» Вправа «З'єднай крапки» Рефлексія	30 хв.	Запам'ятовує та відтворює слова-асоціації за зразком; складає розповідь за сюжетним малюнком; повторює слова та виконує рухи вправи на розвиток дрібної моторики рук; з'єднує крапки в заданому порядку, домальовуючи малюнок; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 21			

Розвиток мислення, пам'яті, уваги, дрібної моторики рук	Вправа «Знайди відмінності» Вправа «Креатив» Вправа «Повтори рухи» Вправа «Лабіринт» Вправа «Змінений тест Бурдона» Рефлексія	30 хв.	Знаходить відмінності між схожими малюнками; запам'ятовує та вказує на зміни, які відбулися у заданому розташуванні предметів; повторює ритмічний малюнок; знаходить «шлях» через лабіринт; знаходить та виділяє за інструкцією певні символи у стихійному тексті; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 22			
Розвиток тактильних відчуттів, дрібної моторики рук, мовлення, логічного мислення	Вправа «Впізнай на дотик» Вправа «Слухняні пальчики» Вправа на розвиток мовлення Вправа «З'єднай крапки» Рефлексія	30 хв.	Визначає на дотик однакові по структурі клаптики тканини; виконує завдання вправи на розвиток дрібної моторики рук; складає розповідь за сюжетним малюнком; з'єднує крапки за згаданою інструкцією, домальовуючи малюнок; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 23			
Розвиток вміння узагальнювати, дрібної моторики рук, мовлення, логічного мислення, фантазії	Вправа «Хто приїхав?» Вправа «Повітряна кулька» Вправа «Четвертий зайвий» Вправа «Що чути?» Рефлексія	30 хв.	Виконує завдання вправи на розвиток дрібної моторики рук; виконує завдання по типу «лабіринт»; виділяє суттєві ознаки предметів, визначає «зайвий» предмет; «слухає» тишу, аналізує та описує почуте; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 24			
Розвиток пам'яті, сприйняття, асоціативного мислення, зв'язного мовлення	Вправа «Яечко» Вправа «Домалюй малюнок» Вправа «Придумай сам» Вправа на розвиток мовлення Рефлексія	30 хв.	Знаходить малюнок, який відрізняється від інших; закінчує малюнок по пунктирній лінії; добирає слова-асоціації до запропонованих; складає розповідь за сюжетним малюнком; оцінює власний

			емоційний настрій
Заняття 25			
Розвиток наочно-образного та творчого мислення, вміння визначати суттєві ознаки, уваги, дрібної моторики рук	Вправа «Четвертий зайвий» Вправа «Птах п'є воду» Вправа «Загадкові малюнки» Вправа «Чарівні палички» Вправа «Зашифровані слова» Рефлексія	30 хв.	Аналізує суттєві ознаки предметів, визначає «четвертий зайвий»; виконує завдання вправи на розвиток дрібної моторики рук; знаходить приховані малюнки; викладає за допомогою рахівних паличок запропоновані зображення; співставити за даною інструкцією літери з цифрами; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 26			
Розвиток пам'яті, уваги, зв'язного мовлення	Вправа «Пригадай» Вправа «Що наплутав художник?» Вправа «Склади речення» Вправа «Лабіринт» Рефлексія	30 хв.	Запам'ятовує та відтворює задане розташування предметів; встановлює відповідність між зображенням предмета та його тінню; складає речення із запропонованих слів; знаходить «шлях» через лабіринт; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 27			
Розвиток логічного мислення, уваги, зв'язного мовлення, вміння встановлювати послідовність подій, явищ, їх взаємозалежність	Вправа «Жваві малюнки» Вправа «Не пропусти тварину» Вправа «Четвертий зайвий» Вправа «Планування власних дій» Рефлексія	30 хв.	Визначає за малюнком вид діяльності малюків; виділяє серед переліку слів назви тварин; через аналіз суттєвих ознак предметів визначає «четвертий зайвий»; створює план дій в екстрених ситуаціях; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 28			
Розвиток пам'яті, логічного мислення, уваги, навичок орієнтування у просторі та засвоєння	Вправа «Назви частини предмета» Вправа «Звірята з дитинчатами» Вправа «Лабіринт» Вправа «Орієнтуємося у	30 хв.	Називає частини предметів; перераховує тварин та домальовує того, кого не вистачає; знаходить «шлях» через лабіринт; відповідає на просторові запитання; оцінює власний емоційний настрій

просторових понять	просторі» Рефлексія		
Заняття 29			
Розвиток уваги, уяви, логічного мислення	Вправа «Що наплутав художник?» Вправа «Зайчик» Вправа «Класифікація предметів» Вправа «Змінений тест Бурдона» Рефлексія	30 хв.	Називає невідповідності у малюнках; складає склади згідно інструкції, формує фразу; аналізує та об'єднує однорідні предмети у запропоновані групи; виділяє задану літеру в стихійному тексті; оцінює власний емоційний настрій
Заняття 30			
Розвиток уваги, уяви, логічного мислення	Вправа «На що схожа фігура?» Вправа «З'єднай крапки» Вправа «Полічи пташок» Вправа «Назви одним словом» Рефлексія	30 хв.	Порівнює зображення з предметами (істотами); з'єднує крапки за інструкцією, домальовує малюнок; рахує приховані зображення пташок; аналізує та добирає узагальнюючі слова до груп однорідних предметів; оцінює власний емоційний настрій

Методичні рекомендації

1. Проведення корекційно-розвиткових занять здійснює психолог-фахівець.
2. В організації роботи за даною програмою обов'язкове дотримання послідовності та систематичності.
3. При проведенні вправ «Орієнтуємося у просторі» можливе використання не лише малюнків, але й наочного матеріалу.
4. Тривалість корекційно-розвиткових занять не повинна перевищувати 30 хвилин, оскільки діти даного віку зберігають оптимальний рівень розумової працездатності саме протягом цього часу, при необхідності можливе використання перерв для відновлення концентрації уваги.
5. Якщо дитина відчуває труднощі під час виконання певних завдань, потрібне додаткове пояснення для того, щоб дитина точно зрозуміла його.
6. Обов'язкове позитивне оцінювання кожної дитини, створення «ситуації успіху» як в навчальному закладі педагогами, так і вдома батьками.
7. Дуже важливо вчити говорити дитину виразно, тому під час читання оповідання або казки важливо створювати перед маленьким слухачем яскраву і правдиву картину зимового лісу, переживання дівчинки, яка заблукала в лісі,

радість зайчика, який знайшов свою маму та ін. Це викликатиме у дитини відповідні почуття, що безпосередньо впливатимуть на її мовленнєвий та емоційний розвиток.

8. При проведенні рефлексії на перших заняттях психолог власним прикладом здійснює вибір картки «Креатив» із зображенням, яке відповідає емоційному стану на даний момент і бере участь в обговоренні.

9. Розкажіть батькам, що використовуючи мультисенсорний підхід (слуховий, візуальний, маніпуляційний) вдома можна закріплювати вивчене.

10. Під час занять потурбуйтеся, щоб навколо не було нічого, що могло б відволікати увагу: зайвих речей, увімкненого телевізора чи приймача. Водночас, той, хто займається з дитиною, і сам не повинен відволікатися сторонніми справами; слід бути терплячим, доброзичливим, вимогливим до дитини.

11. Розвиток зв'язного мовлення, збагачення словника дитини із затримкою психічного розвитку безпосередньо залежить від зусиль батьків. Чим частіше вони спонукають дитину розповідати про побачене на прогулянці, в парку, на вулиці, тим швидше розвивається її зв'язне мовлення.

Критерії ефективності програми

Аналіз ефективності корекційно – розвивальної програми для першокласників « Розвиток пізнавальних процесів у дітей із ЗПР» (Таблиця).

Таблиця

№	Назва методики	Результати на початок н. р.	Результати на кінець н. р.
1.	Методика «Послідовність подій» (Бернштейн А.)	Середній рівень	Достатній рівень
2.	Тест Лурія А. Р. «10 слів»	Низький рівень	Середній рівень
3.	Методика для вивчення концентрації та стійкості уваги (модифікація методу Пьєрона-Рузера)	Низький рівень	Середній рівень

За результатами порівняльного аналізу на початку та в кінці навчального року у вихованки дитячого будинку покращилася пам'ять із низького рівня до середнього, значно виросла концентрація уваги із одночасним удосконаленням здатності до переключення та розподілу уваги, підвищився рівень здатності до таких розумових операцій як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, класифікація, критичність, на достатньому рівні розвинулася тонка моторика пальців рук. Також можна відзначити, що вихованка дитячого будинку стала більш комунікабельною, ініціативною, має сформовані навички самоорганізації в навчальній діяльності.

Дані про апробацію програми

Корекційно-розвивальна програма для першокласників «Розвиток пізнавальних процесів у дітей із ЗПР» пройшла апробацію у Новосанжарському дитячому будинку-інтернаті в 2013-2014 н.р. і показала позитивну динаміку розвитку пізнавальних процесів вихованки даного віку.

Бібліографія

1. Буркова Л. Технології в освіті. // Рідна школа. – 2001. – № 2.
2. Ватаманюк Г. Інтелектуальна гра як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності старших дошкільників та молодших школярів. // Початкова школа. – 2008. – № 6. – С. 40-44.
3. Заика Е. В. Комплекс игр для развития воображения // Вопросы психологии. - №10. – 1990.
4. Заика Е.В. Комплекс интеллектуальных игр для развития мышления учащихся // Вопросы психологии. – №6. – 1990.
5. Земцова О. М. Запам'ятай картинки. Розвиток пам'яті. Для дітей 5-6 років: Навч. посібник. – К. : Махаон-Україна, 2006. – 16 с: іл. – (Розумні книжки).
6. Сергеєнкова О. Конспект розвивально-корекційних занять для учнів початкової школи. Картка «Самодіагностика» // Психолог. – №29-32.– 2005.
7. Кириленко В. Корекційні та розвивальні заняття для учнів початкової школи // Психолог. – №41. – 2006.
8. Корекційно-розвивальні заняття для молодших школярів, які мають порушення психофізичного розвитку // Психолог. – №14. – 2005.
9. Підлужна Н. Слухняні пальчики. Розвиток мовлення. Розвиток дрібної моторики рук // Дошкільне виховання. – № 2. – 2001.
10. Туріщева Л. В. Психокорекційні ігри в роботі педагога / Туріщева Л. В. – Харків : Видавнича група «Основа», 2007.
11. Хохліна О. Корекційно-розвивальна робота в системі загальної освіти. // Дефектологія. – 2000. – № 2.

Дворовенко І. В.

Комплекс корекційно-розвивальних вправ для індивідуальних занять з учнями 6-8 років із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання

Комплекс корекційно-розвивальних вправ містить розробки індивідуальних завдань для роботи з дітьми 6-8 років, які мають затримку психічного розвитку. Він містить вправи, спрямовані на розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, комунікативних навичок і вмінь учнів, які знаходяться на інклюзивному навчанні.

Даний комплекс корекційно-розвивальних вправ адресований практичним

психологам у системі освіти, які працюють з дітьми із затримкою психічного розвитку.

Пояснювальна записка

Інклюзивна освіта передбачає включення дітей з особливими освітніми потребами у спільну діяльність разом з іншими учнями. Дитина з особливими освітніми потребами вступає до першого класу освітнього закладу згідно з висновками та рекомендаціями інклюзивно-ресурсного центру. Тому, перш ніж почати роботу з учнем із затримкою психічного розвитку, необхідно визначити «зону його актуального розвитку» (це дає змогу дослідити сильні сторони дитини і сфери, де виникають труднощі) та спрогнозувати «зону найближчого розвитку».

Затримка у розвитку – порушення нормального перебігу розвитку фізіологічних, психічних та суспільних функцій дитини. Біологічний розвиток дитини може бути порушений внаслідок дії генетичних або вроджених причин, важких захворювань, травм. Вади у функціонуванні організму можуть вплинути на психічний і соціальний розвиток. Такі діти часто не знаходять контакту з однолітками або дорослими. Затримка в психічному розвитку виявляється в тому, що дитина повільно включається в навчальну діяльність, у неї виникають труднощі в оволодінні лічбою, письмом, читанням, запам'ятовуванням, спостерігаються порушення в мові, нездатність концентрувати на тривалий час увагу, підвищена збудливість [8, с. 156].

Комплекс корекційно-розвивальних вправ направлений на допомогу практичному психологу в розробці індивідуальної корекційної програми для роботи з дітьми 6-8 років, які мають затримку психічного розвитку. Він містить вправи, спрямовані на розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, комунікативних навичок і вмінь учнів, які знаходяться на інклюзивному навчанні. І дає змогу фахівцеві самостійно вибирати тип вправ та рівень їхньої складності, виходячи не тільки з індивідуальних особливостей дитини, а й з особливостей її самопочуття на даний момент. Адже на працездатність дітей з особливими освітніми потребами можуть впливати такі фактори як втома, стан здоров'я, погода, настрій тощо. Обираючи рівень складності завдань, психолог тим самим створює «ситуацію успіху» й робить процес роботи з дитиною більш ефективним.

Комплекс корекційно-розвивальних вправ є універсальним, що дає змогу повторно використовувати його під час планування занять з іншими учнями 6-8 років із затримкою психічного розвитку.

Мета: удосконалення, корекція, розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, комунікативних навичок і вмінь учнів із затримкою психічного розвитку, які знаходяться на інклюзивному навчанні.

Завдання корекційно-розвивальної роботи полягають у забезпеченні за допомогою вправ та ігор:

- корекції та розвитку пізнавальних процесів;
- удосконалення розумових операцій;
- розвитку емоційно-вольової сфери;
- розширення кругозору;

розвитку комунікативних умінь;
збагачення словникового запасу.

Принципи корекції:

- індивідуальний підхід;
- систематичність;
- створення ситуації успіху;
- зростання складності;
- комплексність впливу.

Форма роботи: індивідуальна.

Цільова група: учні першого класу, які мають затримку психічного розвитку.

Організація занять. Заняття проводяться двічі на тиждень. Усього їх 65 на рік. Тривалість кожного, враховуючи вікові особливості дітей 6-8 років, становить 20-25 хвилин.

**Методичні рекомендації щодо використання комплексу
корекційно-розвивальних вправ**

Програма, розроблена на основі комплексу корекційно-розвивальних вправ, повинна включати 4 блоки:

I. Підготовчий. Знайомство та встановлення контакту з дитиною та її батьками; вивчення висновків інклюзивно-ресурсного центру.

II. Діагностичний. Здійснення психодіагностичних досліджень з метою визначення «зони актуального» психологічного розвитку учня та виділення наявних труднощів; участі у спільній з іншими фахівцями розробці індивідуального навчального плану та індивідуальної програми розвитку, розробка індивідуальних корекційно-розвиткових занять.

На основі психодіагностичного інструментарію психолог здійснює підбір методик та рівень їх складності відповідно до мети дослідження. Обстеження проводиться у кінці серпня або на початку вересня у 2-3 етапи по 20-25 хвилин (до розробки індивідуального навчального плану, індивідуальної програми розвитку та індивідуальної корекційно-розвивальної програми).

На основі результатів психодіагностичних досліджень психолог формулює психодіагностичний висновок, розробляє рекомендації, адресовані конкретному суб'єкту (вчитель, соціальний педагог, батьки) та планує свою подальшу роботу.

III. Корекційно-розвивальний. Проведення індивідуальних занять, які включають виконання учнем вправ, підібраних особливим чином і спрямованих на подолання труднощів. Вправи певного типу (наприклад, вправа «Четвертий зайвий») бажано виконувати періодично з інтервалом у кілька занять і, в міру успішного виконання дитиною завдань, поступово ускладнювати їх.

Заняття, розроблені на основі комплексу корекційно-розвивальних вправ, (Додаток 1) повинні мати чітку структуру, а саме:

Привітання.

Основна частина. Вправи на:

- розвиток пізнавальних процесів,
- емоційно-вольової сфери,

- довільності,
- удосконалення розумових операцій,
- комунікативних умінь та навичок.

Заклучна частина передбачає рефлексію, релаксацію та прощання.

IV. Оціночний. Визначення ступеня ефективності корекційно-розвивальної роботи (аналіз результатів роботи дитини, спостереження, бесіда, повторні психодіагностичні дослідження). Складання прогнозу на майбутнє.

Очікувані результати.

Програма розроблена на основі комплексу корекційно-розвивальних вправ орієнтована на підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів, загальних інтелектуальних здібностей, емоційно-вольової сфери, комунікативних умінь та навичок учнів із затримкою психічного розвитку.

3. ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ [12].

3.1. Індивідуальна бесіда.

I. Обізнаність у собі та оточенні:

- 1.1. Як тебе звати? Назви свої прізвище, ім'я, по батькові.
- 1.2. Скільки тобі років? А скільки буде через рік?
- 1.3. Як звати твою маму, тата? Ким вони працюють?
- 1.4. Чи є у тебе брат або сестра? Хто із вас старший?
- 1.5. Ти дівчинка чи хлопчик? Чи є у тебе друзі, як їх звати?

II. Просторово-часова орієнтація:

- 2.1. Де ти живеш? Назви свою адресу.
- 2.2. Скільки кімнат у будинку/квартирі де ти живеш?
- 2.3. Покажи свою ліву руку, праве вухо. Що знаходиться праворуч, а що – ліворуч у цій кімнаті?
- 2.4. Яка зараз пора року? Чому ти так вважаєш? Коли можна покататися на санчатах: взимку чи влітку? Чому? Чому сніг буває взимку, а влітку його немає?

III. Загальна обізнаність:

- 3.1. Яких ти знаєш тварин, пташок? Чим відрізняються свійські тварини від диких? Чим відрізняються тварини від птахів?
- 3.2. Що робить лікар, вчитель, продавець? Хто вчить, а хто лікує?
- 3.3. Що більше: 5 чи 3, 8 чи 9? Порахуй від 5 до 3, від 6 до 9, від 10 до 1?
- 3.4. Твої найулюбленіші герої казок. Чому?

3.2. Дослідження просторових уявлень та просторового орієнтування.

Сформованість просторових уявлень та просторової орієнтації є важливим показником загального розвитку дитини, її здатності оволодівати рахунком, читанням, письмом, малюванням, ручною працею.

До цього блоку входить три завдання різної складності: від найпростішого, де треба шляхом аналізу знайти ідентичні форми, до складання з деталей об'єкту за зразком.

Завдання цього блоку можуть пред'являтися як із словесною інструкцією, так і без неї, їх виконання не потребує словесного звіту. В зв'язку з цим успішне виконання цих завдань свідчить про певний рівень інтелектуального розвитку, але не дає підстав для характеристики розвитку мовлення. Ці завдання мають

особливу цінність для диференціації інтелектуального розвитку дітей з вадами мовлення.

3. 2. 1. «Панель».

Зміст завдання: накладання на фігуру-зразок відповідної фігури, яку потрібно скласти з двох симетричних частин.

Стимульний матеріал: планшет із зображенням фігур (або дошка з відповідної форми заглибленнями) та набір відповідних фігур, розрізаних симетрично на дві частини.

Хід дослідження: дитині демонструється планшет із зображенням фігур (чи дошка з відповідної форми заглибленнями) та кладуться на столі в довільному порядку симетричні частини фігур.

Інструкція: Накласти фігурки на їх зображення (заповнити заглиблення в дошці відповідними фігурами). «Склади такі самі фігури, як намальовані, та поклади кожен на своє місце».

Можливі рівні виконання завдання.

1. Повне самостійне виконання на рівні зорового орієнтування: дитина спочатку розглядає фігурки, шляхом зорового порівняння добирає відповідні до зображення на планшеті (заглиблення в дошці) частини і накладає їх, або добирає зразу дві, тримає їх у руці і кладе по одній, утворюючи потрібну фігуру. Оцінка – 4 бали.

2. Самостійне виконання завдання шляхом окремих проб. Поряд із зоровим співвіднесенням форм дитина застосовує практичні дії – прикладає до заглиблення частини фігурок і з допомогою таких спроб знаходить потрібні. Оцінка – 3 бали.

3. Завдання виконується після демонстрації зразка виконання (психолог сам накладає одну чи дві фігурки). Оцінка – 2 бали.

4. Спільне з дорослим виконання завдання. Дитина накладає частину фігурки на відповідне зображення після того, як першу покладе психолог. Оцінка 1 бал.

5. Завдання не виконано. Оцінка – 0 балів.

Інтерпретація. Для дітей з нормальним інтелектом характерне виконання завдання на рівні зорового співвіднесення форм. Іноді так виконують це завдання і діти із затримкою психічного розвитку, хоча частіше вони вдаються до проб (2 рівень). Іноді їм буває потрібна і демонстрація зразка (3 рівень). Діти з легкою розумовою відсталістю найчастіше потребують демонстрації зразка. Трапляються у них і грубіші порушення ідентифікації форми, коли співвіднесення кожної фігури потребує допомоги (4 рівень). Можливе і успішне виконання завдання. Зауважимо, що це завдання дуже легке для старших дошкільників і молодших школярів. Тому будь-які труднощі під час його виконання повинні насторожувати щодо недорозвинення функції зорового сприймання, просторової орієнтації, що може бути і у дітей з нормальним інтелектом як парціальне порушення, яке дуже негативно позначається на формуванні шкільних навичок (письма, читання).

3. 2. 2. «Будиночок».

Зміст завдання: складання «будиночка» з чотирьох деталей – двох квадратиків та двох прямокутних трикутників.

Стимульний матеріал: вирізані з картону чи пластику дві фігурки «будиночка», одна з них розкреслена на відповідні складові частини (два квадратики, що являють собою стіни «будиночка» і два трикутники – дах) та набір деталей – два квадрати, два прямокутні трикутники.

Хід дослідження. Дитині демонструють не розкреслений зразок «будиночка» і пропонують скласти такий самий з деталей, що лежать поруч.

Інструкція: «Подивись на «будиночок» і склади такий самий з цих деталей, що лежать поруч».

Можливі рівні виконання:

1. Самостійна побудова «будиночка» за нерозкресленим зразком. Оцінка – 8 б.
2. Виконання завдання шляхом самостійного примірювання деталей до нерозкресленого зразка. Оцінка – 6 б.
3. Виконання завдання на основі розкресленого зразка. Оцінка – 3 б.
4. Спільне з психологом виконання: психолог накладає деталі на розкреслений зразок, після чого пропонує дитині скласти відповідну фігуру поряд зі зразком та допомагає добирати деталі і надавати їм потрібного ракурсу. Оцінка – 1 б.
5. Завдання не виконано – 0 балів.

Інтерпретація. Перший рівень виконання завдання спостерігається лише у частини дітей з нормальним інтелектуальним розвитком та високим рівнем просторового гнозису. На другому рівні виконує завдання велика частина дітей з нормальним інтелектуальним розвитком та деякі діти із затримкою психічного розвитку. Серед останніх найбільше таких, що виконують завдання на третьому рівні. Такий рівень трапляється і у частини дітей з розумовою відсталістю, але переважно вони виконують завдання спільно з психологом, не виявляючи при цьому достатньої продуктивності.

3. 2. 3. «Кораблик».

Це найскладніше завдання з блоку. Складнішою є сама фігура, для її відтворення потрібна більша кількість деталей. Крім того ці деталі потрібно знайти серед зайвих, схожих на них.

Стимульний матеріал: два однакові «кораблики», вирізані з картону чи пластику, один з яких розкреслений на деталі, і набір деталей. П'ять з них (основні) ідентичні складовим «кораблика» (човник, два вітрила – прямокутні трикутники, щогла, прапорець з двома зубцями) і п'ять лише схожих на них (тонша щогла, вітрила іншої форми і менші за розміром, прапорець більший).

Хід дослідження: дитині демонструють не розкреслений зразок «кораблика» і пропонують скласти такий самий, вибравши потрібні деталі серед тих, що лежать поруч. При невдачі пропонується розкреслений «кораблик» з таким же завданням і при необхідності надається допомога.

Інструкція: «Розглянь добре цей кораблик і фігурки, які лежать поруч. З цих фігурок добери ті, з яких можна скласти такий самий кораблик, і склади його».

Можливі рівні виконання:

1. Самостійне складання «кораблика» за нерозкресленим зразком Оцінка – 12

балів.

2. Самостійне виконання завдання за нерозкресленим зразком, але з примірюванням деталей до нього чи окремими помилками, які самостійно виправляються. Оцінка – 8 балів.

3. Самостійне викладання кораблика за розкресленим зразком – оцінка 4 бали.

4. Спільне виконання – дитина разом з дорослим примірює кожен деталь до розкресленого зразка, після цього складає кораблик поруч зі зразком. Оцінка – 1-2 бали в залежності від міри участі дитини в спільній діяльності.

5. Завдання не виконане. Оцінка – 0 балів.

Інтерпретація. Самостійне складання «кораблика» за нерозкресленим зразком властиве дітям з нормальним інтелектом, у яких добре розвинений просторовий гнозис. Велика частина дітей з нормальним розвитком виконує завдання за нерозкресленим зразком, помиляючись та виправляючи помилки, а деякі діти потребують і розкресленого зразка. Діти із затримкою психічного розвитку найчастіше виконують це завдання за розкресленим зразком, в окремих випадках діють спільно з дорослим. Розумово відсталі діти мають великі труднощі у виконанні завдання. Частина з них більш-менш продуктивно будує фігуру разом із дорослим.

3. 3. Дослідження узагальнення змістовного матеріалу з опорою на наочність. До цієї групи входить чотири завдання різної складності. Об'єднує їх те, що змістом їх є узагальнення предметів за спільною суттєвою ознакою. Цю ознаку дитина має виділити у зображених предметах, абстрагуючись від їх наочно поданих несуттєвих у даному випадку ознак. Робити це дитина може, лише маючи знання про функціональне призначення предметів, про їх родові ознаки.

3. 3. 1. Групування предметів за функціональними ознаками. *Зміст завдання:* утворення пар предметів за функціональними ознаками.

Стимульний матеріал: планшет, на якому в ряд зображено 8 окремих предметів, і 8 окремих карток, на кожній з яких зображено один предмет, що функціонально пов'язаний з одним із предметів, зображених на планшеті.

Хід дослідження. Дитині демонструються зображення на планшеті та на окремих картках. Планшет кладеться так, щоб під кожним зображенням, розміщеним на ньому, можна було покласти зображення на окремій картці. Далі дитина одержує завдання підібрати кожне зображення на картці до відповідного на планшеті. Якщо дитина після певної паузи не починає працювати, інструкція повторюється і в разі необхідності надається допомога. Після розкладання малюнків дитина пояснює свої дії.

Інструкція: «Будемо гратися. Ось ці малюнки (кладеться планшет із малюнками) – мої, а оці (розкладаються малюнки на окремих картках) – твої. Розглянь малюнки і до кожного мого малюнка поклади свій так, щоб він чимось підходив. Поясни, чому так треба покласти».

Для дітей, що не розмовляють, або мають недостатньо розвинене мовлення, інструкція може супроводжуватися демонстрацією утворення першої пари. Від них не вимагають пояснення своїх дій.

Можливі рівні виконання:

1. Самостійне правильне утворення пар, пояснення зв'язку між ними. Оцінка – 4 бали.

2. Самостійне виконання, але з помилками, які дитина сама не помічає, виправляє з допомогою, недостатньо пояснює пари або правильне виконання завдання після демонстрації зразка, тобто після утворення однієї пари психологом, самостійне пояснення функціонального зв'язку. Оцінка – 2 бали.

3. Виконання здійснюється спільно з психологом, який по черзі бере маленькі картки і запитує, куди їх треба покласти. Якщо дитина визначає місце малюнка неправильно, психолог говорить про це, пропонує ще подумати, дає навідні запитання («Нащо зайчику чоботи, хіба він їх носить?»). Оцінка – 1 бал.

4. Завдання не виконано. Оцінка – 0 балів.

Інтерпретація. Діти, що розвиваються нормально, не мають особливих труднощів під час виконання цього завдання. Вони правильно розкладають малюнки і дають більш чи менш розгорнуті пояснення. Так само успішно виконує це завдання і частина дітей із затримкою психічного розвитку. Другий рівень виконання завдання характерний переважно для дітей 6-7 річного віку із затримкою психічного розвитку і частково для розумово відсталих. На третьому рівні виконують завдання розумово відсталі діти.

3. 3. 2. Групування предметів за родовими ознаками.

Зміст завдання: утворення пар предметів за родовими ознаками. Це завдання відрізняється від попереднього іншим набором предметів, які треба згрупувати в пари за родовими ознаками.

Інструкція: демонстрація стимульного матеріалу та хід дослідження аналогічні групуванню предметів за функціональними ознаками.

Велика зовнішня схожість цих двох завдань і водночас різні підстави для попарного об'єднання малюнків ставить «під навантаження» гнучкість мислення дитини, що надає послідовному виконанню двох завдань додаткової діагностичної значущості.

Рівні виконання.

1. Самостійне утворення пар (можливі помилки, які самостійно виправляються), та пояснення принципу поєднання малюнків за спільністю родової ознаки. Оцінка – 4 бали.

2. Правильне виконання завдання після демонстрації зразка (утвореного психологом) та самостійне пояснення принципу поєднання пар предметів. Оцінка – 3 бали.

3. Самостійне виконання завдання з помилками, які дитина сама не помічає, виправляє їх з допомогою, вербалізація недостатня, відсутні узагальнюючі слова. Оцінка – 2 бали.

4. Виконання завдання здійснюється разом з психологом, який бере кожну картку і запитує дитину, куди малюнок підходить. Звіт недостатній. Оцінка – 1 бал.

5. Завдання не виконано – 0 балів.

Інтерпретація. Переважна більшість дітей з нормальним інтелектуальним

розвитком виконує це завдання самостійно з поясненням. Інколи вони орієнтуються на спосіб виконання попереднього завдання, починаючи групувати предмети за функціональними ознаками, а не за родовими, але далі самі помічають помилку і виправляють її. Частині дітей з нормальним розвитком та деяким дітям із затримкою психічного розвитку буває потрібен зразок виконання. Третій рівень властивий більшості дітей із затримкою психічного розвитку і почасти розумово відсталим. Інколи недостатньо вербалізують свої дії і діти з нормальним інтелектом, але педагогічно занедбані, з недорозвиненням мовлення, коли у словнику дитини дуже обмежена кількість узагальнюючих слів. Спільно з дорослим без достатнього звіту виконують завдання розумово відсталі діти.

3. 3. 3. «Четвертин зайвий».

Зміст завдання: об'єднання трьох предметів, що мають загальну суттєву ознаку, і виключення четвертого предмету як такого, що не має цієї ознаки.

Стимульний матеріал: два набори малюнків по чотири в кожному.

Хід дослідження: дитині пропонується перший набір. Якщо вона його виконала і пояснила свої дії, їй пропонується другий набір. Якщо ж дитина не справляється з цим набором, переходять до другого набору і в разі труднощів навідними запитаннями домагаються правильному його групуванню. Після цього повертаються до першого. Успішне його виконання свідчить про здатність дитини використовувати набутий досвід.

Інструкція: «Серед цих чотирьох малюнків три підходять один до одного, вони мають щось спільне, схоже, а один не підходить до нього. Знайди цей один предмет, відклади його і скажи, що є спільного в трьох, які залишилися».

Можливі рівні виконання.

1. Правильне самостійне виконання обох завдань із словесним звітом. Оцінка – 4 бали.

2. Правильне самостійне групування першого набору тільки після групування другого, правильне обґрунтування своїх дій. Оцінка – 3 бали.

3. Виконання завдання лише за навідними запитаннями без самостійного пояснення принципу групування. Оцінка – 2 бали.

4. Завдання не виконано. Оцінка – 0 балів.

Інтерпретація. Повністю з поясненням завдання виконують діти з нормальним розвитком. Частина дітей виконує перше завдання після виконання другого (легшого). Так само виконують завдання і окремі діти із затримкою психічного розвитку. Іноді перший і другий рівень виконання завдання можуть показати і розумово відсталі діти, якщо такі види роботи проводилися з ними в спеціальному дитячому навчальному закладі чи вдома. Виконання завдання за навідними запитаннями та з участю дорослого властиве переважно розумово відсталим дітям, іноді дітям із затримкою психічного розвитку.

3. 3. 4. «Гра-праця».

Зміст завдання: класифікація множини зображень об'єктів. На відміну від попередніх завдань, тут утворюється дві групи об'єктів, кожна з яких має підставу для об'єднання.

Стимульний матеріал: десять карток, на яких зображено дітей, які

виконують певні дії: на п'яти зображеннях – бавляться, на інших п'яти – працюють.

Хід дослідження: перед дитиною розкладаються малюнки так, щоб кожний лежав у правильному положенні відносно дитини і щоб було добре видно кожний малюнок. Далі пропонується завдання розкласти малюнки на дві групи так, щоб у кожній групі вони підходили один до одного. Якщо дитина не починає виконувати завдання, їй повторюють інструкцію. Якщо і це не стимулює до діяльності або дитина виконує завдання неправильно, їй надається допомога, починаючи з найменшої. В разі необхідності допомога поступово доводиться до максимальної. Після утворення груп зображень вимагається пояснення виконаних дій.

Інструкція: «Розглянь добре малюнки. Їх треба поділити порівну на дві групи так, щоб в кожній групі малюнки чимось підходили один до одного. Коли розкладеш, поясниш, чому потрібно зробити саме так».

Можливі рівні виконання:

1. Правильне самостійне утворення груп, пояснення принципу поділу. Оцінка – 5б.

2. Правильне виконання після сприймання зразка (психолог починає групування). Оцінка – 3 б.

3. Правильне виконання після актуалізації змісту зображених дій (психолог запитує про кожну дію).

4. Виконання завдання після повідомлення психологом ознак групування. («Поклади в один бік ті малюнки, на яких зображені діти, що граються, а в другий – на яких зображені діти, що працюють»). Оцінка – 1 б.

5. Завдання не виконане. Оцінка – 0 б.

Інтерпретація. Перші два рівні виконання завдання властиві дітям з нормальним інтелектуальним розвитком і окремим дітям із затримкою психічного розвитку. Третій рівень найхарактерніший для дітей із затримкою психічного розвитку. Можливі випадки такого виконання завдання і дітьми з нормальним інтелектуальним розвитком та розумово відсталими. Поділ малюнків після повідомлення ознаки групування (4 рівень) виконує значна частина дітей із затримкою психічного розвитку і розумово відсталих. Для останніх часто і така форма допомоги буває неефективною через труднощі утримування у свідомості умови групування під час сприймання великої кількості об'єктів.

3. 4. Узагальнення наочного матеріалу на основі перцептивних дій.

До цієї частини блоку входять завдання, особливістю яких є те, що виконання їх здійснюється на основі аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення наочного матеріалу на рівні сприймання. В зв'язку з такою особливістю, успішність виконання цих завдань мало залежить від обізнаності дитини, а великою мірою визначається розвитком перцептивних дій.

3. 4. 1. Встановлення системи в заданому ряді знаків.

Зміст завдання: встановлення порядку чергування між знаками тире-крапка.

Стимульний матеріал: чотири смужки із зображенням чергування тире-крапки.

На одній зображена повна система знаків, де чергується тире з крапкою, на другій також подана повна система, але чергування інше, а саме: тире-тире-крапка. На третій смужці подано лише початок ряду у вигляді одного тире і однієї крапки, на четвертій зображено початок іншого чергування: тире-тире-крапка. Крім цього, даються окремі маленькі картки із зображенням крапки і тире.

Хід дослідження: дитині демонструється смужка із зображенням однієї ланки системи «тире-крапка» та набір карток із зображенням окремо тире і крапки і пропонується продовжити ряд на смужці. Після правильного утворення цього ряду дитині пропонують на іншій смужці продовжити систему «тире-тире-крапка». Якщо і це завдання виконано, її просять пояснити, чим відрізняються утворені ряди знаків. У тих випадках, коли дитина не може продовжити початок рядів, їй демонструють зразок (повний ряд).

Інструкція: «На смужці намальовані значки в певному порядку, поклади далі картки із значками в такому самому порядку».

Можливі рівні виконання:

1. Самостійне правильне продовження обох систем знаків з поясненням відмінностей між ними. Оцінка – 6 балів. (По 2 бали за кожний правильно продовжений ряд знаків і ще 2 бали за правильне пояснення відмінностей між ними).

2. Самостійне правильне продовження обох систем знаків без пояснення. Оцінка – 4 бали.

3. Завдання виконується тільки після демонстрації розгорнутої системи знаків, але дитина самостійно пояснює різницю між ними. Оцінка – 4 бали.

4. Завдання виконується тільки після демонстрації розгорнутої системи знаків без пояснення. Оцінка – 2 бали.

5. Завдання не виконано Оцінка – 0 балів.

Інтерпретація. Як правило, діти з нормальним інтелектуальним розвитком повністю самостійно виконують це завдання. Не становить воно труднощів і для значної частини дітей із затримкою психічного розвитку. Діти з нормальним інтелектуальним розвитком, але з недостатнім розвитком мовлення, а також діти із затримкою психічного розвитку іноді не можуть дати пояснення. Допомоги у вигляді демонстрації зразка – повної системи знаків потребують окремі діти із затримкою психічного розвитку, після чого вони пояснюють свої дії, що свідчить про достатнє усвідомлення змісту завдання. Нижчі рівні виконання завдання характерні для більшості розумово відсталих.

3. 4. 2. Класифікація геометричних фігур.

Зміст завдання: трикратне групування тих самих фігур, які мають три ознаки (колір, форма, розмір). Необхідність самостійно тричі змінювати суттєву ознаку для узагальнення, відволікаючись від двох несуттєвих, ставить високі вимоги до гнучкості мислення. Тому завдання вважається одним із складних.

Стимульний матеріал: вісім фігур, що відрізняються за кольором, за формою, за величиною (два великих квадрати, один червоний, другий синій, два маленьких квадрати – синій та червоний, два великих круги – синій та червоний, та два маленьких – синій і червоний).

Хід дослідження. Перед дитиною розкладають усі фігури і пропонують поділити їх на дві групи так, щоб у кожній групі вони були чим-небудь схожими. Після успішного поділу дитину просять пояснити свої дії та виконати поділ іншим способом. Якщо дитина неспроможна знайти принцип групування фігур, їй пропонується допомога.

Інструкція: «Розглянь фігури та поділи їх на дві частини так, щоб у кожній були чим-небудь схожі».

Після правильного поділу: «А тепер давай складемо їх разом і знову поділимо так, щоб вони були чимось схожими, але вже інакше» і т. д.

Можливі рівні виконання:

1. Самостійний правильний поділ за будь-якою з трьох ознак з поясненням принципу поділу. Оцінка – 5 б.

2. Правильне виконання завдання після порівняння двох фігур і визначення ознаки їх відмінності з поясненням принципу поділу. Оцінка – 4 б.

3. Успішне продовження поділу, розпочатого психологом. Пояснення виконаних дій Оцінка – 3 б.

4. Успішне продовження поділу, розпочатого психологом, але без словесного звіту. Оцінка – 2 б.

5. Правильне виконання завдання після повідомлення ознаки групування. Оцінка – 1 б.

6. Завдання не виконується – 0 балів.

Інтерпретація. Звичайно, кожний наступний поділ потребує більшої допомоги. Часто діти ділять фігури на чотири групи попарно, демонструючи тим самим недостатнє абстрагування ознаки і зупиняючись тільки на порівнянні.

Самостійний поділ за всіма трьома ознаками виконує лише невелика кількість дітей з нормальним інтелектуальним розвитком. Більшість з них зазнає труднощів під час визначення третього способу поділу.

Самостійно один поділ (зрідка – два) виконує більшість дітей із затримкою психічного розвитку, а наступний поділ потребує дедалі більшої допомоги аж до називання ознаки групування.

Одну ознаку виділяє частина розумово відсталих, але лише на візуальному рівні, пояснити принцип ділення фігур вони не можуть.

3.5. Вивчення здатності розкривати причинно-наслідкові зв'язки в наочно зображеній ситуації.

3.5.1 «Нісенітниці».

Зміст завдання: помітити нісенітниці в зображеній ситуації.

Стимульний матеріал: три окремих малюнки, на яких зображені несумісні в реальності явища та безглузді дії.

Хід дослідження: дитині пропонується перший малюнок з пропозицією сказати, що на ньому намальовано, та чи буває так насправді. Незалежно від того, правильно дитина відповіла чи ні, їй пропонуються наступні малюнки з таким самим запитанням. За кожну правильну відповідь виставляється 1 бал, за неправильну – 0.

Інструкція: «Подивись на малюнок, скажи, що на ньому намальовано і

поясни, буває так насправді чи не буває».

Допомога: навідні запитання, які звертають увагу дитини на несумісність зображених явищ, наприклад, «В яку пору ліплять снігову бабу?» «Коли цвіте соняшник?», «Де живуть риби?».

У зв'язку з нескладністю завдання рівні виконання його не виділяються, воно виконується або правильно і дитина відповідно одержує по 1 балу за кожну правильну відповідь, або неправильно, що оцінюється у 0 балів.

3. 5. 2 Розуміння прихованого змісту сюжетних малюнків.

Зміст завдання: розкриття змісту двох серій сюжетних малюнків та знаходження схожого в їх змісті.

Стимульний матеріал: дві серії малюнків (по чотири в кожній серії), зафіксовані на планшеті).

Хід дослідження: дитині послідовно демонструють серії малюнків і пропонують розглянути їх та пояснити події, що на них зображені. Порівняти події та знайти спільне в їх змісті. За кожну правильну розповідь змісту окремої серії присвоюється 4 бали. Окремо присвоюється 4 бали за виявлену схожість між подіями, зображеними у серіях.

Інструкція: «Розглянь малюнки і розкажи, що сталося. Поясни, чи є щонебудь схоже в двох подіях?». (Звичайно запитання про схожість зображених подій дитині ставлять після того, як вона пояснить зміст обох серій малюнків).

Можливі рівні виконання.

1. Повне, самостійне розуміння змісту серії, самостійна розповідь. Дитина самостійно розглядає серію малюнків і повідомляє її зміст. Розповідь може бути поширеною чи стислою, але вона відображає розуміння логіки подій. Оцінка – 4 б.

2. Правильне розуміння серії малюнків, яке виявляється в процесі відповідей на запитання. Оцінка – 3 б.

3. Розуміння змісту серії малюнків з допомогою в організації сприймання зображеного. Оцінка – 1 б.

На відміну від попереднього, для цього рівня виконання завдання характерна нездатність дитини самостійно зорієнтуватися в зображеннях, об'єднати їх єдиним змістом. У таких випадках діти часто не можуть ідентифікувати персонажів на різних малюнках серії, не розуміють окремих їх дій. Тому психологові доводиться розглядати малюнки разом з дитиною: виділяти окремі сюжетні групи, ставити запитання, прослідкувати за діями персонажів на окремих малюнках, вказувати на неправильне сприймання окремих деталей.

4. Завдання вважається невиконаним, якщо допомога не приводить обстежувану дитину до розуміння зображеної ситуації. Оцінка – 0 балів.

Інтерпретація. Правильне розуміння змісту серії малюнків, яке виявляється в самостійній розповіді дитини, властиве більшості дітей з нормальним інтелектуальним розвитком. Неспроможність окремих дітей будувати розповідь вказує на деяке зниження процесів саморегуляції діяльності та нерозвиненість монологічного мовлення. Такі недоліки вказують на необхідність підвищеної індивідуальної уваги до мовленнєвого розвитку дитини. Проте частіше на такому рівні виконують завдання діти з легкою затримкою психічного розвитку.

Виконання завдання з допомогою в організації сприймання властиве значній частині дітей із затримкою психічного розвитку та розумово відсталим дітям. Серед останніх багато таких, що нездатні скористатися допомогою в організації сприймання. Особливого діагностичного значення надається узагальненню змісту серій малюнків (виявлення схожості в змісті зображеного). Його здатні зробити діти з нормальним розвитком та частина дітей із затримкою психічного розвитку. В останніх часто поєднуються труднощі у побудові розповіді та сприйманні зображень, об'єднанні їх в єдине сюжетне ціле із спроможністю узагальнити зміст обох серій після допомоги в розумінні їх змісту. Успішне узагальнення оцінюється в 4 бали.

3.6. Дослідження інтелектуальної діяльності на вербальному матеріалі.

Усі ці завдання об'єднує те, що дитині доводиться оперувати виключно словесним матеріалом без будь-якої опори на наочність. Розв'язання цих завдань потребує досить високого рівня розвитку мовлення та словесно-логічного мислення: дитина повинна висловлювати судження, міркувати, давати визначення понять. Тому вони не використовуються під час обстеження дітей з важкими розладами мовлення. В зв'язку з високими вимогами до розвитку словесно-логічного мислення та мовлення дана група завдань мало доступна для розумово відсталих дітей. Часто вони не можуть навіть прийняти завдання та утримувати його в свідомості. Деякі діти, починаючи розв'язувати завдання, демонструють дуже обмежені можливості в цьому. Діти із затримкою психічного розвитку, як правило, завдання приймають і виявляють деяку продуктивність в їх розв'язанні. Розв'язання цих завдань дає дуже багато цінної інформації про інтелектуальний розвиток дитини в межах норми.

3.6.1. Розуміння змісту оповідання з підтекстом.

Зміст завдання: пояснити вчинки персонажа та дати їм оцінку, розкривши таким чином моральну колізію, яка не дається безпосередньо в тексті, а випливає з підтексту.

Стимульний матеріал: коротке оповідання, яке читає дорослий.

Хід дослідження: дитині читається (чи дослівно розповідається) оповідання. Після прослухування дитиною тексту психолог ставить їй ряд послідовних запитань: Чи правильно вчинив персонаж (називається конкретний)? Чому правильно (неправильно) він вчинив? Чи хорошою дівчинкою (хлопчиком) він був?

Інструкція: «Зараз я тобі розповім оповідання. Слухай уважно, а потім відповіси мені на запитання».

Варіант А. «Ліки» У дівчинки Тані захворіла мама і лікар дав їй гірких ліків. Дівчинка бачить, що мама п'є ліки з труднощами, та й каже: «Мамо, давай я за тебе вип'ю». (К. Д. Ушинський)

Запитання.

1. Чи правильно вчинила дівчинка?
2. Чому правильно (неправильно) вчинила дівчинка?
3. Чи хороша була дівчинка Таня?

Варіант Б. «Печиво». Вова і Мишко з мамою і бабусею сіли пити чай. Мама

поставила на стіл тарілку з печивом. Хлопці присунули тарілку до себе і поділили печиво між собою порівну. Коли вони напились чаю і з'їли все печиво, Мишко поглянув на маму і бабусю. Вони були сумні і не пили чаю. (В. Осеева)

Запитання.

1. Чи правильно вчинили хлопчики?
2. Чи хороші були хлопчики?
3. Чому були сумні мама і бабуся?

Рівні виконання завдання:

1. Повне розуміння змісту оповідання (правильні відповіді на всі запитання).

Оцінка – 8 балів.

2. Часткове розуміння змісту оповідання без розуміння колізії (неправильна відповідь на третє запитання). Оцінка – 3 бали.

3. Нерозуміння змісту оповідання. Оцінка – 0 балів.

Інтерпретація. Повне розуміння змісту оповідання доступне дітям з нормальним інтелектуальним розвитком. При цьому значна частина дітей логічно правильно міркуючи, може давати негативну оцінку вчинку персонажа, виходячи з того, що неправильний вчинок не може бути оцінений позитивно, хоч і зроблений він з добрими намірами. В такому випадку йдеться не про якість мисленнєвої діяльності дитини, а про особливості її моральних уявлень, що нормально для даної вікової категорії. Тому оцінка за таке виконання завдання не знижується. Дітям із затримкою психічного розвитку розв'язання колізії здебільшого не вдається. Розумово відсталі діти у виконанні цього завдання мало продуктивні і часто не можуть правильно відповісти навіть на перше запитання. В таких випадках завдання вважається не виконаним, і оцінюється в 0 балів.

3. 6. 2. Визначення взаємозворотніх відношень між даними величинами та розміщенням предметів у просторі (2 бали за кожне правильне судження).

Зміст завдання: встановити відношення між величинами і розміщенням предметів у просторі, протилежні до даних.

Стимульний матеріал: судження, що послідовно висловлюються психологом.

Хід дослідження: психолог висловлює судження та просить дитину висловити протилежне.

Інструкція: «Слухай мене уважно. Я говорю: «Олівець коротший від лінійки, а лінійка від олівця?» І так далі.

Рівні виконання завдання.

1. Самостійне правильне судження. Оцінка – 2 бали.

2. Побудова судження з допомогою в організації міркування за наведеним зразком або неточне вживання поняття (вживання поняття «більший» замість «довша» чи абсолютної ознаки замість відносної, наприклад, «довга» замість «довша»). Оцінка судження – 1 бал.

3. Завдання не виконано – 0 балів.

Інтерпретація. Завдання успішно виконує більшість першокласників з нормальним розвитком. Оскільки функція словесно-логічного мислення у дітей на початку шкільного навчання ще не стабільна, а перебуває в розвитку, значна

частина дітей потребує допомоги в побудові міркування, часом дає неточні визначення, як було сказано вище. Іноді можливе невиконання завдання, що свідчить про деяке відставання розвитку словесно-логічного мислення.

Для дітей із затримкою психічного розвитку характерна більша варіативність в успішності розв'язання завдання, що пояснюється великою неоднорідністю цього контингенту. Для значної частини таких дітей завдання, особливо на встановлення просторових відношень, мало доступні. Перші три завдання здебільшого виконуються з вказаною неточністю у визначеннях чи з допомогою у побудові міркування.

Розумово відсталі діти мають обмежені можливості у виконанні цього завдання, часто не розуміють його змісту.

3. 6. 3. Словник (тлумачення значення слів).

Зміст завдання: пояснення значення слів.

Стимульний матеріал: 20 слів, які сприймаються на слух.

Хід дослідження: психолог називає слово і пропонує дитині пояснити, що воно означає. Визначення кожного слова оцінюється окремо.

Інструкція: «Слухай уважно: я називаю слово, а ти поясни, як умієш, що воно означає».

Допомога: якщо дитина не може почати пояснення названого слова, психолог може зробити визначення першого слова сам. В такому разі оцінка за визначення цього слова дитині не зараховується.

Можливі рівні виконання:

1. Найвищий рівень – визначення слова на рівні поняття з поясненням його суттєвих ознак. Оцінка – 1 бал.

2. Визначення на описовому чи функціональному рівні. Оцінка – 0,5 бала.

3. Неточне визначення, в якому не розкривається чітке уявлення про предмет, не називаються його суттєві ознаки. Оцінка – 0,25 бала.

4. Відсутність визначення – дитина повторює пред'явлене слово чи дає неправильне визначення або просто мовчить. Оцінка – 0 балів.

Інтерпретація. Максимальна оцінка – 20 балів: за кожне правильне визначення кожного слова на рівні поняття виставляється 1 бал.

Завдання розглядається як складне, оскільки вимагає достатнього розвитку мовлення, словесно-логічного мислення, знань та уявлень про досить широке коло предметів і явищ.

Особливістю цього завдання є те, що за його виконання мало імовірно отримати найвищу суму балів – 20, оскільки дитина не може кожне слово визначити на рівні поняття. Тому добре інтелектуально розвинені діти таких визначень дають 5-7, а решту – на описовому чи функціональному рівні, називаючи кілька зовнішніх ознак предмета, його використання, наводячи приклад, що демонструє розуміння дитиною пояснюваного явища.

Виконання цього завдання дає багато відомостей про дитину: про коло її обізнаності, мовлення, мислення. Тому воно добре диференціює дітей в межах норми, часто виявляючи таких, у яких причиною неуспішного навчання є саме недостатній розвиток мовлення, знань та уявлень про оточуюче середовище. Ці

діти, як правило, визначають слова надто бідно, неточно. Вони не вміють побудувати висловлювання і відповідають одним словом або простим непоширеним реченням.

Діти із затримкою психічного розвитку виконують це завдання на низькому рівні: визначають слова неточно, багатьох слів не знають зовсім. Зважаючи на велику варіативність самого явища затримки психічного розвитку, можливі різні труднощі у виконанні цього завдання дітьми даної категорії.

Для розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку дане завдання надмірно складне, а часто і недоступне. В кращому випадку дитина у відповідях одним-двома словами або жестами демонструє відносно уявлення про значення деяких слів, переважно – іменників.

Відомості про дитину з особливими освітніми потребами та результати психодіагностичних досліджень психолог може внести в індивідуальну картку розвитку.

4. ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ

№ з/п	Назва вправ та ігор	Мета	Обладнання
1	Вправа «Нісенітниця»	Розвиток наочно-образного словесно-логічного мислення	Картка з нелогічним малюнком
2	Вправа «Четвертий зайвий»	Розвиток наочно-образного словесно-логічного мислення та розумових операцій аналізу та узагальнення	Картки із зображеннями різних предметів
3	Вправа «Продовж слово»	Розвиток швидкості мислення та мовної активності	

4	Вправа «Знайди зайве слово»	Розвиток вміння аналізувати, узагальнювати, виділяти суттєві ознаки, розвиток слухового сприймання		№ 7: А, Б, В, Г, Д, Е
5	Вправа «Порівняй предмети»	Розвиток мисленневих операцій: узагальнення, порівняння, класифікації	Картки із зображенням предметів для порівняння	№ 8: А, Б, В, Г. № 9
6	Вправа «Співвіднесення понять»	Розвиток уміння співвідносити поняття, утворювати аналогії	Картки із зображенням 4-х стадій розвитку гілки або картки з геометричним и фігурами	№ 10: А, Б, В, Г
7	Вправа «Категорії»	Розвиток гнучкості мислення		
8	Вправа «Визнач поняття»	Розвиток словесно-логічного мислення		
9	Гра «Як можна використати?»	Розвиток мислення		
10	Гра «Скажи навпаки»	Розвиток словесно-логічного мислення, розширення світогляду		
11	Гра «Буває – не буває»	Розвиток словесно-логічного мислення, швидкості мислення, розширення світогляду		
12	Гра «Знайди пару»	Розвиток розумових операцій порівняння, аналізу та синтезу; розвиток орієнтування «ліво»-«право»	Картки із зображенням предметів для порівняння	№ 11: А, Б, В, Г

13	Вправа «Зроби шарфи однаковими»	Розвиток розумових операцій порівняння, аналізу та синтезу; розвиток дрібної моторики	Картка з малюнками шарфів, кольорові олівці	№ 12
14	Гра «Розстав предмети»	Розвиток вміння знаходити закономірності, аналізувати, порівнювати	Картки із зображенням предметів	№ 13: А, Б, В, Г
15	Вправа «Послідовність подій»	Розвиток логічного мислення, мовлення і здатності до узагальнення	Сюжетні картинки	№ 14: А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З
16	Вправа «Закінчи речення»	Розвиток понятійного мислення		
17	Вправа «Назви сусідів»	Розвиток швидкості мисленневих процесів; розвиток уваги		
18	Вправа «Навіщо і чому?»	Розвиток логічного мислення, загальної ерудиції		
19	Вправа «Протилежності»	Розвиток розумових операцій порівняння, аналізу та синтезу		
20	Вправа «Назви одним словом»	Розвиток словесно-логічного мислення, здатності до узагальнення	Картки із зображенням предметів	№ 15
21	Вправа «Склади речення»	Розвиток творчого мислення, мовлення		
22	Вправа «Збери картинку»	Розвиток наочно-дійового мислення	Розрізані сюжетні картинки	№ 16: А, Б, В, Г, Д, Е

5. ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ

№ з/п	Назва вправ та ігор	Мета	Обладнання	Додатки
1	Вправа «Пари слів»	Розвиток слухової пам'яті та усвідомленого запам'ятовування		
2	Вправа «Повтори за мною»	Розвиток зорової пам'яті та вміння рахувати	Малюнок для зразка	№ 17
3	Гра «Послухай і повтори»	Розвиток слухової пам'яті, відчуття ритму, уваги		
4	Гра «Підкажи, що треба купити»	Розвиток пам'яті, уваги	Картки із зображенням покупок	№ 18
5	Вправа «Що змінилося?»	Розвиток пам'яті, уваги, мислення	Дрібні іграшки/фігурки	
6	Вправа «Запам'ятай деталі»	Розвиток зорової пам'яті, процесу відтворення інформації; розвиток спостережливості та мовлення	Картинки для запам'ятовування	№ 19: А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж
7	Вправа «Різнобарвна драбинка»	Розвиток зорової пам'яті, процесу відтворення інформації, уваги	Різнокольорові картки	№ 20

8	Гра «Естафета слів»	Розвиток слухової пам'яті, уваги		
9	Гра «Що якого кольору»	Розвиток слухової пам'яті, дрібної моторики, уваги	Кольорові олівці, картинки-розмальовки, тексти	№ 21: А, Б
10	Вправа «Піктограми»	Розвиток асоціативного запам'ятовування, об'єму пам'яті	Олівець або ручка, аркуш паперу з пронумерованими квадратами	№ 22

6. ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ УВАГИ

№ з/п	Назва вправ та ігор	Мета	Обладнання	Додатки
1	Вправа «Знайди малюнок-двійник»	Розвиток спостережливості, стійкості, концентрації уваги	Картки із зображенням схожих предметів (завдання із альбому Гільбуха Ю.3)	№ 23: А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З, И, І, Ї
2	Вправа «Загадкові картинки»	Розвиток цілісності сприйняття, концентрації та стійкості уваги	Картки з зображенням накладених предметів (завдання із альбому Гільбуха Ю.3)	№ 24: А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З, И, І, Ї, Й, К, Л

3	Вправа «Знайди два однакових предмета»	Розвиток спостережливості, концентрації уваги та зорової пам'яті	Картка із зображенням схожих предметів (завдання із альбому Гільбуха Ю.З.), простий олівець	№ 25: А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З, И, І
4	Гра «Їстівне – неїстівне»	Формування уваги, розширення активного словника	М'яч, варіанти карток для демонстрації, за потреби, невідомого слова	
5	Вправа «Знайди тінь»	Розвиток спостережливості	Картки із зображенням предметів та їхніх тіней, простий олівець	№ 26: А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж
6	Вправа «Переплетені лінії»	Розвиток стійкості уваги	Картки з переплетеними лініями і, за потреби, олівець	№ 27: А, Б, В, Г, Д, Е, Є
7	Вправа «Знайди відмінності»	Розвиток концентрації уваги	Парні картинки з незначними відмінностями, простий олівець	№ 28: А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З, И, І, Ї
8	Вправа «Що не домалював художник?»	Розвиток концентрації уваги	Незавершені малюнки	№ 29: А, Б, В, Г, Д
9	Гра «Лови помилку»	Розвиток уваги та слухового сприймання		
10	Вправа «Так» і «Ні» не говори»	Розвиток уваги, довільності та вміння діяти за правилом		

11	Вправа «Розфарбуй фігури»	Розвиток уваги, довільної сфери, дрібної моторики	Малюнок з геометричними фігурами, кольорові олівці	№ 30: А, Б
12	Вправа «Плутанина»	Розвиток уваги, зв'язного мовлення	Картки словами	№ 31
13	Вправа «Що не так у казці?»	Розвиток уваги, слухового сприймання		
14	Вправа «Домалюй розфарбуй»	Розвиток уваги та дрібної моторики	Простий кольорові олівці, малюнки для розфарбовування	№ 32: А, Б, В, Г, Д, Е
15	Вправа «Графічний диктант»	Розвиток уваги та довільності поведінки	Аркуш клітинку поставленою крапкою, простий олівець	

7. ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ СПРИЙМАННЯ

№ з/п	Назва вправ та ігор	Мета	Обладнання	Додатки
1	Вправа «Визнач звуки»	Розвиток здатності до фонематичного розрізнення	Картки із зображенням різних предметів	№ 33
2	Вправа «Домалюй фігури»	Розвиток точності сприймання	Малюнок з недомальованими геометричними фігурами, простий олівець	№ 34

3	Вправи для розвитку просторових уявлень	Розвиток просторової орієнтації	Листок у № 35: А, Б клітинку, простий олівець, 5 іграшок, картка з зображенням 9 предметів, розташованих особливим чином
4	Вправа «Розфарбуй потрібне»	Розвиток просторової орієнтації, довільності, дрібної моторики, уваги та зв'язного мовлення	Картинки для розфарбовування, кольорові олівці
5	Вправа «Розфарбуй і домалюй»	Розвиток сприймання, дрібної моторики, уваги	Кольорові олівці, картинка для фарбування
6	Гра «Чарівний мішечок»	Розвиток тактильного сприймання, вміння аналізувати та описувати важливі властивості предмета	Непрозорий мішечок, 8-10 іграшок, виготовлених із різних матеріалів

8. ВПРАВИ НА РЕЛАКСАЦІЮ

Релаксаційні вправи бажано проводити під легку спокійну музику. Систематичне використання вправ на заняттях дозволяє учневі відпочити, опанувати навички саморегуляції та зберегти більш рівний емоційний стан.

У першому класі (*вік 6-7 років*) вправи на релаксацію не повинні бути тривалими бо в такому віці довільна уява розвинена досить слабо, а увага нестійка й дитині важко тривалий час виконувати таке завдання, вона втрачає до нього інтерес.

ВПРАВИ НА РЕЛАКСАЦІЮ

Мета цих вправ – це заспокоєння, позбавлення від напруги, розвиток навичок саморегуляції. Релаксаційні вправи можна повторювати з інтервалом у кілька занять змінюючи музичний супровід тощо. Обладнання: магнітофон та аудіо записи релаксаційних вправ чи спокійної музики.

1	«Хмаринка»
2	«Сонячний зайчик»
3	«Спляче кошеня»
4	«Корабель і вітер»
5	«Пурхання метелика»
6	«Подорож на хмаринці»
7	«Струмок»
8	«Водоспад»
9	«Повітряна кулька»
10	«Усмішка»
11	«Пташка»
12	«Біля моря»
13	«Озеро»
14	«Політ птахів»

Методичні рекомендації практичному психологу, який здійснює супровід інклюзивного навчання

1. Перед тим, як почати роботу з дитиною із затримкою психічного розвитку, детально ознайомтеся з анамнестичними даними. З цією метою поспілкуйтеся з її батьками, вивчіть медичні довідки, ознайомтеся з комплексною оцінкою інклюзивно-ресурсного центру, визначте у чому першопричина затримки в розвитку.

2. Опрацюйте спеціальну медичну та педагогічну літературу, яка розкриває проблему затримки психічного розвитку дитини та її впливу на процеси навчання та виховання.

3. Глибоко дослідіть (діагностичний блок) проблему особливостей розвитку психічних процесів дитини із ЗПР (стан пам'яті, уваги, мислення, працездатності, темп роботи, прояви поведінки, стан емоційно-вольової сфери тощо).

4. Враховуйте специфічні особливості розвитку психічних процесів дітей із ЗПР під час планування роботи.

5. Спільно з класним керівником підготуйте дітей класу до того, що поряд з ними навчатиметься учень із особливими освітніми потребами:

– спільно працюйте над створенням у класі сприятливого, доброзичливого середовища налагоджуйте між учнями дружні стосунки, щоб дитина із ЗПР відчувала себе рівноправним членом учнівського колективу;

– спільно працюйте над створенням у класі сприятливого, доброзичливого середовища, налагоджуйте між учнями дружні стосунки, щоб дитина із ЗПР відчувала себе рівноправним членом учнівського колективу;

– привчайте здорових дітей допомагати (*за потреби*) учням з особливими освітніми потребами та захищати їх у разі необхідності.

– розвивайте у школярів якості толерантної особистості, прищеплюйте їм розуміння того, що всі люди різні, але всі рівні.

Проведіть просвітницьку роботу серед учителів (за необхідності, у разі запровадження інклюзивного навчання у освітньому закладі) та батьків з питання особливостей інклюзивного навчання, надайте їм рекомендації по вихованню у дітей доброзичливого ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. З цією метою можна використати просвітницьку програму «Хто сказав, що ми не можемо змінити світ?» [9]. Дана програма містить розробки занять для батьків і педагогів, спрямовані на усвідомлення важливості формування в учнів та вихованців позитивного ставлення до дітей з особливими потребами та підвищення рівня емпатії.

У разі необхідності надавайте консультаційну допомогу та психологічну підтримку батькам дітей з особливими освітніми потребами.

Бібліографія

1. Готовність дитини до навчання / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112с. – (Психологічний інструментарій).

2. Ільїна М. М. Підготовка до школи: розвивальні вправи і тести. – СПб.: Дельта, 1999. – 224с.

3. Комплексна корекційна програма для роботи з першокласником з вадами розумового розвитку / автор-укладач А. В. Бережна – Голобородьківський НВК, 2014. – 123с.

4. Мислення дитини / Упоряд.: С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. – К.: Главник, 2004. – 112 с. – (Психол. Інструментарій).

5. Овчарова Р. В. Практическая психология в начальной школе. – М.: ТЦ «Сфера», 1996. – 204 с. – ISBN 5-89144-007-5.

6. Освіта Полтавщини назустріч дітям (з досвіду впровадження інклюзивної освіти у навчальних закладах області) : інформаційно-методичний посібник / [упорядник І. О. Калініченко] – Полтава : ПОППО, 2012. – 62 с.

7. Пам'ять дитини / Упоряд.: С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник. – К.: Главник, 2004. – 112 с. – (Психол. Інструментарій). Бібліогр.: с. 93.

8. Педагогічний словник для молодих батьків. – К.: ДЦССМ, перевидання 2003. – 348 с.

9. Просвітницька програма «Хто сказав, що ми не можемо змінити світ» / автор-укладач О. А. Диниско. – Комсомольськ, 2014. – 52 с.

10. Психологу про дітей з особливими освітніми потребами у

загальноосвітній школі/ Антоніна Обухівська, Тамара Ілляшенко, Тамара Жук. – К.: Редакції загальнопед. газет, 2012. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

11. Психологу про дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі/ Антоніна Обухівська, Тамара Ілляшенко, Тамара Жук. – К.: Редакції загальнопед. газет, 2012. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

12. Регіональна модель здійснення психологічного визначення готовності дитини до школи. Матеріали обласного навчально-практичного семінару. – Полтава: ПОППО, 2006. 31 с.

13. Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г. Методика діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку молодших школярів. Видання друге, перероблене і доповнене. — Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2006. – 36 с.: Дидактичний матеріал: комплект А і Б (45 арк.).

14. Увага дитини / Упоряд.: С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник. – К.: Главник, 2004. – 112 с. – (Психол. Інструментарій). Бібліогр.: с. 105 – 109.

15. Юрченко Ю. Ю. Розвиток пізнавальних процесів учнів першого класу: [розвивальна програма] / Юрченко Ю. Ю. – Майорщина: Майорщинська спеціальна школа-інтернат, 2010 – 49 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

http://irina-logo.at.ua/load/grayuchis_navchaemos/16

<http://www.liveinternet.ru/users/maknika/post207796727>

<http://klubkom.net/albums/30089>

<http://ped-kopilka.com.ua/nachalnaja-shkola/uprazhnenija-dlja-razvitija-pamjati-mladshih-shkolnikov.html>

Лисечко В. П.

Індивідуальна корекційно-розвивальна програма для роботи з дітьми 6-9 років «Розвиток пізнавальних процесів молодших школярів з порушенням опорно-рухового апарату в умовах інклюзивного навчання»

Корекційно-розвивальна програма містить цикл занять для дітей молодшого шкільного віку (6-9 років) з порушеннями опорно-рухового апарату, спрямованих на корекцію пізнавальної сфери з метою вдосконалення психічних процесів, що забезпечують успішність навчальної діяльності. Корекційні заняття спрямовані на розвиток уваги, уваги, пам'яті. Матеріали програми включають розробки занять практичного психолога з дітьми з порушеннями опорно-рухового апарату, що мають порушення психоемоційної сфери; інформацію для педагогів та батьків із питань особливостей розвитку психоемоційної сфери дітей; опис ігрових методів, які сприяють підвищенню рівня розвитку психічних процесів дитини.

Для практичних психологів, соціальних педагогів, батьків, вихователів.

Пояснювальна записка

Дитячий церебральний параліч за останні роки став одним із

найпоширеніших захворювань нервової системи в дитячому віці в усіх країнах світу. **Дитячий церебральний параліч** – непрогресуюче захворювання головного мозку, яке вражає ті його відділи, що відповідають за рухливість і положення тіла, і виникає на ранніх етапах розвитку головного мозку.

Це захворювання тяжко інвалідизує дитину, вражаючи не лише опорно-рухову систему, а й зумовлює порушення мовлення (80%), інтелекту (50%), зору (20%), слуху (15%), кінестетичного сприймання (15%) [27, с.28-30]. Отож порушення рухових функцій у дітей, хворих на церебральний параліч, завжди, більшою чи меншою мірою, поєднується з порушенням психічних функцій і особистості в цілому (Е. С. Калижнюк [12], В. І. Козявкін, Л. Ф. Шестопалова, В. С. Подкоритов [14], Л. О. Данилова [7]). Саме ці порушення ускладнюють виховання, навчання й розвиток дитини з руховими обмеженнями. Їх корекція та розвиток збережених функціональних систем дитини з метою якнайкращого пристосування до суспільного життя та самореалізації і є завданням комплексної медико-психолого-педагогічної реабілітації (Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська, О. В. Романенко [15], та ін.).

Корекційна програма розроблена практичним психологом Червонозаводської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 і апробована з вересня 2015 року по березень 2016 року з учнем 3 класу цієї ж школи, який має порушення опорно-рухового апарату.

Процес упровадження корекційної програми будувався відповідно до розроблених у дефектології наступних основних принципів:

- індивідуальний підхід до освітнього процесу з урахуванням причин, ступеня й характеру психофізичних порушень учня;
- особистісно орієнтований підхід до навчання учня;
- підготовка до створення зони найближчого розвитку учня.

Корекційна робота базується на врахуванні структури первинних порушень, вторинно пов'язаних із ними відхилень, а також збереження функцій і компенсаторних можливостей учнів з порушенням опорно-рухового апарату.

Запропоновані розвивальні заняття можна проводити і для дітей, які мають низький рівень розвитку психічних процесів відповідно до діагностування. Запропоновані в програмі завдання не є новими. Їх широко використовують на практиці, більшість із них апробовані в практичній роботі. Деякі завдання є модифікаціями відомих психологічних методик та стандартизованих тестів. Ці методики можуть служити для поглибленого вивчення та для корекції пізнавальних процесів дитини.

Мета програми: активізація розвитку пізнавальних процесів, корекція психічних процесів. Відповідно до мети вироблені завдання програми.

Завдання програми:

1. Сенсорний розвиток учнів з порушенням опорно-рухового апарату, який цілеспрямовано формує вищі психічні функції (мислення, мовлення, пам'ять);
2. Систематичне збагачення знань, уявлень учнів про природні явища, рослинний і тваринний світ, працю людей тощо, розвиток уміння порівнювати, розпізнавати, узагальнювати, оцінювати;

3. Активізація пізнавальної діяльності, насамперед у процесі взаємодії з навколишнім середовищем. *Адже саме в діяльності удосконалюються всі пізнавальні процеси, відбувається інтелектуальний розвиток учня.*

4. Розвиток дрібної моторики руки.

Із цією метою в системі корекційно-розвивальних засобів нами широко застосовувалися різноманітні дидактичні ігри, ігрові та спеціально створені навчальні ситуації. Застосування дидактичних ігор супроводжувалось демонстрацією достатньої кількості малюнків, таблиць, карток, різних іграшок, натуральних предметів тощо. Ці матеріали мали привабливий вигляд із точки зору кольорової гами, образності, чіткості, точної відповідності реальним об'єктам. При цьому створювалася атмосфера не лише зацікавленості, а й психічного стану задоволення, релаксації.

Істотним, а іноді й визначальним моментом ефективності проведення ігор є музичний супровід. Музика, яка відповідає темпу руху, є найсильнішою умовою стимуляції руху. Для осіб із церебральним паралічем музика необхідна, оскільки одним із ефектів її впливу є релаксація – усунення напруженості м'язового тону.

Заняття з розвитку пізнавальних процесів об'єднані певною послідовністю: перші 6 занять спрямовані на розвиток уяви й фантазії. За ними йде блок із 10 занять, спрямованих на розвиток уваги. Наступні 8 занять присвячені розвитку пам'яті й поліпшенню якості відтворення об'єктів запам'ятовування. 6 занять із розвитку й активізації розумових процесів.

Кожне заняття починається вправою, що розвиває дрібну моторику рук, а закінчується вправами на розслаблення.

Корекційно-розвивальні заняття з учнем проводились у школі, після уроків індивідуально (учень навчається в інклюзивному класі, у нього індивідуальний план навчання), два рази на тиждень, починаючи з вересня. Загальна кількість занять – 30. Тривалість одного заняття – 35-40 хв.

Очікувані результати: після реалізації програми у дітей молодшого шкільного віку, з порушенням опорно-рухового апарату, підвищиться рівень просторової, дивергентної та творчої уяви, збільшиться творча активність. Діти зможуть швидше зосереджувати, переключати та розподіляти увагу. Зможуть більше запам'ятовувати та швидше встановлювати логічні зв'язки, узагальнювати та абстрагувати.

Методи моніторингу та оцінки ефективності програми:

Методика вивчення рівня невербальної креативності (за П. Торренсом).

Методика «Проба Мюнстенберга» – визначення ступеня вибірковості й стійкості уваги.

Методика «Запам'ятовування геометричних фігур та малюнків» – визначення продуктивності запам'ятовування за допомогою зорового аналізатора.

Методика «Порівняння понять» – визначення у дитини аналізу й синтезу.

Для обстеження дрібної моторики запропоновані наступні вправи:

1. «Гармошка»
2. «Гребінець»

3. «Кішка випускає кігтики»

4. «Чарівний мішечок»

Відповідальні особи:

Класний керівник та асистент учителя спостерігають за поведінковими проявами, які потребують корекції у школі.

Батьки учня спостерігають за результативністю корекційної роботи та виконують удома ті вправи, які рекомендує психолог. Після кожного заняття психолог та батьки обговорюють результати занять та планують подальші дії.

План-сітка програми

№ п/п	Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів програми
Заняття 1				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Сорока - ворона»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток уяви, фантазії	Вправа «Я вигадав»	10 хв.	Вигадує образ та розповідає про нього
3.	Розвиток просторової уяви	Вправа «Уяви, що вийде»	10 хв.	Уявляє вигляд серветки
4.	Зняття напруження	Вправа «Черевне (нижнє) дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 2				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Дружба»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток дивергентної уяви	Вправа «Що нагадує чорнильна пляма?»	10 хв.	Називає образи й пояснює, чим саме нагадує
3.	Розвиток творчої уяви	Вправа «Реклама»	10 хв.	Називає не менше 3 призначень
4.	Зняття напруження	Вправа «Черевне (нижнє) дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 3				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Дім та ворота»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток творчої уяви	Вправа «Домалюй предмети»	20 хв.	Кількість ідей та їх оригінальність
3.	Зняття напруження	Вправа «Черевне (нижнє) дихання»	10 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 4				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Шнурки»	10 хв.	Виконує

	моторики рук			
2.	Розвиток творчої уяви	Гра «Чудові перетворення»	15 хв.	Складає зображення
3.	Розвиток творчої уяви	Вправа «Чарівні плями»	10 хв.	Бачить зображення, домальовує його
4.	Зняття напруження	Вправа «Черевне (нижнє) дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 5				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Пальці вітаються»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток творчої уяви та мовної активності	Гра «Склади розповідь»	15 хв.	Складає речення із заданими словами
3.	Розвиток творчої уяви	Гра «Перелік наслідків події»	10 хв.	Встановлює причинно наслідковий зв'язок
4.	Зняття напруження	Вправа «Черевне (нижнє) дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 6				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Оса»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток творчої уяви та мовної активності	Вправа «Казка»	25 хв.	Складає казку, відслідковує сюжет
3.	Зняття напруження	Вправа «Черевне (нижнє) дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 7				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Чоловічок»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток уваги	Вправа «Що чути?»	10 хв.	Вміє зосереджуватися й аналізувати
3.	Розвиток активної уваги	Гра «Будь уважний!»	10 хв.	Знаходить допущені помилки
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 8				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Коза»	5 хв.	Виконує
2.	Формування стійкості уваги	Вправа «Змінений тест Бурдона»	15 хв.	Виконує без помилок
3.	Розвиток уваги	Гра «Не поспішай наслідувати»	10 хв.	Точно повторює рухи
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 9				

1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Шнурки»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток мимовільної уваги, оперативної пам'яті, концентрації уваги	Вправа «Будь уважним»	10 хв.	Групує слова, відповідає на питання
3.	Розвиток та переключення уваги	Вправа «Вгадай та плесни у долоні»	10 хв.	Не помиляється
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 10				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Зайчик»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток зосередженості уваги	Вправа «Прочитай слова правильно»	15 хв.	Розшифровує не менше 4 слів
3.	Розвиток вміння виділяти характерні ознаки	Вправа «Кошик»	10 хв.	Виділяє не менше 2 ознак
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 11				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Розумні пальчики»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток уміння виділяти спільні ознаки	Вправа «Спільне та відмінне»	10 хв.	Виконує не менше половини завдань
3.	Розвиток розподілення уваги	Вправа «Охарактеризуй предмет»	15 хв.	Виконує не менше половини завдань
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 12				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Пташки летять»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток обсягу та концентрацію уваги	Вправа «Намалюй і запам'ятай»	10 хв.	Виконує не менше половини завдань
3.	Розвиток уваги пов'язаної із координацією слухового та	Гра «Чотири стихії»	10 хв.	Точно виконує вправи

	рухового аналізатора			
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 13				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Розумні пальчики»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток уміння зосереджуватись на даному об'єкті	Гра «Акробат»	10 хв.	Правильно переміщує об'єкт
3.	Розвиток обсягу та концентрації уваги	Вправа «Запам'ятай картину»	10-15 хв.	Повністю виконує завдання
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 14				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Миска»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток обсягу та концентрації уваги	Вправа «Таблиці Шульте»	10 хв.	Називає без помилок
3.	Розвиток концентрації уваги	Вправа «Знайди розбіжності»	10 хв.	Знаходить більше 3 розбіжностей
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 15				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Квітка»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток уважності	Вправа «Оціни свою уважність»	10 хв.	Знаходить пропущене речення
3.	Розвиток довільної уваги, оперативної пам'яті	Вправа «Які звуки повторюються?»	10 хв.	Визначає спільний звук у словах
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 16				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Розумні пальчики»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток вміння виділяти предмети за спільною ознакою	Вправа «Виключення зайвого»	10 хв.	Виділяє слова за однією характеристикою
3.	Розвиток довільної уваги	Вправа «Кого не стало?»	10 хв.	Правильно визначає фігури
4.	Зняття напруження	Вправа «Заспокійливе дихання»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення

	напруження	дихання»		розслаблення
Заняття 17				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Кулак-ребро-долоня»	5 хв.	Виконав
2.	Розвиток комбінованої пам'яті	Вправа «Повтори рухи»	10 хв.	Відтворює ритм
3.	Розвиток зорової пам'яті	Гра «Гудзики»	10 хв.	Відтворює візерунок
4.	Зняття напруження	Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 18				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Пропелер»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток слухової пам'яті	Вправа «Запам'ятай слова»	15 хв.	Відтворює не менше 4 пар слів
3.	Розвиток зорової пам'яті	Вправа «Запам'ятай і замалюй»	15 хв.	Відтворює не менше третини об'єктів
4.	Зняття напруження	Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 19				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Колодязь»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток оперативної пам'яті	Вправа «Повтори навпаки»	10 хв.	Правильно відтворює слова
3.	Розвиток логічної пам'яті	Вправа «Відтвори за кодом»	10 хв.	Відтворює слова за кодом
4.	Зняття напруження	Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 20				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Курінь»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток зорової пам'яті	Вправа «Запам'ятай картинку»	15 хв.	Відтворює не менше половини пред'явлених картинок
3.	Розвиток зорової пам'яті	Вправа «Гудзики»	10 хв.	Відтворює візерунок
4.	Зняття напруження	Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 21				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Гребінець»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток	Гра «Античас»	10 хв.	Виконує завдання 3

	продуктивності пам'яті			допомогою дорослого
3.	Розвиток зорової пам'яті	Вправа «Сірники»	10 хв.	Відтворює розташування
4.	Зняття напруження	Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 22				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Кішка випускає кігтики»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток комбінованої пам'яті	Вправа «Повтори рух»	10 хв.	Відтворює ритм
3.	Розвиток зорової пам'яті	Гра «Запам'ятай і відтвори»	15 хв.	Відтворює назви третини пред'явлених тварин
4.	Зняття напруження	Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 23				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикові ігри з пластиліном та глиною	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток слухової пам'яті	Вправа «Запам'ятай слова»	10 хв.	Відтворює не менше 4 пар слів
3.	Розвиток зорової пам'яті	Вправа «Дверна шпарина»	10 хв.	Правильно описує зображення
4.	Зняття напруження	Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 24				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикові ігри з пластиліном та глиною	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток зорової пам'яті	Вправа «Сірники»	10 хв.	Відтворює розташування
3.	Розвиток уважності	Вправа «Заборонене слово»	10 хв.	Не промовляє забороненого слова
4.	Зняття напруження	Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 25				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Гудзики»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток логічних зв'язків	Вправа «Складання речень»	10 хв.	Складає одне речення із заданими словами
3.	Розвиток наочно-образного мислення	Вправа «Склади з літер слово»	10 хв.	Складає слово
4.	Зняття	Вправа «Поплавець в	5 хв.	Досягнення м'язового

	напруження	океані»		розслаблення
Заняття 26				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Розумні пальчики»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток логічного мислення	Вправа «Хто найвищий?»	10 хв.	Визначає найвищого
3.	Розвиток здібності до порівняння	Вправа «Виділення зайвого слова»	10 хв.	Визначає зайве слово
4.	Зняття напруження	Вправа «Поплавець в океані»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 27				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Складання фігур з конструктора «Лего»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток логічного мислення	Вправа «В кого волосся темніше?»	10 хв.	Дає правильну відповідь
3.	Розвиток наочно-образного мислення	Вправа «Назви предмет»		Назває предмети, назви яких починаються із заданого звуку
4.	Зняття напруження	Вправа «Поплавець в океані»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 28				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправи з крупюю	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток логічного мислення	Вправа «Назви одним словом»	10 хв.	Називає узагальнююче слово
3.	Розвиток уміння аналізувати	Вправа «Знайди зайве»	10 хв.	Класифікує поняття
4.	Зняття напруження	Вправа «Поплавець в океані»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 29				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Родина»	5 хв.	Виконує
2.	Розвиток уміння узагальнювати	Вправа «Узагальни через протиставлення»	10 хв.	Дає правильну відповідь
3.	Розвиток уміння аналізувати та узагальнювати	Вправа «Вгадай, що це»	10 хв.	Узагальнює на основі ознак

4.	Зняття напруження	Вправа «Поплавець в океані»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення
Заняття 30				
1.	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Сортування гудзиків»	10 хв.	Виконує
2.	Розвиток образного й логічного мислення	Вправа «Загадки»	10 хв.	Відгадує третину загадок
3.	Покращення організації уваги.	Вправа «Скласти квартет»	10 хв.	Виконує завдання
4.	Зняття напруження	Вправа «Поплавець в океані»	5 хв.	Досягнення м'язового розслаблення

Моніторинг ефективності корекційно-розвивальної програми

Після проведення корекційно-розвивальної програми та проведення моніторингу та оцінки ефективності програми отримано такі результати:

Методика	Результати до корекції	Результати після корекції
Методика вивчення рівня невербальної креативності	Дуже низький	Середній
Методика «Проба Мюнстенберга»	Низький	Високий
Методика «Запам'ятай фігури»	Низький	Високий
Методика «Порівняння понять»	Середній	Високий
«Гармошка»	Не виконав	Виконав
«Гребінець»	Не виконав	Виконав
«Кішка випускає кігтики»	Не виконав	Виконав
«Чарівний мішечок»	Виконав	Виконав

Як бачимо, завдання програми:

сенсорний розвиток учня з порушенням опорно-рухового апарату, який цілеспрямовано формує вищі психічні функції (мислення, мовлення, пам'ять) – виконано;

систематичне збагачення знань, уявлень учня про природні явища, рослинний і тваринний світ, працю людей, тощо, розвиток уміння порівнювати, розпізнавати, узагальнювати, оцінювати – виконано;

активізація пізнавальної діяльності, насамперед у процесі взаємодії з навколишнім середовищем. Адже саме в діяльності удосконалюються всі пізнавальні процеси, відбувається інтелектуальний розвиток учня – виконано;

розвиток дрібної моторики руки – виконано.

Можна вважати, що мета корекційної програми (активізація розвитку пізнавальних процесів, корекція психічних процесів) досягнута. Хоча вправи на розвиток дрібної моторики руки потрібно продовжувати.

Рекомендації для класного керівника та асистента педагога

Класний керівник має здійснювати диференційований підхід до учня з огляду на його особливості: вчитель має дозволяти дитині більше висловлюватись усно, якщо у неї проблеми з письмом; давати більше часу для виконання письмових завдань. **Продумувати умови проведення письмових робіт та оцінювання знань учня. Під час вивчення кожної теми вчитель має знати:** які вміння є основними, які мають бути сформовані саме на матеріалі даного уроку, формувати в учня уміння стисло викладати основний зміст теми. Наприклад: скласти план прочитаного, відповісти на запитання, зробити малюнок, короткий запис тощо.

При оцінюванні знань учня з порушенням опорно-рухового апарату вчитель повинен враховувати:

рівень сформованості умінь раціональної навчальної діяльності (вміння цілеспрямовано планувати, організовувати, контролювати і коригувати свою навчальну діяльність, а також вчить самостійно здобувати знання);

при оцінюванні усної відповіді – враховувати особливості мовлення учня і в жодному разі не знижувати оцінки за недостатню інтонаційну виразність, уповільнений темп і відсутність плавності, скандування;

при оцінці результатів письмових робіт не слід знижувати оцінку за наступне:

– неправильне написання рядків (зубчастість, вигнутість, увігнутість, похиле розташування букв, недотримання і пропуск рядка, недотримання полів);

– випадання елементів букв або їх незакінченість, зайві доповнення букв, їх неоднаковий нахил;

– порушення розмірів букв і співвідношення їх за висотою і шириною;

– мішування подібних за накресленням букв, переривчастість письма або повторення окремих його елементів за рахунок довільних рухів.

Асистент вчителя має спеціально вказати (ручкою або олівцем) рядок і місце, з яких потрібно починати писати або малювати, позначити необхідну відстань між рядками або частинами завдання, особлива увага – написанню цифр у стовпчик, оскільки неправильне написання може привести до помилкового результату, рекомендується розфарбувати клітинки різнокольоровими олівцями (наприклад, для сотень – зеленим, для десятків – червоним, для одиниць – блакитним).

Корисно виконувати з дитиною наступні **вправи:**

розгладити аркуш паперу долонею правої руки, притримуючи його лівою, і навпаки;

постукати по столу розслабленою кистю правої (лівої) руки;

повернути праву руку на ребро, зігнути пальці в кулак, випрямити, покласти руку на долоню; зробити те саме лівою рукою;

руки напівзігнуті, опираються на лікті (струшування по черзі кистями);

руки перед собою, опора на передпліччя, по черзі змінювати положення правої і лівої кистей (зігнути-розігнути, повернути долонею до обличчя – до столу);

зафіксувати лівою рукою праве зап'ястя, а долонею правої руки постукати по столу, погладити стіл і т.д.

Проводити роботу і з **розвитку рухів пальців рук:**

з'єднати кінцеві фаланги випрямлених пальців рук;

з'єднати променевозапястні суглоби, кисті розігнути, пальці відвести;

стиснути пальці правої руки в кулак, випрямити;

зігнути пальці одночасно і по черзі;

торкатися по черзі всіма пальцями великого; сполучати великий палець з усіма іншими по черзі;

постукати кожним пальцем по столу під рахунок «один, один-два, один-два-три»;

звести і розвести пальці, зігнути і розігнути із зусиллям;

багаторазово зігнути і розігнути пальці, легко торкаючись пучкою першого пальця інших.

Рекомендації для батьків

– Налагодьте емоційний контакт з дитиною.

– Розмовляйте з дитиною спокійним голосом.

– Грайтеся з нею, підбираючи яскраві іграшки за віком.

– Дотримуйтеся чіткого розпорядку дня.

– Спілкуйтеся з дитиною, усміхайтесь до неї.

– Створіть для дитини предметно-розвивальне середовище (килимок з іграшками, де дитина може повзати, гратися, розвивати моторику тощо).

– Виконуйте з нею лікувальну гімнастику, різні види масажу після рекомендацій та інструктажу фахівців.

– Гуляйте з дитиною на свіжому повітрі, активізуючи мовленнєве спілкування та спрямовуйте увагу дитини на сприймання навколишнього світу.

Потрібно вчити дитину аналізувати, порівнювати предмети за кольором, формою, розміром, величиною. Звертати увагу дитини на характерні ознаки пір року, явищ природи, добових змін. Дитину слід навчати класифікувати й узагальнювати предмети побуту, овочі, фрукти, посуд тощо. Організовувати читання книг, розглядання й пояснення малюнків, опис предметів, іграшок, прослуховування аудіо записів, перегляд телепередач.

Одним із важливих корекційних завдань, яке можуть проводити батьки вдома, є розвиток дрібної моторики, що потребує наступних видів роботи з нормалізації функцій дрібних м'язів рук:

– робіть масаж пальців обох рук;

– виконуйте пальчикову гімнастику;

– розвивайте силу м'язів рук (розривання паперу, розминання пластиліну, глини тощо);

– малюйте пальцями цифри, букви, лінії;

– використовуйте для гри дитини конструктори;
– практикуйте нанизування дитиною намистинок; роботу з мозаїкою, пірамідами.

Усі вказані види корекційної роботи спрямовані на формування графомоторних навичок, підготовку руки до письма. Важливо пам'ятати, що опанування рухових навичок відбувається поетапно й потребує тривалого часу й терпіння з боку дорослого. Формування рухових навичок у дітей з порушенням опорно-рухового апарату доцільно проводити під час цікавих і зрозумілих для них ігор. При цьому всі запропоновані дитині завдання мають відповідати її руховим можливостям. Розвиток рухових можливостей руки слід проводити поступово. На першому етапі важливо навчити дитину довільно брати й опускати предмети, перекладати їх із руки в руку, складати у певне місце, вибирати, порівнюючи свої рухові зусилля з характеристиками предмета. Для розвитку рухових умінь доцільно використовувати такі вправи: відімкнути і замкнути замок (різні види замків – різні рухи), відкривати і закривати крани, крутити телефонний диск, піднімати слухавку. За допомогою імітації можна навчати таких дій, як увімкнути, вимкнути або переключити телевізор, приймач, світло тощо. Такі заняття дитині дуже цікаві, а за наявності інтересу вона швидше опанує відповідні дії. Для розвитку рухів рук доцільно навчати дитину перемотувати з клубка в клубок мотузку, шнур, нитки. Завдання мають бути посильними для дитини і викликати задоволення від виконаної роботи. Стимулюйте успіхи дитини, хваліть за старанність та наполегливість, проговорюйте конкретно за що саме хвалите. Схвалення, позитивна оцінка, похвала закріплюють у дитини віру у власні сили, підвищують її самооцінку, викликають бажання робити щось так само добре й надалі, зменшують страх можливого неуспіху в новій справі.

Для дітей з порушенням опорно-рухового апарату велике значення має гра. Основні принципи гри такі ж, як і для здорових. Розігруйте різні життєві ситуації (похід до театру, поїздка в автобусі і ін.), це дуже важливо для подальшої соціальної адаптації дитини, обмеженої можливостями спілкування.

Залишайтеся з дитиною постійно під час зміни одного оточення на інше. А оскільки ви знаєте свою дитину найкраще, то вам відомі ті ситуації, де дитині буде потрібна подальша підтримка та зусилля, щоб впоратися з новими труднощами.

Значним джерелом підтримки для вас можуть бути інші батьки дітей з особливими потребами. Від них ви можете отримати поради та співчуття, інформацію про ресурси, групи підтримки та громадські служби, про стратегії боротьби зі щоденними труднощами.

Бібліографія

1. Альманах психологічних тестів/ Ред.-упоряд. Р. Р. Римский, С. А., Римская. – М.: КСП, 1996. – 400 с.
2. Атемасова О. А. Практична психологія у початковій школі. «Ранок», 2010.
3. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення дітей. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 79 с.
4. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті. –

Тернопіль: Богдан, 1998. – 70 с.

5. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток уваги та навиків навчальної діяльності. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 46 с.

6. Гільбух Ю. З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра. – К., 1992.

7. Данилова Л. А. Методы коррекции речевого и психического развития у детей с церебральным параличом. – М., 1977.

8. Єніна Л. Гімнастика розуму. // Палітра педагога. – 2002. – №4. – С.24-25

9. Заика Е. В. Комплекс интеллектуальных игр для развития мышления учащихся // Вопросы психологии. – № 6. – 1990.

10. Заика Е. В. Комплекс игр для развития воображения // Вопросы психологии. – №10. – 1990.

11. Калашнікова Л. В. Психологія розвитку : навчально-методичний посібник / Л. В. Калашнікова, О. М. Гурова, В. Г. Зубченко. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 1999. – 350 с.

12. Калижнюк Э. С. Психические нарушения при детских церебральных параличах. – М., 1990.

13. Кириленко В. Корекційні та розвивальні заняття для учнів початкової школи // Психолог. – № 41. – 2006.

14. Козьякин В. И. Шестопалова Л. Ф. Подкорытов В. С. Детские церебральные параличи. Медико-психологические проблемы. Монография. – Львів. НВФ «Українські технології», 1999. 143с.

15. Корекція психосоціального розвитку дітей з церебральним паралічем у реабілітаційному центрі [навч.-метод. посіб.] / [Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська, О. В. Романенко, Н. С. Скрипка] / [за ред. Т. Д. Ілляшенко]. – К., 2003. – 155 с.

16. Коробко С. Особливості розвитку пам'яті учнів. // Початкова школа. – 1999. – №2. – С.12-15.

17. Лопухіна І. С. Логопедія – мова, ритм, рух: посібник для логопедів та батьків - С.Пб.; Дельта, 1997.

18. Мотивация учения и её воспитание у школьников М.: Педагогика , 1983. – 64 с.

19. Овчарова Р. В. Практическая психология в начальной школе. – М.: ТЦ Сфера, 2005.

20. Пашукова Т. І. Практикум із загальної психології / Т. І. Пашукова, А. І. Допіра, Г. В. Д'яконов. – К.: Т-во «Знання», 2000. – 204 с.

21. Потапова Т. Ігри-криптограми. // Палітра педагога. – 2002. – №3. – С. 20-21.

22. Ратушняк М. В. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в дошкільних закладах загального типу. Методичний посібник / М. В. Ратушняк. Вінниця: ММК, 2015, – 127 с.

23. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании / Е.И.Рогов.- М.:ВЛАДОС, 1996. – 529 с.

24. Романовська Д. Д. Як зняти емоційне напруження або що таке релаксація? – Чернівці, 2001.

25. Романовська Д. Д., Чаплак Я. В. Психологічне забезпечення внутрішньої

диференціації у навчально-виховній роботі в дошкільній та початковій ланках освіти. – Чернівці, 2001.

26. Фролов Ю. И., Лидерс А. Г. Формирование психических процессов как метод исследования в психологии :М.: МГУ, 1991. – 162 с.

Берднікова В. П.

Корекційно-розвиткова програма «Розвиток пізнавальної та емоційно-вольової сфер дітей (1-4 класів) із затримкою психічного розвитку»

Корекційно-розвиткова програма містить 26 занять. Програма спрямована на розвиток пізнавальної та емоційно-вольової сфер, дрібної моторики рук, мовленнєвих здібностей, формування позитивної самооцінки та навчальної мотивації.

Представлена програма адресована практичним психологам.

Пояснювальна записка

Одним із пріоритетних завдань Нової української школи є формування інклюзивного освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям дитини.

Інклюзивне освітнє середовище – це життєвий простір дітей, джерело ресурсів, що забезпечує підвищення почуття власної гідності та впевненості у собі.

Корекційно-розвиткова програма «Розвиток пізнавальної та емоційно-вольової сфер дітей (1-4 класів) із затримкою психічного розвитку» спрямована на корекцію порушень шляхом розвитку пізнавальної, емоційно-вольової сфер та створення умов для успішної соціалізації.

Програма розроблена на основі Державного стандарту початкової освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87) [15].

Теоретичною основою програми є періодизації вікового розвитку Л. С. Виготського і Д. Б. Ельконіна [3,10], класифікація К. Лебединської [9] та Г. Е. Сухарєвої [11,12].

У роботах К. С. Лебединської виділяються чотири основні варіанти затримки психічного розвитку:

1. Конституційного походження. Це психічний і психофізичний інфантилізм. Симптоми: інтелектуальні порушення, емоційно-вольова незрілість.

2. Соматогенного походження, яка пов'язана з тривалими важкими соматичними захворюваннями в ранньому віці. Це можуть бути важкі алергічні захворювання, інфекції, серцево-судинна недостатність, захворювання нирок. Симптоми: затримка психомоторного і мовного розвитку; інтелектуальні порушення; невропатичні розлади, що виражаються в замкнутості, соромливості, заниженої самооцінки.

3. Психогенного походження, яка пов'язана з несприятливими умовами

виховання. Ці умови – бездоглядність, часто поєднується з жорстокістю з боку батьків, або гіперопіка. Бездоглядність призводить до психічної нестійкості, імпульсивності, відставання в інтелектуальному розвитку. Гіперопіка веде до формування егоцентризму, відсутності самостійності в діяльності.

4. Церебрально-органічного походження. Причини: органічне ураження центральної нервової системи на ранніх етапах онтогенезу (внаслідок патології вагітності і пологів, травм центральної нервової системи і інтоксикації). Симптоми: затримка психомоторного розвитку, інтелектуальні порушення, органічний інфантилізм.

Під затримкою психічного розвитку розуміють уповільнення нормального темпу психічного дозрівання в порівнянні із прийнятими віковими нормами.

Характерною особливістю дітей із затримкою психічного розвитку є незрілість емоційно-вольової сфери, низький пізнавальний інтерес та пізнавальна активність, низький рівень розвитку пізнавальних процесів (увага, пам'ять, сприйняття, мислення), недостатньо розвинена дрібна моторика.

При розробці програми були враховані закономірності фізичного та психічного розвитку дітей, їх здібності, потреби та інтереси.

Корекційно-розвиткова програма складається з трьох етапів: діагностичного, корекційного та блоку оцінки ефективності.

Діагностичний етап програми проводиться із застосуванням таких методик:

- Тест «Кодування» (А. Венгер, Г. Цукерман) [16];
- Тест «Запам'ятовування 10 слів» (С. Рубінштейн) [10];
- Тест «Впізнавання фігур» (варіант тесту Бернштейна) [5];
- Методика для визначення рівня розумового розвитку молодших школярів Е. Ф. Замбацявічене [17];
- Методика «Четвертий зайвий» (Н. О. Головань) [18];
- Опитувальник орієнтувального тесту шкільної зрілості Керна-Йірасика [20];
- Методика «Сходинки» (І. В. Бурменська) [19].

Корекційний етап програми містить 26 занять. Вправи та завдання сприяють розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфер.

З метою корекції пізнавальної та емоційно-вольової сфер, використовувалися дидактичні матеріали: сюжетні картинки, дидактичні ігри, мозаїка, пісочниця з сухим піском, кольорові камінчики, рахункові палички.

Етап оцінки ефективності програми спрямований на виявлення і аналіз змін у поведінці дитини, її емоційного стану та змін у розвитку пізнавальних процесів.

Мета програми: розвивати пізнавальну, емоційно-вольову сфери, формувати мовленнєву і комунікативну компетентність, розвивати навички саморегуляції.

Завдання:

- Створити позитивну психологічну атмосферу на занятті.
- Створити в навчальній групі, атмосферу прийняття, доброзичливості, відкритості, взаєморозуміння і підтримки.
- Розвивати пізнавальні процеси: сприйняття, увагу, пам'ять, мислення, уяву.
- Розвивати комунікативні, мовленнєві навички.

- Розвивати навички емоційно-вольової саморегуляції.
- Розвивати дрібну моторику.

Цільова група: програма розрахована на 26 занять тривалістю 30-35 хвилин для групових занять (2-3чол.).

Запропоновану програму можна використовувати як для індивідуальної, так і для групової корекційної роботи з учнями з затримкою психічного розвитку.

План-сітка програми

Завдання	Назва вправ	Час	Критерії успіху
Заняття 1. Формування навичок взаємодії в групі			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Вітаю всіх!»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Відстежити емоційний стан дітей	Вправа «Розкажи про себе»	10 хв.	Учні описують власні емоції і почуття
Формувати навички презентації себе іншим	Рольова гра	6 хв.	Учні презентують свої ролі використовуючи невербальні засоби
Створити умови для ефективною співпраці між учасниками занять	Вправа «Бінго»	10 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, проявляють навички взаємодії між дітьми
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 2. Розвиток мотивації до навчальної діяльності			
Підтримувати атмосферу поваги, довіри у групі	Вправа «Коло вітання»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички саморегуляції	Вправа «Чарівний камінчик»	8 хв.	Учні демонструють емоційне задоволення, цікавість до занять
Розвивати вміння визначати спільне й відмінне	Вправа «Чим відрізняється що спільне»	6 хв.	Учні проявляють вміння виділяти спільні та відмінні ознаки предметів
Розвивати вміння формулювати аргументи «за і проти»	Вправа «Так чи ні»	5 хв.	Учні аналізують правильність тверджень і аргументують свої відповіді

Формувати вміння дітей розрізняти пори року	Вправа «Пори року»	6 хв.	Учні демонструють знання про пори року
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	7 хв.	Учні рефлексують
Заняття 3. Формування просторового орієнтування			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Особливе вітання»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Формувати уяву, навички уважності, вміння орієнтуватися	Вправа «Геометричні фігури»	8 хв.	Учні проявляють вміння бачити геометричні фігури у різних предметах
Розвивати вміння орієнтуватися на площині малюнку	Вправа «Домалой фігуру»	8 хв.	Учні вірно заповнюють усю площину малюнку
Розвивати дрібну моторику пальців рук	Вправа «Чарівні палички»	9 хв.	Учні вірно виконують рухи руками
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	7 хв.	Учні рефлексують
Заняття 4. Розвиток уваги			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа-гра «Вітання долоньками»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички уважності, вчити дітей виконувати дії за зразком	Вправа «Чоловічки на зарядці»	5 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, вірно відтворюють рухи
Розвивати навички уважності, дрібну моторику пальців рук	Пальчикова гра «Дощ»	5 хв.	Учні виконують рухи кистями рук
Розвивати навички уважності в процесі гри	Вправа-гра «Риба, звір, птах»	8 хв.	Учні сприймають усну інформацію, виконують рухові дії
Розвивати координацію рухів	Фізкультхвилинка	5 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, правильно відтворюють

			заданий рух
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	8 хв.	Учні рефлексують
Заняття 5. Розвиток мовленнєвих здібностей, мислення			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Привітання»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати мовлення, мислення, пам'ять	Вправа «Назви слово»	8 хв.	Збагачення словникового запасу
Формувати мовленнєві навички	Вправа-гра «Жив-був кіт»	12 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, цікавість та бажання розповісти історію
Формувати пізнавальні уміння аналізувати	Вправа «Інтелектуальна розминка»	5хв.	Учні аналізують запитання та аргументовано відповідають
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	6 хв.	Учні рефлексують
Заняття 6. Розвиток пізнавальних процесів			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Вітаю всіх!»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички уважності	Вправа «Дзеркальне малювання»	6 хв.	Учні одночасно обома руками виконують рухові дії
Розвивати уяву, тактильні відчуття	Вправа «Чарівна торбинка»	7 хв.	Учні демонструють інтерес до заняття та позитивний настрій
Формувати пізнавальні уміння (аналізувати, порівнювати, узагальнювати)	Вправа «Назви одним словом»	5 хв.	Учні демонструють уміння аналізувати, узагальнювати предмети
Розвивати вміння концентрувати увагу	Вправа «Знайди відмінності»	4 хв.	Учні демонструють навички спрямовувати увагу на два предмети, порівнювати їх та аналізувати відмінності
Формувати вміння	Рефлексія	10 хв.	Учні рефлексують

висловлювати свої думки			
Заняття 7. Розвиток пізнавальної активності та творчого мислення			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Привітання»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати творчу уяву	Вправа «Коло, квадрат, трикутник»	5 хв.	Учні демонструють здатність до творчої уяви, інтерес та активність до заняття
Формувати навички роботи в групі	Вправа-гра «Театр»	8 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, взаємодіють з групою, виконують ролі
Розвивати координацію, рівновагу	Фізкультхвилинка	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, правильно відтворюють заданий рух
Розвивати дрібну моторику пальців рук	Пальчикові ігри	4 хв.	Учні виконують рухи кистями рук
Розвивати творчу уяву	Вправа «Креативні кола»	5 хв.	Учні проявляють позитивний настрій, цікавість, творчу уяву
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 8. Розвиток пізнавальної активності та творчого мислення			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Віршоване привітання»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички саморегуляції, творчу уяву	Вправа «Океан у завитках»	8 хв.	Учні регулюють власний емоційний стан засобами мистецтва
Формувати пізнавальні уміння аналізувати	Вправа «Логічні запитання»	5 хв.	Учні аналізують запитання та аргументовано відповідають

Розвивати мислення, пізнавальну активність	Гра-подорож по казці «Ріпка»	14 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, цікавість до гри, вміння аналізувати та мовленнєві навички
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 9. Розвиток пізнавальної активності та творчого мислення			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Вітаю всіх!»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати мовленнєві навички	Вправа-гра «Продовжи речення»	7 хв.	Учні демонструють вміння складати речення
Розвивати навички саморегуляції та дрібну моторику	Вправа-гра «Нанизування намистинок»	7 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, вміння нанизувати намистинки
Формувати уміння налагоджувати доброзичливі стосунки з учасниками занять	Арт-терапевтична вправа «Колаж»	12 хв.	Учні презентують створений колаж, пояснюють свій задум, демонструють вміння працювати у команді
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 10. Розвиток зорової пам'яті			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Вітання»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Формувати вміння розрізняти дні тижня	Вправа-гра «Сім днів тижня»	8 хв.	Учні самостійно називають дні тижня
Розвивати навички запам'ятовувати	Вправа «Запам'ятай і намалюй»	7 хв.	Учні відтворюють запам'ятовані слова
Розвивати координацію рухів	Фізкультхвилинка	6 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, правильно відтворюють заданий рух
Розвивати навички концентрації уваги	Вправа «Запам'ятай малюнок»	6 хв.	Учні відтворюють запам'ятований малюнок
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують

думки			
Заняття 11. Розвиток уваги, пам'яті, мислення			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Віршоване вітання»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички уважності, дрібну моторику	Вправа «Викладання візерунків з мозаїки»	8 хв.	Учні демонструють вміння орієнтуватися в просторі та працювати за зразком
Розвивати навички саморегуляції	Вправа «Дотик долоні до камінчиків»	7 хв.	Учні демонструють позитивний настрій та навички емоційної саморегуляції
Розвивати вміння аналізувати та висловлювати свої думки	Вправа «Логічні запитання»	5 хв.	Учні аналізують та аргументовано відповідають
Розвивати навички образного уявлення та образної пам'яті	Вправа «Бабуся складає у валізу»	6 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, цікавість, вміння відтворювати слова. Збагачення словника учнів новими словами
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 12. Розвиток уваги, пам'яті, мислення			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Вітання»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Формувати вміння формулювати аргументи «за і проти»	Вправа «Нісенітниця»	7 хв.	Учні демонструють вміння висловлювати свою точку зору
Розвивати слухову пам'ять	Вправа «Запам'ятай слова»	7 хв.	Учні демонструють навички запам'ятовування слів
Розвивати навички уважності та запам'ятовування	Вправа «На якому місці?»	7 хв.	Учні демонструють навички уважності та запам'ятовування
Формувати	Вправа-гра «Що це?»	5 хв.	Учні демонструють

пізнавальні уміння аналізувати			вміння аналізувати
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 13. Розвиток дрібної моторики			
Створити в групі доброзичливу атмосферу	Вправа «Привітання»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати дрібну моторику	Розвивальна-гра «Пальчикові ігри»	5 хв.	Учні вірно виконують рухи кистями пальців рук
	Вправа «Малюємо дощ»	7 хв.	
Формувати уміння налагоджувати доброзичливі стосунки	Гра-лічилка «Хмарка дружить з дощиком»	5 хв.	Учні демонструють навички доброзичливого спілкування з учасниками занять
Розвивати навички саморегуляції	Піскова гра «Малюнок на піску»	9 хв.	Учні демонструють позитивний настрій та навички емоційної саморегуляції
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 14. Впевненість у собі			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Привітання»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички емпатії	Ігрова вправа «Вузька доріжка»	8 хв.	Учні демонструють позитивне ставлення до учасників гри та навички допомоги
Формувати уявлення про саму себе, адекватну оцінку	Арт-терапевтична вправа «Два мішечки»	8 хв.	Учні демонструють уміння пояснювати свої переживання, наслідки своїх вчинків
	Вправа «Асоціативні картки»	10 хв.	
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 15. Розвиток мислення, мовленнєвих навичок			

Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Привітання»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Формувати мовленнєві навички	Вправа «Що було б якби...»	7 хв.	Учні демонструють вміння складати речення
	Інтелектуальна гра «Складання речень»	10 хв.	
	Складання розповіді за серією картинок	10 хв.	Учні демонструють розуміння зв'язку між окремими малюнками, встановлюють наслідки вчинків персонажів
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 16. Розвиток уваги			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Доброго дня!»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички уважності	Вправа-гра «Шість предметів»	6 хв.	Учні самостійно називають предмети
	Вправа «Старі підручники»	8 хв.	Учні вірно закреслюють вказані літери
	Розвивальна вправа «Малюємо слона»	10 хв.	Учні демонструють вміння уважно слухати і самостійно виконувати візерунок
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	7 хв.	Учні рефлексують
Заняття 17. Розвиток пізнавальної активності			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Привітання»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Формувати пізнавальні уміння (аналізувати, порівнювати, узагальнювати)	Вправа «Зайве слово»	8 хв.	Учні демонструють вміння аналізувати поняття порівнювати їх, групувати
Розвивати	Вправа «Лабіринт»	8 хв.	Учні знаходять ходи між

навички уважності			заплутаними лініями
Розвивати логічне та творче мислення	Вправа «Домалюй фігуру»	10 хв.	Учні демонструють вміння фантазувати, уявляти різні предмети, сюжети і відтворювати їх на площині
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	6 хв.	Учні рефлексують
Заняття 18. Розвиток пам'яті, мислення			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Вітання долоньками»	4 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати мовленнєві навички	Вправа «Доповни речення»	6 хв.	Учні демонструють вміння складати речення
Розвивати вміння формулювати аргументи «за і проти»	Вправа «Вірно-невірно»	5 хв.	Учні демонструють вміння аналізувати помилки та неточності в твердженні
Розвивати мислення та мовленнєві навички	Вправа «Логічні зв'язки»	6 хв.	Учні аналізують інформацію, будують речення
Розвивати наочно-образне мислення та пам'ять	Вправа «Слова у малюнках»	9 хв.	Учні вірно відтворюють слова, дивлячись на свої малюнки
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 19. Формування навичок самоконтролю			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Привітання»	5 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Формувати вміння слухати, розуміти словесну інструкцію	Вправа «Інструкція»	8 хв.	Учні демонструють вміння виконувати словесну інструкцію
Розвивати навички саморегуляції	Психогімнастика	5 хв.	Учні регулюють власний емоційний стан
	Вправа «Пісочний будинок»	10 хв.	Учні описують емоційний стан персонажів, співпереживають
Формувати вміння	Рефлексія	7 хв.	Учні рефлексують

висловлювати свої думки			
Заняття 20. Розвиток уваги			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Віршоване вітання»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички уважності	Вправа «Кольорові фігури»	10 хв.	Учні демонструють вміння самостійно працювати слідуючи за інструкцією дорослого
	Вправа Будиночок лісника»	10 хв.	
	Рухова гра «Будь уважний»	5 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, активність
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	7 хв.	Учні рефлексують
Заняття 21. Розвиток уваги			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Вітаю всіх!»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички уважності	Вправа «Знаходження фігур»	8 хв.	Учні демонструють вміння уважно працювати з завданням
	Вправа «Графічний диктант»	9 хв.	Учні демонструють вміння уважно слухати і самостійно виконувати візерунок
	Вправа «Виділяємо звуки»	10 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, активність і вміння слідувати правилу гри
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 22. Розвиток пам'яті, мислення			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа-вітання «Я вмію...»	5 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички пам'яті	Вправа «Креативні картки»	8 хв.	Учні демонструють активність і цікавість до процесу запам'ятовування

			розміщення карток
Розвивати позитивне мислення	Вправа «Каламбур»	9 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, створюють цікавий колаж «Каламбур»
Розвивати наочно-образне мислення та уміння запам'ятовувати	Вправа-гра «Намалюй і запам'ятай»	8 хв.	Учні відтворюють по пам'яті слова
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 23. Розвиток уваги			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Вітаю всіх!»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати навички саморегуляції	Вправа-гра «Броунівський рух»	5 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, активність
Розвивати творчу уяву	Вправа «Лінії у малюнках»	8 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, творчу уяву
Розвивати увагу	Вправа-гра «Літає не літає»	8 хв.	Учні зосереджують увагу на виконанні завдання
	Вправа-гра «Увага!»	6 хв.	
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	5 хв.	Учні рефлексують
Заняття 24. Розвиток пізнавальної активності			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа «Віршоване вітання»	5 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Формувати вміння налагоджувати доброзичливі стосунки	Вправа «Ми з тобою схожі тим, що...»	8 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, доброзичливість один до одного
Розвивати навички саморегуляції	Вправа «Малюємо пальчиками»	10 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, навички емоційної саморегуляції
Розвивати вміння	Вправа «П'ять	5 хв.	Учні демонструють

доброзичливо спілкуватися з одноліткам	добрих слів»		позитивний настрій, доброзичливість один до одного
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	7 хв.	Учні рефлексують
Заняття 25. Розвиток пам'яті, мислення			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа-вітання «Я люблю...»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати пам'ять	Вправа «Каскад слів»	8 хв.	Учні відтворюють по пам'яті слова
	Гра «Скоромовка»	10 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, сприйняття тексту на слух
Розвивати вміння аналізувати прочитане, давати відповіді на запитання	Вправа «Навіщо і чому?»	8 хв.	Учні демонструють вміння аналізувати запитання і вірно давати відповіді
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	6 хв.	Учні рефлексують
Заняття 26. Творчі та ігрові моменти на занятті			
Створити доброзичливу атмосферу	Вправа-вітання «Якби я малював, то...»	3 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, ефективно взаємодіють з однолітками
Розвивати координацію рухів	Фізкультхвилинка	10 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, правильно відтворюють заданий рух
Розвивати творчу уяву	Вправа-гра «Фантастичний проект»	6 хв.	Учні проявляють позитивний настрій з цікавістю виконують вправу, демонструють творчі здібності
Розвивати дрібну моторику	Розвивальна вправа з рахунковими паличками	10 хв.	Учні демонструють позитивний настрій, цікавість до вправи
Формувати вміння висловлювати свої думки	Рефлексія	6 хв.	Учні рефлексують

Методичні рекомендації

Методичні рекомендації практичним психологам

1. Сприяйте створенню позитивного мікроклімату в класному колективі, формуйте дружнє та неупереджене ставлення до дитини з особливими освітніми потребами.

2. Визначайте статус дітей з особливими освітніми потребами в колективі, надавайте рекомендації учителеві щодо шляхів ефективної інтеграції такої дитини в колектив однолітків.

3. Ознайомлюйте батьків із прийомами реагування на особливості поведінки дитини. Пропонуйте інформацію батькам про успіхи дитини.

4. Налагоджуйте співпрацю з фахівцями, які безпосередньо працюють із дитиною з особливими освітніми потребами та беруть участь у розробленні індивідуальної програми розвитку.

Методичні рекомендації вчителям

Марія Монтесорі визначила «Заповіді педагога»:

1. Ніколи не торкайтеся дитини, доки вона в тій чи іншій формі не виявить згоди на це.

2. Ніколи не кажіть нічого поганого про дитину (ані в її присутності, ані за її відсутності).

3. Концентруйте увагу на розвитку позитивного в дитині, внаслідок чого все менше й менше місця залишається для негативного.

4. Активно дбайте про підготовку середовища. Допмагайте дитині встановлювати з ним конструктивний зв'язок. Показуйте місце кожного розвивального матеріалу та правильні способи роботи з ним.

5. Будьте завжди готові приділити дитині увагу, коли вона цього потребує. Завжди вислухайте її та знайдіть відповідь на будь-яке її запитання.

6. Ставтеся до дитини з повагою, коли вона відпочиває від роботи, спостерігає за роботою інших або розмірковує про те, що вона зробила чи робитиме. Жодним чином не змушуйте її зайнятись у цей час чимось іншим.

7. Ставтеся до дитини з повагою, якщо вона робить помилку і може її виправити, але твердо і негайно припиніть її деструктивну поведінку щодо середовища, щодо себе або інших людей.

8. Завжди з'являйтесь біля дитини, яка шукає собі справу, й відходьте непомітно, коли вона справу обрала.

9. Показуйте раз у раз дитині вправи, від яких вона раніше відмовлялася. Допоможіть їй подолати труднощі та позбутися недоліків.

Методичні рекомендації батькам

1. Намагайтесь володіти собою за будь-яких обставин, бо ваша здатність спокійно аналізувати й оцінювати ситуацію є гарантом сприятливих стосунків.

2. Визначте загальні інтереси дитини.

3. Спостерігаючи за дитиною, спробуйте визначити, що є для неї важливим, актуальним на даний момент, відреагуйте на її потреби.

4. Навчіть дитину ділитися своїми проблемами. Обговорюйте з нею конфліктні ситуації, що виникли з однолітками або дорослими.

5. Постійно говоріть із дитиною. Розвиток мовлення – запорука гарного навчання. Були на вулиці – нехай розповість, що більше всього сподобалося тощо.

6. Відповідайте на кожне запитання дитини. Тільки в цьому випадку її пізнавальний інтерес ніколи не згасне.

7. Частіше хваліть вашу дитину. На скарги про те, що щось не виходить, відповідайте: «Вийде обов'язково, тільки потрібно ще раз спробувати». Хваліть словом, усмішкою, ласкою й ніжністю.

8. Ніколи не порівнюйте свою дитину з її друзями, однокласниками. Порівнюйте з тим, якою вона була вчора і якою вона є сьогодні. Це допоможе вам швидше оволодіти азами батьківської мудрості.

Критерії ефективності програми

1. Досягнення учнів: обсяг засвоєних знань, якість набутих компетенцій, зміни у переконаннях, емоційних реакціях, поведінці тощо. Джерелом інформації про досягнення дітей є цілеспрямоване, постійне і безпосереднє спостереження психолога, яке здійснюється упродовж періоду навчання через висловлення ними думок, вирішення конкретних завдань, зворотного зв'язку.

2. Позитивний настрій учасників занять.

3. Результати тестування до і після корекційно-розвиткових занять.

Основним критерієм ефективності програми виступають зміни в розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфер дітей із затримкою психічного розвитку.

Апробація програми корекційно-розвивальних занять проводилась протягом 2017-2018 навчального року.

Показники, отримані за допомогою авторських методик, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Результати дослідження до початку занять

Назва методики	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Тест «Кодування»		1учень	3 учні
Тест «Запам'ятовування 10 слів»			4 учні
Тест «Впізнавання фігур»			4 учні
Методика для визначення рівня розумового розвитку молодших школярів			
Методика «Четвертий зайвий»			4 учні
Опитувальник орієнтувального тесту шкільної зрілості			4учні
Методика «Сходінки»	3 учні		1 учень

Показники, отримані за допомогою авторських методик, після корекційно-розвиткових занять наведені в табл. 2.

Результати дослідження після проведення занять

Назва методики	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Тест «Кодування»		4 учні	
Тест «Запам'ятовування 10 слів»		3 учні	1 учень
Тест «Впізнавання фігур»		4 учні	
Методика для визначення рівня розумового розвитку молодших школярів			
Методика «Четвертий зайвий»	4 учні		
Опитувальник орієнтувального тесту шкільної зрілості		4 учні	
Методика «Сходинки»		4 учні	

Аналіз показників, отриманих за методиками дозволив виявити значущі відмінності між показниками, отриманими до та після корекції в групі й дозволяє зробити висновок, що розроблена корекційно-розвиткова програма «Розвиток пізнавальної та емоційно-вольової сфер дітей (1-4 класів) із затримкою психічного розвитку» є ефективною.

Дані про апробацію та шляхи поширення і популяризації досвіду

Корекційно-розвиткова програма «Розвиток пізнавальної та емоційно-вольової сфер дітей 2-4 класів із затримкою психічного розвитку» була представлена на засіданні науково-методичної ради Козельщинської ЗОШ І-ІІІ ст. 31.01.2017 року.

Бібліографія

1. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посіб.] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
2. Власова Т. А., Певзнер М. С. Учителю о детях с отклонениями в развитии. 2-е изд. испр. и доп. – М.: Просвещение, 1973. – 175 с.
3. Выготский Л. С. Развитие личности и мировоззрения ребенка: Психология личности / Л. С. Выготский / [Под ред. Ю. Б. Гиппернштер, А. А. Пузыря]. – М., 1982 – 368 с.
4. Горбатко Л. М. Комплексна корекційна програма для роботи з першокласниками з вадами розумового розвитку / Горбатко Л. М. – Варварівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат, 2010. – 33 с.
5. Діагностика готовності дітей до школи / [упоряд.: О. Дєдов]. – Хотин, 2014. – 194 с.
6. Експертиза психологічного та соціологічного інструментарію в системі освіти Полтавської області. Методичний посібник. / Автор-укладач Я. В. Сухенко. За ред. В. Ф. Моргуна. – Полтава: ПОІППО, 2007. – 128.

7. Ілляшенко Т. Д. Затримка психічного розвитку у дітей: причини виникнення та корекція // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Наук. – метод. Зб. – К., 2000. – 164 с.

8. Кантемір Т. В. Діти із затримкою психічного розвитку: Які вони?/ Т. В. Кантемір// Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі: метод. посібн. // [за ред. Д. Д. Романовської, С. І. Собкової]. – Чернівці: Технодрук, 2009. – С. 27.

9. Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития. – М.: педагогика, 1982. – 128 с.

10. Максименко С. Готовність дитини до навчання / Упоряд.: С. Маскименко, К. Максименко, О. Главник. – К. Мікрос-СВС, 2003. – С.75.

11. Сак Т. В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції. – К.: Актуальна освіта, 2005. – 246 с.

12. Сухарева Г. Е. Клинические лекции по психиатрии детского возраста. – М., 1966 – Т. 3.

13. Яшкова А. Н., Сухарева Н. Ф. Возрастная психология. – М.: Прогресс, 2009. – 88 с.

14. <https://kinderpsiholog.wordpress.com/>

15. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

16. http://loveread.ec/view_global.php?id=49632

17. <http://lectmania.ru/1xae26.html>

18. <https://arhivinfo.ru/2-105591.html>

19. <https://dytpsyholog.com>

20. <https://dytpsyholog.com/>

21. <https://www.slideshare.net/miroslavkussen/razdel-9-svyatkuvannya1>

Панченко Д. С.

Корекційно-розвиткова програма для роботи з дітьми 1-4 класів «Бажаю. Знаю. Вмію»

Програма містить розробки занять для дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку у поєднанні з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги, спрямованих на комплексний розвиток пізнавальних процесів, формування довільної регуляції діяльності, комунікативних навичок, сприяння адаптації учнів до школи.

Для використання в роботі практичних психологів, логопедів, працівників інклюзивно-ресурсних центрів.

Пояснювальна записка

Сьогодні в процесі реформування освіти України однією з найактуальніших є проблема інтеграції дітей із особливими освітніми потребами в загальноосвітній

простір.

Серед дітей з особливими освітніми потребами дослідники й практики виокремлюють групу дітей, які зазнають труднощі в навчанні, проте при клінічних дослідженнях, в таких дітей не виявляють специфічних особливостей, характерних для дітей з розумовою відсталістю. З іншого боку, такі діти значно поступаються своїм однокласникам за рівнем засвоєння знань, рівнем і темпом інтелектуального розвитку. Це окрема категорія дітей, в яких діагностується затримка психічного розвитку.

Діти даної категорії відчувають труднощі адаптації, в тому числі шкільної, внаслідок різних біосоціальних причин (залишкових явищ легких ушкоджень центральної нервової системи або її функціональної незрілості, соматичної ослабленості, церебрастенічних станів, незрілості емоційно-вольової сфери за типом психофізичного інфантилізму, а також педагогічної занедбаності внаслідок несприятливих соціально-педагогічних умов на ранніх етапах онтогенезу дитини). Труднощі, які відчувають діти із затримкою психічного розвитку (далі – ЗПР), можуть бути обумовлені недоліками як в регуляційному компоненті психічної діяльності (недостатністю уваги, незрілістю мотиваційної сфери, загальною пізнавальною пасивністю і зниженим самоконтролем, так і в її операційному компоненті (зниженим рівнем розвитку окремих психічних процесів, моторними порушеннями, порушенням працездатності). Нерідко затримка психічного розвитку поєднується із гіперактивним розладом з дефіцитом уваги – патологічним станом, що виявляється руховою розгальмованістю (гіперактивністю), зниженням концентрації уваги, імпульсивністю поведінки, проблемами у взаєминах з оточуючими.

Перераховані вище характеристики не перешкоджають дітям даної категорії засвоєнню загальноосвітніх програм розвитку, але обумовлюють необхідність певної їх адаптації до психофізичних особливостей дитини.

Кожна окрема дитина з особливими освітніми потребами, потребує специфічних умов організації освіти з метою найповнішої реалізації загальноосвітніх і корекційно-розвиткових цілей у освітньому процесі.

На сучасному етапі в Україні відкрилися нові перспективи змін у системі спеціальної освіти, в зв'язку з чим у батьків таких дітей з'явилася можливість вибору різних форм навчання, у тому числі інклюзивної. Комплексна скоординована робота батьків, вчителів, асистентів вчителів, практичних психологів, логопедів в умовах інклюзивної моделі навчання створює передумови для успішної адаптації та соціалізації дітей із ЗПР, відкриває широкі можливості для виправлення та компенсації порушень розвитку.

Корекційно-розвиткова програма «Бажаю. Знаю. Вмію» розроблена для роботи з дитиною 8 років із затримкою психічного розвитку, дефіцитом довільної уваги, складнощами соціальної адаптації та саморегуляції поведінки, яка навчається в класі з інклюзивною формою навчання у Кременчуцькій ЗОШ № 19. Їй рекомендовані заняття з практичним психологом по розвитку саморегуляції та самоконтролю поведінки, довільної уваги та пізнавальних процесів, підвищення рівня пізнавальної активності.

Мета програми: розвиток саморегуляції та самоконтролю поведінки, довільної уваги та пізнавальних процесів, підвищення рівня пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Завдання програми:

розвиток сенсорної сфери, сприймання;
розвиток уваги та її властивостей (концентрації, стійкості, об'єму, переключення);
розвиток мислення, розумових операцій;
розвиток зорової та образної пам'яті;
розвиток довільної та вольової регуляції поведінки;
розвиток комунікативних навичок і вмінь.

Методи та форми роботи:

ігрові методи, індивідуальна форма роботи. Кожне заняття складається з 3-х частин: вступної, яка передбачає привітання, ігри-розминки, направлені на створення позитивного настрою, розвиток комунікативних навичок і вмінь, вправ на активізацію діяльності кори великих півкуль головного мозку, основної частини, яка містить вправи спрямовані на розвиток пізнавальної діяльності, довільної, вольової регуляції поведінки, рухливі ігри та підсумкової частини, в якій проводиться рефлексія заняття та прощання.

Цільова група:

учні молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку, які потребують комплексного розвитку пізнавальних процесів, корекції порушень уваги та довільної регуляції діяльності.

Обладнання:

заняття відбуваються в кабінеті практичного психолога. Для проведення занять використовуються іграшки, олівці, фарби, спеціально зроблені коробки, роздатковий, стимульний матеріал.

Загальний час: програма розрахована на 34 заняття та складається з трьох етапів: діагностичний етап – 2 заняття, корекційно-розвитковий – 30 занять, етап оцінки ефективності корекційного впливу – 2 заняття.

Тривалість одного заняття – 40 хвилин.

Заняття проводяться індивідуально 2 рази на тиждень.

Критерії ефективності програми: підвищення у дитини рівня розумових операцій, довільної уваги та регуляції, концентрації уваги, зорової та образної пам'яті, формування мотивації навчання, підвищення пізнавальної активності.

Діагностика проводиться за методиками:

«Методика вивчення зорового сприйняття й сформованості сенсорних еталонів» (мод. Ільїної М. Н.),

«Вивчення просторових уявлень» (Череднікова Т. В.),

«Тест Тулуза - П'єрона»,

тест «10 слів» (Лурія А. Р.),

методика «Четвертий зайвий» (мод. Білопольської Н. Л.),

методика «Опиши картинку» (тест Г. Віцлака «Здатність до навчання у школі», 10 завдання),

«Тест Гінзбурга».

План-сітка програми

Завдання	Назва вправи	Час	Критерії успішності
Заняття 1		40хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука хороших слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає хороші добрі слова на букву «А», правильно масажує вуха
Розвивати довільну увагу	«Підрахуй правильно»		Дитина рахує знаки, які зображені на дошці
Розвивати слухову пам'ять	«Повтори цифри»		Дитина повторює ряди цифр
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати наочно-образне мислення	«Знайди шлях»		Дитина правильно називає номер доріжки
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 2		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю.	«Азбука добрих слів»; «Гімнастика для розуму»		Дитина називає хороші добрі слова на літеру «Б»; правильно «малює» в повітрі цифру «8»
Розвивати вміння орієнтуватися в просторі аркуша	«Куди втік зайчик?»		Дитина розуміє, де верх, низ аркуша тощо
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати наочно-образне мислення	«Галявинки»		Дитина знаходить будиночок за «листом-мапою»

Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 3		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука емоцій», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає хороші добрі слова на букву «В»; правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати зорову пам'ять	«Запам'ятай і намалюй»		Дитина правильно малює об'єкти, які запам'ятала
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати просторові уявлення	«Виконай правильно»		Дитина орієнтується в просторових поняттях «ліворуч», «праворуч», «посередині» тощо
Розвивати довільність рухів	«Літає – не літає»		Дитина диференціює предмети за ознакою.
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 4		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Г»; повільно, розслаблено хитає головою
Розвивати мислення	«Знайди фігури»		Дитина розуміє правило і правильно виконує вправу
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати вербальну пам'ять	«Запам'ятай кольори»		Дитина запам'ятовує кольори
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати

Заняття 5		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає хороші добрі слова на букву «Д»; правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати вміння орієнтуватися в просторі аркушу	«Вище, ліворуч, праворуч, нижче»		Дитина орієнтується в поняттях «вище, праворуч, ліворуч, нижче»
Розвивати логічну пам'ять	«Сусіди, через одного»		Дитина правильно диференціює об'єкти за ознаками
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати мовлення	«Об'єднай слова»		Дитина складає речення з пари слів за асоціаціями
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 6		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає хороші добрі слова на букву «Е»; правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати наочно-образне мислення	«Галявинки»		Дитина знаходить будиночки за «картою»
Розвивати довільну увагу	«Назви за порядком»		Дитина правильно знаходить і показує числа
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати розумову операцію синтезу	«Що тут зображено?»		Дитина розповідає про зображення на картинці
Розвивати вміння	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які

аналізувати свої досягнення, враження			складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 7		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Є»; правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати мислення	«Знайди фігури»		Дитина знаходить фігури, які приховані
Розвивати операцію аналізу	«Розділи на частини»		Дитина вголос називає складові предметів
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати точність довільних рухів	«Точність»		Дитина довіряє ведучому і правильно виконує його вказівки
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 8		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів»; «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Ж»; правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати зорове сприймання	«Назви літери»		Дитина розрізняє зображення «переплутаних» літер
Розвивати операцію аналізу	«Який? Яка? Які?»		Дитина правильно підбирає прикметники до сказаних слів
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати тактильні відчуття	«Шумливі коробочки»		Дитина правильно розкладає коробочки

Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 9		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів»; «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «З»; правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати довільну увагу (стійкість)	«Викреслюй літери і слухай»		Дитина точно і правильно викреслює вказані літери
Розвивати довільну увагу (об'єм)	«Скільки знаків?»		Дитина безпомилково читає таблицю
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати тактильні відчуття	«Розклади наосліп»		Дитина, не дивлячись, розкладає гілочки за їх розміром
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 10		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів»; «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «І»; правильно повторює рухи за психологом
Розвивати операції зорово-вербального аналізу та синтезу	«Відгадай слова»		Дитина відтворює слово з набору літер
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Кричалки, шепотілки, мовчанки»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати зорову пам'ять	«Намалюй по пам'яті»		Дитина точно малює пред'явлені фігури
Розвивати елементи самоконтролю	«Заборонена цифра»		Дитина дотримується правил гри

Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 11		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «К»; приймає правильну позу
Розвивати вміння виконувати вказівки дорослого	«Графічний диктант»		Дитина правильно малює візерунок
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати мислення	«Пошук спільного»		Дитина називає спільні ознаки запропонованих слів
Розвивати довільність рухів	«Влуч у своє коло!»		Дитина «влучає» в кружечок
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 12		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Л», правильно виконує вправу за психологом
Розвивати просторове сприйняття	«Знайди піраміду»		Дитина знаходить піраміду
Розвивати наочно-образне мислення	«Галявинки»		Дитина знаходить правильний будиночок за «картою»
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати мислення	«Заселення будинку»		Дитина правильно розставляє знаки по

			«віконцях»
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 13		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «М», правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати мислення (встановлення закономірностей)	«Знайди фігури»		Дитина знаходить фігури, розуміючи закономірність
Розвивати зорову пам'ять	«Точно такі»		Дитина запам'ятовує ознаки вказаних птахів
Розвивати операцію аналізу	«Розфарбуй фігури»		Дитина розфарбовує одним кольором однакові фігури
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати наочно-образне мислення	«Заповни малюнки»		Учень правильно заповнює фігури з малюнками
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 14		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Н», правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати просторові уявлення	«Кульки в трубочці»		Дитина дає правильні відповіді на запитання, щодо положення кульок
Розвивати зорову пам'ять	«Знайди зразок»		Дитина знаходить приховані картки
Розвивати наочно-образне мислення	«Підбери латочку»		Дитина правильно добирає варіант відповіді

Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати слухову пам'ять	«Повтори й додай»		Дитина разом з психологом складають речення з 5-7 слів
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 15		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «О», правильно виконує гімнастичну вправу
Розвивати уміння виокремлювати суттєві ознаки	«Вибери головне»		Дитина правильно обирає інструменти
Розвивати вміння співвідношення із взірцем	«Знайди потрібний трикутник»		Дитина добирає трикутники правильної форми
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати слухові відчуття	«Шумливі коробочки»		Дитина на слух відрізняє коробки
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 16		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «П», правильно повторює рухи за психологом
Розвивати операції зорового-вербального синтезу	«Відгадай слова»		Дитина правильно відгадує слова

Розвивати просторові уявлення	«Диктант просторових дій»		Дитина правильно виконує 16 завдань
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати уяву	«Чарівний ліс»		Дитина домальовує і складає розповідь за малюнком
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 17		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Р», правильно повторює рухи за психологом
Розвивати тактильні відчуття	«Шумливі коробочки»		Дитина диференціює дощечки за шершавістю
Розвивати опосередковану пам'ять	«Підбери картинку»		Дитина користується малюнками для запам'ятовування слів
Розвиток мислення	«Знайди фігури»		Дитина правильно ідентифікує приховані фігури
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати м'язові відчуття	«Рукоствискання»		Дитина тисне руку психологу з різним зусиллям
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати

Заняття 18		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «С», правильно виконує гімнастичну вправу
Розвивати слухові відчуття	«Шумливі коробочки»		Дитина диференціює коробки за звуком
Розвивати довільну увагу	«Плюс, мінус»»»		Дитина правильно розставляє знаки у фігури
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати зорове сприймання	«Розділи квадрат»		Дитина правильно проводить лінії на малюнках фігур
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 19		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Т», правильно виконує гімнастичну вправу
Розвивати тактильні відчуття	«Важкі коробочки»		Дитина правильно диференціює коробки за вагою
Розвивати опосередковану пам'ять	«Підбери картинку»		Дитина згадує слова, які запам'ятала за допомогою картинок
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Долоні»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати зорові відчуттів	«Кольорова відгадайка»		Дитина відгадує фарби, які були змішані

Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 20		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «У», правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати довільну увагу	«Робимо разом»		Дитина встигає зафарбувати фігури
Розвивати операції аналізу	«Знайди відмінності»		Дитина правильно диференціює малюнки і пояснює
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Долоні		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати мислення	«Знайди дев'ятий»		Дитина вказує правильну відповідь
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 21		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Ф», правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати опосередковану пам'ять	«Зашифруй речення»		Дитина згадує речення за малюнками
Розвивати наочно - образне мислення	«Стрічечки»		Дитина правильно добирає до стрічок відповідні шматочки
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати слухове сприйняття	«Назви і перевір постукуванням»		Дитина правильно вгадує предмети за звуком

Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 22		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Х», правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати логічну пам'ять та довільну увагу	«Знайди слова»		Дитина називає слова, які входять до різних текстів
Розвивати просторові уявлення	«Що змінилось? Не змінилось?»		Дитина називає зміни в прямокутниках
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати просторові уявлення	«Перетворення фігур»		Дитина знаходить правильні відповіді на завдання
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 23		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Ч», правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати вміння малювати за зразком	«Домалюй малюнок»		Дитина знаходить однакових клоунів
Розвивати наочно-образне мислення	«Що тут зображено?»		Дитина правильно розв'язує задачі
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри

Розвивати тактильні відчуття	«Голка і нитка»		Дитина диференціює дощечки за ознакою
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 24		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Ш», правильно виконує вправу гімнастики
Розвивати операції аналізу	«Знайди однакові»		Дитина знаходить правильні відповіді
Розвивати наочно-образне мислення	«Розділи квадрат»		Дитина правильно виконує завдання
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати тактильні відчуття	«Шершаві коробки»		Дитина вибудовує правильні сходи з «шершавих» коробок
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 25		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Щ», правильно наслідує рухи психолога
Розвивати опосередковану пам'ять	«Зашифруй речення»		Дитина правильно знаходить пари предметів
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати зорові відчуття	«Кольорова відгадайка»		Дитина дає правильні відповіді на запитання

Розвивати рухову сферу	«Будь уважним!»		Дитина правильно виконує команди психолога
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 26		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Ю», правильно виконує гімнастичну вправу.
Розвивати мислення	«Знайди однакові»		Дитина називає зайві предмети
Розвивати зорову безпосередню пам'ять	«Однакові, різні»		Дитина за правилом знаходить і називає фігури
Розвивати операцію порівняння	«Точно такі»		Дитина диференціює коробки за вагою
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати м'язові відчуття	«Рукоостискання»		Дитина проговорює відчуття від рукоостискання
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 27		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Я», правильно виконує гімнастичну вправу
Розвивати операцію узагальнення	«Четвертий зайвий»		Дитина подумки складає зображення й обирає правильну відповідь
Розвиток уміння встановлювати закономірності	«Знайди фігури»		Дитина знаходить фігури за частковим зображенням
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри

зразок			
Розвивати тактильні відчуття	«Важкі коробочки»		Дитина правильно складає коробочки
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 28		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «А», правильно виконує гімнастичну вправу
Розвивати навички внутрішнього плану дій	«Поєднай фігури»		Дитина правильно поєднує фігури
Розвивати зорову опосередковану пам'ять	«Запам'ятай фігури»		Дитина називає предмети за вказаними ознаками
Розвивати довільності рухової сфери	«Замри!»		Дитина швидко гальмує власні рухи
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 29		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «Б», правильно виконує гімнастичну вправу
Розвивати розподіл довільної уваги	«Викреслюй букви і слухай»		Дитина правильно викреслює букви
Розвивати операції мислення (абстрагування)	«Поглянь навколо»		Дитина знаходить правильну відповідь
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, вміння наслідувати зразок	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати вміння орієнтуватися в просторі аркуша	«Де знаходиться чайник?»		Дитина правильно називає поняття «вгорі, знизу, праворуч, ліворуч»

Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати
Заняття 30		40 хв.	
Створити позитивний емоційний настрій, настанову на співпрацю	«Азбука добрих слів», «Гімнастика для розуму»		Дитина називає добрі слова на букву «В», правильно виконує гімнастичну вправу
Розвивати операцію порівняння	«Знайди відмінності»		Дитина правильно знаходить відмінності
Розвивати вміння встановлення закономірностей	«Знайди дев'ятий»		Дитина правильно знаходить відповідний малюнок
Зняття психоемоційного напруження, розвиток вольової регуляції, уміння наслідувати зразок	«Замри!»		Дитина бере активну участь у грі, посміхається, дотримується правил гри
Розвивати зорове сприйняття форми	«Загадкові контури»		Дитина правильно вгадує предмети за контурами
Розвивати вміння аналізувати свої досягнення, враження	Підсумок заняття		Дитина називає вправи, які складно було виконувати, які сподобалось виконувати

Етап оцінки ефективності корекційного впливу

Заняття 1

Мета: контроль ефективності корекційного впливу на дитину.

Дидактичний матеріал: «Методика вивчення зорового сприйняття й сформованості сенсорних еталонів» (мод. Ільїної М. Н.) [5, с. 55], «Вивчення просторових уявлень» (Череднікової Т. В.) [20], «Тест Тулуз-П'єрона» [8, с. 210], тест «10 слів» (Лурія А. Р.) [16, с. 43].

Хід заняття

Проведення психодіагностичних методик на визначення зорового сприйняття й сформованості сенсорних еталонів, вивчення просторових уявлень, швидкісних характеристик психічних процесів, обсягу та якості довільної уваги (концентрація, стійкість, розподіл, переключення), короткочасної пам'яті.

1. «Методика вивчення зорового сприйняття й сформованості сенсорних еталонів» (мод. Ільїної М. Н.) [5, с. 55],
2. «Вивчення просторових уявлень» (Череднікової Т. В.) [20],
3. «Тест Тулуз - П'єрона» [8, с. 210],
4. Тест «Заучування 10 слів» (Лурія А. Р.) [16, с. 43].

Заняття 2

Мета: психодіагностичне обстеження розвитку пізнавальних процесів дитини, вивчення навчальної мотивації.

Дидактичний матеріал: методика «Четвертий зайвий» (мод. Білопольської Н. Л.) [3], методика «Опиши картинку» (Тест Г. Віцлака, 10 завдання) [1], «Тест Гінзбурга» [8, с. 178].

Хід заняття

Проведення психодіагностичних методик на визначення рівня розвитку операцій мислення, мовлення, вивчення мотивів навчання.

1. Методика «Четвертий зайвий» (мод. Білопольської Н. Л.) [3].
2. Методика «Опиши картинку» (Тест Г. Віцлака, 10 завдання) [1].
3. «Тест Гінзбурга» [8, с. 178].

Рекомендації педагогам

1. Учителі мають орієнтуватися в особливостях розвитку пізнавальних процесів у дітей із затримкою психічного розвитку та гіперактивністю, щоб у якомога доступнішій формі організувати розумову діяльність.

2. Дитина із гіперактивністю має бути «на виду». Краще, якщо основне місце сидіння в класі буде в центральному ряді, на першій парті або навпроти стола вчителя. Так педагог може максимально стримувати увагу дитини, а для дитини це можливість швидко звернутися за допомогою в разі виникнення труднощів.

3. Намагайтесь давати завдання, які відповідають рівню знань дитини, оскільки дуже легке чи дуже складне завдання – це привід для швидкого переключення уваги, яку і так важко втримати. Наступна особливість – на певний окремий відрізок часу давайте виконувати лише одне завдання, якомога чіткіше проговоривши умову й використовуючи якомога менше слів. І останнє: якщо завдання, яке треба виконати, досить велике, допоможіть малечі розбити його на окремі частини й контролюйте виконання кожної.

4. Зведіть до мінімуму відволікаючі фактори навколо місця, де сидить дитина. Тут не повинно бути картин, годинника, дитячих поробок тощо.

5. Режим дня і план заняття повинні бути якомога більше передбачуваними для дитини. Обов'язково організуйте фізкультхвилинки, де є можливість порухатися і скинути напругу. Намагайтесь використовувати елементи гри й змагання під час занять.

6. Спрямуйте енергію дітей в корисне русло, тобто давайте завдання, де можна проявити активність і після чого можна заслужити похвалу. Наприклад, роздати зошити чи картки, вимити дошку, намочити губку, полити квіти тощо.

7. Пам'ятайте, такі дисциплінарні міри, як покарання, смикання, окрики, погрози, приниження не покращать поведінку дитини. Швидше за все ви досягнете протилежного результату. Тому намагайтесь ігнорувати негативні моменти й заохочувати позитивні та частіше хвалити дітей.

Рекомендації батькам

1. У своїх стосунках з дитиною підтримуйте позитивну установку. Хваліть її в кожному випадку, коли вона цього заслужила, підкреслюйте успіхи.
2. Уникайте повторення слів «ні» і «не можна». Говоріть стримано, спокійно, м'яко.
3. Давайте дитині лише одне завдання на певний відрізок часу, щоб вона могла його завершити.
4. Для підкріплення усних інструкцій використовуйте зорову стимуляцію.
5. Заохочуйте дитину за всі види діяльності, що вимагають концентрації уваги (наприклад, робота з кубиками, розфарбовування, читання).
6. Підтримуйте вдома чіткий розпорядок дня. Час прийому їжі, виконання домашніх завдань і сну щодня повинно відповідати цьому розпорядку.
7. Уникайте по можливості скупчення людей. Перебування у великих магазинах, на ринках і т. п. спричинює на дитину надмірно стимулюючу дію.
8. Під час ігор обмежуйте дитину лише одним партнером. Уникайте гучних, неспокійних приятелів.
9. Оберігайте дитину від втоми, оскільки вона призводить до зниження самоконтролю й наростання імпульсивності поведінки.
10. Давайте дитині можливість витратити надлишкову енергію. Корисна щоденна фізична активність на свіжому повітрі – тривалі прогулянки, біг, спортивні заняття.
11. Заохочуйте сильні сторони дитини. Допоможіть їй стати знавцем і віртуозом у якій-небудь справі (музика, шахи та ін.), яка їй цікава і краще дається. Будь-які знання, уміння й захоплення піднімуть її самооцінку й рейтинг в очах інших дітей.
12. Більше грайте з дитиною: через цю найближчу і зрозумілішу діяльність ви багато чому зможете її навчити.
13. Працюйте в постійному контакті з педагогом.
14. Розберіться в своїх почуттях. Ця проблема викликає в батьків зазвичай цілу гаму суперечливих почуттів: недовіру, розчарування, почуття провини, почуття несправедливості. Впоратися зі своїми емоціями – ваше перше завдання.

Дані про апробацію програми

Корекційно-розвиткова програма «Бажаю. Знаю. Вмію» пройшла апробацію протягом 2015-2016 років у Кременчуцькій загальноосвітній школі I-III ступенів № 19 Кременчуцької міської ради Полтавської області в ході роботи практичного психолога з дитиною, яка навчається в класі з інклюзивною формою навчання та 4 учнями, які навчаються за індивідуальною формою навчання.

Результатом ефективності розвивальної програми стало підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів дитини, комунікативних навичок та вмінь, емоційно-вольової сфери, збагачення словникового запасу, підвищенні мотивації до навчання. Результати обстеження представлені в Таблиці 1 (дані 2015-2016 н. р.).

**Результати діагностичного обстеження дитини
на початку проведення програми та в кінці (дані 2015-2016 н. р.)**

№ з/п	Особливості розвитку	Динаміка змін	
		До програми	Після програми
1	«Методика вивчення зорового сприйняття й сформованості сенсорних еталонів»	Сприйняття цілісне, стійке. Сенсорні еталони кольору, форми, розміру предметів сформовані	Сприйняття цілісне, стійке. Сенсорні еталони кольору, форми, розміру предметів сформовані
2	Методика «Вивчення просторових уявлень»	Орієнтація «право-ліво» не сформована.	Орієнтація «право-ліво» сформована.
3	Тест Тулуз-П'єрона	Концентрація уваги – рівень розвитку патологічно низький. Швидкість – низька. Візуальна оперативна пам'ять - слабка. Візуальне мислення – середній рівень	Концентрація уваги – рівень розвитку низький. Швидкість – нижче за середню. Візуальна оперативна пам'ять – слабка. Візуальне мислення – середній рівень
4	Тест 10 слів	Короткочасна слухова пам'ять – нижче середнього рівня. Довготривала пам'ять – нижче середнього рівня	Короткочасна слухова пам'ять – середній рівень розвитку. Довготривала пам'ять – середній рівень розвитку
5	Методика «Четвертий зайвий»	Операції мислення (аналіз, узагальнення) – рівень нижчий за середній	Операції мислення (аналіз, узагальнення) – рівень нижчий за середній
6	Методика «Опиши картинку» (тест Г. Віцлака «Здатність до навчання у школі», 10 завдання)	Мовлення уривчасте. Речення переважно незакінчені. Артикуляція багатьох звуків порушена	Мовлення простими реченнями, деякі звуки нечіткі
7	Тест Гінзбурга	Мотивація навчання не сформована	Мотивація навчання – соціальний мотив

В 2016-2017 н. р. психолог продовжує працювати за програмою з учнями 3-4 класів, які навчаються в класах з інклюзивним навчанням і учнями, які навчаються за індивідуальною формою навчання в Кременчуцькій ЗОШ № 19.

Бібліографія

1. Альманах психологических тестов. – М. : КСП, 1996. – 400с.
2. Барташнікова І. А., Барташніков О. О. Як визначити рівень розумового розвитку дитини? Діагностика готовності дітей до навчання в школі. Тести для дітей 5-7 років. – Тернопіль: «Богдан», 1998. – 84 с.
3. Белопольская Н. Л. Исключение предметов (Четвертый лишний): Модифицированная психодиагностическая методика: Руководство по использованию. Изд. 3-е, стереотип. – М., 2009. – 26 с.
4. Діагностика та корекція гіперактивності у дітей. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ua-referat.com>
5. Ильина М. Н. Подготовка к школе: развивающие тесты и упражнения. – СПб.: Питер, 2006. - 205 с.
6. Кондратенко Л. Розумові здібності дитини: (Диферен.-діагност. довід. психолога школи I ступеня). – К.: Главник, 2004. – 112 с.
7. Корекційна робота психолога / Упоряд. О. Главник. – К.: Шкільний світ, 2002. – 112 с.
8. Коробко С. Л., Коробко О. В. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. – К.: Літера ЛТД. 2006. – 416 с.
9. Локалова Н. П. 120 уроков психологического развития младших школьников. Уроки психологического развития в 1 классе. - М.: «Ось-89», 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.koob.ru/lokalova/>
10. Локалова Н. П. 120 уроков психологического развития младших школьников. Уроки психологического развития в 2 классе. - М.: «Ось-89», 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.koob.ru/lokalova/>
11. Локалова Н. П. 120 уроков психологического развития младших школьников. Уроки психологического развития в 3 классе. - М.: «Ось-89», 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.koob.ru/lokalova/>
12. Локалова Н. П. 120 уроков психологического развития младших школьников. Уроки психологического развития в 4 классе. – М.: «Ось-89», 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.koob.ru/lokalova/>
13. Майковська О. С. Рекомендації щодо роботи з дітьми, які мають порушення в інтелектуальній сфері // Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі: Метод. посіб. / О. С. Майковська // За ред. Д. Д. Романовської, С. І. Собкової. – Чернівці: Технодрук, 2009. – 196 с.
14. Мислення дитини / Упоряд.: С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник, 2004. – 112 с.
15. Обухівська А. Г. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Антоніна Обухівська, Тамара Ілляшенко, Тамара Жук. – К.: Редакції загальнопед. газет, 2012. – 128 с.

16. Психологічний інструментарій. Пам'ять, – К. : Мікрос – СВС, 2003. – 198 с.
17. Розвиток пізнавальних процесів дитини / Упоряд.: С. Максименко, В. Маценко, О. Главник – К.:Мікрос-СВД, 2003. – 112 с.
18. Туріщева Л. В Дитина з особливостями розвитку в звичайній школі / Л. В. Туріщева. – Харків : Вид.група «Основа», 2011. – 111 с.
19. Увага дитини / Упоряд.: С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник, 2004. – 112 с.
20. Чередникова Т. В. Проверьте развитие ребенка:105 психологических тестов. – СПб.: Речь, 2004. – 154 с.
21. Ясюкова Л. А. Оптимизация обучения и развития детей с ММД. Диагностика и компенсация минимальных мозговых дисфункций. Методическое руководство – СПб. ГП «ИМАТОН», 1997 – 80 с.
22. Teacher's Edition. Paul E Dennison and Gail E.Dennison. 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://stf-smtu.ru/index.php?id=100&Itemid=141&option=com_content&view=article

Бєдная А. В.

Розвивальна програма для дітей із затримкою психічного розвитку (для роботи з дітьми 6-10років)

Програма містить розробки занять для дітей з особливими освітніми потребами, спрямованих на активізацію та стимулювання пізнавальної діяльності, розвиток емоційно-вольової сфери, комунікативних навичок, сприяння адаптації учнів до школи; методичні рекомендації педагогам щодо вдосконалення роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Для використання в роботі практичних психологів, логопедів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, керівників ГПД та ін.

Пояснювальна записка

Дитина – це ніжний паросток, який стане могутнім деревом, тому дитинство й вимагає до себе особливої уваги.
Василь Сухомлинський.

Кожна дитина – особлива, неповторна і це беззаперечно. Але все ж є діти, про яких говорять, що вони «особливі» не для того, щоб підкреслити унікальність здібностей, а задля того, щоб відмітити ті особливі потреби, які відрізняють їх від інших дітей. Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти решти людей. Саме цей принцип є основним в організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами [6].

Відповідно до низки нормативно-правових документів Міністерства освіти і науки молоді та спорту України, в школі, здійснюється психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. З 2012 року в нашому закладі навчається восьмеро дітей з особливими освітніми потребами. Саме тому виникла необхідність спеціального психологічного супроводу таких учнів.

Дана індивідуальна розвивальна програма розроблена для роботи з дитиною з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі закладу освіти. Зі слів Л. С. Виготського: «Дитина, розвиток якої ускладнений дефектом, не просто менш розвинена, ніж її однолітки, але розвинена інакше» [2], тому і підхід до навчання таких дітей має бути особливим; необхідно враховувати, і особливості порушень розвитку, і темп діяльності, і сприйняття дитини.

Метою розвивальної програми є активізація та стимулювання пізнавальної діяльності, розвиток емоційно-вольової сфери та комунікативних навичок у дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Завдання програми:

1. Розвиток пізнавальних процесів.
2. Розвиток комунікативних навичок та вмінь.
3. Розвиток емоційно-вольової сфери.
4. Збагачення словникового запасу.
5. Сприяння адаптації учнів до школи.
6. Поліпшення емоційного стану дитини.

Цільова група: корекційно-розвивальна програма розрахована на дітей молодшого шкільного віку (6-10 років) із затримкою психічного розвитку.

Обладнання: заняття відбуваються в кабінеті психологічного розвантаження. На заняттях використовуються мультимедійні засоби (екран, проектор, ноутбук), ігрові модулі: килимок «Тримай рівновагу», «Ніжки-долоньки», сухий басейн з кульками, м'яч з ріжками, роздатковий матеріал, іграшки, записи українських народних казок, ігор (Українські народні казки / навчальна програма з елементами гри (диск) для дітей молодшого шкільного віку (Постанова КМУ від 19.03.1994 р. № 172 у редакції від 20.08.2003р.).

Організація розвивальної роботи:

Форма проведення – індивідуальна.

Тривалість заняття – 40 хв.

Програма розрахована на 12 занять та складається з трьох етапів: діагностичний етап – перші два заняття, розвивальний – 9 занять, етап оцінка ефективності розвивального впливу – 1 заняття. Заняття проводяться раз на тиждень, і включають в себе вправи на розвиток пізнавальних процесів учнів, записи казок (можливе читання казок психологом), скоромовки, прислів'я та приказки, тести, ігри.

Очікуваний результат:

Підвищення пізнавальної активності.

Отримання задоволення від гри та спілкування.

Підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів та загальних

інтелектуальних здібностей.

Позитивне ставлення до оточуючих.

Розвиток комунікативних навичок та вмінь, емоційно-вольової сфери.

Збагачення словникового запасу.

Критерії ефективності програми. По закінченню розвивальної програми психологом здійснюється порівняння результатів діагностичного обстеження дитини на початку проведення програми та в кінці, які занесені до загального протоколу (таблиця №1).

Таблиця 1

**Результати діагностичного обстеження дитини
на початку проведення програми та в кінці (дані 2014-2015н.р.)**

№ з/п	Особливості розвитку	Динаміка змін	
		До програми	Після програми
1	Пам'ять	Обсяг короткочасної пам'яті – нижче середнього рівня	Обсяг короткочасної пам'яті – середнього рівня
2	Увага	Розвиток уваги – низький рівень	Розвиток уваги – низький рівень
3	Мислення	Розвиток мислення – низький рівень	Розвиток мислення – низький рівень
4	Сприйняття	Низький рівень	Нижче середнього рівня
5	Уява	Низький рівень	Нижче середнього рівня
6	Мовлення	Мовлення не чисте, уривчасте	Мовлення простими реченнями, деякі звуки нечіткі
7	Адаптація	Ставлення до школи позитивне, мало контактний	Позитивне ставлення до школи, однолітків, з бажанням ходить до школи
8	Емоційно-вольова сфера	Емоційний стан мінливий	Переважає позитивний емоційний стан
9	Інше		

План – сітка програми

№	Завдання	Зміст заняття	Час	Критерії успіху
Заняття 1			40хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати комунікативні навички	Вправа «Привітання»		Дитина контактує з психологом, усміхнена, спокійна
2.	Розвивати мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина аналізує зображення, порівнюючи окремі деталі, знаходить відмінне
3.	Розвивати зорову, слухову пам'ять, спостережливість	Вправа «10 іграшок – предметів»		Дитина відтворює предмети по пам'яті
4.	Розвивати логічне мислення, мовлення та здатність до узагальнень	Вправа «Послідовність подій»		Складає малюнок з частин та розповідь по них
5.	Забезпечити психофізіологічне розвантаження	Руханка «Ніжки-долоньки»		Дитина самостійно крокує почергово долоньками, ніжками по килимку «Ніжки-долоньки»
6.	Активізувати роботу пізнавальної сфери	Прослуховування казок		Дитина прослуховує казки, запам'ятовує їх зміст
7.	Розвивати мовлення	Проговорення скоромовок		Дитина проговорює скоромовки повільно, швидко, дуже швидко
8.	Розвивати логічне мислення	Вправа «Прислів'я та приказки»		Дитина проговорює прислів'я, приказки, пояснює їх зміст
9.	Розвивати увагу, сприйняття	Гра «Лисички та колобок»		За допомогою колобка дитина відкриває картинку, намагаючись не потрапити до лап лисичок
10.	Розвивати мислення,	Тест		Дитина виконує тест

	пам'ять, увагу			
11.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина дає відповіді на запитання
12.	Створити позитивний емоційний настрій	Прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена
Заняття 2			40хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати комунікативні навички	Вправа «Привітання»		Дитина контактує з психологом, проговорює гарні слова
2.	Вчити знаходити відмінності на малюнках. Розвивати мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина аналізує зображення, порівнюючи окремі деталі, знаходить відмінне
3.	Розвивати зорову, слухову пам'ять, спостережливість	Вправа «10 іграшок – предметів»		Дитина вміє знаходити зниклі іграшки, відтворює предмети по пам'яті
4.	Розвивати логічне мислення, мовлення та здатність до узагальнень	Вправа «Послідовність подій»		Складає малюнок з частин та розповідь по них
5.	Забезпечити психофізіологічне розвантаження	Руханка «Тримай рівновагу»		Дитина виконує команди психолога на килимку «Тримай рівновагу»
6.	Активізувати роботу пізнавальної сфери	Прослуховування казок		Дитина прослуховує казки, запам'ятовує їх зміст
7.	Розвивати увагу, пам'ять, сприйняття	Гра «Герої казок»		Знаходить всіх героїв казок
8.	Активізувати роботу пізнавальної сфери	Прослуховування казок		Дитина прослуховує казки
9.	Розвивати логічне мислення,	Кросворд		Дитина відповідає на запитання

	мовлення			
10.	Розвивати мислення, пам'ять, увагу	Тест		Дитина виконує тест
11.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина висловлюється з приводу заняття
12.	Створити позитивний емоційний настрій	Ритуал прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена, спокійна
Заняття 3			40хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Вправа «Привітання»		Дитина вітається з іграшкою
2.	Вчити знаходити відмінності на малюнках. Розвивати мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина аналізує зображення, порівнюючи окремі деталі, знаходить відмінне
3.	Розвивати зорове сприймання та орієнтування у просторі, пам'ять	Гра «Що змінилося?»		Дитина розповідає, що змінилося
4.	Розвивати логічне мислення, мовлення та здатність до узагальнень	Вправа «Послідовність подій»		Складає малюнок з частин та розповідь по них
5.	Забезпечити психофізіологічне розвантаження	Руханка «Жабка»		Дитина сидить на м'ячі з ріжками, утримуючи себе руками, стрибає
6.	Активізувати роботу пізнавальної сфери	Прослуховування казки		Дитина прослуховує казки, запам'ятовує їх зміст
7.	Розвивати логічне та наочно-образне мислення	Вправа «Відгадай загадки»		Відгадує загадки
8.	Розвивати концентрацію та переключення уваги	Гра «Хлопчик і злидні»		Дитина відгадує в якому кошику сховався хлопчик
9.	Розвивати логічне мислення,	Вправа «Прислів'я та приказки»		Дитина проговорює прислів'я та приказки,

	мовлення			пояснює їх зміст
10.	Розвивати мислення, пам'ять, увагу	Тест		Дитина виконує тест
11.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина висловлюється з приводу заняття
12.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати взаємну довіру	Ритуал прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена
Заняття 4			40хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати комунікативні навички, мовлення, налаштування на роботу	Вправа «Привітання»		Дитина вітається з іграшкою і обмінюється добрими словами з психологом
2.	Розвивати сприймання, мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина аналізує зображення, порівнюючи окремі деталі, знаходить відмінне
3.	Розвивати зорову, слухову пам'ять	Вправа «10 іграшок – предметів»		Дитина запам'ятовує іграшки, відгадує, якої не стало
4.	Розвивати увагу, формувати вміння порівнювати, аналізувати, класифікувати	Вправа «Вчимось порівнювати»		Дитина порівнює малюнки, знаходить відмінне
5.	Забезпечити психофізіологічне розвантаження	Руханка «Знайди морських мешканців»		Дитина в дитячому басейні з кульками відшукує морських мешканців
6.	Активізувати роботу пізнавальної сфери учня	Прослуховування казки		Дитина прослуховує казки, запам'ятовує їх зміст
7.	Розвивати логічне та наочно-образного	Вправа «Відгадай загадки»		Дитина відгадує загадки

	мислення			
8.	Розвивати логічне мислення	Вправа «Прислів'я та приказки»		Дитина проговорює прислів'я та приказки, пояснює їх зміст
9.	Розвивати увагу, пам'ять, сприйняття	Гра «Золоті монети»		Дитина, за допомогою мишки, ловить монети
10.	Розвивати мислення, пам'ять, увагу	Тест		Дитина виконує тест
11.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина висловлюється з приводу заняття
12.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати взаємну довіру	Ритуал прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена
Заняття 5			40хв.	
1.	Формувати навички співпраці, вчити виражати різні емоційні стани	Вправа «Привітання»		Дитина вітається з іграшкою, усміхнена, спокійна
2.	Розвивати мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина аналізує зображення, порівнюючи окремі деталі, знаходить відмінне
3.	Розвивати зорову, слухову пам'ять, спостережливість	Вправа «10 іграшок – предметів»		Дитина запам'ятовує іграшки, відгадує, якої не стало
4.	Розвивати логічне мислення, сприйняття, мовлення та здатність до узагальнень	Вправа «Періоди доби»		Дитина викладає картинки відповідно до періодів доби, складає розповідь
5.	Забезпечити психофізіологічне розвантаження	Руханка «Ніжки-долоньки»		Дитина самостійно крокує почергово долоньками, ніжками по килимку «Ніжки-долоньки»
6.	Активізувати роботу	Прослуховування казки		Дитина прослуховує казки, запам'ятовує їх

	пізнавальної сфери			зміст
7.	Розвивати логічне, наочно-образне мислення	Вправа « Відгадай загадки»		Дитина відгадує загадки
8.	Розвивати логічне, наочно-образне мислення	Вправа « Відгадай ребуси»		Дитина відгадує слова
9.	Розвивати увагу пам'ять, сприйняття	Гра «Люті змії»		Дитина керує кидком за допомогою лівої клавіші мишки
10.	Розвивати мислення, пам'ять, увагу	Тест		Дитина виконує тест
11.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина висловлюється з приводу заняття
12.	Створити позитивний емоційний настрій	Ритуал прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена
Заняття 6			40хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати комунікативні навички	Вправа «Привітання»		Дитина вітається з іграшкою і обмінюється добрими словами
2.	Розвивати сприймання, мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина аналізує зображення, порівнюючи окремі деталі, знаходить відмінне
3.	Розвивати зорове сприймання, просторове уявлення, пам'ять, вчити орієнтуватися у просторі	Вправа «Давай пограємо»		Дитина навчається орієнтуватися у просторі
4.	Розвивати логічне мислення, мовлення та здатність до узагальнення	Вправа «Послідовність подій»		Складає малюнок з частин та розповідь по них
5.	Забезпечити психофізіологічне	Руханка «Тримай рівновагу»		Дитина виконує команди психолога на килимку

	розвантаження			«Тримай рівновагу»
6.	Активізувати роботу пізнавальної сфери учня	Прослуховування казок		Дитина прослуховує казки, запам'ятовує їх зміст
7.	Розвивати логічне мислення	Вправа «Прислів'я та приказки»		Дитина проговорює прислів'я та приказки, пояснює їх зміст
8.	Розвивати логічне та наочно-образне мислення	Вправа « Відгадай ребуси»		Дитина відгадує слова
9.	Розвивати увагу, пам'ять, сприйняття	Гра «Очищаємо галявину»		Дитина знаходить прямокутники одного кольору
10.	Розвивати мислення, пам'ять, увагу	Тест		Дитина виконує тест
11.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина висловлюється з приводу заняття
12.	Створити позитивний емоційний настрій	Ритуал прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена
Заняття 7			40хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати комунікативні навички, мовлення	Вправа «Привітання»		Дитина вітається з іграшкою, психологом, пригадує, що було цікавого на минулому занятті
2.	Розвивати сприймання, мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина аналізує зображення, порівнюючи окремі деталі, знаходить відмінне
3.	Розвивати зорову, слухову пам'ять	Вправа«10 іграшок – предметів»		Дитина запам'ятовує іграшки-предмети, відгадує, якої не стало
4.	Розвивати логічне мислення, мовлення та здатність до узагальнень	Вправа «Послідовність подій»		Складає малюнок з частин та розповідь по них
5.	Забезпечити психофізіологічне	Руханка «Жабка»		Дитина сидить на м'ячі з ріжками, утримуючи

	розвантаження			себе руками, стрибає
6.	Активізувати роботу пізнавальної сфери учня	Прослуховування казки		Дитина прослуховує казки, запам'ятовує їх зміст
7.	Розвивати логічне мислення	Вправа «Прислів'я та приказки»		Дитина проговорює прислів'я та приказки, пояснює їх зміст
8.	Розвивати логічне та наочно-образне мислення	Вправа «Цікавинка»		Дитина знаходить серед літер слова
9.	Розвивати увагу, пам'ять, сприйняття	Гра «Риби й рак»		Дитина за допомогою стрілок на клавіатурі переносить рибу із одного берега на другий
10.	Розвивати мислення, пам'ять, увагу	Тест		Дитина виконує тест
11.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина висловлюється з приводу заняття
12.	Створити позитивний емоційний настрій	Ритуал прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена
Заняття 8			40хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати комунікативні навички, мовлення	Вправа «Привітання»		Дитина вітається з іграшкою і обмінюється добрими словами
2.	Розвивати сприймання, мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина аналізує зображення, порівнюючи окремі деталі, знаходить відмінне
3.	Розвивати зорову, слухову пам'ять	Вправа «10 іграшок – предметів»		Дитина запам'ятовує іграшки-предмети, відгадує, якої не стало
4.	Розвивати логічне мислення, мовлення та здатність до узагальнень	Вправа «Пори року»		Дитина розповідає про пори року, відповідає на запитання
5.	Забезпечити	Руханка «Знайди		Дитина в дитячому

	психологічне розвантаження	морських мешканців»		басейні з кульками відшукує морських мешканців
6.	Активізувати роботу пізнавальної сфери учня	Прослуховування казки		Дитина прослуховує казки, запам'ятовує їх зміст
7.	Розвивати логічне мислення	Вправа «Прислів'я та приказки»		Дитина проговорює прислів'я та приказки, пояснює їх зміст
8.	Розвиток логічного та наочно-образного мислення	Вправа «Відгадай ребуси»		Дитина відгадує слова
9.	Розвиток уваги, сприйняття	Гра «Жнива»		Дитина за допомогою мишки пересуває мішок та ловить зернятка
10.	Розвивати мислення, пам'ять, увагу	Тест		Дитина виконує тест
11.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина висловлюється з приводу заняття
12.	Створити позитивний емоційний настрій	Ритуал прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена
Заняття 9			40хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій, розвивати комунікативні навички, мовлення	Вправа «Привітання»		Дитина вітається з іграшкою, психологом, пригадує, що було цікавого на минулому занятті
2.	Розвивати сприймання, мислення, мовлення, спостережливість	Вправа «Аналітичне сприйняття зображень»		Дитина порівнює два зображення, знаходить відмінності
3.	Розвивати зорову, слухову пам'ять	Вправа «10 іграшок – предметів»		Дитина запам'ятовує іграшки-предмети, відгадує, якої не стало
4.	Розвивати логічне мислення, мовлення та здатність до	Вправа «Послідовність подій»		Дитина складає малюнок з частин та розповідь по них

	узагальнень			
5.	Забезпечити психофізіологічне розвантаження	Руханка «Ніжки-долоньки»		Дитина самостійно крокує почергово долоньками, ніжками по килимку «Ніжки-долоньки»
6.	Розвивати мовлення, здатність до аналізу та узагальнення	Вправа «Повторення цікавинок»		Дитина виконує ігри та вправи, які з минулих занять сподобались
7.	Розвивати логічне мислення	Рефлексія		Дитина висловлюється з приводу заняття
8.	Створити позитивний емоційний настрій	Ритуал прощання		Дитина контактує з психологом, усміхнена

**Методичні рекомендації вчителям
щодо вдосконалення роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку [2, 11]**

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – порушення нормального темпу психічного розвитку, коли окремі психічні функції (пам'ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера) відстають у своєму розвитку від прийнятих психологічних норм для даного віку. Процес навчання і виховання повинен будуватися з позицій системного підходу. Необхідно сформувати повноцінний базис для становлення вищих психічних функцій і забезпечити спеціальні психолого-педагогічні умови, необхідні для їх формування.

Корекція розвитку та навчання дітей може бути успішною лише тоді, коли вона максимально індивідуалізована, тому дуже важливо встановити причини, що зумовлюють труднощі у навчання конкретної дитини.

Основні завдання корекційного навчання:

потребують розвитку всі види сприймання, особливо зорове та слухове, на базі яких розвиваються вищі психічні функції; з розвитком сприймання збагачуються різноманітні знання про навколишній світ і розуміння зв'язків між предметами та явищами, отже, розвивається мислення й мовлення дітей;

під час корекції розвитку та навчання дитини необхідно дбати про зміцнення її працездатності, уміння зосереджувати увагу й цілеспрямовано працювати: ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати;

потрібно розвивати навчальну мотивацію, бажання вчитися, віру дитини у власні можливості, що можливе завдяки усвідомленню й оцінці реальних досягнень.

Корекційні прийоми:

оскільки основною характерною рисою дітей з ЗПР є недостатність знань про навколишній світ, необхідно акцентувати увагу на розвитку у них

спостережливості, досвіду практичної діяльності, формуванні навичок і вмінь самостійно оволодівати знаннями та користуватись ними;

виявити найбільш типові прогалини у знаннях з метою їх поступового заповнення для недопущення посилення відставання цих учнів від інших учнів класу;

знаючи про недостатню активність і несміливість дітей із ЗПР в оперуванні навіть наявними у них знаннями, максимально стимулювати їхню активність на уроках, підтримувати навіть незначні успіхи і акцентувати на цьому увагу інших школярів з метою створення навколо атмосфери позитивного і дружнього до них ставлення й постійної підтримки;

у процесі роботи враховувати недостатнє вміння засвоювати абстрактні знання; постійно, особливо на перших етапах навчання, використовувати наочність і докладне пояснення нових, навіть не досить складних алгоритмів;

враховуючи труднощі запам'ятовування і порушення працездатності у процесі виконання практичних завдань, додатково пояснювати навчальний матеріал, давати можливість виконувати завдання у повільнішому темпі, зменшувати їхню кількість, надавати додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі їм аналогії;

враховуючи труднощі орієнтування в завданні, використовувати поетапну інструкцію і поетапне узагальнення, поділяти завдання на складові, формувати вміння планувати свою діяльність у процесі його вирішення, словесно звітувати про виконання;

поступово підвищувати темп роботи і працездатність дитини;

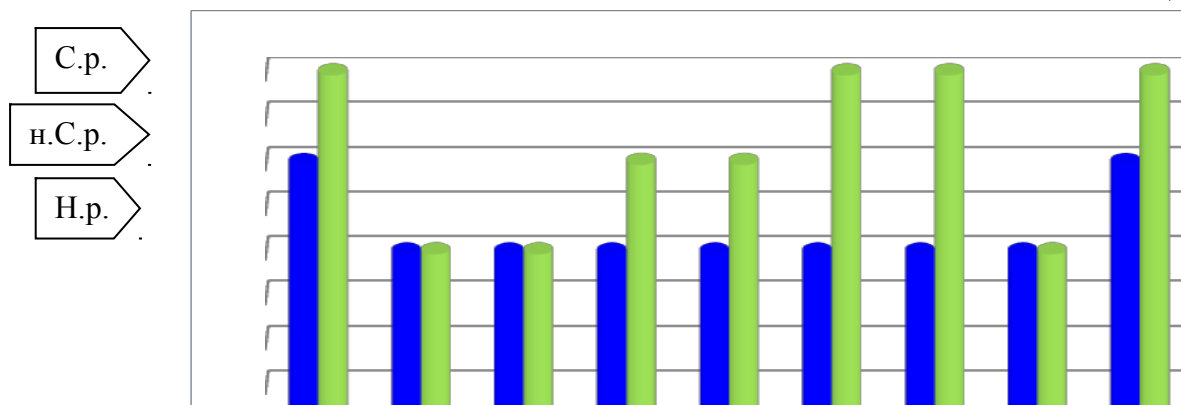
незважаючи на емоційне вікове відставання цих школярів, ігрові прийоми у процесі їхнього навчання зменшувати поступово, не використовуючи при цьому різких заборон, а поетапно формуючи загальноприйняті прийоми навчальної діяльності;

підвищувати мотивацію навчальної і пізнавальної діяльності шляхом постійної підтримки і стимулювання, у випадку необхідності зменшувати кількість завдань, які даються на самостійне опрацювання.

Дані про апробацію програми та шляхи поширення і популяризацію досвіду

Розвивальна програма для дітей з особливими освітніми потребами пройшла апробацію протягом 2012-2016 років у Гадяцькій спеціалізованій школі I-III ступенів № 4 Гадяцької міської ради. П'ять учнів з ООП інклюзивної форми навчання пройшли дану програму.

Результатом ефективності розвивальної програми стало підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів дитини, загальних інтелектуальних здібностей, комунікативних навичок та вмінь, емоційно-вольової сфери, збагачення словникового запасу, що висвітлено на діаграмі № 1 (дані 2014-2015н.р.).

Бібліографія

1. Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / За ред. А. А. Колупасової. – К.: ТОВ «Фірма «Есе», 2013 – С. 224. (Серія «Інклюзивна освіта»).

2. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі / Автор-укладач Л. В. Туріщева. 2-ге видання. – Х.: Вид. група «Основа», 2014. – 111 с. – (Серія «Психологічна служба школи»).

3. Ілляшенко Т. Д. Чому їм важко вчитися? Методичний посібник, присвячений питанням психолого-педагогічної допомоги молодшим школярам із труднощами у навчанні. – Київ: «Видавництво «Початкова школа», 2003. – 128 с.

4. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. Упорядників: Патрикеева О, О., Софій Н. З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. Ред. Шинкаренко В. І., - К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. – 96 с.

5. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / [Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві]; пер. З англ.. – К.: – СПДФО Парашин І. С. 2010. – 296 с.

6. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. / Укладачі: Анна Креста, Джоана Блейз, Ольга Красюкова Еннз. – Київ: [Канадський центр вивчення питань інвалідності], 2012, – 116 с.

7. Колупасова А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. – К.: «Самміт – Книга», 2009. – 272 с.: іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

8. Корекційно-розвиткові заняття, уроки з психології розвитку. Н. Локалова. «Психолог» №1,5,9,13,17,3,37, 2002 р; № 1, 2003р.

9. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 416 с.

10. Психогімнастика у початковій школі / Упоряд. О. А. Атемасова. – Х.: Вид-во «Ранок», 2010. – 160 с. – (Бібліотека шкільного світу).

11. Туріщева Л. В. Увага! Особливі діти. – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 128 с. – (Серія «Тренінги у педагогічній практиці»).

12. Українські народні казки / навчальна програма з елементами гри (диск) (Постанова КМУ від 19.03.1994р. № 172 у редакції від 20.08.2003р.).

13. Як зробити школу інклюзивною. Досвід проектної діяльності: Методичний посібник / Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»/ Уклад. С. Єфімова. – К.: ТОВ «Фірма «Есе», 2013 – С. 154.

Циганенко О. М.

**Корекційно-розвивальна програма «Корекція та розвиток емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами»
(для роботи з дітьми 6-10 років)**

Корекційно-розвивальна програма містить цикл занять, спрямованих на корекцію та розвиток емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами.

Методичний матеріал включає: розробки занять практичного психолога з дітьми, що мають порушення в розвитку, інформація для педагогів та батьків з питань особливостей розвитку емоційно-вольової сфери дітей.

Для практичних психологів, соціальних педагогів, батьків, вихователів.

Особливості емоційно-вольової сфери дітей з проблемами розумового розвитку

Дітям з порушенням інтелектуального розвитку властиве різко виражене відставання у розвитку емоцій, нестабільність почуттів, обмеження діапазону переживань, крайній характер проявів радості, засмучення, веселощів.

Прояв емоцій не залежить від своєрідності типу порушення. Розвиток емоцій дітей з порушенням інтелектуального розвитку значною мірою визначається правильною організацією всього їхнього життя і наявністю спеціального педагогічного впливу, здійснюваного батьками і педагогом. Сприятливі умови позитивно впливають на згладжування імпульсивних проявів гніву, образи, радості, виробленню правильної побутової поведінки, закріплення необхідних для життя в сім'ї або в освітньому закладі навичок і звичок, а також дозволяють дітям зробити перші кроки в напрямку контролю за своїми емоційними проявами [3, с. 86].

Мімікою, жестами і словесними реакціями діти при читанні їм творів висловлюють співчуття слабким та добрим героям і негативне ставлення до їхніх кривдників. У зрозумілій для неї ситуації дитина з порушенням інтелектуального розвитку здатна до співпереживання, до емоційного відгуку на переживання іншої людини. Діти проявляють чітко виражене емоційне ставлення до своїх рідних і близьких. Вони люблять своїх батьків та вихователів і виявляють це з усією очевидністю.

До основних причин незрілості емоційної сфери у дітей з неускладненою олігофренією можна віднести:

1. недостатність інтелекту,
2. ускладнений процес формування соціальних потреб,

3. несприятливі умови виховання.

Недостатність інтелекту призводить до неадекватності емоційного реагування на ситуації, недоступні розумінню дитини; до неспроможності усвідомлювати власні емоційні прояви та стани і керувати ними. Несформованість або поверховість соціальних потреб ускладнює процес розвитку почуттів [3, с. 88].

Крім емоційної незрілості, в учнів спостерігається також патологія емоцій. Діти схильні до недостатньо диференційованих, позбавлених відтінків емоцій. У цьому відношенні вони дещо нагадують малюків. Їхні переживання примітивні, полюсні, вони відчувають тільки або задоволення, або незадоволення, а диференційовані тонкі відтінки переживань у них майже не проявляються. Їхні емоції поверхові, нестійкі. У деяких учнів інколи спостерігається затягнутість, інертність, реактивність емоційних реакцій, які часто мають виразний егоцентричний характер. Іноді виникаючі у дитини емоції неадекватні, непропорційні зовнішнім впливам за своєю динамікою. У одних дітей можна спостерігати надмірну легкість та поверховість переживань серйозних життєвих подій, швидкі переходи від одного настрою до іншого, в інших дітей (такі зустрічаються набагато частіше) спостерігається надмірна сила та інертність переживань, що виникають через неістотні причини.

Переживання олігофрена можна назвати спрощеними, примітивними, проте в нього досить чітко виражені позитивні або негативні емоції. При цьому вони не завжди вмотивовані. Дитина може безпричинно сміятись, радіти дрібницям. Негативні емоції виникають несподівано, носять стійкий характер.

Проявом незрілості особистості дитини з порушенням інтелектуального розвитку є великий вплив егоцентричних емоцій на оціночні судження. Найбільш високо дитина оцінює тих, хто їй приємний, найближчий до неї. Так вона оцінює не тільки людей, а й події оточуючого життя. Найвищу емоційну оцінку у дітей-олігофренів знаходить тільки те, що їм приємно.

Майже у всіх дітей з розумовою відсталістю спостерігається відсутність або значне зниження, у порівнянні зі звичайними дітьми, інтересу до навколишнього, загальна патологічна інертність, яка не виключає крикливість, дратівливість, розгальмування. У ранньому віці дитині не цікаві іграшки, які підвішені над ліжком або знаходяться в руках дорослого. Пізніше – іграшки інших дітей, сюжетно-рольові ігри з ними [4, с. 58].

Вольова сфера дітей з порушенням інтелектуального розвитку характеризується:

1. слабкістю спонукань і ініціативи,
2. відсутністю або недостатньою самостійністю,
3. імпульсивністю, необдуманістю, нецілеспрямованістю,
4. відсутністю боротьби мотивів,
5. частим негативізмом.

У зв'язку з обмеженістю й примітивністю мислення, відсутністю його самостійності, слабості вольових процесів, поведження дітей з особливими освітніми потребами визначається потягами й афектами, а також у значній мірі –

ситуаційними обставинами й рівнем зрілості особистості.

Вольова сфера таких дітей знаходиться на початкових етапах формування. Її становлення безпосередньо пов'язано з появою мови, яка дозволяє дитині зрозуміти необхідність того чи іншого способу дії.

Мотиваційна сфера дітей з особливими освітніми потребами знаходиться на початковій стадії становлення. Їх інтереси тісно пов'язані з цікавістю виконуваної діяльності, мало інтенсивні, неглибокі, ситуативні, нестійкі, викликаються переважно фізіологічними потребами. Діти керуються, як правило, найближчими мотивами.

Особливі труднощі викликає формування у дитини правильної поведінки. Властива їй інтелектуальна недостатність і бідний життєвий досвід ускладнюють розуміння та адекватне оцінювання ситуацій, в яких вона опиняється. Інертність нервових процесів сприяє стереотипності реакцій, які часто не відповідають ситуації, що склалася. Деякі діти в незнайомій обстановці бігають, кричать, кривляються. Інші, навпаки, мовчать, злякано дивляться на всі боки, ховаються за батьків, не вступають в контакт з лікарем чи педагогом. У зв'язку з цим вони здаються більш відсталими, ніж це є насправді [9, с. 37].

У 1-му класі учні з інтелектуальною недостатністю найчастіше потребують спокою, безпеки, емоційно насичених стосунків з оточуючими. Проте при цьому спостерігається дефіцит емоційних контактів. Постійне пригнічення зовні своєрідних емоційних проявів школярів часто призводить до зародження у них почуття неповноцінності, потреби персональної уваги як з боку дорослих, так і з боку однокласників.

До третього року навчання у дітей підвищується активність, яка сприяє емоційній розрядці. Вже частіше трапляються, порівняно з першим роком навчання, агресивні прояви. Школярі реактивно реагують на зовнішні стимули і часто негативно сприймають обмеження та заборони з боку педагога. Відмічається прагнення до емоційно-забарвлених стосунків з дорослими. Загалом в перші роки навчання простежується тенденція до емоційної дезадаптованості молодших розумово відсталих учнів в умовах шкільного навчання, що є наслідком недостатньої особистісної та емоційної готовності цієї категорії аномальних дітей до початку навчання.

У старших класах багато підлітків соціально успішно адаптуються до умов школи. Вони правильно поводять себе, співпереживають з близькими ті чи інші події; хоч не дуже глибоко і виразно, але адекватно розуміють свої почуття і почуття оточуючих людей, встановлюють певні стосунки і контакти.

Поряд із загальним недорозвитком емоційного життя у певної категорії розумово відсталих дітей можна іноді відзначити деякі хворобливі прояви почуттів. Це, наприклад, явища дратівливої слабкості, які полягають у тому, що в стані перевтоми або при загальному ослабленні організму діти реагують на дрібниці спалахами роздратування.

У багатьох дітей, які перенесли травми головного мозку, хворих на епілепсію, гідроцефалію, шизофренію, спостерігаються дисфорії – епізодичні розлади настрою. Вони настають поза зв'язком з реальними обставинами, за відсутності

будь-яких несприятливих зовнішніх впливів. Дисфорія проявляється у раптовій пригніченості настрою, часом – злості. Її передвісником часто є невмотивований підвищений настрій – ейфорія. Якщо вчитель, не знаючи, що у даного учня напад дисфорії, почне з'ясовувати причини поганого настрою, а тим більше дорікати за нього, можуть з'явитись сльози або інші несподівані реакції. У період дисфорії дитину краще не зачіпати і не розпитувати про причини поганого настрою.

У стані ейфорії діти з особливими освітніми потребами стають нечутливими до об'єктивної реальності. Вони продовжують сміятись, веселитись, відчують себе щасливими навіть після одержання «двійки» тощо. У тих випадках, коли стан ейфорії набуває виразного характеру, вчитель повинен звернути на це особливу увагу, оскільки ейфорія може бути ознакою початку загострення захворювання.

Передвісником наближення захворювання є також й інше порушення емоційного життя – апатія. Цей стан характеризується байдужістю, втратою інтересу до оточуючого. Для деяких загальмованих олігофренів апатія є властивістю особистості. Тоді вони висловлюють думки і виявляють настрої, зовсім не властиві дитячому віку: байдужість до життя, до людей, небажання рухатись, діяти, втрату всяких дитячих інтересів та нахилів.

Одним із головних завдань корекційно-виховної роботи в навчальному закладі є створення умов для розвитку в учнів свідомої довільної поведінки. У цьому процесі неабияку роль відіграє формування у них прагнень та умінь самостійно приймати рішення та реалізовувати його.

Під впливом спеціального навчання та виховання притаманні учням з особливими освітніми потребами імпульсивні прояви образи, злості, радості поступово згладжуються. У дітей з'являється осмислення своїх дій та вчинків, формуються позитивні звички і правильна побутова поведінка. З віком відбуваються помітні зрушення у розвитку довільних психічних процесів: підвищується обсяг уваги, її стійкість, розподіл; збільшується обсяг пам'яті, продуктивність мнемічної діяльності і т.п. Враховуючи загальні психологічні закономірності генезису волі, особливу увагу слід звернути на корекцію недоліків регулюючої функції внутрішнього мовлення. За висловом Л. С. Виготського саме воно вимагає максимальної довільності усіх психічних процесів, виразного усвідомлення власних думок, переживань, дій, врахування минулого і планування майбутнього.

Важливо відмітити, що розвиток вольової активності сприяє розумовому та мовленнєвому розвитку дітей-олігофренів. І одночасно розвиток пізнавальної активності стимулює розвиток волі.

Пояснювальна записка

*«Чомусь у нашому суспільстві склався
односторонній погляд на людську особистість,
і чомусь всі розуміють обдарованість і талановитість
стосовно до інтелекту. Але можна не тільки*

Важливим завданням сьогодення для сучасної освіти є оптимальна реалізація потенційних можливостей кожної дитини, підготовка її до активної життєдіяльності.

У наш час, який насичений нестабільністю та стресовими ситуаціями, педагоги та батьки все частіше зустрічаються з неадекватними формами поведінки дітей та з труднощами дитячої адаптації до мінливих умов життя. Дитина потрапляє в складні ситуації, які іноді набувають для неї вираженого кризового характеру. Через свої вікові та особистісні особливості діти (особливо розумово відсталі) можуть легко піддаватись негативним соціальним впливам та стресовим обставинам. Їм важко керувати своїми почуттями, вони схильні до імпульсивної та агресивної поведінки, мають підвищений рівень тривожності.

Якщо дитина несприйнятлива, глуха, байдужа, емоційно скупа і сліпа, не вміє захоплюватися, радіти, глибоко співчувати, вона характеризується низькою соціальною компетентністю. Цей недолік вимагає розширення уявлень дитини про розмаїття людських почуттів.

Проблема емоційно-вольової сфери у розвитку дитини сьогодні досить актуальна, саме емоційний розвиток і виховання є фундаментом, на якому закладається і все життя, реконструюється будівля людської особистості. Психологи вважають, що всі зміни в пізнавальній діяльності, які відбуваються протягом дитинства, необхідно пов'язувати з глибокими змінами в емоційно-вольовій сфері особистості дитини.

Емоції впливають на всі психічні процеси: сприйняття, відчуття, пам'ять, увага, мислення, уява, а також на вольові процеси. Тому проблема розвитку емоцій і волі, їх ролі у виникненні мотивів як регуляторів діяльності та поведінки дитини є однією з найбільш важливих і складних проблем психології та педагогіки.

Дослідження, присвячені вивченню емоційно-вольового розвитку особистості дитини, проводилися багатьма вченими та дослідниками (Г. М. Бреслав, В. К. Вилюнас, А. В. Запорожец, К. Е. Ізард, Я. З. Неверовіч, П. В. Симонов та ін.). Методологічно та концептуально ця програма ґрунтується на базових положеннях низки теорій і досліджень: психолого-педагогічних досліджень (механізми і чинники розвитку особистості дитини як результат складного процесу його соціалізації (М. Кашапов, Н. Ключева, А. Реан, Д. Фельдштейн); положення про унікальну ситуацію розвитку в умовах дизонтогенезу (А. Валлон, О. Защиринська, Д. Ісаєв, І. Коробейников, К. Лебединська, В. Лебединський, В. Лубовський, А. Лурія, І. Марківська, Е. Мастюкова, М. Певзнер, В. Петрова, С. Рубінштейн, М. Фішман); психофізіологічні та нейропсихологічні дослідження причин і механізмів виникнення різних відхилень психічної діяльності (Т. Ахутіна, А. Лурія, І. Марковська, Н. Пилаєв, Л. Цветкова); основні принципи і підходи до вивчення ролі спадковості й середовища у формуванні індивідуальних особливостей і вікових змін (Е. Григоренко, М. Єгорова, Д. Крилов, Т. Малютіна); принципи

психологічної діагностики корекції, реабілітації та профілактики порушень розвитку (Н. Вайзман, А. Гонєєв, М. Кабанов, О. Карабанова).

Дослідники (І. В. Алехіна, М. М. Амосов, П. К. Анохин, М. В. Антропова, І. А. Аршавський, А. Баллон, А. Захаров, М. І. Кольцова, А. Д. Кошелева, Н. Л. Кряжева, Н. М. Матяш, Т. А. Павлова, Н. А. Степанова та ін.) пов'язують виникнення проблем в емоційно-вольовій сфері дитини з дефіцитом, насамперед, позитивних емоцій і вольового зусилля.

Таким чином, емоційна сфера є важливою складовою у розвитку дітей, так як ніяке спілкування, взаємодія не буде ефективним, якщо його учасники не здатні, по-перше, «читати» емоційний стан іншого, а по-друге, управляти своїми емоціями. Розуміння своїх емоцій і почуттів також є важливим моментом у становленні особистості зростаючої людини.

Отже, центральна психічна функція дітей з особливими потребами – емоційна. Їм необхідні, з одного боку, яскраві емоційні враження, а з іншого боку – ігри, вправи, які допомагають дітям навчитися керувати емоціями, виправляти і їх усвідомлювати. Якщо ця магістральна лінія розвитку – лінія розвитку емоцій – порушується, порушується і нормальний процес особистісного розвитку в цілому. Тому формування і корекцію недоліків емоційно-вольової сфери необхідно розглядати в якості однієї з найбільш важливих, пріоритетних завдань виховання та розвитку дитини. Реалізація специфічних вікових можливостей психічного розвитку відбувається завдяки участі дитини у відповідних віку та рівню розвитку видах діяльності: грі, мовному спілкуванні, малюванні, конструюванні, музичній діяльності та ін. Формування емоційно-вольової сфери є одним з найважливіших умов становлення особистості дитини, досвід якої безперервно збагачується.

Ефективність занять значною мірою залежить від тісної взаємодії з педагогічним колективом та батьками, діти яких мають порушення в розвитку. Тому доцільно проводити:

- Корекційно-розвивальні заняття з дітьми.
- Психологічну просвіту педагогів із проблеми емоційно-вольового розвитку дітей.
- Психологічну просвіту батьків та педагогів щодо забезпечення емоційної рівноваги дітей.

Мета програми: розвиток емоційно-вольової сфери дітей з порушенням розумового розвитку, формування в них усвідомленого сприйняття емоцій; навчання умінню адекватно виявляти емоційні стани.

Завдання:

- ознайомлення дітей зі світом емоцій та почуттів;
- розвиток умінь виражати свої почуття, стримувати свої негативні емоції;
- розвиток вміння розпізнавати емоційні стани інших людей;
- розвиток довільної регуляції свого емоційного стану;
- розвиток довільної регуляції поведінки;
- зняття тривожності, агресивності;
- створення в школярів позитивного емоційного настрою, підвищення групової

згуртованості;

виховання співчутливості, доброзичливості.

Методи реалізації завдань: ігри на взаємодію, рольове програвання моделей бажаної поведінки в різних життєвих ситуаціях, вільне та тематичне малювання; дидактичні, психомоторні та рухливі ігри, етюди-релаксації, танцювальні хвилинки, ритміко-тілесні вправи, тілесні релаксації, бесіда, обговорення розповідей, ігор тощо.

Учасники: програма розрахована на дітей молодшого шкільного віку, що мають порушення в розвитку (згідно з висновками та рекомендаціями інклюзивно-ресурсного центру щодо подальшої корекційно-розвивальної роботи). Оптимальна кількість дітей у групі 4-6 осіб, а з тими дітьми, які потребують більшої уваги або не можуть працювати в групі, заняття проводяться індивідуально.

Під час проведення корекційно-розвиткових занять присутнім є вихователь, який спостерігає за поведінковими проявами учнів.

Обладнання: заняття відбуваються в кабінеті практичного психолога. На заняттях використовуються роздатковий, стимульний матеріал, музичний центр, засоби зображувальної діяльності (папір, розмальовки, фарби, олівці, маркери).

Загальний час: програма складається з 20 занять, тривалість кожного 25-35 хвилин. Заняття проводяться 1 раз на тиждень. Тривалість циклу – від 3 до 4 місяців.

Критерії діагностичного обстеження

Перед початком корекційно-розвивальної роботи проводиться дослідження рівня розвитку емоційно-вольової сфери дітей за комплексом методик:

Анкета на вивчення рівня тривожності у дошкільника та молодшого школяра (Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т. М.);

Анкета на вивчення рівня імпульсивності у дошкільника та молодшого школяра (Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т. М.);

Анкета на вивчення рівня агресивності у дошкільника та молодшого школяра (Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т. М.);

Методика «Сходинки» (Ілляшенко Т. Д.)

Перші три методики проводяться з педагогічними працівниками закладу (вихователями, вчителями, дефектологами і практичним психологом). Остання четверта методика проводиться з дітьми.

Після проведення вхідної діагностики формуються корекційні групи. В них включаються школярі, в яких виявлено низький рівень розвитку емоційно-вольової сфери: діти, у яких виявлено високий рівень тривожності, імпульсивності, агресивності, занижена самооцінка.

З метою відстеження динаміки в розвитку та з'ясування результативності занять комплексне обстеження розвитку дитини здійснюється спеціалістами закладу (психологом, дефектологом, соціальним педагогом) двічі на рік. Результати обстеження заносяться до загального протоколу.

Критерії ефективності програми. Очікувані результати:

Ефективність програми визначається кількісними та якісними змінами, які

відбуваються у дітей після проведення корекційно-розвивальних занять. Для цього порівнюються результати вхідної і вихідної діагностики, а також результати спостереження за дітьми.

При спостереженні фіксуються такі позитивні зрушення в розвитку емоційно-вольової сфери:

- розвиток інтересу та позитивного емоційного відгуку,
- зниження рівня тривожності, агресивності, імпульсивності,
- розвиток вміння розпізнавати емоційні стани,
- оволодіння прийомами регуляції свого емоційного стану,
- підвищення впевненості у своїх силах, почуттях,
- позитивне ставлення до однолітків, дружні стосунки між ними,
- прагнення до активності, комунікації з дорослими та дітьми,
- орієнтація у правилах поведінки, володіння різними формами і способами спілкування,
- прояви емпатії, вміння співчувати.

Проте результати корекційно-відновлювального впливу будуть неоднорідними та розтягнутими в часі, оскільки залежать від потенційних можливостей дитини, враховуючи структуру її аномального розвитку.

План-сітка програми

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
Заняття 1			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
	Вправа «Будемо знайомі»	3	
	Вправа «Барометр настрою»	5	
Розвиток позитивного образу «Я», розвиток емпатії	Вправа «Стільчик любові»	7	Діти контактують між собою, висловлюють свої відчуття
Розвиток довільної поведінки	Вправа «Танці звірят»	2-3	Виконують плавні та ритмічні рухи під музику, усміхнені
Створення позитивного емоційного настрою	Вправа «Веселі кружечки»	5-7	Проявляють активність, малюють
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Вправа «Побажання»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
Заняття 2			
Створення позитивного емоційного фону, згуртування групи	Вправа «Привітання» Вправа «Паровозик»	3 3-4	Діти посміхаються, взаємодіють
Зняття емоційного напруження	Вправа «Зоопарк»	5-7	За допомогою пантоміміки показують тварин
Зняття напруження, формування почуття згуртованості групи	Вправа «Добра тваринка»	2-3	Взаємодіють, виконують ритмічні рухи
Розвиток емпатійних здібностей у дітей, підвищення впевненості у собі	Вправа «Мені подобається»	5-7	Спілкуються, висловлюють компліменти
Створення позитивного емоційного настрою, розвиток уяви, комунікативних навичок	Вправа «Чудернацькі плями»	7-10	Проявляють активність, малюють
Розвиток позитивного ставлення один до одного	Прощання. Вправа «Добре тепло»	2	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 3			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Емоційне привітання»	3	Діти посміхаються
Зняття м'язового напруження, встановлення позитивного емоційного настрою в групі	Вправа «Котик»	2-3	Виконують плавні рухи, імітуючи дії тваринки
Розвиток уміння розпізнавати емоційні стани інших людей	Вправа «Раз, два, три – настрої замри»	5	Відтворюють визначений настрої
Зняття емоційного напруження, розвиток позитивних емоцій	Вправа-релаксація «Сонечко»	3-5	Діти усміхнені, спокійні
	Вправа «Веселкове сонечко»	7-10	Прояв активності, усміхнені
Зниження психофізичного	Прощання. Вправа «Сонячні промінчики»	2-3	Діти спокійні, усміхнені

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
напруження			
Заняття 4			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Вправа «Посмішка по колу»	3	Діти посміхаються
Згуртування дитячого колективу	Вправа «Зустріч друзів»	2	Виконують рухи
	Вправа «Веселий м'яч»	3-5	Показують заданий емоційний стан
Зняття емоційної напруги	Вправа-гра « Вітер дує та здуває»	3-5	Виконання рухів, прояв уваги та спостережливості
Розвиток вольової поведінки	Вправа «Заборонений рух»	2-3	Виконання рухів, прояв уваги та спостережливості
Розуміння й передача емоційних станів інших людей	Вправа «У художника Олівця»	7-10	Проявляють активність, зображують піктограми
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Вправа «Прощання – побажання»	2-3	Діти спокійні, усміхнені, висловлюють побажання
Заняття 5			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Казкове привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
Згуртування дитячого колективу	Вправа «Зустріч друзів»	2	Виконують рухи, усміхнені
Формування вміння правильно розуміти почуття й настрої, формування комунікативних здібностей	Вправа «Якого кольору можуть бути емоційні стани?»	3-5	Називають кольори, які асоціюються з певними емоціями
	Вправа «Дзеркало»	3-5	Взаємодіють між собою, відтворюють вказаний рух
Зняття емоційного	Пластичний етюд	3-5	Діти усміхнені,

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
напруження, розвиток позитивних емоцій	«Сонечко»		спокійні
Формування вміння правильно розуміти емоції, почуття й настрої	Вправа «Емоції»	5	Називають та зображують мімікою різні емоції
Формування навички розуміння й передачі дітьми власного настрою	Ізотерапія «Настрій на долоньках»	5-7	Прояв активності, відтворення власного настрою в малюнках
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Процання. Вправа «Вогник дружби»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 6			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
Формування навичок у дітей визначати різні емоційні стани людини, активізація уваги учасників	Вправа «Коли я...»	3-5	Діти продовжують розпочате дорослим речення, називаючи відповідний емоційний стан
Формування навичок розпізнання емоції і почуття, розвиток комунікативних навичок	Вправа «Королівство емоцій»	3-4	Групують емоції, складають розповідь
Розвиток довільної уваги, навчання вмінню керувати своїм тілом, виконувати інструкції	Вправа «Слухай і виконуй»	3-4	Виконання інструкції, прояв уваги та спостережливості
Навчання прийомам розслаблення	Вправа «Добре тепло»	3-5	Діти усміхнені, спокійні
	Вправа «Вільне малювання»	7-10	Прояв активності, творчості
Закріплення позитивного ставлення	Процання. Вправа «Дружні обійми»	2-3	Діти контактують між собою,

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
дітей один до одного, згуртування дитячого колективу			усміхнені, спокійні
Заняття 7			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
Формування навичок у дітей визначати різні емоційні стани людини, активізація уваги учасників	Вправа «Коли я...»	3-5	Діти продовжують розпочате речення, називаючи відповідний емоційний стан
Забезпечення почуття комфорту, зниження тривоги	Вправа «Давай пошепчємось»	3-4	Розмовляють пошепки
	Вправа «Скринька переживань»	3-4	Проговорюють неприємні переживання
Ознайомлення з прийомами ауторелаксації	Ауторелаксація «Я – вітер»	3-5	Діти усміхнені, спокійні
Зняття емоційної напруги, розвиток позитивних емоцій	Вправа «Що я люблю робити»	5-7	Самостійно впізнають та показують свої уподобання
	Ізотерапія «Карлочки»	7-10	Прояв активності, творчості
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання. Вправа «Приємні побажання – Павутинка»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 8			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Емоційне привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
Згуртування дитячого колективу	Вправа «Зустріч друзів»	2	Виконують рухи
Формування вміння визначати взаємозв'язок	Вправа «Відгадай настрої»	3-5	Підбирають піктограми

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
настрою та міміки			
Розвиток згуртованості групи, довільного контролю над своїми діями, оволодіння умінням діяти за правилом	Вправа «Клейовий дощик»	3-5	Виконання інструкції, прояв уваги
Розвиток емпатії, уяви	Вправа «Подарунок»	3-5	Спілкуються за допомогою міміки та жестів
Розвиток навичок у дітей співпрацювати в парі	Вправа «Насос та м'яч»	2-3	Виконують рухи, спокійні
Створення позитивного емоційного настрою, згуртування дитячого колективу	Етюд «Пензлик по колу»	5-7	Прояв активності
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання Вправа «Побажання»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 9			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Посмішка по колу»	3	Діти посміхаються
Формування навички визначення різних емоційних станів людини	Вправа «Лото настрою»	3-5	Підбирають піктограми
Зняття негативних настроїв і відновлення сил	Вправа «Тух-тібі-дух»	3-5	Виконують рухи, проговорюють слова
Розвиток самоконтролю та саморегуляції поведінки	Вправа «Прислухайтесь до себе»	3-4	Проговорюють свої відчуття, виконання інструкції
Заучування соціально прийнятих норм поведінки за допомогою зворотнього зв'язку з ровесниками	Вправа «Щоб ти зробив»	5-7	Проговорюють різні варіанти поведінки

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
Зняття емоційної напруги, розвиток позитивних емоцій	Вправа «Вільне малювання»	7-10	Прояв активності, творчості
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання. Вправа «Добре тепло»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 10			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Казкове привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
Формування здатності диференціювати різні емоційні стани	Вправа «Естафета новин»	3-5	Диференціюють позитивні та негативні відчуття
Корегування агресивності, розвиток невербальної знакової системи, навчання вмінню контролювати свій емоційний стан	Вправа «Змінюємо обличчя»	3-4	Відтворюють емоції
Формування довільної рухової регуляції	Вправа-гра «Вчений»	3-5	Рухаються за інструкцією, прояв уваги та спостережливості
Визначення різних емоційних станів людини	Вправа «Склади картинку»	3-4	Складають картинку-пиктограми, визначають емоційний стан
Створення позитивного емоційного настрою	Вправа «Веселі плями»	7-10	Прояв активності, творчості
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Вправа «Прощання – побажання»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 11			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
Розвиток почуття емпатії	Вправа «Очі в очі»	3-4	Діти мімікою передають різні емоційні стани
Розвиток уміння розпізнавати стани та почуття інших	Вправа «Три обличчя»	3-4	Називають та відтворюють різні емоційні стани
Подолання емоційної скутості за допомогою тілесно – орієнтувальних вправ	Емоційний етюд «Ліс»	3-5	Відтворюють різні емоційні стани
Розвиток уміння розпізнавати стани інших людей	Вправа «Розповіді за фотографіями»	5-7	Визначають настрій та почуття людини на фото
Розвиток уміння розпізнавати емоційні стани	Вправа «Загальний настрій»	7-10	Прояв активності, відтворення настрою на папері за допомогою фарб та олівців
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Процання. Вправа «Вогник дружби»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 12			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
Формування довільної регуляції поведінки й емоційних реакцій, розвиток уваги	Вправа «Так чи ні не говори»	3-4	Виконання інструкції, прояв уваги та спостережливості
Формування здатності диференціювати різні емоційні стани	Вправа «Злюка-зіронька»	3-4	Відтворюють емоційні стани
Створення гарного настрою	Гра «Танок настрою»	3-4	Виконують рухи під музику, усміхнені
Формування довільної регуляції поведінки й	Вправа «Чотири стихії»	3-4	Виконують рухи за інструкцією,

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
емоційних реакцій, розвиток уваги			уважні
Руйнування стереотипного сприйняття агресивних персонажів, розвиток уяви	Вправа «Конкурс художників»	7-10	Прояв активності, творчості
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання. Вправа «Дружні обійми»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 13			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Емоційне привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
	Вправа «На що схожий мій настрій»	3-4	Порівнюють свій настрій з певним образом
Переключення на активну діяльність, відчуття своєї агресивної енергії і витрата її під час гри	Вправа «Рубання дров»	3-4	Виконують рухи за інструкцією
Вивчення способів виходу з негативних станів	Етюд «Уміння прощати»	3-4	Взаємодіють, спілкуються, знаходять альтернативні шляхи позбутися образи
Навчання дітей довіри, забезпечення почуття комфорту	Гра «Гусениця»	3-5	Взаємодіють, усміхнені
Ознайомлення дітей з «трансформуванням» негативу в позитив	Вправа «Навіть якщо...»	5-7	Діти знаходять позитивний вихід з різних ситуацій
Зняття емоційного напруження, згуртування колективу	Малювання манкою «Подарунок другові»	7-10	Проявляють активність, творчість, взаємодіють між собою
Закріплення позитивного ставлення	Прощання. Вправа «Приємні побажання –	2-3	Діти контактують між собою,

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
дітей один до одного	Павутинка»		усміхнені, спокійні
Заняття 14			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Посмішка по колу»	3	Діти посміхаються
Розвиток емоційної виразності, формування довільної рухової регуляції	Вправа «Жести»	3-4	Передають інформацію жестами
	Вправа «Незрячий – глухий»	3-4	Виконання рухів за інструкції, прояв уваги
Формування здатності диференціювати різні емоційні прояви та почуття	Вправа «Герої добрі і злі»	3-4	Групують добрих і злих казкових героїв
Навчання прийомам розслаблення	Вправа «Гора з пліч»	3-4	Спокійні, виконують рухи
Формування навички впізнавання емоційних станів	Вправа «Продовж речення»	5-7	Діти називають емоційні стани героїв
Зниження емоційної напруги, розвиток позитивних емоцій	Малювання пальчиками	7-10	Прояв активності, творчості
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Процання. Вправа «Аплодисменти по колу»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 15			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Казкове привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
	Вправа «Подарунок»	3-4	
Формування навичок ефективних способів спілкування	Вправа «Попроси іграшку»	4-5	Взаємодіють, домовляються
Зниження емоційної напруги	Вправа «Танцюємо разом»	2-3	Виконують вільні рухи під музику
Відпрацювання навичок розпізнавати та	Вправа «Зміни голос»	3-4	За допомогою інтонації

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
передавати емоційний стан за інтонацією			відтворюють емоційний стан героя
Розвиток співчуття, співпереживання, емпатії у дітей	Етюд «Врятуй пташку»	3-4	Діти спокійні, розслаблені
Закріплення конструктивних навичок спілкування	Гра «Як вчинити?»	5-7	Називають вихід з проблемної ситуації
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання. Вправа «Побажання»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 16			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
Розвиток навичок розпізнання та відтворення різних емоцій	Вправа «На що схожа емоція»	3-4	Порівнюють емоцію з предметом, образом
Розвиток уміння діяти за правилом, вольової регуляції, навичок довільної поведінки	Вправа «Кричалки-шептали-мовчалки»	3-4	Прояв уваги та спостережливості
	Вправа «Слухай команду»	3-4	
Розвиток навичок розпізнання та відтворення різних емоцій	Гра «Очі в очі»	3-4	За допомогою міміки передають емоції
Зниження емоційної напруги, розвиток позитивних емоцій	Вправа «Малюємо пальцями та долоньками»	7-10	Прояв активності, творчості
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання. Вправа «Добре тепло»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 17			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
Розвиток навичок розпізнання різних емоційних станів людини	Вправа «Коли я...»	3-5	Діти продовжують речення, називаючи відповідний емоційний стан
Зниження м'язового напруження, розвиток емоційної виразності	Вправа «Різні настрої»	2-3	Діти зображують рухами, мімікою відповідний настрій
Формування навичок знаходити вихід зі складної ситуації, самоконтролю й саморегуляції поведінки	Вправа «Мені вдалося»	5-7	Пропонують свій спосіб дій у складній ситуації
Зняття напруження, формування почуття згуртованості групи	Вправа «Добра тваринка»	3-4	Виконання рухів за інструкцією, прояв уваги
Зняття емоційної напруги, розвиток позитивних емоцій, фантазії, творчої уяви	Вправа «Смішний малюнок»	7-10	Прояв активності, творчості
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання Вправа «Прощання – побажання»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 18			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Емоційне привітання»	3	Діти посміхаються, взаємодіють
Навчання розпізнавати й довільно проявляти почуття та емоції	Вправа «На що схожий настрій»	3-4	Діти порівнюють свій настрій з порою року, явищем природи
	Вправа «Тренуємо емоції»	3-5	Діти відтворюють емоції
	Вправа «Прислухайся до себе»	3-5	Діти розповідають про свої настрої, почуття

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
Зняття емоційного напруження, розуміння емоційних станів інших	Вправа «Передай емоцію»	5-7	Діти передають мімікою різні емоційні стани
Формування вміння керувати рухами й контролювати свою поведінку	Вправа «Тигр на полюванні»	5	Взаємодія дітей, виконання ігрових дій
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання. Вправа «Дружні обійми»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 19			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Посмішка по колу»	3	Діти посміхаються
Згуртування дитячого колективу	Вправа «Зустріч друзів»	2	Виконують рухи
Розвиток вміння співпрацювати	Вправа «Двоє малюють одним олівцем»	5-7	Взаємодія дітей, прояв творчості
Сприяння формуванню в дітей навичок розпізнання свого настрою, емоційного стану та контролювання його	Вправа «Облиш мене, у мене сьогодні поганий настрій»	3-5	Взаємодіють у парах, відтворюють вказаний емоційний стан
Формування навичок самоконтролю й саморегуляції поведінки	Вправа « Візьми себе в руки»	3-5	Діти відтворюють вказану позу
Створення умови для закріплення навичок у дітей приділяти увагу один одному та приймати увагу на свою адресу	Вправа «Царівна Несміяна»	5-7	Діти контактують між собою, говорять компліменти
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Прощання, Вправа «Аплодисменти по колу»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 20			
Сприяння емоційному	Вправа «Привітання»	3	Діти

Завдання	Тренінгові дії	Час Хв.	Критерії успіху
включенню в заняття, налаштування на позитивний лад			посміхаються, взаємодіють
Формування навичок керувати своїми емоційними станами	Вправа «Зустріч друзів»	2	Виконують рухи
Формування здатності диференціювати різні емоційні стани	Вправа «Чарівний мішечок»	3-5	Диференціюють позитивні та негативні емоції
Підвищення самооцінки дітей та впевненості в своїх силах, розвиток комунікативних здібностей	Вправа «Поділись успіхом»	3-5	Вільно висловлюються, активні
Створення умови для закріплення навичок у дітей приділяти увагу один одному та приймати увагу на свою адресу	Вправа «Стільчик любові»	7-10	Діти контактують між собою, висловлюють свої відчуття
Зниження емоційного напруження, розвиток позитивних емоцій	Вправа «Малюнок позитивних емоцій»	7-10	Прояв активності, творчості, діти усміхнені
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Вправа «Вогник дружби»	2-3	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні

Методичні рекомендації педагогам та батькам щодо забезпечення емоційної рівноваги дітей:

1. Ставте перед дитиною вимоги, адекватні її віковим та індивідуальним особливостям.
2. Уникайте прямих докорів, аргументуйте зауваження, застосовуйте їх у тактовній формі.
3. Скеруйте діяльність дитини на досягнення успіху в певній сфері діяльності (малюванні, грі, виконанні трудових доручень тощо).
4. Не порівнюйте дитину з іншими, а тільки з нею самою, оцінюючи поліпшення її особистих результатів (сьогодні намалював краще, ніж учора; швидше зібрав іграшки).

5. Помічайте найменший успіх дитини і обов'язково відзначте його, особливо в тій діяльності, у якій її успіхи невеликі.

6. Формуйте компетентність дитини у грі: навчайте як і у що грати; вибирати партнера, враховуючи симпатії і антипатії.

7. Приділяйте увагу атмосфері, у якій формується особистість дитини. Теплі емоційні взаємини, довірчий контакт із дорослими сприяє емоційній рівновазі.

8. Вилучіть зі свого лексикону негативні установки, які перетворюють життя дитини на смуток і замініть їх позитивними.

9. Якомога частіше говоріть дітям лагідні слова (сонечко, мій хороший, солоденька моя та інші).

10. Частіше використовуйте невербальні засоби комунікації, щоб запобігти перевантаженню нервової системи дітей словесними методами впливу.

11. Користуйтеся спеціальною картою настрою, щоб фіксувати емоційний стан кожної дитини протягом дня. Використовуйте гру «Квітка настрою» – це допоможе з'ясувати емоційний стан, інтереси та бажання дітей і вчасно вилучити прийоми виховного впливу, які викликають у дітей негативні емоції.

Обов'язково підтримуйте зв'язок з колегами по роботі (з батьками) для розроблення спільних вимог та ефективних засобів відновлення душевної рівноваги дитини.

Дані про апробацію програми

Корекційно-розвивальна програма «Корекція та розвиток емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами» проходила апробацію в Микільському навчально-реабілітаційному центрі в 2015 року. Для цього була створена група учасників корекційних занять програми.

За результатами вхідної і вихідної діагностики виявлено:

Таблиця 1.2.

	Кількість учнів з високим рівнем до проведення КРП	Кількість учнів з високим рівнем після проведення КРП
Рівень імпульсивності	8	5
Рівень агресивності	5	3
Рівень тривожності	8	4
Самооцінка	4	6

Як демонструє таблиця: в результаті проведеної роботи в учнів підвищилася самооцінка, знизився рівень тривожності, дещо знизилися і кількість балів по шкалам агресивності та імпульсивності при повторній діагностиці.

**Корекційно-відновлювальна програма «В злагоді з собою та іншими»
(для роботи з дітьми 6-10 років)**

Корекційно-відновлювальна програма містить цикл занять для учнів молодшого шкільного віку, є узагальненим досвідом роботи з учнями початкових класів. Заняття спрямовані на корекцію та профілактику психоемоційних порушень, агресивної поведінки. Методичний матеріал включає: розробки занять соціального педагога з дітьми, що мають порушення психоемоційної сфери, схильні до агресивної поведінки; опис ігрових методів, які сприяють мобілізації емоційних і вольових ресурсів особистості дитини, формування в школярів позитивного світосприйняття, розуміння інших, виховання дружелюбності. Для практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників, вихователів груп продовженого дня.

Пояснювальна записка

Актуальність проблеми. Зростання агресивних тенденцій у дитячому середовищі є однією з найгостріших соціальних проблем не лише для працівників у сфері освіти, а й для суспільства в цілому. Агресивна поведінка трапляється в дітей дошкільного віку як відображення безпосередності та імпульсивності. Проблема дитячої агресивності викликає сьогодні хвилювання педагогічної спільноти, батьків та суспільства в цілому і змушує шукати шляхи формування в підростаючого покоління толерантності та вміння вирішувати особистісні проблеми без застосування фізичної сили та вербальної агресії [3]. Особливо важливим вивчення агресивності є в молодшому віці, коли ця риса перебуває в стадії свого становлення й коли ще можна вжити заходи по корекції поведінки. Саме тому у цих умовах стає актуальним аналіз проблеми агресивних проявів молодших школярів. Проблемою агресії у дітей займаються багато науковців, таких як Л. Берковіц, Г. Є. Бреслав, К. Бютнер, К. Лоренц, Г. Паренс за кордоном, І. А. Фурманов, Т. Г. Рум'янцева, Д. Г. Лютова, Г. Б. Моніна в СНГ та інші. Здійснення психологічної корекції агресивної поведінки дітей доцільно починати вже у молодшому шкільному віці. На думку багатьох відомих психологів (М. Й. Боришевського, Я. Л. Коломінського, Л. С. Славина та ін.), молодший шкільний вік відіграє виключно важливу роль у формуванні та закріпленні основних тенденцій поведінки дітей, у тому числі й агресивних. Тому звертати увагу на агресивні реакції дітей та здійснювати спроби щодо їх коригування необхідно не в підлітковому віці, коли основні стереотипи поведінки вже сформувалися, а саме у молодшому шкільному віці, коли ці реакції ще не набули характеру сталих і закріплених.

Крім того, чим молодша дитина, тим легше на неї впливати і тим ефективніше буде як профілактична, так і корекційна робота з нею [8; 10]. Дитина з агресивними проявами створює масу проблем не тільки навколишнім, але й собі. Незріла дитяча психіка не в змозі перебороти фруструючі впливи без грамотної

допомоги дорослого. Учителів молодших класів, психологів і батькам необхідно знати й урахувати особливості прояву агресії у дітей для того, щоб вчасно корегувати й запобігати деструктивним проявам. У психології існує значне число теоретичних концепцій, що пояснюють механізми агресивності. Всі вони відображають переконання і емпіричний досвід конкретних дослідників і психологічних шкіл різного часу. До теперішнього часу різними авторами запропонована безліч концепцій, жодна з яких не може бути визнана вичерпною і загальноживаною. Якщо проаналізувати їх різноманіття, то можна виділити декілька найбільш значимих. Саме вони і враховувалися під час складання програми і при підборі вправ. Провідний прибічник концепції соціального навчання, А. Бандура переконаний, що ми навчаємося агресії не лише тому, що це буває вигідним, але також переймаємо її як модель поведінки, спостерігаючи за іншими людьми. Як і більшість інших соціальних навичок, ми засвоюємо агресивну манеру поведінки, спостерігаючи за діями оточуючих і відзначаючи наслідки цих дій. Неабиякий інтерес викликає когнітивна концепція агресивної поведінки. У розглянутих вище концепціях не враховуються важливі аспекти людського досвіду – емоції і пізнавальна діяльність. Д. Зільманн довів, що пізнання і збудження найтіснішим чином взаємопов'язані; вони впливають один на одного на всьому протязі процесу переживання досвіду, що приносить страждання.

Таким чином, він сповна виразно вказав на специфічність ролі пізнавальних процесів в посиленні і ослабленні емоційних агресивних реакцій і ролі збудження в когнітивному опосередкуванні поведінки. Науковець підкреслював, що незалежно від моменту своєї поведінки (до або після виникнення нервової напруги) осмислення події, ймовірно, може впливати на міру збудження.

Головними завданнями психокорекційної роботи з агресивними молодшими школярами є:

розвиток уміння виражати свої емоції в соціально прийнятій формі та навчання техніки контролю над негативними емоційними станами;

розвиток уміння розуміти стан іншої дитини;

навчання ауторелаксації та способам зняття напруження;

розвиток навичок спілкування та вирішення конфліктних ситуацій без використання вербальної та фізичної агресії.

розвиток здібності адекватного сприйняття себе та інших людей.

формування позитивного самосприйняття на основі особистісних досягнень.

Мета програми: формування стійких поведінкових механізмів, що забезпечують дитині на доступному їй рівні стабільність у саморегуляції внутрішніх афективних процесів та емоційну адекватність у контактах із навколишнім світом; корекція агресивних тенденцій поведінки молодших школярів.

Предмет психокорекції: агресивність учнів молодшого шкільного віку.

Об'єкт психокорекції – молодші школярі з неадекватними агресивними реакціями.

Завдання корекційно-відновлювальної програми:

зниження рівня агресивності дітей;
зменшення емоційного напруження дітей;
навчання дітей мовленнєвих засобів спілкування, конструктивного спілкування та виходу з конфліктних ситуацій;
підвищення рівня самооцінки;
формування в дітей моральних уявлень, сприяння набуттю конструктивних форм поведінки та нового досвіду спілкування.

Ефективність програми забезпечує використання таких **форм роботи**:

1. Бесіди, обговорення розповідей, ігор тощо.
2. Рольове програвання моделей бажаної поведінки в різних життєвих ситуаціях.
3. Вправи на самопізнання й самовиховання.
4. Етюди, пантоміми, ігри на взаємодію
5. Образотворча діяльність: вільне й тематичне малювання.
6. Фізичні вправи, рухливі ігри.
7. Психогімнастика (імітаційні ігри) і ауторелаксація.

Програма побудована з урахуванням основних принципів корекційної роботи, а саме: системності корекційних, профілактичних та розвивальних завдань; єдності корекції та діагностики; урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; комплексності методів психологічного впливу; опори на позитивні якості дитини; урахування об'єму та емоційної складності матеріалу.

За спрямованістю програму можна визначити як симптоматичну, що передбачає зняття гострих симптомів агресивної поведінки. За змістом це є корекція поведінкових аспектів та міжособистісних стосунків, за формою роботи – групова (в закритій групі дітей із низькими показниками) за наявністю програми – програмована, за характером управління коригуючими впливами – недирективна, за терміном – короткотривала. За масштабом завдань, що вирішуються, це спеціальна психокорекція, тобто використовується комплекс прийомів, методик та організаційних форм найбільш ефективних для вирішення проблеми попередження та подолання агресивних проявів дітей молодшого шкільного віку та формування навичок конструктивної взаємодії з оточенням. Отже, корекційно-відновлювальна програма для учнів молодшого шкільного віку «В злагоді з собою та іншими» сприяє зниженню рівня агресивності дітей, розвитку емпатії, допомагає дітям подолати свої страхи, комплекси, підвищує рівень впевненості в собі. Корекція агресивної поведінки повинна носити системний, комплексний характер, передбачати опрацювання кожної характерологічної особливості даної дитини. По Т. П. Смирновій існує 6 ключових напрямів, в рамках яких необхідно будувати коректувальну роботу:

1. Зниження рівня особистісної тривожності.
2. Формування усвідомлення власних емоцій і почуттів інших людей, розвиток емпатії.
3. Розвиток позитивної самооцінки.
4. Навчання дитини виражати свій гнів прийнятним способом, безпечним для себе і оточуючих, а також реагуванню на негативну ситуацію в цілому.

5. Навчання дитини технікам і способам управління власним гнівом. Розвиток контролю над деструктивними емоціями.

6. Навчання дитини конструктивним поведінковим реакціям в проблемній ситуації. Зняття деструктивних елементів в поведінці [26]. Ефективним засобом корекції агресивної поведінки є терапія мистецтвом. Вона дає змогу виразити агресивні почуття у соціально прийнятній формі. Малювання, живопис чи ліплення є безпечними засобами зняття напруження.

Програма проходила апробацію в Пирятинському ліцеї протягом 2012-2013 навчального року серед учнів 2-3 класів. Всього учнів брало участь в заняттях 30 осіб. З них учнів 2 класу – 15, учнів 3 класу – 15.

Кінцеві результати свідчать, що всі вправи, тренінгові дії, передбачені програмою відповідають віковим особливостям дітей і досить ефективні. З метою виявлення рівня агресивних проявів у дітей, використовувалися наступні методики:

№ дода тку	Назва методики, автор	Літературне джерело	Для вирішення якого завдання використовується, спрямованість	Вік
1.	Анкета «Критерії агресивності у дітей»* Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т. М., 1992	Адаптація дитини до школи. Упор .С. Максименко. К Максименко. О. Главник.-К. Мікрос-СВ.2003.- с.63-64	Виявлення рівня агресивних проявів особистості. Дослідження особливостей емоційної сфери дорослими	3 6 років
2.	Методика «Кактус». Панфілова М. А.	Игротерапия общения: тесты и коррекционные игры; Панфилова М. А.; 2008; ГНОМ и Д	Дослідження тривожності та емоційно-особистісної сфери	3 6 років
3.	Методика визначення показників та форм агресії А. Басс, А. Дарка	Основи психодіагностики / Упоряд.: Л. Терлецька, О. Главник.- К.: Шкільний світ, 2006	Дослідження емоційних станів. Діагностика показників і форм агресії	3 8 років
4.	Спостереження. Критерії агресивності ** . Схема спостереження за	Адаптація дитини до школи. Упор. С. Максименко. К Максименко. О. Главник. – К.		

	дитиною. Лаврентьева Г. П., Титаренко Т. М., 1992	Мікрос – СВ. 2003.– с. 63-64		
5.	Методика изучения фрустрационных реакций С. Розенцвейг, детский вариант***	Проективные методы в психологи / Сост. Гальцева Т. А., Подолянук Е. Л. – Днепропетровск 2000. Основи психодіагностики / Упоряд.: Л. Терлецька, О. Главник.– К.: Шкільний світ, 2006	Дослідження емоційних станів. Діагностика емоційних реакцій на різні труднощі чи перешкоди, що встають на шляху досягнення мети.	8-12 років

* На запитання анкети «Критерії агресивності у дітей» для більшої достовірності відповідають три дорослі особи (батько, мати, бабуся, педагог... тощо) За остаточний результат береться середній бал за результатами анкетування дорослих.

** До уваги беруться середні результати спостережень декількох дорослих.

*** Дана методика додатково проводиться з дітьми, у яких після завершення занять ще залишається підвищений рівень агресивності та в подальшому з ними планується індивідуальна робота.

Заняття розраховані на дітей віком 7-10 років і організуються за традиційною для всієї програми схемою:

1. Вступна частина :

– ритуал привітання (емоційне включення в заняття дозволяє згуртувати дітей, створює атмосферу довіри, прийняття);

– розминка – активізуючі ігри (засіб впливу на емоційну сферу, рівень їхньої активності, виконує функцію психологічного налаштування на продуктивну групову діяльність).

2. Основний зміст (сукупність психотехнічних вправ, спрямованих на вирішення завдань даної розвиваючої програми, їхня послідовність передбачає чергування рухових і спокійних інтелектуальних і реактивних технік: бесіди, ігри, вправи, етюди), заключна частина (рефлексія, прощання). Після занять необхідно провести обстеження – моніторинг. Якщо будуть діти, в яких залишається підвищений рівень агресивності, потрібно проводити додаткові індивідуальні консультації з учнями та батьками.

3. Заключна частина. Рефлексія заняття (оцінка заняття на емоційному й змістовному аспектах надання зворотного зв'язку) .

Загальна структура конспекту заняття має такий орієнтовний вигляд :

Заняття №

Тема :

Мета:

Завдання:

Обладнання:

Хід заняття.

1. Ритуал привітання. Вправа (назва вправи, мета)

2. Розминка (назва вправи, мета)

3. Основний зміст: 3.1 Вправа (назва, мета, інструкція...). Якщо проводиться діагностика, то обов'язково вказати назву методики, мету, матеріали, процедуру проведення інструкцію, обробку результатів. Діагностичну методику можна винести в додаток, а в конспекті заняття лише написати назву методики. 3.2 Хвилинка: розваги, релаксація, руханка...3.3. Вправа...4. Заключна частина. 4.1 Рефлексія заняття. 4.2 Ритуал прощання.

Тривалість заняття 40-55 хв. (1-2 рази на тиждень), в окремих випадках можуть продовжуватися до 60 хв. якщо включають творчу діяльність (малювання, інсценізації), яку небажано регламентувати рамками часу. Склад групи – до 15 учнів. Якщо діти працюють підгрупами, то їх кількість не повинна перевищувати 5 осіб. Під час занять доцільно розмістити дітей по колу, щоб вони добре бачили обличчя один одного. Ведучий повинен сидіти серед дітей. Програмою передбачено 8 зустрічей (занять), які в загальному тривають до 10 год.

План-сітка програми

Завдання	Тренінгові дії	Час (хв.)	Критерії успіху
Заняття 1 Знайомство			
Знайомство, встановити контакт між ведучим і групою, сприяти налагодженню позитивних взаємовідносин між дітьми, створити атмосферу захищеності та взаємної довіри, позитивну мотивацію й зацікавленість дітей у заняттях, розвивати навички невербальної	Ритуал привітання «Посмішка по колу»	1	Між дітьми налагоджено позитивні взаємовідносини, вони відчувають себе захищеними, мають позитивну мотивацію й зацікавленість у заняттях, навчилися невербальній взаємодії
	Інформаційне повідомлення ведучого	2	
	Вправа на знайомство «Скажу по секрету...»	7	
	Вправа «Слухаємо себе»	7	
	Гра «Камінчик у черевіку»	15	
	Вправа на ауторелаксацію Етюд «Веселка»	3	
	Рефлексія	3	

взаємодії, емоційної чутливості, емпатії	Ритуал прощання. Етюд «Посмішка по колу»	2	
Заняття 2 «Ми чемні діти»			
Створити атмосферу довіри, підвищити адаптацію в колективі, зняти емоційну напругу, навчати розпізнавати свої емоційні стани та стани інших людей, розвивати емпатію, діагностика характеру та взаємовідносин дітей, статусу кожного учасника в групі	Ритуал привітання. Вправа «Торкнись мене»	2	Діти навчилися розпізнавати свої емоційні стани та стани інших людей
	Рухлива гра «Будь ласка»	5	
	Бесіда «Чарівне слово»	5	
	Малювання на тему «Мій самий щасливий день»	10	
	Вправа «Наші емоції»	5	
	Вправа «Подобається – не подобається»	10	
	Вправа «Слухаємо себе»	1-2	
	Рефлексія	3-5	
	Ритуал прощання	2	
Заняття 3 «Вчимося спілкуватися»			
Розвивати емоційну сферу, емпатію, впевненість в собі, формувати єдині цінності групи та відчуття захищеності її членів	Ритуал привітання. Вправа «Торкнись мене»	1	Діти стали впевненіші у собі, чуйнішими, толерантнішими один до одного
	Розминка. Вправа «Ти мені подобаєшся тому, що...»	2	
	Гра «Вгадай емоцію»	4	
	Ситуація «Як допомогти дівчинці?»	7	
	Рухлива гра «Полювання Баби-Яги»	7	
	Діагностична вправа «Продовжи речення»	5	
	Гра «Дражнилка»	10	
	Рефлексія	5	
	Ритуал прощання	1	
Заняття 4. «Наші емоції»			
Вчити розрізняти емоційні стани, розвивати навички	Вправа «Вітання»	2	В дітей покращилися навички самоконтролю і саморегуляції
	Розминка. Танок «Злюка і добра людина»	10	

самоконтролю і саморегуляції	Етюд «Слухаємо себе»	1-2
	Гра «Данський бокс»	5
	Діагностична рольова гра «Капелюх»	2
	Вправа «Візьми себе в руки»	10
	Рухлива гра «Злюка»	7
	Вправа «Дерево»	3

Заняття 5 «Цінності»

Закріпити набуті вміння та навички, отримані під час роботи у тренінгу, виявити події, які діти можуть передбачити в майбутньому; навчити дітей усвідомлювати і давати оцінку позитивним і негативним рисам характеру; сприяти виникненню емоційного переживання; спонукати дітей до бажання приносити іншим радість	Ритуал привітання.	2	Діти навчилися усвідомлювати і давати оцінку позитивним і негативним рисам характеру; сформувалося бажання приносити іншим радість
	Вправа «Торкнись мене»		
	Вправа «Девіз»	7	
	Бесіда «Мій девіз»	2	
	Гра-драматизація «Кухар-брехун»	7	
	Вправа «Скинь втому»	3	
	Вправа «Слухаємо себе»	5	
	Рефлексія	5	
Ритуал прощання	1		

Заняття 6 «Взаєморозуміння»

Формувати позитивне ставлення до членів групи, накопичувати досвід конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях, розвивати навички міжособистісного спілкування,	Ритуал привітання.	2	В дітей формувалося позитивне ставлення до членів групи, накопичився досвід конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях
	Вправа «Торкнись мене»		
	Рухлива гра «Море хвилюється»	2	
	Дидактична гра «Чарівна квіточка»	7	
	Вправа-руханка «Перебудова»	15	
Вправа «Візьми себе в руки»	3		

емоційної саморегуляції	Вправа з аутотренінгу на релаксацію «Чарівний сон»	8	
	Рефлексія	3	
	Ритуал прощання	1	
Заняття 7 «Добро та зло»			
Вчити розрізняти різні емоційні стани, прислухатися до своїх відчуттів, корекція взаємин дітей, поведінки агресивних дітей, закріпити правила хорошої поведінки. Знизити психофізичне напруження, тривожність	Ритуал привітання	2	Діти чітко розрізняють різні емоційні стани, навчилися ідентифікувати свої відчуття, засвоїли правила хорошої поведінки
	Гра з дзвіночками	2-3	
	Гра «Хто за ким»	3	
	Гра «Чарівний перстень»	10	
	Дидактична гра «Що добре, що погано?»	15	
	«Напруження-розслаблення»	5	
	Вправа «Покажи як це робиться»	5	
	Рефлексія	2	
	Ритуал прощання	2	
Заняття 8. «Крок назустріч»			
Розвивати рухову активність і психомоторну координацію. Розвивати довіру, взаємопідтримку. Вчити знаходити конструктивні шляхи виходу з конфліктної ситуації. Сприяти профілактиці психофізичного напруження	Ритуал привітання.	1	Діти поінформовані як зменшувати психофізичне напруження. знаходити конструктивні шляхи виходу з конфліктної ситуації
	Вправа «торкнись мене»		
	Вправа «Крок назустріч»	5	
	Гра в парах «Сліпий веде кульгавого»	7	
	Вправа «Дай мені книгу»	7	
	Вільне малювання	10	
	Вправа «Гора з плечей»	3	
	Діагностична вправа «Продовжи речення»	5	
Рефлексія	4		
	Ритуал прощання		

Рекомендації для педагогів

Правила роботи з агресивними дітьми:

1. Бути уважним до потреб дитини.
2. Демонструвати модель неагресивної поведінки.
3. Бути послідовним у покаранні дитини, карати за конкретні вчинки.
4. Покарання не повинні принижувати дитину.

5. Навчати прийнятних способів вираження гніву.
6. Давати дитині можливість виявляти гнів безпосередньо після фрустрації.
7. Розвивати здатність до емпатії.
8. Розширювати поведінковий репертуар дитини.
9. Відпрацьовувати навички регулювання конфліктних ситуацій.
10. Учити брати відповідальність на себе.

Прийоми, які можна використовувати під час роботи з агресивними дітьми

1. Якщо агресія є усвідомленим, контрольованим актом з боку дитини, то для дорослого важливо не піддатися на таку маніпуляцію. При цьому доречно досить різко присікати агресивні дії або (якщо це не завдасть серйозної шкоди самій дитині та оточенню) ігнорувати їх.

2. Якщо агресія є виявом садомазохістських схильностей, вчитель має працювати спільно з психологом, психотерапевтом і психіатром.

3. Якщо агресія є виявом гніву, можливе використання різноманітних стратегій впливу:

3.1. навчати дітей контролювати свої емоції і способи регулювання негативних почуттів без шкоди для оточення (цю стратегію використовують, якщо агресія виявляється у прямій формі). Наприклад, треба вчити змінювати пряму агресію на непряму за допомогою предметів-замінників, позбуватися внутрішнього напруження через активні дії, заняття спортом, рухливі ігри, вияв символічної агресії;

3.2. розвивати в дитини вміння знижувати рівень емоційного напруження через фізичну релаксацію.

4. З агресивною дитиною не можна розмовляти на підвищених тонах – таким чином ви провокуєте посилення агресивних імпульсів. Послідовне використання спокійної, плавної мови дасть дитині змогу переключитися і почати слухати вас. При цьому особливо важливо визнати право дитини позбуватися своєї енергії різними способами, після чого вона почне прислухатися і у вас з'явиться шанс допомогти їй опанувати конструктивні методи виходу агресивних імпульсів.

5. Деякі діти під впливом дорослих довгий час здатні стримувати свої агресивні імпульси навіть тоді, коли інші зачіпають їхню особистість («Битися недобре! Не зважай!»). Щоправда, ніхто не вчить не чути образ на свою адресу. Наслідок – час від часу в такої витриманої дитини відбувається сильний вилив емоцій. І якщо вона вже вдарить кривдника у такому стані, то не дивно, що це може призвести до його травмування.

6. Агресивні вияви можна знімати за допомогою спеціальних вправ. Наприклад, навчити дитину зосереджувати увагу в момент імпульсу на своїх руках і навмисне стискати кулаки з максимальним напруженням. Гіпернапруження обов'язково зміниться релаксацією м'язів. І якщо агресія не минає, то принаймні стає керованою.

7. Добре допомагає агресивним дітям і психофізичне тренування. Навички виконання вправи «Левітація рук» дозволяють зменшити загальний рівень агресивності й навчитися керувати собою в кризових ситуаціях.

Рекомендації батькам щодо виховання толерантної поведінки у дітей

Сім'я – це невичерпне джерельце народної підготовки, практична школа духовності дитини. Якщо в сім'ї здоровий мікроклімат то діти виховуються особистим прикладом батьків у дусі патріотизму і високої духовності, вони люблять та поважають Батьківщину, вони культурні та чемні, шанують батька та матір.

Довір'я у вихованні. Це означає – надання самостійності. Якщо дитина бачить, що дорослі вірять в його сили, чесність і доброту, порядність, вірять в те що він зможе перебороти труднощі в навчанні, виправити поведінку, то ця довіра вселяє в нього впевненість в своїх силах, окриляє, породжує бажання стати кращим. Дитина буде намагатись і обов'язково виправдає вашу довіру, і буде прагнути потішити вас новими досягненнями.

Ставлення до найстарших членів родини. Нерідко в сім'ях з легкої руки деяких молодих батьків вкорінюється зневажливе ставлення до думок, порад дідусів і бабусь, а вони ж пройшли великий життєвий шлях, багато чого доброго зробили для вас. Чи хотіли б ви щоб ваші онуки ставились до вас таким же чином як ваші діти до них?

Головне правило – ні за яких обставин не допускати в сім'ї різних дій щодо дитини, неузгоджених методів та впливів. Один сварить, інший жаліє. В результаті не маємо ніякого результату окрім величезної образи на кривдника. З нашої вини маленька дитина часто вирішує такі проблеми, які їй не під силу.

Грамотика дисциплін:

1. Перше й безумовне правило – ніякого насилля! Тілесні покарання неприпустимі!

2. Подавайте добрі приклади!

3. Проявляйте наполегливість!

4. Проявляйте сталість!

5. Чітко визначайте межі дозволеного!

6. Вводьте в «уроки дисципліни» гру!

7. Убезпечте оселю!

8. Осуджуйте не дитину, а її вчинки!

9. Не читайте довгих нотацій!

Як ставитися до скарг дітей:

1) Дитина потребує уваги дорослих.

2) Скарга – є сигналом того, що дитина відчуває дискомфорт часом фізичний, а здебільшого моральний, конфліктний.

3) У скарзі відбивається негативне переживання дитини (тривога, обурення) і прагнення поділитись ним з дорослими.

4) Скарга дитини дорослому – своєрідний прояв її прагнення спілкуватись з ним, гостре бажання розповісти про свої труднощі й незгоди у сфері взаємин із іншими людьми.

5) Скаржачись, дитина шукає співчуття і співпереживання, то обминати увагою її звертання до вас аж ніяк не можна. Часом можна просто пригорнути

малечу, щоб припинити її плач, діти насправді сумують за вашою ласкою. А ще можна організувати взаємодію з однолітками. Усе це допоможе дитині оволодіти нормами взаємин з іншими людьми.

Загальні поради щодо вашої поведінки:

- 1) Не кричіть на дитину.
- 2) Дайте дитині час перебудуватися.
- 3) Ваші накази дитині щодо того, як їй чинити, мають бути короткими, змістовними.
- 4) Перш ніж звертатись до сина чи доньки, переконайтесь, що вас чують.
- 5) Ставтесь до проблеми серйозно.
- 6) Дотримуйтесь режиму.
- 7) Уникайте усього, що відвертає увагу.
- 8) Не напружуйтесь, виховання має бути спокійним і природним, усьому свій час.

Бережна А. В.

Комплексна корекційна програма для роботи з учнем молодшого шкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку (для роботи з дитиною 7-8 років)

Програма містить розробки занять для дитини 7-8 років, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, швидкості мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація), уваги, сприйняття; розвиток дрібної моторики пальців рук, вольової регуляції, уміння діяти за зразком; удосконалення навичок спілкування; формування пізнавальної активності.

Представлена програма буде корисною для практичних психологів системи освіти, які працюють з дітьми з порушенням розумового розвитку.

Пояснювальна записка

Одна з основних функцій системи освіти полягає в підготовці підростаючого покоління до самостійного життя. Але підготувати до самостійного життя здорову дитину і дитину з особливими потребами – різні речі. В нашій країні існує мережа спеціальних навчальних закладів. Але останнім часом набула широкого впровадження інклюзивна освіта. Саме завдяки їй діти з порушеннями в розвитку можуть навчатися в звичайних класах загальноосвітніх шкіл. Завдання навчального закладу – підготувати дитину з особливими потребами до самостійного життя та діяльності в соціальному оточенні у відповідності до суспільних норм.

Одним з основних напрямків роботи практичного психолога в навчальному закладі є психологічний супровід освітнього процесу. Діти, які навчаються за інклюзивною формою не становлять винятків. Навпаки, потребують посиленої уваги та додаткових занять. У 2013 році на навчання прийшла дитина з

особливими освітніми потребами. Саме тому виникла необхідність спеціального психологічного супроводу такого учня.

Метою програми є активізація та стимулювання пізнавальної діяльності, розвиток емоційно-вольової сфери та комунікативних навичок у дитини з порушеннями розумового розвитку в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Завдання програми:

- Корекція пізнавальних процесів: сприймання, уваги, пам'яті;
- Корекція, активізація та удосконалення розумових операцій: узагальнення, абстрагування, аналіз, порівняння, гнучкість, критичність;
- Розвиток комунікативних умінь і навичок;
- Корекція загальної та дрібної моторики рук;
- Корекція емоційно-вольової сфери.

Предмет розвитку та корекції: пізнавальна, особистісна, емоційно-вольова сфери.

Форми та методи роботи:

- Вправи на розвиток моторики;
- Образотворча діяльність;
- Рухливі ігри;
- Комунікативні ігри;
- Вправи на розвиток пізнавальної сфери;
- Вправи на розвиток емоційно-вольової сфери.

Принципи корекції:

- Комплексний вплив;
- Систематичність;
- Індивідуальний підхід.

Цільова група: дитина початкової школи (другий рік навчання), яка потребує корекції розумового розвитку.

Діагностика:

Метою діагностики було вивчення рівня пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери, індивідуальних особливостей та когнітивної сфери.

Очікуваний результат:

- Отримання задоволення від гри та спілкування;
- Підвищення пізнавальної активності;
- Позитивне ставлення до оточуючих;
- Підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів та загальних інтелектуальних здібностей;
- Покращення стану загальної та дрібної моторики.

Організація корекційної роботи: індивідуальна корекція, кількість занять – 2 на тиждень. Тривалість занять – 40 хвилин.

Структура заняття:

- Початковий етап (5 хв.)
- Ритуал вітання.

- Вправа «Настрій у кольорі».
- Основний етап (30 хв.)

1 – 3 вправи на розвиток сприймання, уваги, пам'яті, моторики, емоційно-вольової сфери.

- Заключний етап (5 хв.).
- Рефлексія.
- Ритуал прощання.

Обов'язковою умовою корекційної роботи є регулярність занять та щільна співпраця з дитиною. Під час виконання завдань не треба сварити дитину за неправильні дії, обов'язково потрібно знайти, за що б можна було похвалити: старанність, винахідливість. Необхідно уникати примусу.

План-сітка програми

№ за п.	Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху
1.	Зняття емоційного напруження, створення психологічного комфорту, розвиток уваги, логічного мислення, дрібної моторики рук	Вправа «Знайомство» Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Звук» Вправа «Спробуй впізнай» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Називає запропоновані звуки, відгадує пантоміму, розповідає казку
2.	Створення позитивного настрою, розвиток уваги, формування позитивного ставлення до школи, вміння діяти за інструкцією. Розвиток пізнавальних психічних процесів: мислення, уваги, пам'яті	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Біг асоціацій» Фізкультхвилинка «Ванька-встанька» Вправа «Навпаки» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Відповідає на запитання, розповідає казку зі зміною персонажів, ліпить фігуру вовка
3.	Створення позитивного емоційного	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Зайвий символ»	40 хв.	Зафарбовує зайві символи, промовляє слова навпаки,

	настрою. Розвиток уважності, дрібної моторики рук, пам'яті, мислення	Вправа «Повтори навпаки» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання		ліпить квітку
4.	Зняття емоційного напруження. Розвиток пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви. Створення доброзичливої, комфортної атмосфери на занятті	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Трубочки» Гра «Паровозик» Вправа «Запам'ятай і змалюй» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Рахує та зафарбовує відповідні фігури, відтворює геометричні фігури
5.	Створення позитивного настрою на роботу. Розвиток уяви, мислення, мовлення дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Створи образ» Вправа «Поверхи» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Складає образ людини з геометричних фігур, уміє співвідносити казкових героїв з їх розмірами, ліпить домашню тварину
6.	Розвиток уваги, уяви, дрібної моторики рук, зв'язного мовлення, логічного мислення	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Слухай сплески» Вправа «Розфарбуй шаблон» Вправа «Доповни прислів'я» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Виконує команди, розфарбовує шаблон людини, доповнює прислів'я
7.	Налаштування на роботу, розвиток пам'яті, уваги, уяви, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «День народження ляльки» Вправа «Кінопроба» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Запам'ятовує імена ляльок, зображує запропонованих персонажів, ліпить тварину

8.	Створення позитивного настрою на роботу, зняття тривожності та напруження. Розвиток довготривалої пам'яті, мислення, уяви, мовлення	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Літописець» Вправа «Кулька» Вправа «Розмова рухами» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Згадує зроблену справу, домальовує шаблон людини
9.	Створення позитивного емоційного настрою, формування комунікативних навичок та навичок співпраці. Розвиток пам'яті, мислення, уваги, тактильних відчуттів, дрібної моторики	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Історія з торбинки» Вправа «Слова -переверти» Вправа «Кіноархів» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Розповідає історію предмета, пояснює значення слів, відтворює історію з життя усно та на малюнку
10.	Розвиток емоційно-вольової сфери та загальних інтелектуальних здібностей дитини. Формування комунікативних вмінь та навичок	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Вигадай історію» Вправа «Чарівна торбинка» Вправа «Послухай і відтвори» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Складає розповідь про казкових героїв, згадує показані іграшки, відтворює ритмічні удари
11.	Розвиток спостережливості, пам'яті, мовлення, довільності рухів, уяви, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Пантоміма» Вправа «У бабусі у селі» Вправа «Ніс-вуха-ніс» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Відгадує пантоміми, згадує тварин із розповіді, ліпить чарівний предмет
12.	Створення	Ритуал вітання	40 хв.	Оцінює свої

	<p>позитивного емоційного настрою. Підвищення самооцінки дитини. Розвиток уваги, мислення, пам'яті, мовлення, дрібної моторики рук</p>	<p>Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Я люблю себе за те ...» Вправа «Розфарбуй малюнок» Вправа «Я знаю ...» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання</p>		<p>вчинки, розфарбовує за інструкцією, ліпить подарунок</p>
13.	<p>Розвиток зорової уваги, вміння класифікувати за темою, тренування дрібної моторики рук</p>	<p>Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Викладання візерунка» Вправа «Вітрина магазину» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання</p>	40 хв.	<p>Викладає палички за зразком, виготовляє вітрину магазину</p>
14.	<p>Створення позитивного емоційного настрою. Розвиток уваги, довгострокової пам'яті, мислення, дрібної моторики рук</p>	<p>Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Магазин» Вправа «Знайди кольорову цифру» Вправа «Склади слово» Рефлексія Ритуал прощання</p>	40 хв.	<p>Запам'ятовує предмети, складає з літер слова, називає кольори</p>
15.	<p>Створення позитивних психологічних умов для роботи. Розвиток мислення, мовлення, вміння розрізняти кольори, уваги</p>	<p>Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Загадка» Вправа «Скільки чого?» Вправа «Ніс-підлога-стеля» Рефлексія Ритуал прощання</p>	40 хв.	<p>Відгадує загадки, називає кольори, виконує запропоновані рухи</p>
16.	<p>Активізація емоційної сфери. Розвиток активної уваги, мислення, артикуляції, уваги, дрібної моторики</p>	<p>Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Слухай плескіт» Вправа «Знайди зайве»</p>	40 хв.	<p>Виконує запропоновані рухи, вилучає зайве, повторює вірші</p>

	рук	Вправа «Вимов чисто» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання		
17.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток уваги, мислення, мовлення	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Хто літає?» Вправа «Будуємо ланцюжок» Вправа «Моя родина» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Визначає функцію предмета, складає ланцюжок зі слів, розповідає про рідних
18.	Розвиток мислення, уваги, уяви, дрібної моторики рук. Розвиток емоційно-вольової сфери. Формування комунікативних вмінь	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Вгадай за описом» Вправа «Розфарбуй уважно» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Відгадує предмети за описом, розфарбовує за інструкцією, ліпить фрукти
19.	Створення позитивного емоційного настрою. Розвиток сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, уяви, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Форми» Вправа «Різнокольорові сніжинки» Вправа «Будь уважний» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Називає предмети, схожі на геометричні фігури, робить сніжинки, уважно розфарбовує
20.	Створення психологічного комфорту та позитивного емоційного настрою. Розвиток уяви, мислення, мовлення, довільної уваги, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Паровозик» Вправа «Ці три слова обов'язкові» Вправа «Повтори рух» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Відтворює малюнок, вигадує історію, повторює рухи пальцями рук

21.	Розвиток емоційно-вольової та когнітивної сфери, загальних інтелектуальних здібностей дитини. Формування комунікативних навичок і вмінь, навичок співпраці	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Запам'ятай і повтори за мною» Вправа «Де більше?» Вправа «Закінчи речення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Будує ланцюжок зі слів, визначає «більше-менше», закінчує розпочате речення
22.	Створенню позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток довільного запам'ятовування, спостережливості, уваги, мовлення	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Детектив» Вправа «Будь уважний» Вправа «Закінчи розповідь» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Пригадує показані іграшки. Розфарбовує за інструкцією, складає закінчення історії
23.	Розвиток уяви, вміння розрізняти кольори, мислення, мовлення, пам'яті. Створення психологічного комфорту та позитивного емоційного настрою	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Кольори» Вправа «Сонячна тваринка» Вправа «Зафарбуй правильно» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Розрізняє кольори, відповідає на запитання
24.	Розвиток творчої уяви, мовлення, оперативної пам'яті, мислення, вміння здійснювати самоперевірку результатів запам'ятовування	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «А що далі?» Вправа «Хто най-най...» Вправа «Запам'ятай предмети» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Складає розповідь за малюнком, відповідає на запитання, пригадує побачені предмети
25.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток логічного мислення,	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Що потрібне?» Вправа «Вишивальниці» Образотворча діяльність	40 хв.	Знає призначення предметів, виконує рухи за інструкцією малює пейзаж

	мовлення, уваги, дрібної моторики рук	Рефлексія Ритуал прощання		
26.	Створення позитивного настрою на роботу. Розвиток мислення, уваги, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Знайди відмінне» Вправа «Запам'ятай картинку» Вправа «Гудзики» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Знаходить відмінності, відтворює малюнки, розфарбовує за вказівкою
27.	Розвиток емоційно-вольової та когнітивної сфери, загальних інтелектуальних здібностей дитини. Формування комунікативних навичок і вмінь, навичок співпраці	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Намисто» Вправа «Навіщо і чому?» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Розрізняє кольори, відповідає на запитання, ліпить гудзики
28.	Розвиток мислення, вміння класифікувати, уяви, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Універмаг» Вправа «Художник» Вправа «Назви одним словом» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Класифікує предмети, узагальнює слова
29.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток мовлення, творчого мислення, уваги, уяви	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Склади речення» Вправа «Встав букви» Вправа «Символи» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Складає речення, вставляє пропущені букви, вилучає зайве
30.	Розвиток уяви, мислення, уваги, дрібної моторики рук.	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Визнач	40 хв.	За ознаками визначає предмет, розфарбовує за вказівкою, ліпить

	Створення психологічного комфорту та позитивного емоційного настрою	предмет» Вправа «Виконай вказівку» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання		іграшку
31.	Розвиток мислення, мовлення, сприймання, дрібної моторики рук. Активізація емоційно-вольової сфери	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Дай визначення» Вправа «Де мама?» Вправи для «слухняних» пальчиків Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Дає визначення предметам, знає тварин, виконує вправи на пальцях рук
32.	Розвиток уваги, мислення, уяви, дрібної моторики рук. Формування навичок співпраці	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Будинки» Вправа «Відгадай загадку» Вправа «Де менше?» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Знаходить відмінності, відгадує загадку, розфарбовує за інструкцією
33.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток мислення, мовлення, пам'яті, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Чарівна торбинка» Вправа «Яка казка?» Вправа «Олівець-молодець» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Знаходить однакові предмети навпомацки, називає героїв казок, вставляє в текст пропущені слова
34.	Створення позитивного настрою, сприяння зменшенню напруження. Розвиток пам'яті, уваги, мовлення, спостережливості, наочно-образного	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Чи таке буває?» Вправа «Придумай розповідь» Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків Рефлексія	40 хв.	Називає існуючі події, пояснює вислови, виконує вправи для пальців рук

	мислення, здатності до узагальнення, дрібної моторики	Ритуал прощання		
35.	Створення позитивного настрою на роботу. Розвиток мислення, уваги, уяви, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Знайди зайве» Вправа «Наведемо лад» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Називає зайві предмети, ліпить «чарівний» предмет
36.	Розвиток спостережливості, зорової пам'яті, мислення, уваги, мовлення, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Знайди відмінності» Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків Гра «Що переплутав художник?» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Знаходить відмінності, виконує вправи для рук, складає розповідь за малюнком
37.	Створення позитивного емоційного настрою. Розвиток логічного мислення, уяви, уміння розрізняти кольори, мовлення, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Яка група зникла?» Вправа «Незвичайні акварелі» Вправа «Зайве слово» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Називає зниклу групу, розфарбовує акварелі, пояснює зайві слова
38.	Розвиток уваги, мислення, мовлення, уяви, пам'яті	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Рояль» Вправа «Розповідь» Вправа «Ведмежатко» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Знаходить і розфарбовує потрібні літери, складає розповідь за малюнком, запам'ятовує текст
39.	Активізація та стимулювання пізнавальної,	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі»	40 хв.	Знаходить на дотик букви, відтворює малюнок по

	емоційно-вольової сфери. Розвиток пам'яті, уваги, мислення, дрібної моторики	Вправа «Пізнай букву на дотик» Вправа «Відтвори» Вправа «Покупки» Рефлексія Ритуал прощання		крапках, запам'ятовує покупки
40.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток мислення, уваги, мовлення, уяви	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Допоможи» Вправа «Розкажи» Вправа «Чим схожі, чим відрізняються?» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Добирає пару, складає розповідь, порівнює предмети, ліпить птаха
41.	Розвиток уваги, пам'яті, зорового сприймання, мислення, дрібної моторики рук, мовлення	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Гра «Знайди колір» Вправа «Поєднай» Вправа «Гавчик» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Знаходить заданий колір, поєднує слова та розфарбовує їх, розповідає вірш напам'ять
42.	Створення позитивного настрою, сприяння зменшенню напруження. Розвиток пам'яті, уваги, спостережливості, наочно-образного мислення, здатності до узагальнення, дрібної моторики	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Добери пару» Вправа «До пари» Вправа «До роботи» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Об'єднує предмети за функціональними ознаками, добирає пари до слів, закреслює потрібні фігури, ліпить предмет побут
43.	Створенню позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток мислення, уваги, пам'яті, мовлення,	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Буква» Вправа «Що довше» Вправа «Згадай» Рефлексія	40 хв.	Знаходить потрібну букву, розфарбовує найдовший предмет, розповідає по пам'яті

	дрібно́ї моторики рук	Ритуал прощання		
44.	Активізація та стимулювання пізнавальної, емоційно-вольової сфери. Розвиток пам'яті, уваги, мислення, дрібно́ї моторики	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Що зайве?» Вправа «Розфарбуй» Вправа «Ми йдемо в похід» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Знаходить зайвий малюнок, розфарбовує малюнок, складає розповідь
45.	Створенню позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток мислення, уваги, мовлення, творчих здібностей, дрібно́ї моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Знайди» Вправа «Казкар» Вправа «Перетвори» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Знаходить необхідні предмети, складає казку, розфарбовує дерева за порами року
46.	Розвиток уваги, пам'яті, мислення, уяви; формування вміння розповідати	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Що подарували?» Вправа «Назви» Вправа «Добре-погано» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Описує подарунок, продовжує запропонований ряд слів, висловлює свою думку
47.	Активізація та розвиток пізнавальної діяльності. Формування комунікативних навичок і вмінь, навичок взаємодії	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Павич» Вправа «Чотири стихії» Вправа «Збери картинку» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Розфарбовує малюнок по пам'яті, виконує запропоновані рухи, збирає розрізану картинку, ліпить птаха
48.	Створення позитивного емоційного настрою. Розвиток уваги,	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Вгадай» Вправа «Слухай і	40 хв.	Відзначає вказаний звук, розрізняє назви тварин, складає кінцівку казки, ліпить

	фонематичного слуху, уваги, уміння зосереджуватися, уваги, мовлення, дрібної моторики	почуй» Вправа «Казка» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання		тварину
49.	Створення позитивного емоційного настрою, зняття емоційного напруження. Розвиток пізнавальних процесів: пам'яті, уваги, сприймання, мислення. Покращення стану загальної та дрібної моторики	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Бачити слово» Вправа «Намалюй» Вправа «Чистомовки» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Малює фрагменти до слів, зображує із заплющеними очима запропоновані предмети, знає чистомовки, ліпить квітку
50.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток уміння розпізнавати власні емоційні стани. Активізація процесів мислення, мовлення, уваги	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Склади оповідання» Вправа «Порівняння» Вправа «Знайди зайве» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Складає оповідання за темою, порівнює предмети, знаходить зайвий предмет
51.	Розвиток емоційно-вольової сфери та пізнавальних психічних процесів. Корекція уваги, сприймання, пам'яті	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Навіщо і чому?» Вправа «Помічники» Вправа «Знайди відмінності» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Відповідає на запитання різного типу, складає розповідь за малюнком, знаходить відмінності, ліпить сніговика
52.	Розвиток зв'язного мовлення,	Ритуал вітання Вправа «Настрій у	40 хв.	Складає розповідь від імені предмета,

	мислення, пам'яті, уваги, уяви, дрібної моторики рук	кольорі» Вправа «Розповідь від першої особи» Вправа «Їжачок» Вправа «Чистомовки» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання		відповідає на питання за малюнком, запам'ятав чистомовки, ліпить лісового мешканця
53.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток уміння конструювати ціле з частин. Активізація процесів мислення, уваги, уяви та мовлення	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Збери картинку» Вправа «Автомобіль» Вправа «Історія» Образотворча діяльність Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Конструює ціле із частин, розфарбовує за інструкцією, складає розповідь за малюнком, малює улюблений предмет
54.	Розвиток емоційно-вольової та комунікативної сфери. Активізація та розвиток пам'яті, уваги, уявлення, мислення, дрібної, моторики	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Що не так?» Вправа «Домалюй» Вправа «Я знаю» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Помічає неточності на малюнку, домальовує розпочаті малюнки, називає поняття
55.	Створення позитивного емоційного настрою, зняття емоційного напруження. Розвиток пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Дружба» Вправа «Що змінилося?» Вправа «Прислів'я» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Переказує історію, запам'ятовує предмети, пояснює прислів'я
56.	Створенню позитивного емоційного настрою на роботу.	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Відтвори»	40 хв.	Відтворює малюнок по крапках, називає предмети у множині,

	Розвиток мислення, уваги, мовлення, вміння використовувати план розповіді	Вправа «Багато» Вправа «Мультфільм» Образотворча діяльність Рефлексія Ритуал прощання		використовує план для розповіді, малює пору року
57.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток мовлення, мислення, спостережливості, уваги, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Прислів'я» Вправа «Спостережливий» Вправа «Папуга» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Пояснює прислів'я, називає запропоновані предмети, розфарбовує малюнок за вказівками, ліпить папугу
58.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток уваги, мислення, уміння точно виконувати завдання	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Слухай уважно» Вправа «Символи» Вправа «За одну хвилину» Образотворча діяльність Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Називає по пам'яті запропоновані слова, домальовує пропущені символи, виконує роботу за певний час, малює автопортрет
59.	Розвиток мовлення, пам'яті, уваги, мислення, уяви, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Скоромовки» Вправа «Мешканці» Вправа «На крилах уяви» Вправа «Ліплення» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Запам'ятовує скоромовки, запам'ятовує розташування персонажів, зображує певний вид діяльності, ліпить персонаж із улюбленого мультфільма
60.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток уваги, пам'яті, мовлення, уяви, мислення, дрібної моторики	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Помідор» Вправа «Оповідання» Вправа «Картина» Образотворча діяльність. Рефлексія	40 хв.	Знаходить і зафарбовує потрібні літери, переказує оповідання, домальовує потрібні предмети

	рук	Ритуал прощання		
61.	Розвиток пізнавальних процесів, загальної та дрібної моторики, координації рухів, комунікативних навичок та збагачення словникового запасу. Створення позитивних психологічних умов для роботи	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Знаки» Вправа «Зорельоти» Вправа «Фото» Ліплення Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Розставляє знаки в клітинках, розфарбовує за інструкцією, пояснює емоційні стани людей, ліпить людину
62.	Сприяти створенню позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток логічного мислення, уваги, мовлення, пам'яті	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Відгадай» Вправа «Фігури» Вправа «Пантоміма» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Відгадує загадки, зафарбовує за вказівками, зображує запропоновані події
63.	Активізація емоційної сфери. Розвиток уваги, мислення, мовлення, уваги, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Що буде?» Вправа «Шкарпетки» Вправа «Обведи» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Розповідає історії казкових героїв, знаходить пари предметів, виконує завдання
64.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток мислення, пам'яті, уваги, мовлення, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Пінгвін» Вправа «Назви» Вправа «Опис» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Запам'ятовує зображення, добирає видові назви до родових, відповідає за змістом оповідання
65.	Розвиток уваги, уваги, мовлення, мислення, дрібної	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі»	40 хв.	Відтворює малюнок за крапками, складає розповідь

	моторики рук. Активізація емоційної сфери	Вправа «Упізнай» Вправа «Уяви» Вправа «Нове застосування» Рефлексія Ритуал прощання		від імені предмета, називає нові способи застосування предметів
66.	Створення позитивного емоційного настрою на роботу. Розвиток мислення, пам'яті, уяви, дрібної моторики рук	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Професії» Вправа «Намалюй» Вправа «Намалюй» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Називає професії людей, відтворює малюнки до слів, згадує запропоновані слова
67.	Активізація процесів мислення, уваги, пам'яті. Розвиток емоційно-вольової сфери. Формування комунікативних вмінь	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Ланцюжок» Вправа «Згадай» Вправа «Будинки» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Складає ланцюжок зі слів, згадує зображення на малюнку, здогадується про місце проживання друзів
68.	Розвиток пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви. Створення психологічного комфорту та позитивного емоційного настрою	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Домалюй» Вправа «Рими» Вправа «Друг» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Домальовує картинки за зразком, придумує рими до слів, описує свого друга
69.	Корекція мовлення, мислення, уяви, уваги. Формування комунікативних навичок і вмінь, навичок співпраці	Ритуал вітання Вправа «Настрій у кольорі» Вправа «Привітання» Вправа «Відгадай» Вправа «Півник» Рефлексія Ритуал прощання	40 хв.	Складає привітання, відгадує загадки, розфарбовує малюнок за конструкцією
70.	Створення позитивного	Ритуал вітання Вправа «Настрій у	40 хв.	Закінчує речення, відгадує тварину за

емоційного настрою на роботу. Розвиток логічного мислення, мовлення, пам'яті	кольорі» Вправа «Якщо...» Вправа «Яка тварина?» Вправа «Оленя» Рефлексія Ритуал прощання		описом, розповідає вірш
--	---	--	-------------------------

Методичні рекомендації дорослим у спілкуванні з дітьми вираженими розумовими ускладненнями

Агресивність. У спілкуванні з агресивними дітьми треба виявляти чималу стриманість, терпіння. Агресивні діти повинні переконатися, що їх люблять, що дорослий є їхнім спільником у вирішенні проблем. Треба спробувати спрямувати активність агресивної дитини в конструктивний напрямок:

- пам'ятайте, що заборона й підвищення голосу – найнеефективніші способи подолання агресивності;
- дайте можливість вихлюпнути свою агресію, спрямувати її на інші об'єкти; дозвольте їй побити подушку, розірвати папір...;
- покажіть дитині особистий приклад конструктивної поведінки: не допускайте вибухів гніву та лихослів'я;
- важливо, щоб дитина повсякчас почувала, що ви її любите, що вона потрібна і важлива для вас;
- намагайтеся попередити конфлікт, звертайте увагу на недоброзичливі погляди, бурмотіння собі під ніс;
- в разі конфлікту обговоріть з дитиною його причини, визначте, які неправильні дії дитини призвели до конфлікту та спробуйте знайти способи виходу з нього.

Імпульсивність. Спілкуючись з імпульсивною дитиною, відзначайте кожен успішну спробу стриматися. Хваліть за виявлене (нехай мінімально) терпіння, висловлюйте надію на те, що дитина зможе не поспішати, а буде міркувати перш ніж діяти.

Гіперактивність. Дорослим необхідно знати, що вчинки гіперактивної дитини не є навмисними і без допомоги та підтримки дорослих така дитина не може справитися з існуючими в неї труднощами, тому необхідно:

- по можливості ігнорувати зухвалі вчинки дитини і схвалювати її гарну поведінку;
- роботу з гіперактивною дитиною слід будувати індивідуально, основну увагу необхідно приділяти чіткій організації діяльності;
- під час уроків обмежувати до мінімуму відволікаючі фактори (місце за партою – у центрі класу навпроти дошки);
- надавати дитині можливість швидко звертатися по допомогу до вчителя за потребою;
- навчальні заняття будувати за чітко розпланованим стереотипним розпорядком;

- на певний відрізок часу давати тільки одне завдання;
- велике завдання дозувати на частини;
- протягом дня передбачати можливості для рухової розрядки;
- у відносинах з дитиною дотримуйтесь позитивної мотивації, хваліть її у кожному випадку, коли вона цього заслужила;
- уникайте повторень слів «ні» та «не можна»;
- говоріть стримано спокійно і м'яко;
- оберігайте дитину від стомлення, оскільки воно призводить до зниження самоконтролю та наростання гіперактивності (під час ігор обмежуйте дитину одним партнером, уникайте неспокійних, гучних приятелів).

Бібліографія

1. Єременко І. Г. Готовність розумово відсталих дітей до навчання в допоміжній школі / Л. Нижник, Сагірова О. – Київ : Радянська школа, 1981.
2. Єременко І. Г. Основи спеціальної дидактики / І. Г. Єременко – Київ Радянська школа, 1975.
3. Заняття психолога з малятами. Психолог. Бібліотека. – Київ : Шкільний світ, 2005.
4. Корекційна робота психолога. Психолог. Бібліотека. – Київ : Шкільний світ, 2002.
5. Корекційно-розвивальні заняття для молодших школярів, які мають порушення психофізичного розвитку // Психолог. – №14. – 2005.
6. Коробко С. Робота психолога з молодшими школярами / Коробко С., Корбко О. – Київ : Літера ЛТД, 2006.
7. Нижник Л. Допомога дітям з особливими потребами. Психолог. Бібліотека. / Нижник Л., Сагірова О. – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2004.
8. Питання дефектології : [республіканський науково-методичний збірник]. – Київ : Радянська школа, 1965.
9. Розвивальні та корекційні заняття психолога. Психолог. Бібліотека. – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2004.
10. Туріщева Л. В. Психокорекційні ігри в роботі педагога / Туріщева Л. В. – Харків : Видавнича група «Основа», 2007.
11. Я хочу, я можу, я буду добре вчитись. Психолог. Бібліотека. – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003.

Світлична Л. Г.

Розвивальна програма для учнів 2-4 класів «Калейдоскоп професій»

Розвивальна програма «Калейдоскоп професій» містить цикл занять для учнів 2-4 класів (7-10 років), спрямованих на ознайомлення з різноманітними

професіями, покращення емоційного настрою, розвитку слухової та зорової пам'яті, логічного та творчого мислення. Методичний матеріал допомагає зробити навчальний процес цікавим, виховує інтерес до різних професій. Заплановані вправи та ігри урізноманітнюють роботу педагога й дітей. Набуті знання стануть у пригоді під час свідомого вибору професії в майбутньому.

Програма розрахована на педагогічних працівників, практичних психологів, соціальних педагогів, учителів початкових класів, асистентів учителя, батьків.

Пояснювальна записка

Професійна орієнтація дедалі набуває більшого значення у виборі професії.

Загальновідомо, що людина почувається успішною і впевненою в житті, досягає найвищого професійного рівня, якщо отримує задоволення від роботи й може реалізувати в ній свій творчий і особистісний потенціал. Тому вкрай необхідною є реалізація системи послідовної та цілеспрямованої допомоги в професійному самовизначенні особистості. Для цього розроблено курс занять за вибором для учнів початкових класів, який включає навчально-розвивальний матеріал і блок практичних завдань.

Актуальність програми. Перед сучасним закладом освіти стоїть багато задач, кожна з яких актуальна й потребує уваги. Серед найважливіших функцій школи слід зазначити створення умов для формування й становлення особистості кожної дитини. Завдання школи – озброїти учнів необхідним набором якостей, завдяки яким вони зможуть знайти себе у великому світі, стати успішними. Для цього школа повинна бути не тільки місцем, де дітей навчають, а по-справжньому стати територією безумовної психологічної безпеки, де кожна дитина може знайти свою адаптивну нішу й у повному обсязі розкрити свій інтелектуальний і творчий потенціал. Приймаючи до уваги, що основи благополуччя школяра закладаються у початковій школі, педагогам і психологам необхідно потурбуватися про якість і повноцінність проживання дитиною саме цього періоду шкільного життя. Психологічно обґрунтований освітній процес повинен будуватися так, щоб причини неуспішності вдалося ліквідувати за рахунок розвивальної роботи. Саме з метою надання допомоги учням на початковому етапі навчання розроблена, апробована та втілена в практичну діяльність шкільного психолога програма розвивальних занять «Калейдоскоп професій», що пропонується до уваги.

Мета програми. Головною метою є створення психологічних умов для формування інтелектуальної компетентності учнів початкових класів у контексті розвитку особистості учнів у профорієнтаційній сфері:

- *пізнавальній*: засвоєння термінологічного апарату; поглиблення знань у царині професій; формування стійкого інтересу до вибору професії;
- *творчій*: розвиток усного і писемного мовлення, асоціативного, образного та логічного мислення, творчих здібностей.

Основні завдання:

- розвиток когнітивної сфери учнів;
- формування позитивних особистісних рис молодших школярів;
- створення позитивного емоційного фону процесу навчання;

– зростання рівня пізнавальної активності й мотивації навчання.

Технологія проведення занять. Курс розраховано на 1 рік навчання. На опрацювання навчального матеріалу відводиться 18 год. (1 год. на 2 тижні, тривалість заняття 30-45 хв.).

Програма курсу передбачає поєднання таких теоретичних і практичних форм організації занять із учнями:

– розповіді, під час яких діти знайомляться зі специфікою різних професій; в ігровій формі розкривають чарівний світ професій;

– робота зі словником професійних термінів; індивідуальна творча робота (розфарбує, намалює, розгадає, доповнить, складе, обговорить).

В основі занять використовуються такі принципи:

– заняття проходять в ігровій формі;

– розвиваюча робота будується на основі індивідуального підходу відповідно до «зони найближчого розвитку» дитини;

– загальна атмосфера занять створює особливий позитивний емоційний фон: інтерес, розкутість, діти не бояться зробити помилку, дати неправильну відповідь;

– успіхи дітей не порівнюються з успіхами інших, а тільки з власними результатами;

– стосунки з дітьми доброзичливі, що дозволяє створити безпечний психологічний простір;

– значна увага на заняттях приділяється розвитку в школярів здатності до самостійної оцінки своєї роботи. Усвідомлення своїх успіхів сприяє розкриттю психологічних можливостей учнів, підвищенню їх самооцінки, впевненості в собі.

За структурою заняття нагадують звичайний урок, але й мають ряд відмінностей. Кожне заняття складається із вступної, основної й заключної частин.

Вступна частина повинна створити позитивний емоційний фон, мотивувати дітей на роботу. Для досягнення цієї мети використовується розминка, завдання якої скинути інертність, підняти м'язовий тонус, «розігріти» увагу й інтерес у дітей, налаштувати їх на активну взаємодію. У цій частині заняття доречно провести яку-небудь гру, вправу на розвиток уваги або запропонувати дітям висловити побажання один одному. Ігри, що використовуються в цій частині заняття, мають бути спрямовані на спільну діяльність, створити атмосферу довіри, тепла, гарного настрою. Важливим моментом вступної частини заняття є вправи мозкової та пальчикової гімнастики, які сприяють подоланню напруги, руховій розкутості. Під впливом вправ збільшується обсяг пам'яті, підвищується стійкість уваги, прискорюються психомоторні процеси. Таким чином забезпечується більш високий рівень працездатності, що не може не впливати на успішність розумової діяльності.

Завдання основної частини підбираються з урахуванням цілеспрямованості заняття. Ця частина базується на наступних групах вправ:

вправи на розвиток пізнавальних процесів;

ігри та вправи, спрямовані на формування навичок адекватно виражати свої емоції, усвідомлювати їх, правильно розпізнавати емоційний стан іншої людини;

соціально-комунікативний блок включає завдання, спрямовані на формування в дітей навичок спільної діяльності, почуття спільності, формування доброзичливого відношення один до одного. Діти просто грають, отримують задоволення, відчувають інтерес, але при цьому вчаться спілкуватися й розуміти інших.

Завдання заключної частини – підведення підсумків заняття. Діти діляться почуттями та враженнями. Після основної частини проводиться прийом ауто релаксації з метою зняття психоемоційного напруження.

Учасники: учні 2-4 класів. Групова форма роботи.

Курс спрямовано на творчу працю учня, його самореалізацію.

Обладнання. Заняття відбуваються в приміщенні, яке передбачає групову та індивідуальну форми роботи. На заняттях використовуються ватмани, папір формату А-4, кольоровий папір, маркери, олівці, фломастери, роздатковий матеріал.

Прогнозований результат. Програма допоможе розширити знання дітей про різноманітні професії, покращити емоційний настрій, розвивати слухову та зорову пам'ять, логічне та творче мислення, зробити навчальний процес цікавішим. Заплановані вправи та ігри урізноманітнять роботу педагога й дітей. Набуті знання стануть у пригоді під час свідомого вибору професії в майбутньому.

Оцінка ефективності розвивальних занять. Після завершення занять за програмою доцільно оцінити її ефективність.

Критерії ефективності:

- зіставлення результатів до і після розвивальних занять;
- зміни знань дітей про різноманітні професії;
- відгуки педагогів;
- обмін знаннями про професії між однокласниками та друзями.

Програма є орієнтовною. Педагог, психолог може вносити зміни й доповнення до змісту програми з огляду на підготовку учнів, їхні інтереси й уподобання, і регіональне розташування навчального закладу.

План-сітка програми

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху
Заняття 1			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Мотивація навчально-розвивальної діяльності	Вправа «Ким бути?»	5 хв.	Діти сприймають інформацію, називають перелічені професії
Визначення рівня знань дітей про типи професій	Вправа «Типи професій»	10 хв.	Діти обізнані, мають власний рівень знань
Розширити кругозір	Перегляд	10 хв.	Діти спокійні, уважно

дітей про різні професії	відеофільму «Цікаві професії»		дивляться відеофільм
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 2			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Пекар»	5 хв.	Діти відгадують загадку
Формування та розвиток мовленнєвих навичок учнів, вміння аналізувати та узагальнювати інформацію з власного досвіду	Вправа «Доповни речення»	10 хв.	Діти доповнюють речення про професію пекаря
Розвиток естетичних смаків учнів	Вправа-малюнок «Вироби пекаря»	10 хв.	Діти малюють вироби, що їх виготовляє пекар
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 3			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Лікар»	2 хв.	Діти відгадують загадку
Розвиток пізнавальних процесів	Вправа «Підбери слова»	3 хв.	Діти підбирають спільнокореневі слова
Розвиток комунікативних здібностей	Вправа «Доповни речення»	10 хв.	Діти доповнюють речення про професію лікаря
Розвиток уваги й уяви	Вправа-вірш «Професія лікаря»	2 хв.	Діти слухають, уявляють, переказують почуте
Розширення кругозору дітей про професію	Вправа «Дай відповіді на»	7 хв.	Діти засвоюють нові, незнайомі слова,

лікаря	запитання»		використовують їх у власному мовленні
Розвиток художньо-естетичних смаків учнів	Вправа-малюнок «Інструменти лікаря»	10 хв.	Діти малюють інструменти, що їх використовує лікар у роботі
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 4			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Учитель»	2 хв.	Діти відгадують загадку
Формування комунікативних навичок	Вправа «Склади розповідь за малюнком»	7 хв.	Діти спокійні, урівноважені розповідають про професію вчителя
Розвиток естетичних смаків	Вправа «Розфарбуй малюнок»	8 хв.	Діти спокійні, урівноважені, розфарбовують малюнок
Розвиток логічного мислення	Вправа-кросворд «Шкільні предмети»	5 хв.	Діти відгадують зашифровані шкільні предмети
Розвиток уваги й уяви	Вправа-вірш «Професія вчителя»	2 хв.	Діти слухають, уявляють, тренують пам'ять
Розширення кругозору дітей про професію вчителя	Вправа «Дай відповіді на запитання»	6 хв.	Діти спокійні, розвивають комунікативні навички
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 5			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток уваги й уяви	Вправа-вірш	2 хв.	Діти спокійні,

	«Садівник»		урівноважені, задоволені
Розвиток логічного мислення	Вправа «Зашифровані слова»	5 хв.	Діти відгадують слова
Формування вміння слухати та відтворювати почуте	Вправа-вірш «Сивий садівник»	3 хв.	Діти уважно слухають, запам'ятовують, відтворюють почуте
Розширення кругозору дітей про професію садівника	Вправа «Дай відповіді на запитання»	5 хв.	Діти засвоюють нові, незнайомі слова, використовують їх у власному мовленні
Розвиток естетичних смаків	Вправа-малюнок «Що виростив садівник»	5 хв.	Діти спокійні, урівноважені, малюють плоди, що виростив садівник
Розвиток логічного мислення	Вправа-гра «Що, де росте?»	8 хв.	Діти записують рослини, що ростуть у саду, на клумбі, на підвіконні
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 6			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-анаграма «Ветеринар»	3 хв.	Діти відгадують професію
Розширення кругозору дітей про професію ветеринара	Вправа «Дай відповіді на запитання»	7 хв.	Діти засвоюють нові, незнайомі слова, використовують їх у власному мовленні
Формування та розвиток мовленнєвих навичок учнів, вміння аналізувати та узагальнювати інформацію	Вправа-вірш «Лікар Айболить»	3 хв.	Діти уважно слухають, запам'ятовують, відтворюють почуте
Розвиток дрібної моторики рук, вміння поєднувати кольори для реалізації власного	Вправа «Розфарбуй малюнок»	10 хв.	Діти розфарбовують малюнок

здуму			
Розвиток пам'яті, уваги	Вправа «Пригадай і запиши»	6 хв.	Діти пригадують і записують тварин, яких лікує ветеринар
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 7			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-анаграма «Фермер»	3 хв.	Діти відгадують професію
Розвиток уваги й уяви	Вправа-вірш «Фермер»	5 хв.	Діти спокійні, урівноважені, задоволені
Розвиток уміння виконувати завдання на швидкість	Вправа «Машини-помічники фермера»	5 хв.	Діти вибирають зі списку техніки машини-помічники фермера
Розвиток логічного мислення	Вправа-гра «Хто, що дає?»	8 хв.	Діти з'єднують пари слів
Розвиток естетичних смаків	Вправа «Розфарбуй малюнок»	10 хв.	Діти спокійні, урівноважені, розфарбовують малюнок
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 8			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Актор»	2 хв.	Діти відгадують загадку
Розвиток інтелектуальних здібностей	Вправа «Улюблені актори»	5 хв.	Діти називають імена улюблених акторів українського та зарубіжного мистецтва
Розвиток уваги та мислення	Вправа «Риси актора»	3 хв.	Діти характеризують риси акторів

Розвиток логічного мислення	Вправа-гра «Де працюють актори?»	4 хв.	Діти вибирають і називають підприємства зі списку, де працюють актори
Розвиток логічного мислення	Вправа «Ребус»	3 хв.	Діти відгадують ребус про актрису
Розвиток естетичних смаків	Вправа «Мій улюблений фільм»	5 хв.	Діти спокійні, урівноважені, називають улюблені фільми
Розвиток художніх смаків	Вправа-малюнок «Мій улюблений герой»	10 хв.	Діти малюють улюблених героїв
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 9			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток уваги й уяви	Вправа-вірш «Фото на пам'ять»	3 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій
Розвиток спостережливості	Вправа «Знаряддя праці фотографа»	5 хв.	Діти називають знаряддя праці фотографа
Розвиток естетичних смаків учнів	Вправа-малюнок «Знаряддя праці фотографа»	10 хв.	Діти малюють знаряддя праці фотографа
Розвиток логічного мислення	Вправа «Зайве слово»	2 хв.	Діти знаходять зайві слова із ряду запропонованих
Розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги	Вправа «Ключове слово»	2 хв.	Діти називають ключові слова, що відповідають професії фотографа
Розвиток естетичних смаків	Вправа «Розфарбуй малюнок»	10 хв.	Діти спокійні, урівноважені, розфарбовують малюнок
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 10			

Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	5 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Художник»	2 хв.	Діти відгадують загадку
Розвиток уваги й уяви	Вправа-вірш «Чудові картини»	3 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій
Розвиток логічного мислення	Вправа «Зайві слова»	4 хв.	Діти знаходять зайві слова із ряду запропонованих
Розвиток уваги	Вправа «Хто з них художник?»	5 хв.	Діти вибирають художника із ряду запропонованих митців
Розвиток естетичних смаків учнів	Вправа-малюнок «Знаряддя праці художника»	15 хв.	Діти малюють знаряддя праці художника
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 11			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Столяр»	1 хв.	Діти відгадують загадку
Розвиток спостережливості	Вправа «Інструменти столяра»	3 хв.	Діти називають інструменти столяра
Розвиток уваги	Вправа «Предмети, зроблені столяром»	5 хв.	Діти підкреслюють із поданих слів предмети, зроблені столяром
Розвиток логічного мислення	Вправа-анаграма «Кросворд»	10 хв.	Діти відгадують продукцію, що виготовляє столяр
Розвиток естетичних смаків учнів	Вправа-малюнок «Предмети, зроблені столяром»	15 хв.	Діти малюють знаряддя праці столяра
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх

Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 12			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	2 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Водій»	2 хв.	Діти відгадують загадку
Розвиток уваги й уяви	Вправа-вірш «Водій»	3 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій
Розвиток спостережливості	Вправа «Частини автомобіля»	5 хв.	Діти записують основні частини автомобіля
Розвиток логічного мислення	Вправа-гра «Ланцюжок»	10 хв.	Діти по черзі називають слова, що відповідають професії водія
Розвиток естетичних смаків учнів	Вправа-малюнок «Водій»	10 хв.	Діти малюють водія
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 13			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Будівельник»	2 хв.	Діти відгадують загадку
Розвиток логічного мислення	Вправа «Зайві слова»	4 хв.	Діти знаходять зайві слова із ряду запропонованих
Розвиток уваги й уяви	Вправа-вірш «Будівельник»	3 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій
Розвиток комунікативних здібностей	Вправа «Добери прикметники»	5 хв.	Діти підбирають прикметники до поданих іменників
Розвиток естетичних смаків	Вправа «Розфарбуй малюнок»	15 хв.	Діти спокійні, урівноважені, розфарбовують малюнок
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх

Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 14			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Коваль»	2 хв.	Діти відгадують загадку
Розвиток спостережливості	Вправа «Знаряддя праці коваля»	3 хв.	Діти називають знаряддя праці коваля
Розвиток зв'язного мовлення	Вправа «Скоромовка»	2 хв.	Діти швидко промовляють запропонований текст
Розвиток пам'яті та зв'язного мовлення	Вправа-казка «Івасик-Телесик»	2 хв.	Діти пригадують казку й відповідають на запитання
Розвиток логічного мислення	Вправа «Омоніми»	1хв.	Діти підбирають омонім до слова «кувати»
Розвиток естетичних смаків учнів	Вправа-малюнок «Івасик-Телесик»	20 хв.	Діти малюють ілюстрацію до казки «Івасик-Телесик»
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 15			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток логічного мислення	Вправа-анаграма «Пошта»	2 хв.	Діти відгадують професію
Розвиток логічного мислення, спостережливості	Вправа «Що робить оператор поштового зв'язку»	5 хв.	Діти відповідають на запитання
Розвиток естетичних смаків	Вправа-вірш «Терміновий пакет»	5 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій
Розвиток логічного мислення	Загадка-анаграма «Поштові товари»	2 хв.	Діти відгадують загадку
Розвиток логічного мислення	Вправа-кросворд-анаграма «Поштові товари»	5 хв.	Діти відгадують зашифровані слова
Розвиток уваги, пам'яті мислення,	Вправа-інформація «Особисті риси	3 хв.	Діти слухають, усвідомлюють

спостереження	оператора поштового зв'язку»		інформацію, використовують у власному мовленні найбільш точні й влучні за змістом слова.
Розвиток естетичних смаків учнів	Вправа-малюнок «Листівка для мами»	10 хв.	Діти малюють і розфарбовують листівку для мами
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 16			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток уваги	Вправа-інформація «Бухгалтер»	2 хв.	Діти слухають повідомлення про професію бухгалтера
Розвиток естетичних смаків	Вправа-вірш «Бухгалтер – важлива професія»	2 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій
Розвиток логічного мислення	Вправа «Де працює бухгалтер?»	4 хв.	Діти називають установи й організації, де працюють бухгалтери
Розвиток уваги, мислення, спостереження	Вправа-інформація «Особисті риси бухгалтера»	5 хв.	Діти уважно сприймають інформацію
Розвиток уваги, пам'яті мислення, спостереження	Вправа «Основні риси бухгалтера»	8 хв.	Діти записують головні риси бухгалтера
Розвиток логічного мислення	Вправа-задача	10 хв.	Діти розв'язують задачу
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 17			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії

добротичливості			
Розвиток логічного мислення	Вправа-анаграма «Фінансист»	3 хв.	Діти відгадують назву професії
Розвиток уваги	Вправа «Прислів'я»	3 хв.	Діти спокійні, уважно слухають прислів'я
Розвиток уваги, мислення, спостереження	Вправа-інформація «Фінансист»	1 хв.	Діти уважно сприймають інформацію
Розвиток пам'яті, мислення, уваги	Вправа «Знання про гроші»	5 хв.	Діти висловлюють думки про гроші
Розвиток спостережливості	Вправа «Грошові одиниці»	3 хв.	Діти підписують грошові одиниці
Розвиток творчої яви	Вправа «Фантазія»	5 хв.	Діти фантазують про вкладення грошей та отримання прибутку
Розвиток уваги, пам'яті мислення, спостереження	Вправа-інформація «Особисті риси фінансиста»	3 хв.	Діти слухають, усвідомлюють інформацію, використовують у власному мовленні найбільш точні й влучні за змістом слова.
Розвиток логічного мислення	Вправа-задача	10 хв.	Діти розв'язують задачу
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям
Заняття 18			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та добротичливості	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, не напружені, готові до групової взаємодії
Розвиток пам'яті, мислення, уваги	Вправа-анкета «Напрями професій»	10 хв.	Діти пригадують вивчені професії та розподіляють їх за напрямками
Розвиток пам'яті, мислення, уваги	Вправа «Що спільного?»	5 хв.	Діти дають відповіді на запитання
Розвиток логічного мислення	Вправа «Художник»	5 хв.	Діти стисло розповідають про професію художника
Розвиток логічного мислення	Вправа-загадка «Професія»	5 хв.	Діти відгадують професії за описом
Розвиток пам'яті,	Вправа	5 хв.	Діти складають перелік

мислення, уваги	«Спеціалісти створюють...»		спеціалістів, які створюють різні товари
Відновлення послідовності виконаних дій	Рефлексія	2 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження	Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти спокійні, задоволені заняттям

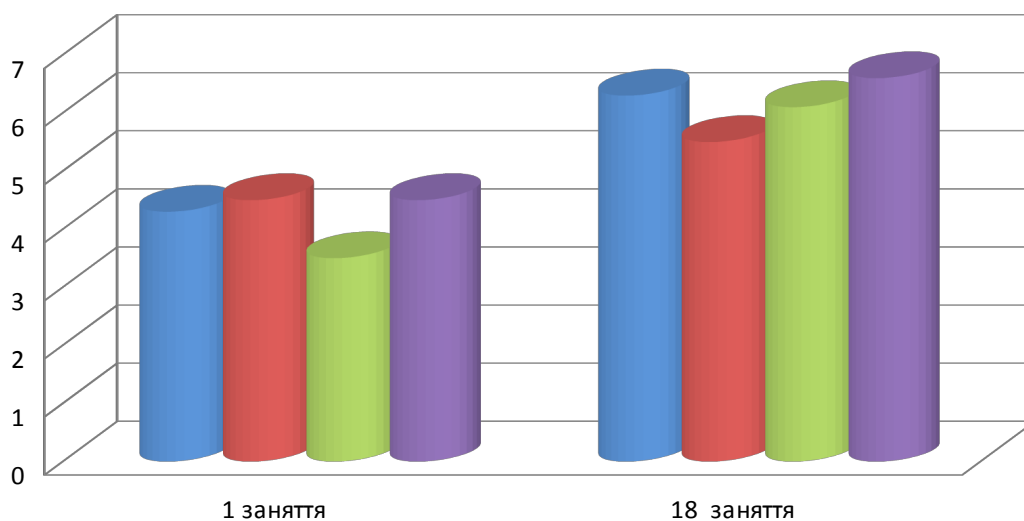
Дані про апробацію програми

Апробація програми проходила протягом 2016-2017 навчального року в Дубинівському навчально-виховному комплексі та Руденківській загальноосвітній школі I-III ступенів Новосанжарської районної ради Полтавської області.

Практичний психолог працювала за даною розвивальною програмою із учнями 1-4 класів (6-10 років).

Результат роботи психолога за програмою показано в діаграмі (окремий колір відповідає відповідній паралелі учнів: перші класи, другі класи, треті класи, четверті класи).

Діаграма

0-2 – низький рівень, 2-4 – середній рівень, 4-6 – достатній рівень тематичної навчаності учнів по напрямках програми.

Оцінка ефективності розвивальних занять

Після завершення занять за програмою доцільно оцінити її ефективність. Існує кілька критеріїв:

- зіставлення результатів рівня тематичної навчаності до і після розвиваючих занять;
- зміни у ставленні до навчання; відгуки класовода та інших учителів;
- обмін знаннями та вміннями між однокласниками й друзями.

Найважливішим індикатором успішної розвивальної програми стає

позитивна реакція дітей на проведення психологічних занять і на заняття в школі загалом.

Потреба дітей і бажання навчатись та щодня робити для себе відкриття, розширювати свої знання про світ професій, спілкуватися, пізнавати навколишній світ і себе, зростають із кожним проведеним заняттям.

Бібліографія

1. Вашуленко М. С, Науменко В. М. Після букварик .– К.: Література, 2004.
2. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина: психологія, діагностика, педагогіка: Пер. з рос. – К.: 1993 -75с.
3. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. 6-те видання. – Х.: Основа.
4. Збірник загадок для учнів початкової школи. – Тернопіль: Підручники, посібники, 2000.
5. Применко Н. Казкотерапія як засіб подолання труднощів у стосунках із дітьми // Психолог дошкілля. – 2009. – № 3. – С. 53-54.
6. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 416 с.
7. Кухарчук А. М. Людина і її професія: навчальний посібник. Сучасне слово. – 2006.
8. Побірченко Н. А. Партнерство для молодших школярів. – К.: Науковий світ, 2008.
9. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови. – Ю: Довіра, 2004.
10. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4-ті класи // Початкова школа. – К., 2006.
11. Пометун О. Інтерактивні методики та системи навчання. – К.: Шкільний світ, 2007.
12. Процицька О. М. Практикум по вибору професії. – М. – 1995.
13. Резапкіна Г. В. Я і моя професія. – М.: Генезис, 2004.
14. Тлумачний словник української мови. – Х.: Синтекс, 2005.
15. https://www.youtube.com/watch?v=WIM1_S9rIWs
16. http://proforientator.info/?page_id=5988

Шнак Ю. П.

Індивідуальна програма корекційно-розвивальних занять для дітей із затримкою психічного розвитку (для роботи з дитиною 6-10 років)

Програма містить розробки занять для дітей із затримкою психічного розвитку, що насамперед привертають увагу відставанням від своїх ровесників в

інтелектуальному розвитку, спрямованих на розвиток пізнавальної сфери, розвиток емоційно-вольової сфери, передбачає цілеспрямований вплив на розвиток когнітивної сфери учнів із затримкою психічного розвитку з метою формування пізнавальної діяльності, наочно-образного та словесно-логічного мислення, вольових дій, відповідно до вікових та психологічних особливостей молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Пояснювальна записка

Діти із затримкою психічного розвитку (далі ЗПР) – це особлива категорія дітей з органічними й функціональними порушеннями нервово-психічних процесів, що зумовлюють уповільненість темпу розвитку психіки дитини, що проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності. Особливе загострення цих проблем відбувається у молодшому шкільному віці, що пояснюється нестійкістю нервової системи в період оволодіння новими знаннями.

ЗПР є тимчасовим явищем. За позитивних умов розвитку настає компенсація, «вирівнювання» під впливом корекційних заходів, розвитку дитини. Негативною вважається ситуація, під час якої стан інтелектуальної недостатності стабілізується, залишаючись на межі між низькою нормою і легкою розумовою відсталістю.

ЗПР визначають як уповільнення темпів розвитку, що проявляється у:

- недостатності загального запасу знань та обмеженості кола життєвих уявлень;
- незрілості мислення;
- уповільненому темпі дозрівання різних психічних функцій;
- перевазі ігрових інтересів над учбовими;
- швидкій втомі під час інтелектуальної діяльності;
- збідненому словниковому запасі;
- наявності окремих недоліків вимови (у цілому мова не має грубих порушень лексики та граматичної будови).

Категорія дітей, яку ми розглядаємо, є досить різноманітною за складом. Існує декілька класифікацій дітей із затримкою психічного розвитку.

Першу клінічну класифікацію ЗПР було запропоновано у 1967 році Т. Власовою і М. Певзнер. Було розглянуто два види затримки психічного розвитку. Один із них був пов'язаний із психічним і психофізичним інфантилізмом, під час якого на перший план виступає відставання у розвитку емоційно-вольової сфери й особистісна незрілість дітей. Другий варіант пов'язував порушення пізнавальної діяльності під час ЗПР зі стійкою церебральною астенією, для якої характерними є порушення уваги, відволікання, швидка втомлюваність, психомоторна в'ялість або збудження.

Фахівці відзначають клінічну різноманітність ЗПР і її прогностичну неоднорідність. При цьому підкреслюється, що стійкість ЗПР різна залежно від того, чи лежать в її основі емоційна незрілість (психічний інфантилізм), низький

психічний тонус (тривала астенія) або порушення пізнавальної діяльності, пов'язані із слабкістю пам'яті, уваги, рухливості психічних процесів, дефіцитністю окремих кіркових функцій. Маючи в своєму розпорядженні певні наукові відомості про клінічні особливості дітей із ЗПР, дослідники виділяють ряд варіацій цього стану (Т. А. Власова, С. Лебединська, І. Лубовський, М. С. Певзнер). Психологічний інфантилізм (емоційно незрілі діти), тривало поточними астеничними станами є найбільш легкі форми. Діти із ЗПР цих форм можуть мати первинне порушення раніше всього темпу формування емоційно-вольової регуляції, а на цій основі малу працездатність, швидко виснажуваність, аритмію пам'яті, уваги. Ці особливості психіки не можуть не впливати негативним чином на навчання дітей [1].

Корекційну роботу здійснюють на основі:

- ґрунтовного вивчення особливостей дітей із різними типами затримки психічного розвитку;
- диференціації та індивідуального підходу до кожної дитини;
- запобігання виникненню втоми шляхом подання навчального матеріалу невеликими дозами;
- чергування розумових та практичних видів діяльності, використання цікавого дидактичного матеріалу, яскравої наочності, проведення фізкультхвилинок;
- активізації та формування пізнавальних інтересів дітей, їхнього мислення шляхом використання ігрових моментів.

Дитину із затримкою психічного розвитку варто особливо уважно заохочувати за успіхи, яких вона досягла, підкреслювати та обговорювати з нею її досягнення. Необхідними є педагогічний такт, уважність та доброзичливість з боку вчителів і вихователів, готовність прийти на допомогу, формування в учнів упевненості у власних можливостях.

Тому, діти із затримкою психічного розвитку потребують спеціально організованих умов навчання і виховання, а також корекції пізнавальної сфери.

Мета програми: активізація розвитку пізнавальних процесів, корекція психічних процесів до досягнення рівня вікової норми.

Завдання програми:

1. Забезпечити активізацію розвитку аналітико-синтетичної діяльності дітей на основі формування таких логічних операцій, як порівняння, класифікація, аналіз, синтез, абстрагування та узагальнення; розвивати наочно-образне та логічне мислення.

2. Формувати самостійність думки, вміння розмірковувати, тобто використовувати мову не тільки як засіб спілкування, а й як засіб мислення, вчити дітей застосовувати набуті знання, уміння та навички в змінених умовах.

3. Формувати навички й потребу в самоконтролі, осмислене ставлення до виконуваного завдання, давати дітям можливість доводити в розгорнутій формі правильність своїх дій, самостійно знаходити допущені помилки, здійснювати самоперевірку виконаного завдання.

4. Виробляти уміння уважно слухати (або читати) інструкцію, переказувати її

своїми словами, чітко уявляти кількість етапів та їх послідовність, уміти давати словесний звіт, про виконану роботу (роблю й розповідаю, що роблю; зробив і розповідаю, що зробив).

5. Постійно використовувати позитивну стимуляцію, схвалення, моральну підтримку, розвиваючи зацікавленість і бажання отримувати хороші оцінки, що дає дитині швидко залучатись до роботи, довше бути активною і завдяки цьому успішно розв'язати це завдання.

Цільова група: діти із затримкою психічного розвитку.

Перелік методів та форм роботи, які будуть використовуватись під час занять: кожне заняття містить ігрові та дидактичні вправи, рухові ігри-розминки, рефлексію.

Програма містить:

Діагностичний етап:(1-2 заняття) [2].

1. Дослідження просторових уявлень та просторових орієнтувань.
2. Дослідження узагальнення змістовного матеріалу з опорою на наочність.
3. Дослідження узагальнення наочного матеріалу, що не має прихованого логічного змісту.
4. Вивчення здатності розкривати причинно-наслідкові зв'язки у наочно зображеній ситуації як суттєвого показника сформованості мислительної діяльності дитини.

Корекційно-розвивальний етап складається із 38 занять, які передбачають індивідуальну форму роботи, тривалість занять 45 хвилин.

Оціночний етап (37-38 заняття).

Прогнозований результат:

Програма сприяє підвищенню рівня розвитку пізнавальних процесів та загальних інтелектуальних здібностей учня, розвитку комунікативних навичок та вмінь, навичок співпраці, покращення стану загальної та дрібної моторики. В процесі занять в дитини створюється позитивний емоційний настрій, формується атмосфера довіри, доброзичливості, позитивного ставлення до оточуючих.

План-сітка корекційно-розвивальних занять

№	Завдання	Тренінгові дії	Час (хв.)	Критерії успіху
Діагностичний етап				
Корекційно-розвивальний етап				
1.	Формувати позитивну навчальну мотивацію	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога

	Вчити зосереджуватися на сприйнятті цілого, виділяти в зображенні окремі контури об'єктів, розподіляти й переключати увагу	Вправа «Танграм»	25 хв.	Виділяє в зображенні окремі контури об'єктів
	Розвивати мислення, увагу, пам'ять	Вправа «Малюнок по пам'яті»	8 хв.	Розподіляє й переключає увагу, аналізуючи зовнішній вигляд, колір об'єкта
	Створювати ситуацію успіху	Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
2.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвивати мислення, увагу, мовлення, спостережливість	Вправа «Добери назви»	8 хв.	Аналізує зовнішній вигляд об'єкта
	Вчити зосереджуватись на сприйнятті цілого, розподіляти та переключати увагу	Вправа «Квадрати Нікітіна»	25 хв.	Знаходить відмінності, зосереджується на сприйнятті цілого
	Підвищувати самооцінку	Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим дитина задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	

3.	Формування комунікативних вмінь, навичок співпраці	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток логічного та образного мислення, уваги, уваги, пам'яті	Вправа «Встав букви і вилучи зайвий предмет»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює
		Вправа «Танграм»	10 хв.	Знаходить спільне, складає цілий об'єкт із частин
		Вправа «Цікаві загадки»	10 хв.	Аналізує, робить висновки
	Розвиток дрібної моторики та координації рухів	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
	Прощання	2 хв.		
4.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток комунікативних навичок	Вправа «Аргументуй»	5 хв.	Формування комунікативних здібностей, навичок співпраці
	Розвиток пам'яті, уваги, мислення	Вправа «Квадрати Нікітіна»	20 хв.	Знаходить відмінності, зосереджується на сприйнятті цілого
		Вправа «Їжачки»	5 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне
	Розвиток дрібної моторики	Вправи для пальчикової гімнастики	3 хв.	Точно відтворює вправи

		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
5.	Створення веселого і життєрадісного настрою	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток та корекція довільної та активної уваги, пам'яті, уяви	Вправа «Визнач за ознаками»	5 хв.	Запам'ятовує і відтворює
		Вправа «На що схоже?»	5 хв.	Знаходить спільне, порівнює предмети
		Вправа «Геометричні приклади»	25 хв.	Запам'ятовує і відтворює
	Розвиток дрібної моторики та координації рухів	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Аналізує свої досягнення, робить висновки
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
6.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Корекція уваги, моторики	Вправа «Зайчик»	5 хв.	Поєднує частини у ціле, аналізує, робить висновок

	Вчити зосереджуватися на сприйнятті цілого, виділяти в зображенні окремі контури об'єктів, розподіляти й переключати увагу	Вправа «Танграм»	25 хв.	Виділяє в зображенні окремі контури об'єктів
	Розвиток загальної та дрібної моторики, координації рухів	Пальчикова гімнастика	4 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
7.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Активізація процесів мислення, уваги	Вправа «Збери слово»	15 хв.	Співставляє, концентрує увагу
	Розвиток мислення, уваги	Вправа «Квадрати Нікітіна»	15 хв.	Складає з частин цілий предмет
	Розуміння змісту завдання, розрізнення правої-лівої сторони, розвиток дрібної моторики	Пальчикова гра «По гриби»	4 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	

8.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток довільної уваги	Вправа «Які звуки повторюються?»	10 хв.	Дитина визначає звук, який повторюється в кожному слові
	Розвиток уваги та словесно-логічного мислення	Вправа «Загадкові малюнки»	10 хв.	Концентрує увагу на об'єктах, співставляє
	Розвиток дрібної моторики	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи
	Розвиток уваги, мислення	Вправа «Якби я був чарівником»	10 хв.	Аналізує, порівнює, робить висновки
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
9.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток логічного мислення	Вправа «Поміркуй»	10 хв.	
	Розвиток уваги, мислення	Вправа «Знайди недоречності»	10 хв.	
		Гра «Схожі хвостики»	10 хв.	
Розвиток дрібної моторики	Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків	4 хв.	Точно відтворює вправи	

		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
10.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток уваги, мислення, мовлення.	Вправа «Доповни прислів'я»	5 хв.	Запам'ятовує і відтворює, вилучає зайве, робить висновки, доповнює, порівнює об'єкти, концентрує свою увагу
	Розвиток довільної уваги, переключення і розподілу уваги	Вправа «Знайди відмінності»	10 хв.	
	Виявити швидкість розподілу та переключення уваги, її обсяг та стійкість	Діагностика «Коректурна проба»	15 хв.	
	Розвиток мовлення	Артикуляційні вправи для губ і язика	5 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
11.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття

	Розвиток уваги, мислення, емоційної сфери	Вправа «Фразеологізми у зоопарку»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає,
	Розвиток пам'яті, уваги, мислення	Вправа «Танграм»	15 хв.	називає предмети, уважно слухає,
	Розвиток уваги	Вправа «Розфарбуй за інструкцією»	10 хв.	відтворює цілий предмет із частин
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
12.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Формування навички поєднання речей за спільними ознаками	Вправа «Визначення»	5 хв.	Відтворює цілий предмет із частин, знаходить спільне, запам'ятовує
	Розвиток пам'яті, уваги, мислення	Вправа «Овочі і фрукти»	10 хв.	
	Покращання дрібної моторики	Вправа «Хто на малюнку?»	10 хв.	Точно відтворює вправи
	Розвиток уваги, мислення	Вправа «Збери ворону»	10 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	

13.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток логічного мислення, уміння аналізувати та співставляти	Вправа «Чарівний килимок»	15 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, порівнює
	Розвиток пам'яті, мислення	Вправа «Танграм»	10 хв.	
	Розвиток уваги, мислення	Вправа «Шпаргалка»	5 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
14.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Навчити дитину спостерігати за власними відчуттями, визначати та порівнювати м'язове напруження та розслаблення, сприяти зняттю емоційно-м'язового напруження	Вправа «Руки і плечі»	5 хв.	Концентрує увагу, висловлює свої думки, спостерігає, знаходить відмінне, відтворює артикуляційні вправи

	Розвивати логічне мислення, кмітливість, уміння аналізувати та відтворювати	Вправа «Квадрати Нікітіна»	10 хв.	
	Розвиток логічного мислення, уміння порівнювати	Вправа «Загадковий листопад»	5 хв.	
	Розвиток уваги, спостережливості	Вправа «Знайди розбіжності»	10 хв.	
	Розвиток дрібної моторики	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
15.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвивати уміння аналізувати і узагальнювати	Вправа «Порядок дій»	6 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає правильно предмети, уважно слухає
	Розвиток слухової пам'яті, уваги, мислення	Вправа «Квіти»	10 хв.	
	Розвиток логічного мислення	Вправа «Ланцюжок»	5 хв.	
	Розвиток мислення	Вправа «Квадрати Нікітіна»	10 хв.	
	Розвиток дрібної моторики	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи

		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
16.	Створення позитивного емоційного настрою	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток довільної уваги, переключення і розподіл уваги	Вправа «Танграм»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає, відтворює цілий предмет із частин
	Розвиток зорової пам'яті, мислення	Вправа «Юний Шерлок Холмс»	8 хв.	
	Розвиток пам'яті	Вправа «Запам'ятай, згадай»	8 хв.	
	Розвиток дрібної моторики	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи
	Розвиток мовлення	Артикуляційні вправи для щелеп і язика	4 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
17.	Створення позитивного емоційного настрою	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Вчити розпізнавати і називати людські емоції та настрої	Вправа «Емоції»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, описує

	Розвиток уваги, фонематичного слуху	Вправа «Графічний диктант»	10 хв.	предмети
	Розвиток уваги, мислення	Квадрати «Нікітіна»	10 хв.	
	Розвиток дрібної моторики	Вправа для «слухняних» пальчиків	4 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
18.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток уваги	Вправа «Домалюй»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює
	Розвиток довільної уваги, переключення і розподілу уваги	Вправа «Танграм»	10 хв.	вилучає зайве, порівнює, відтворює цілий предмет із частин
	Розвиток моторики руки	Вправи для пальчикової гімнастики	5 хв.	Точно відтворює вправи
	Корекція мовлення	Артикуляційні вправи для губ і язика	5 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	

19.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток уваги, спостережливості	Вправа «Зашифроване слово»	8 хв.	Концентрує увагу, знаходить відмінності, запам'ятовує і відтворює
	Розвиток мислення	Вправа «Відгадай прислів'я»	8 хв.	
	Корекція здатності до узагальнення	Вправа «Відшукай казкових героїв»	10 хв.	
	Розвиток моторики руки	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи
	Корекція мовлення	Артикуляційні вправи для губ і язика	4 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
	Прощання	2 хв.		
20.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток уваги	Вправа «Розшифруй слова»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає
	Розвиток уваги, мислення	Вправа «Коректурна проба»	10 хв.	
	Розвиток уваги, мислення	Вправа «Квадрати Нікітіна»	10 хв.	

	Розвиток моторики руки	Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків	5 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
21.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Підвищення активності дитини, зниження тривожності	Вправа «Дзеркало»	5 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає
	Розвиток просторового сприймання	Вправа «Цікаві фігури»	10 хв.	
	Розвиток уваги	Вправа «Знайди зайве слово»	10 хв.	
	Розвиток уваги	Вправа «Мисливець»	8 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
22.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття

	Розвиток уваги, мислення, емоційної сфери	Вправа «Запам'ятай та намалюй»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає, аналізує, наводить приклади, робить висновки
	Розвиток пам'яті, уваги, мислення	Вправа «Запам'ятай»	8 хв.	Точно відтворює вправи
	Розвиток мислення, уваги	Вправа «Склади картинку»	8 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
	Розвиток рухової пам'яті	Вправа «Малюнок пальцями»	8 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Рефлексія	2 хв.	
		Релаксація	4 хв.	
		Прощання	2 хв.	
23.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток дрібної моторики пальців рук	Вправа «Допомога»	4 хв.	Точно відтворює вправи
	Розвиток розподілу уваги	Вправа «Метелики»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає, аналізує, наводить приклади, робить висновки
	Розвиток вмінь зосереджуватись на сприйнятті об'єкта за кольором	Вправа «Розфарбуй предмети»	10 хв.	
	Тренування мислення, уваги та кмітливості	Вправа «Загадкові малюнки»	10 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою

		Прощання	2 хв.	
24.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Визначається вміння дитини логічно і граматично правильно міркувати та висловлювати свою думку	Вправа «Що не так?»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає, порівнює
	Корекція уваги	Вправа «Чотири стихії»	10 хв.	
	Розвиток зорової пам'яті, спостережливості	Вправа «Запам'ятай предмети»	10 хв.	
	Розвиток моторики руки	Вправа «Черепаха»	5 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
25.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток стійкості, концентрації та об'єму уваги	Вправа «Лабіринт»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає, відтворює цілий
	Розвиток моторики	Вправи з м'ячиками Су-Джок	10 хв.	

	Виявити сформованість мисленневих процесів аналізу, синтезу та порівняння, сформованість наочно-образних уявлень	Вправа «Залатай килимок»	10 хв.	предмет із частин
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
26.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток уваги, пам'яті, логічного мислення	Вправа «Четвертий зайвий»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає правильно предмети, уважно слухає
	Розвиток довільної уваги, переключення і розподілу уваги	Вправа «Ганграм»	15 хв.	
	Розвиток концентрації уваги	Вправа «Знайди відмінності»	8 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	5 хв.	
		Прощання	2 хв.	

27.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Корекція здатності до узагальнення	Вправа «Знайди зайвий предмет»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає правильно предмети, уважно слухає
	Зняття емоційного напруження	Вправа «Ходимо-їздимо»	10 хв.	
	Розвиток образно-логічного мислення дитини	Вправа «Розділи на групи»	10 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Рефлексія	2 хв.	
		Релаксація	5 хв.	
	Прощання	2 хв.		
28.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток уяви	Вправа «Хто ховається у крапках»	8 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає, порівнює
	Розвиток словесно-логічного мислення	Вправа «Знайди пару»	8 хв.	
	Розвиток дрібної моторики	Пальчикова гімнастика	4 хв.	
	Розвивати слухову пам'ять, мислення, мову	Вправа «Назви малятко, маму й татка»	8 хв.	
	Розвивати пам'ять, мислення, спостережливість, мовлення	Вправа «Порівняй»	8 хв.	

		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
29.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток дрібної моторики	Вправа «Доріжки»	5 хв.	
	Розвиток вміння зосереджуватись на сприйнятті об'єкта за розміром	Вправа «Від великого до малого»	8 хв.	Зосереджується на сприйнятті об'єкта за розміром, розташовує малюнки у відповідному порядку, називає предмети одним словом за родовим порядком
	Розвиток уміння узагальнювати	Вправа «Назви одним словом»	8 хв.	
	Визначити рівень розвитку здатності довільно керувати своїми діями за покроковою інструкцією дорослого	Діагностика «Графічний диктант»	10 хв.	
	Корекція мовлення	Артикуляційні вправи для губ і язика	4 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	

30.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток сприйняття предметів за кольором	Вправа «З'єднай предмети»	8 хв.	Об'єднує предмети за кольором, запам'ятовує та називає предмети, визначає загальні поняття та вилучає зайві предмети
	Розвиток зорової пам'яті	Вправа «Запам'ятай та повтори»	8 хв.	
	Розвивати вміння виділяти спільні та відмінні ознаки	Вправа «Спільне та відмінне»	10 хв.	
	Розвиток уваги, пам'яті, логічного мислення	Вправа «Четвертий зайвий»	8 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
	Прощання	2 хв.		
31.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвивати здатність до розподілення уваги	Вправа «Охарактеризуй предмет»	10 хв.	Правильно вживає прикметники, знаходить фігури, пояснює свій вибір
	Розвивати обсяг і концентрацію уваги	Вправа «Намалюй і запам'ятай»	10 хв.	
	Розвиток сприйняття	Вправа «Загадкові малюнки»	5 хв.	
	Розвиток дрібної моторики	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи

		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
32.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток навичок орієнтування у просторі та засвоєння просторових понять	Вправа «Орієнтуємося у просторі»	4 хв.	Орієнтується у просторі, називає геометричні фігури, з'єднує лініями кожен предмет з фігурою, на яку він схожий, запам'ятовує та називає цифри
	Розвиток вміння виділяти об'єкти на підставі співставлення його з іншим	Вправа «На що схоже?»	4 хв.	
	Розвиток зорової пам'яті	Вправа «Запам'ятай та повтори»	8 хв.	
	Розвиток вміння встановлювати подібність об'єктів	Вправа «Машини»	5 хв.	
	Розвиток дрібної моторики	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	

33.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Колечко»	4 хв.	Точно відтворює вправи
	розвиток дрібної моторики, концентрації уваги	Вправа «Кулак-ребро-долоня»	4 хв.	
	Розвивати у дитини довільну увагу, просторову уяву, дрібну моторику пальців	Вправа «Графічний диктант»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає правильно предмети, уважно слухає
	Розвиток уяви, здатності до виразних рухів, розрядка імпульсивності	Вправа «Пантоміма»	10 хв.	
	Формування тактильних відчуттів	Вправа «Пуантизм»	10 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
	Прощання	2 хв.		
34.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток дрібної моторики рук, покращення міжпівкульової взаємодії	Цікаві вправи для слухняних пальчиків	5 хв.	

	формування довільної мовленнєвої діяльності	Вправа «Нове застосування»	10 хв.	
	Розвивати вміння аналізувати та співставляти	Вправа «Порівняй малюнки»	10 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
35.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвивати у дитини довільну увагу, просторову уяву	Вправа «Графічний диктант»	10 хв.	Концентрує увагу, точно виконує завдання, висловлює свою думку, складає розповідь
	Формування вміння вести діалог, розвиток уяви	Вправа «Закінчи слово»	10 хв.	
	Стимулювання мовленнєвої активності, розвиток уяви	Вправа «Склади оповідку за малюнками»	10 хв.	
	Розвиток дрібної моторики	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	

36.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття	
	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Вухо-ніс»	6 хв.	Аналізує походження слів, заміняє малюнки словами, будує розповідь, розгадує ребуси	
	Розвиток здатності виражати свої думки вербально	Вправа «Поміркуй і скажи»	6 хв.		
	Стимулювання мовленнєвої активності	Вправа «Прочитай казку»	8 хв.		
	Розвивати логічне мислення	Вправа «Ребуси»	8 хв.		
	Розвивати уяву, вміння висловлювати свої думки, будувати розповідь	Вправа «Весела історія»	7 хв.		
		Рефлексія	2 хв.		Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.		Розслаблення, досягнення стану спокою
	Прощання	2 хв.			
37.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття	
	Розвиток дрібної моторики рук	Вправи для пальчикової гімнастики	4 хв.	Точно відтворює вправи	

	Розвивати у дитини довільну увагу, просторову уяву, дрібну моторику пальців рук	Вправа «Графічний диктант»	10 хв.	Відтворює речення по пам'яті, знаходить відмінності між предметами, довільно керує своїми діями за інструкцією дорослого
	Розвивати вміння сприймати зміст окремих елементів	Вправа «Зоровий диктант»	10 хв.	
	Розвиток спостережливості, уваги	Вправа «Знайди відмінності»	10 хв.	
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена
		Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення стану спокою
		Прощання	2 хв.	
38.	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Вправа «Привітання»	2 хв.	Дитина налаштовується на позитивне сприймання психолога, готова до заняття
	Розвиток дрібної моторики рук	Вправа «Жаба»	4 хв.	Точно відтворює вправи
	Розвивати уважність, переключення уваги	Вправа «Слухай і почуй»	10 хв.	Запам'ятовує і відтворює, знаходить спільне, спостерігає, називає предмети, уважно слухає
	Розвиток уваги, спостережливості	Вправа «Знайди розбіжності»	10 хв.	
	Розвиток уваги	Вправа «Хто сховався за крапками?»	10 хв.	Правильно з'єднує крапки, концентрує увагу
		Рефлексія	2 хв.	Розповідає, що відбувалося на занятті, що вдалося і чим вона задоволена

	Релаксація	4 хв.	Розслаблення, досягнення спокою	стану
	Прощання	2 хв.		

Методичні рекомендації

Психологічний супровід дітей від самого початку навчання в школі дає змогу здійснювати динамічне спостереження, моніторинг розвитку сфер пізнання, почуттів та емоцій учнів. Однією із форм психологічного супроводу дітей у школі є розвивальні заняття. Робота з корекції пізнавальної сфери молодшого школяра проводиться з метою вдосконалення психічних процесів, що забезпечують успішність навчальної діяльності. Корекційні заняття спрямовані на розвиток недостатньо сформованих сторін психічної діяльності дитини.

Запропоновані розвивальні заняття можна проводити для дітей, які мають низький рівень розвитку психічних процесів відповідно до діагностування. Заняття проводяться емоційно в ігровій формі та з ігровою мотивацією. Тому в даній програмі широко використовуються різноманітні ігри (сюжетно-рольові, дидактичні, з правилами), ігрові завдання, вправи. Запропоновані в програмі завдання не є новими. Їх широко використовують на практиці, більшість з них апробовані в практичній роботі. Деякі з них є модифікаціями відомих психологічних методик та стандартизованих тестів. Ці методики можуть служити для поглибленого вивчення та для корекції пізнавальних процесів дитини.

Корекційно-розвивальні заняття з учнями слід проводити щотижня, починаючи з листопада.

Очікувані результати: після реалізації програми у дітей молодшого шкільного віку підвищиться рівень просторової, дивергентної та творчої уяви, збільшиться творча активність. Діти зможуть швидше зосереджувати, переключати та розподіляти увагу. Зможуть більше запам'ятовувати та швидше встановлювати логічні зв'язки, узагальнювати та абстрагувати.

Методи моніторингу та оцінки ефективності програми:

вивчення переважаючого емоційного стану: тест «Тривожність» (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен);

вивчення особливостей уваги (концентрація, вибірковість, розподіл, стійкість, переключення, обсяг): коректурна проба (С. Коробко, О. Коробко. – «Робота психолога з молодшими школярами»), вправа «Графічний диктант» (Д. Ельконін), таблиці Шульте;

вивчення особливостей пам'яті (переважаючий тип запам'ятовування, відтворення та впізнавання, короткочасна зорова пам'ять, оперативна пам'ять, мимовільне запам'ятовування): повторення цифрових рядів (субтест Д. Векслера);

вивчення особливостей мислення: субтест «Логічна послідовність дій» із тесту інтелекту Д. Векслера;

При роботі з цими дітьми враховують високу стомлюваність і низьку працездатність, недостатню сформованість логічного запам'ятовування,

просторового сприйняття, логічного мислення і активної функції уваги; незрілість емоційно-вольової сфери. Педагог закладу освіти при роботі з такими дітьми має використовувати такі прийоми:

- оскільки основною характерною рисою дітей із ЗПР є недостатність знань про навколишній світ, то необхідно акцентувати увагу на розвитку у них спостережливості, досвіду практичної діяльності, формуванні навичок і вмінь самостійно оволодівати знаннями та користуватись ними;

- виявити найбільш типові прогалини у знаннях з метою їх поступового заповнення для недопущення посилення відставання цих учнів від інших учнів класу;

- знаючи про недостатню активність і несміливість дітей із ЗПР в оперуванні навіть наявними у них знаннями, максимально стимулювати їхню активність на уроках, підтримувати навіть незначні успіхи і акцентувати на цьому увагу інших школярів з метою створення навколо атмосфери позитивного і дружнього до них ставлення й постійної підтримки;

- у процесі роботи враховувати недостатнє вміння засвоювати абстрактні знання; постійно, особливо на перших етапах навчання, використовувати наочність і докладне пояснення нових, навіть не досить складних алгоритмів;

- враховуючи труднощі запам'ятовування і порушення працездатності у процесі виконання практичних завдань, додатково пояснювати навчальний матеріал, давати можливість виконувати завдання у повільнішому темпі, зменшувати їхню кількість, надавати додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі їм аналогії;

- враховуючи труднощі орієнтування в завданні, використовувати поетапну інструкцію і поетапне узагальнення, поділяти завдання на складові, формувати вміння планувати свою діяльність у процесі його вирішення, словесно звітувати про виконання;

- поступово підвищувати темп роботи і працездатність дитини;

- незважаючи на емоційне вікове відставання цих школярів, ігрові прийоми у процесі їхнього навчання зменшувати поступово, не використовуючи при цьому різких заборон, а поетапно формуючи загальноприйняті прийоми навчальної діяльності;

- підвищувати мотивацію навчальної і пізнавальної діяльності шляхом постійної підтримки і стимулювання, у випадку необхідності зменшувати кількість завдань, які даються на самостійне опрацювання.

Таким чином, застосування зазначених прийомів дасть можливість педагогам загальноосвітніх навчальних закладів підвищити ефективність навчання дітей із затримкою психічного розвитку.

Корекційно-розвиваюча програма включає розвиток пізнавальної сфери дітей, розвиток емоційно-вольової сфери дітей, розвиток довільності у будь-якому вигляді діяльності.

Корекційно-розвиваюча робота з дітьми із затримкою психічного розвитку допомагає понизити рівень тривожності, формує емоційно-позитивний настрій, активізує пізнавальний розвиток, удосконалює навички учбової діяльності:

довільності, самоконтролю і самооцінки.

Апробовано програму у Лип'янській ЗОШ І-ІІІ ст. Карлівського району Полтавської області протягом 2015-2016 н.р.

Бібліографія

1. Власова Т. А. О детях с отклонениями в развитии / Т. А. Власова, М. С. Певзнер. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Просвещение, 1973. – 175 с.
2. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Авторський колектив: Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Борщевська Л. В., Обухівська А.Г. – Кам'янець-Подільський: видавництво «Абетка», 1998. – 144 с.
3. Богданович М. Математичні джерельця. – Київ: Веселка, 1988. – 164 с.
4. Сергієнкова О. Самопізнання. – Київ: Психолог, 2005. – 115 с.
5. Бріцина О. Ю., Довженко Г. Д., Шумада Н. С. Український фольклор. Хрестоматія. – К.: Освіта, 1997 р. – 752с.
6. Івашко О. В. Словниковий дивосвіт. – Х.: Країна мрій, 2005 р. – 352с.
7. Никитин Б. П. Развивающие игры. – М.: Педагогіка, 1985 р.
8. Огієнко Г. М., Філіпова Н. А., Богданова Л. Ф., Кириченко Н. М. Країна знань. – Х.: Науково – методичний центр, 2005 р. – 208 с.
9. Сойко Н. Українські прислів'я, приказки, загадки. – К.: Школа, 2001 р. – 176 с.
10. Столяр А. А. Давайте поиграем. – М.: Просвещение, 1997г. – 79 с.
11. Чак Є. З біографії слова. – К.: Веселка 1999р.
12. Швайко П. С. Игры и игровые упражнения для развития речи. – М.: Просвещение, 2000 г.
13. Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Методичні рекомендації вчителям загальноосвітніх навчальних закладів щодо організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.– Суми: РВВ СОІППО, 2013. – 64 с.

Бежан В. В.

Корекційно-розвивальна програма для дітей 3-4 класів «Розвиток та вдосконалення розумової діяльності, пізнавальної активності дітей з затримкою психічного розвитку»

Корекційно-розвивальна програма містить цикл занять для дітей 3-4 класів (8-9 років), спрямованих на корекцію затримки психічного розвитку в умовах інклюзивної освіти. Методичний матеріал включає: розробки занять практичного психолога з дітьми, що мають ЗПР, поради батькам, додатки до занять.

Пояснювальна записка

Серед молодших школярів, що стійко не встигають, значну частину становлять діти із затримкою психічного розвитку.

Ця своєрідна група дітей давно привертала увагу лікарів, психологів, педагогів. Так, відомі дослідники дитячого інтелекту Біне і Сімон ще в 1911 році виділили так званих псевдонормальних учнів, підкреслюючи тим самим їхню відмінність як від дітей, що нормально розвиваються, так і від олігофренів. Деяку зниженість їхнього інтелекту вчені пояснили загальною хворобливістю та педагогічною занедбаністю [13; с.70].

Як виявилось, діти із затримкою психічного розвитку приходять до школи не готовими до навчання і значно відстають від своїх ровесників. Затримка психічного розвитку виникає в дітей з хронічними соматичними захворюваннями серця, нирок, ендокринної системи та іншими. Таких дітей характеризують явища стійкої фізичної та психічної астенії, що призводить до зниження працездатності та формуванню таких рис особистості як боязливість, сором'язливість, несміливість. Діти зростають в умовах обмежень та заборон, звужується коло спілкування, недостатньо поповнюється запас знань та уявлень про оточуючий світ. Нерідко виникає вторинна інфантилізація, формуються риси емоційно-особистісної незрілості, що поряд з зниженням працездатності та підвищеною втомлюваності не дозволяє дитині досягти рівня вікового розвитку.

Всебічне вивчення цієї категорії дітей показало, що в основі відхилень їхнього розвитку лежить деяка неповноцінність функціонування центральної нервової системи, яку можна виявити тільки за допомогою енцефалограми, що показує зниженість сили нервових процесів, їх інертність тощо. Тому дуже важливе значення має правильна діагностика, що передбачає всебічне вивчення дитини і насамперед її психологічних особливостей: сприймання, мислення, мовлення, пам'яті, уваги, гри, спілкування з дорослими і ровесниками, здатності до засвоєння побутового досвіду і вміння скористатися ним у новій ситуації.

Вивчення дітей із затримкою психічного розвитку, спостереження за успішністю їх навчання показує, що ці діти неоднакові як за поєднанням, так і за вираженістю певних недоліків, за можливостями їх подолання.

Залежно від причини виникнення та їх поєднання розділяють кілька форм затримки психічного розвитку. Кожна з них потребує різної тактики навчання і виховання. Одні форми затримки психічного розвитку дають змогу навчати дитину у масовій школі, надаючи їй необхідну індивідуальну допомогу. В інших – успішне навчання дитини може забезпечити спеціальна школа чи клас.

Розрізняють такі форми затримки психічного розвитку у дітей.

1. Конституційно зумовлена форма затримки психічного розвитку.

Вона зумовлена уповільненістю і нерівномірністю дозрівання різних систем дитячого організму. Дитина не хвора, але вона і фізично, і психічно розвивається повільніше, ніж інші діти, особливо ж відстає емоційно – вольова сфера.

У школі ці діти поводяться як типові дошкільники. Здебільшого затримка психічного розвитку цієї форми не буває дуже глибокою, дитину не можна вважати хворою і при належному індивідуальному підході з боку вчителя вона вирівнюється в умовах загальноосвітньої школи. Звичайно, є всі підстави починати навчання таких дітей на рік пізніше, впродовж якого малюка потрібно старанно готувати до школи в сім'ї чи в дитсадку. Батькам дитини слід

підтримувати тісний зв'язок зі шкільним психологом, вихователем.

2. Соматично зумовлена затримка психічного розвитку, тобто така, що зумовлюється тілесним захворюванням (різні хронічні інфекції, алергічні стани, пороки серця та ін.). Центральна нервова система дитини не уражається прямо хворобою, але потерпає від виснаження дитячого організму в цілому. Хвороба знижує психічний тонус дитини, робить її млявою, несприйнятливою до різноманітних вражень. Постійний страх за здоров'я і саме життя малюка змушує батьків знижувати вимоги до нього, задовольняти всі його бажання, а це формує пасивність, безініціативність, егоїзм, відгороджує дитину від життя.

3. Психічно зумовлена затримка психічного розвитку виникає внаслідок дефіциту спілкування в ранньому дитинстві, відсутність материнської турботи, любові. Особливо часто це трапляється в дитбудинках, де дітям забезпечують певний рівень фізичного догляду, але живуть вони в ізоляції від навколишнього світу і потерпають від нестачі індивідуальної теплої уваги близьких, дорослих. Звичайно, тяжкі психічні умови можуть бути для дитини і в сім'ї, де постійні конфлікти, сварки, пияцтво.

4. Церебрально-органічна форма затримки психічного розвитку. Це найпоширеніша і найтяжча форма затримки психічного розвитку, яка пов'язана з ураженням головного мозку.

Відхилення у функціонуванні нервової системи свідчать про шкідливий вплив на мозок плоду чи новонародженої дитини різних факторів, наприклад, хвороба матері, серцево-судинна недостатність, захворювання печінки, нирок, ендокринної системи), вірусні інфекції, токсичні речовини, наркотики, нікотин, алкоголь, деякі лікарські препарати).

До всіх негативних впливів під час вагітності й пологів більш чутливий мозок чоловічої статі, тому серед дітей із затримкою психічного розвитку хлопчиків майже вдвічі більше, ніж дівчаток [13; с. 41].

Учні з порушенням психічного розвитку через свої психофізіологічні особливості значно повільніше від звичайних дітей сприймають і відтворюють інформацію, мають порушення моторики, знижену пізнавальну активність. Тому саме початковий період навчання дітей у школі має на меті корекцію вад психічного розвитку дітей та опанування вмінням вчитися, засвоєння початкових знань з основ наук, що відповідають освітнім стандартам початкової школи.

Дана програма спрямована на поступове заповнення прогалин у розвитку дітей із затримкою психічного розвитку і створення основи, на якій будуватиметься подальше формування навчально-пізнавальної діяльності.

Практично не можна розділити розвиток сприймання, мислення, мовлення, пам'яті, уваги, спочатку розвинувши одне, а потім інше. Чим би ми не займалися з дитиною, ми формуємо її психіку в цілому, бо, наприклад, сприймаючи певний предмет, дитина запам'ятовує його зовнішній вигляд, назву, свої дії з ним, осмислює його належність до певної групи відомих предметів. Проте в розрізненні окремих груп завдань закладена логіка розвитку дитячої психіки: спочатку пізнавальна діяльність формується на перцептивному рівні, тобто на основі сприймання, потім спирається на уявлення, узагальнені образи, нарешті, на

конкретні, а згодом і абстрактні поняття, закріплені в слові [1; с. 34].

Тому в кожній групі завдань «навантажуються» різні функції, різний рівень їх розвитку. Деякі з них невіддільно пов'язані з будь-якою інтелектуальною діяльністю. Такими є пам'ять, увага, без яких неможливе виконання жодного завдання.

Важливою умовою успішної корекції розвитку дитини є підтримання її активності та інтересу до виконуваної справи. Збуджує інтерес тільки те завдання, яке дитина може свідомо і успішно виконати. Водночас воно не повинно бути надто легким, таким, що не потребує жодних зусиль. Поступове нарощування складності завдань тренує інтелектуальні і вольові здібності дитини [2; с. 232].

Кожен, кому доводилося працювати з такими дітьми, не раз переконувався, як під впливом доброзичливого ставлення, похвали, часом перебільшеної, дитина ставала вправнішою, кмітливішою і справді поліпшувала результати виконуваної роботи. Тому, яким би маленьким не був успіх учня, він не повинен пройти непоміченим. Цим самим підтримується і розвивається в дитині впевненість, повага до себе, яку вона будь що захоче зберегти і намагатиметься утриматися на рівні зростаючих вимог до неї.

Участь батьків та інших осіб у корекційному процесі: батьки можуть значно посилити ефективність корекційних заходів, повторюючи вдома з дитиною корекційні вправи та ігри даної програми, а також підтримуючи та схвалюючи позитивні зрушення в поведінці дитини після занять. Бажана присутність на корекційно-розвиткових заняттях асистента вчителя. Це дасть змогу у комплексі «психолог-вчитель» звернути увагу на «слабкі місця» дитини, допомогти у розвитку тих чи інших здібностей учня.

Схема будови корекційно-розвиткових занять: початковий, основний та заключний етапи.

Мета початкового етапу – налаштування дітей на позитивну взаємодію і зниження їх нервово-психічного напруження. Для цього використовуються психогімнастичні та комунікативні ігри.

Основний етап полягає у формуванні психічних функцій та операцій, передбачених метою психокорекційного заняття, і містить гармонійно поєднані завдання усіх напрямів психокорекції. Перевага надається поліфункціональним завданням, що спрямовані на одночасну корекцію різних психічних функцій. Під час організації заняття слід використовувати різноманітність групи за темпами психічного розвитку: діти, які засвоюють операції та прийоми пізнавальної діяльності швидше, допомагають тим, у кого це ще не вийшло. Такий організаційний прийом набуває вагомого корекційного значення, оскільки забезпечує інтеріоризацію умінь усіма категоріями дітей: слабші діти краще розуміють пояснення з вуст однолітка, а сильніші, навчаючи інших, краще вчать і самі. Фізкультхвилинки допомагають удосконалювати загальну моторику, виробляти чіткі координовані дії у взаємозв'язку з мовленням.

На заключному етапі використовуються рефлексивні вправи на усвідомлення своїх результатів і досягнень, свого ставлення до них. Кожний учасник має одержати психологічну підтримку від товаришів і психолога. Тут повинна бути

позитивна емоційна оцінка типу «Діти, ви мене дуже порадували своїми відповідями», «Мені було приємно з вами працювати». Використовуються психогімнастичні вправи, спрямовані на розслаблення, відпочинок. Заняття слід закінчити ритуалом прощання.

Корекційна робота з дітьми із затримкою психічного розвитку передбачає багато наочності, роздаткового матеріалу, карток, таблиць, схем, різних дидактичних ігор [6, с. 12].

Рекомендації практичному психологу:

1. Слід дотримуватись уповільненого темпу навчання, терпляче ставитись до дітей. Під час роботи доцільно робити виразні паузи, не можна задавати питання раптово. У процесі пояснення важливо декілька разів повертатись до одних і тих же фактів, використовувати повторний показ.

2. В процесі реалізації індивідуального підходу до учнів важливо врахувати той факт, що пізнавальні процеси у кожного з них розвиваються нерівномірно, а також наявним є різний рівень розвитку уявлень, понять і навичок. Допомогти може звернення до наочності, застосування яскравих порівнянь. Суттєвим засобом є опора на більш розвинені здібності дитини і вплив таким шляхом на інші, менш сформовані пізнавальні процеси учня.

3. Корекційна робота має проводитися у напрямі опори на досягнуті результати через вибірковий вплив на дитину шляхом добору найбільш доступних засобів пізнання і поступового ускладнення роботи за рахунок включення нових засобів і нових джерел одержання знань на основі їх зв'язку з попередніми.

4. Важливим є правильне поєднання і взаємовідношення в часі й об'ємі діяльності практичного психолога і учнів. Діяльність психолога не повинна гальмувати активність учнів.

5. Практичний психолог має домагатися того, щоб учень якомога менше переживав невдачі в оволодінні знаннями і вміннями, а значить, вірив у свої можливості та здібності.

Мета програми: сприяти розвитку та вдосконаленню розумової діяльності та пізнавальної активності дітей з легкою формою затримки психічного розвитку.

Цільова група: корекційно-розвивальна програма розрахована на дітей молодшого шкільного віку (3-4 класи).

Обладнання. Заняття відбуваються в приміщенні, яке передбачає групову та індивідуальну форми роботи. На заняттях використовуються ватмани, маркери, папір формату А-4, кольоровий папір, пластилін, кубики, м'яч, роздатковий матеріал.

Організація занять програмний курс розрахований на 31 заняття. Заняття проводити 2 рази на тиждень індивідуально або з міні-групою, в якій не більше 3 дітей. Тривалість одного заняття – 40 хвилин.

Завдання програми:

- розвиток концентрації та обсягу уваги із супутнім удосконаленням здатності до переключення та розподілу уваги;
- розвиток довільної уваги;
- розвиток пам'яті;

- розвиток слухового зосередження та фонематичного слуху;
- розвиток мислення, швидкості мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація);
- розвиток тонкої моторики пальців рук;
- розвиток дисциплінованості, організованості, вольової регуляції, уміння діяти за зразком;
- удосконалення навичок спілкування, уміння працювати у групі.

Перелік методів та форм роботи, які будуть використовуватись під час занять: ігрові методи, індивідуальні, групові форми роботи. Кожне заняття містить ігрові та дидактичні вправи, рухові ігри-розминки, рефлексію.

Етапи корекції:

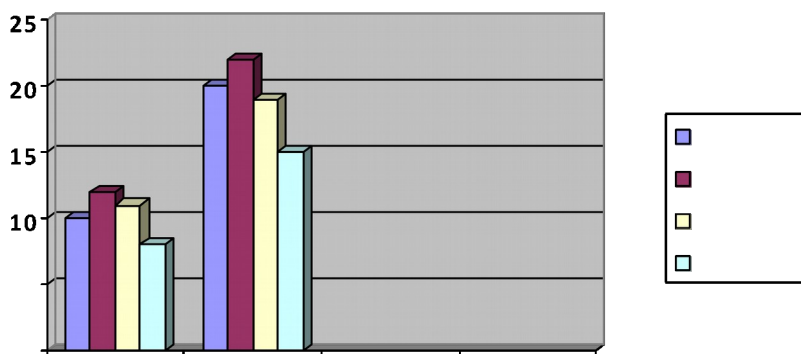
1. Діагностичний – 2 заняття.
2. Корекційно-розвивальний – 28 занять.
3. Етап оцінки ефективності корекційного впливу – 1 заняття.

Прогнозований результат: корекційно-розвивальна програма допоможе досягти позитивних змін у розвитку пізнавальних процесів дітей: підвищити рівень практичних умінь, здатність самостійно аналізувати та сприймати предмети за формою, кольорами та величинами, орієнтуватися у просторі, порівнювати їх, групувати, узагальнювати та класифікувати.

Апробація програми та шляхи поширення і популяризації досвіду.

Програма проходила апробацію протягом 2014–2015 навчального року у Тарандинцівській загальноосвітній школі I-III ступенів імені В.А. Симоненка. Практичний психолог працювала за даною програмою із ученицею 2 класу. Результат роботи психолога за програмою (діаграма):

Діаграма

0-20 – низький рівень, 20-40 – середній рівень, 40-60 – достатній рівень розвитку пізнавальних здібностей учнів.

Оцінка ефективності психокорекційних заходів:

Після завершення занять за програмою доцільно оцінити її ефективність. Існує кілька критеріїв:

- зіставлення результатів діагностики пізнавальних процесів до і після корекційних занять (через 15 тижнів);

- зміни у ставленні учнів до навчання; відгуки класовода та інших учителів;
- висловлювання однокласників і друзів.

Та все ж найважливішим індикатором успішної корекційної роботи стає позитивна реакція власне на психокорекційні заняття і на заняття у школі загалом, потреба і бажання дітей пізнавати нове і щодня робити для себе відкриття, спілкуватися, пізнавати себе й інших.

План-сітка програми

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху
Заняття 1			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, розвивають комунікативні навички
Розвиток вербальних і невербальних способів спілкування	2. Вправа «Знайомство»	5 хв.	Діти оцінюють себе з позицій інших людей
Визначення соціальної обізнаності	3. Методика на визначення загальної обізнаності та запасу побутових знань. Р. С. Немов	7 хв.	Діти обізнані, мають власний рівень побутових знань
Визначення рівня самооцінки	4. Методика «Самооцінка» Дембо-Рубінштейна	6 хв.	Діти мають реалістичний рівень домагань
Діагностика особистості	5. Тест «Будинок-Дерево-Людина»	6 хв.	Діти мають власний рівень розвитку працездатності та інтеграції у навколишній світ
Дослідження здатності до узагальнення і абстрагування, уміння виділити суттєві ознаки	6. Методика «Виключення зайвого»	6 хв.	Діти мають власний рівень узагальнення і абстрагування, уміють виділяти суттєві ознаки
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія	5 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного	8. Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені

напруження			заняттям
Заняття 2			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти врівноважені, спокійні,
Дослідження пам'яті	2. Методика опосередкованого запам'ятовування А. Н. Леонтьєв	7 хв.	Діти мають власний рівень опосередкованого запам'ятовування
Дослідження рівня уваги	3. Методика «Знайди і викресли»	7 хв.	Діти мають власний рівень продуктивності і стійкості уваги
Діагностика рівня сприймання	4. Тест «Чого не вистачає?» Р. С. Немов	7 хв.	Діти мають власний рівень сприймання
Дослідження рівня розвитку пізнавальних процесів. Визначення переважаючого типу мислення	5. Оцінка мислення молодшого школяра Рогов Е. І.	9 хв.	Діти мають власний рівень розумового розвитку; визначено індивідуальні особливості пізнавальної діяльності учнів
Відновлення послідовності виконаних дій	6. Рефлексія	5 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Формування комунікативних навичок спілкування	7. Вправа «Прощання»	2 хв.	Діти врівноважені, задоволені заняттям
Заняття 3			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, врівноважені, розвивають комунікативні навички
Розвиток комунікативних навичок, мимовільної уваги	2. Вправа-гра «Розкажи про себе»	5 хв.	Діти розповідають про себе, про те, що вони люблять, про що мріють
Розвиток дрібної	3. Вправа «Кулачки»	5 хв.	Діти розвивають стан

моторики рук			загальної та дрібної моторики рук
Розвиток мислення, мовлення, сприймання	4. Вправа «Килимок»	10 хв.	Діти знаходять частинки цілого, називаючи форму та колір
Розвиток пам'яті	5. Вправа «Що змінилося?»	8 хв.	Діти називають предмети, потім знаходять їх з більшої кількості запропонованих картинок
Розвиток вміння виконувати оздоровчі вправи	6. Вправа «Хвилинка-здоровинка»	3 хв.	Діти по команді виконують вправи
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія	5 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	8. Вправа «Прощання»	1 хв.	Діти врівноважені, задоволені заняттям
Заняття 4			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, пізнають нові способи комунікації
Розвиток уваги	2. Вправа «Що ми побачили?»	5 хв.	Діти розповідають, що бачать на картинці
Вдосконалення сприйняття простору	3. Вправа «З яких фігур?»	5 хв.	Діти називають предмети, схожі на геометричні фігури
Розвиток дрібної моторики та сумісних дій руками	4. Вправа «Погріємо руки на сонці»	5 хв.	Діти розвивають загальну та дрібну моторику рук
Розвиток мислення і мовлення	5. Вправа «Хто що любить?»	8 хв.	Діти аналізують що їдять тварини
Розвиток пам'яті	6. Вправа «Назви слова, які запам'ятав»	5 хв.	Діти запам'ятовують слова і асоціації до них, потім відтворюють

Вдосконалення сприймання кольору	7. Вправа «Добери відповідну пелюстку»	5 хв.	Діти знаходять квітку за допомогою пелюстки з урахуванням форми і кольору
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій
Заняття 5			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені, пізнають нові способи комунікації
Розвиток довільної уваги	2. Гра «Перекличка-плутанка»	3 хв.	Діти реагують на вказівки психолога
Вдосконалення сприйняття простору	3. Вправа «Що де знаходиться?»	5 хв.	Діти орієнтуються в просторі
Розвиток дрібної моторики та сумісних дій руками	4. Вправа «Грають пальчики»	5 хв.	Діти розвивають загальну та дрібну моторику рук
Розвиток уваги	5. Вправа «Знайдіть помилку»	5 хв.	Діти знаходять фігури відповідно команди, пояснюють свої дії
Розвиток мислення і мовлення	6. Вправа «Який? Яка? Яке?»	7 хв.	Діти розуміють питання, дають логічні відповіді
Вміння робити порівняльний аналіз предметів, їхніх властивостей	7. Гра «Чим схоже і чим відрізняється?»	8 хв.	Діти роблять порівняльний аналіз предметів, їхніх властивостей
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Створюється позитивний емоційний настрій, взаємна довіра

Заняття 6			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій на працю
Вдосконалення сприйняття простору	2. Вправа «Твій шлях»	7 хв.	Діти розповідають про шлях до школи в деталях
Розвиток мислення і мовлення	3. Вправа «Підбери слово»	5 хв.	Діти відповідають на питання
Розвиток уваги	4. Вправа «Буває – не буває»	6 хв.	Діти аналізують реальні і нереальні ситуації
Розвиток вміння виконувати оздоровчі вправи	5. Вправа «Хвилинка-здоровинка»	5 хв.	Діти по команді виконують вправи, покращують фізичний стан
Розвиток уяви, мислення, тонкої моторики	6. Вправа «Ліплення»	10 хв.	Діти ліплять уявного персонажа
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 7			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій на працю
Розвиток уваги	2. Вправа «Предмети»	10 хв.	Діти за командою викреслюють предмети
Вдосконалення сприйняття простору	3. Вправа «Уважно слухай і намалюй»	5 хв.	Діти замальовують фігури згідно інструкції

Розвиток спостережливості, вольової регуляції, уміння діяти за зразком	4. Фізкультхвилинка «Кричалки-шепотіли-мовчалки»	3 хв.	Діти за допомогою сигналів виконують завдання
Розвиток мислення і мовлення	5. Вправа «Назви слово»	5 хв.	Діти називають слова за вказівкою
Розвиток уяви	6. Вправа «Настрій у кольорі»	6 хв.	Діти малюють свій настрій і пояснюють малюнок
Розвиток дрібної моторики рук	7. Вправи для «слухняних» пальчиків	4 хв.	Діти розвивають дрібну моторику рук
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 8			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти мають позитивний емоційний настрій на працю
Розвиток уваги	2. Вправа «Викладання з паличок»	10 хв.	Діти за зразком викладають візерунки з паличок
Розвиток сприйняття часу	3. Вправа «Котра година?»	5 хв.	Діти визначають час на годиннику
Узгодження роботи обох півкуль головного мозку, розвиток моторики обох рук	4. Вправа «Ваза»	5 хв.	Діти малюють симетрично обома руками візерунок
Формування вміння діяти за інструкцією, розслаблятися, знімати тривожність	5. Фізкультхвилинка «Веселий м'яч»	3 хв.	Діти за вказівкою виконують дії

Розвиток мислення і мовлення	6. Вправа «Протилежні слова»	3 хв.	Діти називають протилежні за значенням слова
Розвиток спостережливості і моторно-слухової пам'яті	7. Вправа «Запам'ятай рух»	7 хв.	Діти запам'ятовують рухи і повторюють їх у різних варіантах
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 9			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток уваги	2. Вправа «Назви тварин»	5 хв.	Діти називають тварин та узагальнююче слово до них
Розвиток сприйняття часу	3. Вправа «До чого відноситься?»	5 хв.	Діти називають пори року та відповідні предмети
Розвиток мислення і мовлення	4. Вправа «Закінчи речення»	5 хв.	Діти продовжують речення згідно логічної думки
Розвиток зорової уваги, пам'яті, спостережливості, поповнення словникового запасу	5. Вправа «Скільки чого?»	5 хв.	Діти знаходять в кабінеті предмети згідно інструкції
Розвиток дрібної моторики рук	6. Вправа «Півень»	5 хв.	Діти обводять малюнок та розфарбовують його
Розвиток логічного мислення	7. Гра «Навіщо і чому?»	8 хв.	Діти логічно відповідають на питання
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх

Формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 10			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток уваги	2. Завдання-головоломки	10 хв.	Діти з паличок складають фігури за інструкцією
Вдосконалення сприйняття простору	3. Вправа «Упізнай, що зображено»	5 хв.	Діти впізнають неповні малюнки та пояснюють свої відповіді
Розвиток дрібної моторики рук	4. Вправа «Доріжки»	4 хв.	Діти за допомогою ліній з'єднують дві доріжки
Розвиток сприйняття часу	5. Вправа «Визначити час»	5 хв.	Діти визначають частини доби за допомогою картинок
Розвиток мислення і мовлення	6. Вправа «Рими»	4 хв.	Діти підбирають рими до слів
Розвиток слухової пам'яті	7. Вправа «Пари слів»	5 хв.	Діти запам'ятовують другі слова з пари і повторюють за командою
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 11			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі

Розвиток мислення і мовлення	2. Вправа «Встав за аналогією»	5 хв.	Діти закінчують речення за допомогою запитання
Розвиток довільної уваги	3. Вправа «Графічний диктант»	8 хв.	Діти малюють візерунки за вказівкою психолога
Формування вміння діяти за інструкцією; розслаблення, зняття тривожності	4. Фізкультхвилинка «Веселий м'яч»	3 хв.	Діти виконують рухи за зразком
Розвиток творчого мислення	5. Вправа «Зайве слово»	5 хв.	Діти у групах слів знаходять зайве слово і пояснюють свій вибір
Розвиток уяви, мислення, тонкої моторики рук	6. Вправа «Ліплення»	7 хв.	Діти з пластиліну виготовляють уявну тваринку
Розвиток зорової пам'яті	7. Ігрова вправа «Запам'ятай та повтори»	5 хв.	Діти запам'ятовують предмети на картинках, потім називають те, що запам'ятали
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 12			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток уваги, спостережливості, мислення	2. Вправа «Подарунок»	8 хв.	Діти слухають вірш і відповідають на запитання
Зняття втоми та напруження	3. Рухлива хвилинка	3 хв.	Діти виконують рухи, повторюючи слова вірша
Розвиток логічного мислення та спостережливості	4. Вправа «Назви одним словом»	7 хв.	Діти узагальнюють почуті слова поняттями

Узгодження роботи обох півкуль головного мозку, розвиток моторики обох рук	5. Вправа «Квітка»	5 хв.	Діти симетрично малюють обома руками
Розвиток уваги та уяви	6. Вправа «Буває – не буває»	5 хв.	Діти слухають речення і визначають реальність подій
Розвиток зорової пам'яті	7. Гра «Чого не стало?»	5 хв.	Діти розвивають пам'ять за допомогою предметів
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 13			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток фонематичного слуху, уваги, мислення	2. Дидактична гра «Будь уважним»	5 хв.	Діти слухають плутанину та розповідають, що в ній неправильно
Розвиток механічної пам'яті	3. Гра «Ми складаємо сумку»	8 хв.	Діти складають уявну сумку, додаючи свій предмет
Розвиток мислення	4. Вправа «Порівняння предметів»	5 хв.	Діти порівнюють різні предмети
Розвиток рухової пам'яті, уваги	5. Фізкультхвилинка «Дерева, кущі, трава»	5 хв.	За сигналом діти виконують рухи
Розвиток вміння розпізнавати власні емоційні стани	6. Вправа «Настрій»	8 хв.	Діти розповідають про емоційні стани
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх

Формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 14			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток уваги	2. Вправа «Що змінилося?»	6 хв.	Діти вгадують, які іграшки прибирає психолог
Розвиток уміння класифікувати предмети	3. Вправа «Ким був раніше?»	5 хв.	Діти називають, чим предмет був раніше за зразком
Розвиток дрібної моторики рук	4. Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків	5 хв.	Діти розвивають дрібну моторику рук
Розвиток логічного мислення	5. Вправа «Визначення предмета за його діями»	5 хв.	Діти визначають предмет за його діями
Розвиток вміння знаходити протиріччя	6. Гра «Добре-погано»	6 хв.	Діти вчаться знаходити протиріччя
Розвиток сприймання	7. Вправа «Повітряні малюнки»	6 хв.	Діти вгадують «намальовані» у повітрі малюнки
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 15			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі

Вміння упізнавати і називати диких тварин; розвиток зорової та слухової пам'яті, мислення, мови	2. Дидактична гра «Хто живе у лісі?»	10 хв.	Діти відгадують загадки і відповідають на запитання
Розвиток дрібної моторики рук	3. Вправа «Зарядка для пальчиків»	3 хв.	Діти проговорюють вірш з рухами
Розвиток логічного мислення	4. Гра «Назви три слова»	6 хв.	Діти дають відповіді на запитання
Розвиток уваги, мислення	5. Гра «Знайди доріжку»	4 хв.	Діти знаходять вихід із лабіринту
Вміння класифікувати предмети за їх призначенням	6. Гра «Назви правильно предмети»	7 хв.	Діти розрізняють предмети за ознакою
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 16			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Формування вміння добирати узагальнююче поняття; розвиток пам'яті, мислення, уваги, мовлення	2. Дидактична гра «Назви одним словом»	5 хв.	Діти називають узагальнюючі слова до груп предметів
Розвиток уяви, мислення, тонкої моторики рук	3. Вправа «Ліплення»	5 хв.	Діти з пластиліну виготовляють домашнього улюбленця
Розвиток уяви, самоусвідомлення	4. Вправа «Я хочу бути схожим на ...»	10 хв.	Діти зображують на малюнку себе у вигляді різних предметів

Розвиток уваги, логічного мислення, мовлення	5. Вправа «Плутанина»	6 хв.	Діти розплутують плутанину
Розвиток кінетичних відчуттів	6. Гра «Що зайве?»	7 хв.	Діти із заплющеними очима знаходять «зайві» предмети
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 17			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток уваги, уваги, логічного мислення	2. Вправа «Тут щось не так»	6 хв.	Діти виправляють «помилки» в тексті
Розвиток слухової пам'яті	3. Вправа «Скоромовки»	5 хв.	Діти запам'ятовують скоромовки за асоціаціями, потім через деякий час відтворюють їх
Розвиток дрібної мускулатури рук, рівня саморегуляції	4. Вправа «Обведи по контуру та розмалюй»	6 хв.	Діти обводять по контуру малюнки і розфарбовують їх
Розвиток уваги	5. Гра «Назви частини предмета»	5 хв.	Діти називають складові частини предмета чи істоти
Розвиток стійкої уваги	6. Вправа «Графічний диктант»	5 хв.	Діти працюють за вказівкою
Розвиток уваги, мислення, зосередження	7. Дидактична гра «Підбери чашки до блюдець»	6 хв.	Діти підбирають відповідні малюнки до предметів згідно кольору

Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 18			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток логічного мислення, загальної ерудиції	2. Вправа «Навіщо і чому?»	10 хв.	Діти відповідають на запитання
Розвиток мовлення, пам'яті	3. Вправа «Я знаю ...»	5 хв.	Діти розширюють свій словниковий запас
Розвиток дрібної моторики рук	4. Вправа «Пальчики»	3 хв.	Діти розвивають дрібну моторику пальців рук
Розвиток вміння чітко виконувати завдання	5. Вправа «Доторкнися до...»	5 хв.	Діти шукають у кабінеті предмети згідно інструкції
Розвиток сприйняття часу	6. Вправа «Розклади по порядку»	5 хв.	Діти розташовують таблички зі словами у порядку зростання часу
Вдосконалення сприйняття кольору	7. Вправа «Чиї сукні висять?»	5 хв.	Діти віднаходять за кольором предмети
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені

Заняття 19			
Зняття внутрішнього напруження дітей, створення психологічного комфорту на занятті	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток уяви	2. Вправа «Казковий будиночок»	10 хв.	Діти малюють із геометричних фігур будиночок
Розвиток пам'яті	3. Гра «Магазин»	6 хв.	Діти здійснюють уявний похід у магазин за покупками
Розвиток логічного мислення	4. Вправа «Кому що треба?»	7 хв.	Діти підбирають предмети до тематичних карток
Розвиток спостережливості, вольової регуляції, уміння діяти за зразком	5. Фізкультхвилинка «Кричалки-шепотілки -мовчалки»	5 хв.	За допомогою сигналів діти виконують рухи
Розвиток вміння передавати і приймати позитивні емоції	6. Вправа «Мені подобається твій...»	5 хв.	Діти розвивають комунікативні вміння
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 20			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі

Розвиток наочно-образного мислення, сприймання	2. Гра «Розклади фігури»	7 хв.	Діти розкладають фігури за інструкцією
Розвиток уваги, дрібної моторики рук, мислення	3. Вправа «Ліплення»	10 хв.	Діти виготовляють із пластиліну улюблений фрукт
Розвиток пам'яті	4. Вправа «Запам'ятай візерунок»	5 хв.	Діти по пам'яті малюють запропонований візерунок
Розвиток просторового сприймання	5. Вправа «Упізнай, що зображено»	5 хв.	Діти за недомальованими картинками вгадують предмети
Розвиток просторової уваги, вироблення понять про функціональну пару	6. Вправа «Пара до пари»	6 хв.	Діти складають пари із слів
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 21			
Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток мислення, поповнення словникового запасу	2. Вправа «Навпаки»	10 хв.	Діти підбирають протилежні за значенням слова

Узгодження роботи обох півкуль головного мозку, розвиток моторики рук	3. Симетричне малювання обома руками «Сердечко»	5 хв.	Діти обома руками симетрично малюють сердечко
Розвиток пам'яті	4. Вправа «Запам'ятай візерунок»	5 хв.	Діти за зразком із кубиків будують будівлю
Розвиток спостережливості, вольової регуляції, уміння діяти за зразком	5. Фізкультхвилинка «Кричалки-шепотілки -мовчалки»	3 хв.	Діти за сигналом виконують рухи
Розвиток уяви, творчого мислення	6. Вправа «Уяви»	10 хв.	Діти за вказівкою уявляють ситуацію і описують її
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 22			
Розвиток вербального і невербального засобів спілкування	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі, вчаться новим способам комунікації
Розвиток мислення та мовлення	2. Вправа «Ким був раніше?»	5 хв.	Діти добирають слова до предметів
Розвиток вміння зосереджуватись на сприйнятті об'єкта за розміром	3. Ігрова вправа «Від великого до малого»	5 хв.	Діти розташовують малюнки у відповідному порядку
Розвиток уяви, дрібної моторики рук	4. Гра «Піаніно»	5 хв.	Діти покращують дрібну моторику рук

Розвиток слухової уваги	5. Гра «Хто найуважніший?»	6 хв.	Діти слухають уривок казки і виправляють «помилки»
Розвиток рухової пам'яті, уваги	6. Гра «Запам'ятай рух»	6 хв.	Діти за допомогою сигналів виконують рухи
Розвиток сприймання	7. Вправа «Повітряні малюнки»	6 хв.	Діти вгадують предмети з повітряних «малюнків»
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 23			
Створення позитивного настрою, налаштування на працю	1. Вправа «Привітання»	1 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток мислення та мовлення	2. Вправа «Читаночки – переставляночки»	5 хв.	Діти переставляють у словах склади, читають нові слова та пояснюють їх
Розвиток концентрації, стійкості, обсягу та переключення уваги	3. Вправа «Хто куди йде?»	6 хв.	Діти очима стежать за «доріжками», визначаючи шлях казкових героїв
Розвиток довільної уваги, оперативної пам'яті	4. Вправа «Які звуки повторюються?»	5 хв.	Діти визначають звуки, які повторюються у словах
Розвиток дрібної мускулатури пальців рук, рівень саморегуляції	5. Вправа «Різнокольорові листочки»	7 хв.	Діти обводять по контуру листочки та розфарбовують їх

Розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги	6. Дидактична гра «На землі і під землею»	6 хв.	Діти групують предмети за призначенням, складають речення
Розвиток моторно-слухової пам'яті, стимулювання уваги	7. Гра «Слухай уважно»	6 хв.	Діти по команді виконують рухи
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 24			
Створення позитивного настрою	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток мислення та мовлення	2. Гра «Чим схоже і чим відрізняється?»	7 хв.	Діти аналізують предмети, знаходять їх схожість і відмінність
Розвиток уваги, дрібної моторики руки, формування уміння працювати за зразком	3. Вправа «Викладання візерунка з мозаїки»	10 хв.	Діти викладають за картою-зразком мозаїку
Розвиток спостережливості, вольової регуляції, уміння діяти за сигналом	4. Функціональна вправа «Пустуни»	5 хв.	Діти за сигналом виконують рухи
Розвиток переключення уваги	5. Гра «Будь уважним»	5 хв.	Діти виконують вправу за командою
Розвиток пам'яті, зв'язного мовлення	6. Вправа «Кольоровий вірш»	6 хв.	Діти запам'ятовують вірш, відповідають на запитання
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх

Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 25			
Розвиток вербального способу спілкування	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі, вчаться новим способам вітання
Розвиток мислення та мовлення	2. Вправа «Встав букви і вилучи зайвий предмет»	7 хв.	Діти вставляють пропущені букви та відшуковують «зайві»
Розвиток уважності	3. Вправа «Плутанка»	6 хв.	Діти розставляють слова у реченні в правильному порядку
Розвиток уяви (хв.)	4. Вправа «Чарівники»	10 хв.	Діти домальовують малюнки, перетворюючи їх на різних героїв
Зняття емоційного напруження	5. Релаксаційна вправа «Бурулька»	4 хв.	Діти спокійні, врівноважені
Розвиток мислення, сприйняття форми	6. Гра «Форми»	6 хв.	Діти називають предмети, схожі на задані фігури
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	8. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 26			
Створення позитивного настрою на працю	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток мислення та мовлення	2. Вправа «Узагальнення через протиставлення»	5 хв.	Діти продовжують початок фрази, використовуючи протиставлення

Розвиток концентрації, стійкості, обсягу та переключення уваги	3. Гра «Хто заховався у лісі?»	3 хв.	Діти відшуковують тварин у лісі
Розвиток органів відчуття та сприймання	4. Вправа «Сонце»	10 хв.	Діти відгадують загадку і малюють відповідь
Розвиток дрібної моторики рук, уваги	5. Вправа «Коло»	5 хв.	Діти покращують розвиток дрібної моторики рук
Розвиток здатності до переключення уваги, швидкості мислення	6. Гра «Ліліпути й велетні»	5 хв.	Діти працюють за командами
Розвиток логічного мислення	7. Вправа «Кошик»	5 хв.	Діти розділяють предмети на групи за ознаками
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 27			
Створення позитивного настрою на роботу, розвиток невербальних способів спілкування	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі, вітаються різними способами
Розвиток концентрації, стійкості, обсягу та переключення уваги	2. Вправа «На кожному малюнку домалюй те, що забув зобразити художник»	5 хв.	Діти доопрацьовують неповні малюнки
Розвиток логічного мислення	3. Гра «Навіщо і чому?»	8 хв.	Діти відповідають на запитання, пояснюючи свої відповіді

Узгодження роботи обох півкуль головного мозку, розвиток моторики обох рук	4. Симетричне малювання обома руками «Суниця»	5 хв.	Діти малюють симетрично обома руками суницю
Розвиток сприймання, уваги	5. Гра «Кумедна мозаїка»	5 хв.	Діти складають із частин ціле зображення тварин
Розвиток вміння точно виконувати завдання	6. Вправа «За одну хвилину»	7 хв.	Діти за одну хвилину виконують різні завдання
Тренування вміння запам'ятовувати предмети	7. Вправа «Запам'ятай предмет»	5 хв.	Діти тренують пам'ять за допомогою різних предметів
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 28			
Створення позитивного настрою на роботу, розвиток невербальних способів спілкування	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі, вітаються за допомогою різних незвичних прийомів
Розвиток концентрації, стійкості, обсягу та переключення уваги	2. Гра «Переплетені лінії»	5 хв.	Діти прослідковують початок і кінець переплетених ліній
Розвиток логічного мислення	3. Вправа «Групування слів»	8 хв.	Діти складають групи слів із запропонованих за різними ознаками
Розвиток дрібної моторики обох рук	4. Вправа «Змійки»	5 хв.	Діти покращують розвиток дрібної моторики рук

Вміння розпізнавати власні емоційні стани	5. Вправа «Склади оповідання»	5 хв.	Діти складають усні оповідання за вказаними темами
Розвиток пам'яті	6. Вправа «Слухай і повторюй»	4 хв.	Діти відтворюють почутий стукіт
Розвиток сприймання	7. Вправа «Намалюй»	6 хв.	Діти малюють із заплющеними очима певні предмети
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 29			
Розвиток невербальних способів спілкування	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток асоціативного мислення	2. Гра «Кольори»	4 хв.	Діти називають предмети за певною ознакою
Розвиток концентрації, стійкості, обсягу та переключення уваги	3. Гра «Знайди всі предмети»	5 хв.	Діти на малюнку знаходять і називають всі предмети
Розвиток дрібної моторики обох рук, уяви	4. Когнітивна вправа «Пуантизм»	8 хв.	Діти малюють пальцями обох рук без пензликів
Зняття втоми та напруження	5. Рухлива хвилинка	5 хв.	Діти виконують рухи за командою
Розвиток вміння конструювати ціле з частин	6. Вправа «Збери картинку»	6 хв.	Діти складають розрізану картинку
Розвиток логічного мислення	7. Гра «Назви три слова»	5 хв.	Діти відповідають на запитання трьома словами

Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	3 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Ритуал прощання	1 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 30			
Розвиток вербальних способів спілкування	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Розвиток цілеспрямованого процесу запам'ятовування, розширення обсягу пам'яті	2. Вправа «Назви слова, які запам'ятав»	5 хв.	Діти підбирають картинки до слів, потім відтворюють те, що запам'ятали
Вміння робити порівняльний аналіз предметів, їхніх властивостей	3. Гра «Чим схоже і чим відрізняється?»	6 хв.	Діти роблять порівняльний аналіз предметів, знаходять схожість і відмінність
Розвиток дрібної моторики рук	4. Вправа «Гачечки та хвилі»	5 хв.	Діти розвивають дрібну моторику рук
Зняття емоційного напруження	5. Вправа «Сонячне проміннячко»	5 хв.	Діти знімають емоційне напруження
Розвиток уміння орієнтуватися на аркуші паперу	6. Гра «Чарівні квадрати»	6 хв.	Діти малюють зображення у різних квадратах за вказівкою
Активізація знань дітей про школу, формування навчальної мотивації	7. Бесіда «Наша школа»	4 хв.	Діти розширюють і поглиблюють свої знання про школу
Відновлення послідовності виконаних дій	8. Рефлексія заняття	4 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх

Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	9. Прощання «Поділюся добротою»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені
Заняття 31			
Розвиток вербальних способів спілкування	1. Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти спокійні, впевнені у собі
Дослідження зорової пам'яті	2. Методика «Складання фігур» Д. Векслера	6 хв.	Діти мають власний рівень складання єдиної смислової цілісності із окремих фрагментів та сукупності цих фрагментів
Дослідження здатності до узагальнення і абстрагування, уміння виділити суттєві ознаки	3. Методика «Виключення зайвого»	6 хв.	Діти мають власний рівень узагальнення і абстрагування, уміють виділяти суттєві ознаки
Дослідження рівня уваги	4. Методика «Знайди і викресли»	6 хв.	Діти мають власний рівень продуктивності і стійкості уваги
Діагностика рівня сприймання	5. Тест «Чого не вистачає?»	6 хв.	Діти мають власний рівень сприймання
Виявлення рівня процесу узагальнення	6. Методика «Чобітки» Н. Гуткіна	6 хв.	Діти мають власний рівень процесу узагальнення
Відновлення послідовності виконаних дій	7. Рефлексія заняття	5 хв.	Діти відновлюють послідовність виконаних дій, аналізуючи їх
Зняття емоційного напруження, формування комунікативних навичок спілкування	8. Прощання «Поділюся добротою»	2 хв.	Діти спокійні, задоволені

Рекомендації вчителям щодо роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку

Специфіка корекційної роботи

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – це порушення нормального темпу психічного розвитку, в результаті чого дитина, яка досягла шкільного віку, продовжує залишатися в колі дошкільних, ігрових інтересів. При ЗПР діти не можуть включатися в шкільну діяльність, сприймати шкільні завдання і виконувати їх. Вони ведуть себе в класі так, як в умовах гри в групі дитячого садка або в сім'ї.

Основні напрямки корекційно-педагогічного процесу:

- корекційний вплив на дитину факторами середовища («терапія середовищем»);
- спеціальний підбір культурно-масових засобів;
- психогігієна сімейного виховання;
- корекція окремих сторін психічної діяльності;
- розвиток різних видів та процесів мислення;
- корекція порушень емоційно-вольової сфери;
- розвиток мовлення;
- розвиток уявлень про навколишній світ;
- збагачення словникового запасу;
- корекція індивідуальних прогалин в знаннях;
- накопичення навичок моральної поведінки.

В основі спеціальних методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності лежать загальнопедагогічні підходи, які направлені на розвиток збереження або відновлення порушених функцій організму, знань чи умінь дитини. Це методи вправ, методи переконань, методи прикладу, методи стимулювання поведінки [10; с. 8].

Найважливіші корекційні вміння учителя, в класі якого навчаються діти із ЗПР:

- вміння бачити відхилення в розвитку дитини;
- провести педагогічну діагностику разом з дефектологом і психологом;
- спрогнозувати шляхи подальшого розвитку дитини;
- попередити виникнення порушень розвитку вторинних відхилень;
- визначити загальні і конкретні завдання корекційного навчання і виховання;
- відбирати і застосовувати необхідні для вирішення корекційних завдань методи, прийоми і засоби навчання, виховання, діагностики, корекції, компенсації;
- створювати корекційні умови виховання, навчання, розвитку і соціальної адаптації дітей даної категорії для засвоєння ними інтелектуального і морального досвіду в поєднанні з засвоєнням мови і мовлення;
- формувати позитивну мотивацію участі в корекційній роботі у дітей із ЗПР і виховувати в них оптимізм, бачення життєвої перспективи, відчуття успіху;
- визначати результативність корекційної роботи на всіх етапах педагогічної діяльності; – свідомо і критично управляти своєю корекційною діяльністю;

– працювати в тісному контакті з фахівцями: дефектологом, психологом, логопедом, медичними працівниками, а також з батьками.

Корекційна робота повинна бути направлена на корекцію всієї особистості.

В корекційній роботі поряд із спеціальними вправами необхідні вправи на:

- зміцнення м'язів кисті руки, дрібної моторики пальців рук;
- розвиток орієнтування в просторі;
- розвиток пам'яті;
- розвиток мислення;
- розвиток мовлення [10; с. 9].

Основні завдання корекційно-виховної роботи:

– допомогти дітям з ЗПР оволодіти різноманітними знаннями про навколишній світ, розвивати в них спостереження і досвід практичного навчання, формувати вміння самостійно добувати знання і користуватися ними;

- шукати такі види завдань, які максимально стимулюють активність дитини;
- проводити лікувально-оздоровчі заходи;
- міняти види діяльності на уроці з метою відпочинку;
- здійснювати індивідуальний підхід, індивідуальну допомогу;
- давати завдання з опорою на зразки;
- проводити доступніший інструктаж щодо виконання завдань;
- для закріплення нового матеріалу давати багаторазові вказівки і вправи;
- проводити динамічне спостереження за просуванням кожної дитини;
- під час навчання дитини звертати увагу на стан різних сторін його психічної діяльності: пам'яті, уваги, мислення, мовлення, темп роботи, вміння поборювати перешкоди;
- в разі необхідності учень повинен відвідувати логопедичні заняття;
- проводити індивідуальні корекційні заняття, під час яких використовувати різноманітні види практичної діяльності.

Важливо, щоб батьки дитини з ЗПР стали активними учасниками корекційно-розвивального процесу, повірили в можливості своєї дитини і позитивний результат корекційної роботи.

Для вчителя класу, вихователя групи повинні стати правилами: відвідування сім'ї дитини, спостереження за ним в домашніх умовах, спілкування і взаємодія з батьками вдома [10; с. 17].

Що потрібно знати батькам

Одна з нагальних проблем соціуму, що вимагає розв'язання – соціально-педагогічна і психологічна допомога сім'ї, яка має дитину з різними типами порушень. Хвороба чи стан дитини породжує соціальні, педагогічні, психологічні проблеми в сім'ї.

Сприятливий психологічний клімат в сім'ї – основа позитивного розвитку дитини і, навпаки, дезорганізація сімейного життя негативно впливає на її розвиток дитини.

Характеристика психічних порушень дітей із ЗПР:

Несформованість і відставання рухової сфери, недосконалість управління рухами порушує структуру і функції всіх психічних процесів, які охоплюють не тільки інтелект, але і емоції, волю, поведінку. Психіка дітей із ЗПР характеризується проявами, які необхідно враховувати на заняттях.

1. Порушення пізнавальної діяльності проявляється у відсутності потреби в знаннях, млявості розумової діяльності, невмінні аналізувати і узагальнювати, з сукупності виділяти головне, проводити порівняння, знаходити схожість, оцінювати себе і свою роботу.

2. Сповільнений темп і об'єм сприйняття, формування знань, освоєння рухових дій вимагають багато часу. Труднощі сприйняття простору і часу заважають орієнтуватися в тому, що оточує, сприймати внутрішні взаємозв'язки.

3. Пам'ять характеризується слабким розвитком і низьким рівнем запам'ятовування, збереження, відтворення. Особливо виникають труднощі в свідомому запам'ятовуванні. Те, що утримується механічною пам'яттю, теж швидко забувається. Це стосується, як словесного матеріалу, так і руху. Тому кожна фізична вправа, речитатив вимагають багаторазового повторення, причому краще запам'ятовуються яскраві, емоційні переживання, що викликали інтерес.

4. Увага характеризується незначною зосередженістю, трудностю розподілу, сповільненістю переключення. Діти не можуть довго зосереджуватися на одному об'єкті, швидко відволікаються. Це проявляється в тому, що при виникненні будь-яких труднощів діти прагнуть їх уникнути і переключаються на щось інше, цікавіше.

5. Мовна діяльність розвинена недостатньо, причому страждають всі її сторони: фонетична, лексична, граматична. Причиною є порушення взаємозв'язку між першою і другою сигнальними системами. В результаті відмічаються труднощі звукобуквенного аналізу і синтезу, сприйняття і розуміння мови, що знижує потребу в мовному спілкуванні.

6. Емоційно-вольова сфера також має ряд особливостей. Відмічається недорозвинення, нестійкість емоцій, відсутність відтінків переживань, нечіткість власних намірів. Спостерігаються випадки або емоційного спаду, або підвищеного збудження, або байдужості. У дітей цієї категорії відмічається недорозвинення ігрової діяльності, вони із задоволенням грають у відомі, освоєні рухові ігри та важко засвоюють нові. При відмінності психофізичних характеристик, властивих дітям із ЗПР виділяються загальні риси. Найбільш характерною з них є занижена самооцінка. Залежність від батьків (або опікунів) ускладнює формування себе як особи, яка відповідає за свою поведінку. Цьому сприяє низький рівень у спілкуванні, затримка вербального розвитку, пасивність, відсутність ініціативи. Агресивність, деструктивна поведінка розглядається як артефакт, викликаний ситуацією, сімейним і громадським вихованням, а можливо, це єдиний спосіб захисту або бажання подолати загальну байдужість і звернути на себе увагу [7; с. 11].

Батьки повинні навчитися:

– поважати дитину;

- сприймати її такою, яка вона є;
- хвалити і заохочувати до пізнання нового;
- стимулювати до дії через гру, розвивати спонтанну ігрову активність;
- розмовляти з дитиною, слухати її;
- надавати дитині можливості вибору в їжі, одязі, іграшках;
- спостерігати за нею, розпізнавати, в якому емоційному стані вона перебуває, вести щоденник;
- не боятися кожну хвилину за її життя;
- не піддаватися всім примхам і вимогам дитини;
- не вимагати від неї того, що вона не здатна зробити;
- бути реалістом щодо своїх можливостей;
- пробачати собі, якщо справи йдуть не дуже добре;
- підтримувати один одного і допомагати один одному;
- приймати допомогу від інших;
- не забувати про себе, ставитися до себе позитивно, розвивати в собі почуття гумору;
- брати тайм-аут [2; с. 25].

Розв'язати ці завдання можна лише тоді, коли батькам надати своєчасну соціально-педагогічну і психологічну допомогу.

Чого і як слід навчати дітей із затримкою психічного розвитку Поради батькам

Важко передбачити, якої складності завдання відповідатимуть можливостям дитини із затримкою психічного розвитку в певні вікові періоди. Це залежить і від особливостей функціонування її нервової системи, загального стану здоров'я і від того, як рано батьки почали допомагати їй розвиватися. Добре уявляючи те, чого слід навчити дитину, батьки завжди самі зможуть вибрати заняття, які її зацікавлять і не будуть надміру втомлювати. 3-30 заняття даної програми розраховані не тільки на роботу психолога з учнями, а й на те, що батьки вдома можуть використовувати вправи у іграх та заняттях з дітьми. Також додатково можна використовувати наступні завдання:

Ігри та вправи для розвитку сприймання, форми, величини, кольору Вправи з пірамідками та матрешками

Прості і складніші варіанти цих іграшок можуть бути корисними упродовж тривалого часу. Так, добре мати кілька пірамідок: одного кольору і різнокольорових, таких, у яких чергуються більші і менші кільця, конічних, у яких кільця поступово зменшуються. Матрешка може складатися з різної кількості менших.

В іграх із пірамідками та матрешками діти роблять перші кроки в умінні розрізняти предмети за величиною, кольором, користуватися цими ознаками, складаючи окремі частини іграшок у певній послідовності.

Найпростіше завдання – нанизування на стержень кілець одного кольору і величини. Спочатку хтось із дорослих нанизує одне кільце і заохочує малюка

зробити те ж саме з другим кільцем. Усі дії дитини варто супроводжувати похвалою, виражати радість після успішного виконання і тим самим підносити настрій дитини, підбадьорювати її. Буває, що дитина, всупереч заохоченню, не повторює завдання. Тоді можна взяти дитячу руку в свою і відтак разом нанизати ще одне кільце на стержень. Повторивши кілька разів цю спільну дію, дитина нарешті зможе виконати її сама.

Як тільки нанизування кілець одного кольору і величини стане легкою і звичною справою для малюка, час переходити до більших і менших кілець одного кольору, нанизуючи їх по черзі. Дорослий бере два кільця різної величини і показує дитині – «є таке і ось таке». Потім по черзі нанизує їх на стержень і дає малюку в руки два таких самих, заохочуючи повторити дії. Тільки-но всі кільця будуть нанизані, пірамідку розбирають і просять дитину зібрати все, як було.

Складніше нанизувати кільця конічної пірамідки, які поступово зменшуються. Спочатку, розбираючи пірамідку на кільця, необхідно постійно говорити дитині, що «ось зовсім маленьке, а тепер більше, ще більше ... ось зовсім велике». Якщо зняті кільця покласти в послідовний ряд, то малюку їх буде легше нанизати у послідовному порядку. Коли він навчиться легко це виконувати, кільця слід перемішати, щоб дитині довелося вибирати потрібні.

Складання та розкладання пірамідок і матрьошок дає серйозну роботу дитячому інтелектові – відбувається практичне порівняння предметів за величиною та кольором у процесі розв'язання певного завдання [14; с. 142].

Вправи з геометричними фігурами

Мета цих вправ – навчити дитину розрізняти площинні та об'ємні геометричні фігури: круг, квадрат, прямокутник, трикутник, кулю, куб, паралелепіпед, піраміду [11; с. 31].

Перше знайомство дитини з геометричними фігурами може відбуватися під час гри з «поштовою скринькою». Для розвитку дитини це надзвичайно цінна іграшка. Якщо її не вдасться придбати в магазині, варто виготовити самим. Для цього в кришці коробки з твердого матеріалу потрібно вирізати отвори у формі квадрата і кружечка відповідно до кубика та кульки, які знайдуться серед іграшок. Обов'язкова умова – кожна фігурка має пролізати тільки у свій отвір. Якщо отворів і фігурок різної форми зробити більше, гра стане складнішою й цікавішою.

Граючись самостійно, дитина перший час примірятиме до кожного отвору різні фігурки, аж поки не знайде відповідної. Це – шлях проб і помилок. Можна привернути увагу дитини до форми отвору і відповідної фігурки. Дорослий обводить пальцем форму отвору та фігурку, показуючи її малюку, і вкидає в отвір. Потім пропонує повторити те ж саме. Мине час і дитина вже з першого погляду оцінюватиме, яку фігурку в який отвір потрібно вкидати, і робитиме це впевнено, цілеспрямовано. Отже, увесь складний процес розглядання форми фігурки та отвору, порівняння їх відбувається швидко, без якихось зовнішніх дій, або, як кажуть психологи, на рівні зорового зіставлення. Дуже багато цікавих ігор можна придумати з плоскими фігурами, які вкладаються у відповідні вирізи на панелі.

Ці ігри стали вже класичними, бо їх з великим успіхом застосовували Сеген, Марія Монтессорі, видатні педагоги, які зробили великий внесок у науку про дітей із відставанням у психічному розвитку. Вчені, котрі використовували фігурні вкладки в іграх з дітьми, вдосконалювали їх, створювали нові варіанти. Тому існує безліч систем вкладок: від зовсім простих до таких, що складаються з кількох частин і змушують задумуватися школяра, аби правильно заповнити відповідний виріз у панелі.

Універсальним для багатьох ігор, що розвивають сприймання форми, кольору, величини, є набір різних фігурок, наприклад, кружечків, квадратиків, трикутників різного кольору та величини. Їх легко виготовити з фанери, пластика чи навіть твердого картону і пофарбувати в кілька яскравих кольорів. Фігурок певної форми, кольору та величини варто мати по кілька.

З таким набором можна придумати багато вправ різної складності. Наприклад, дорослий розкладає фігурки різного кольору, однієї величини і форми, потім бере в руки таку ж фігурку певного кольору і просить дитину: «Дай мені таку саму». Так по черзі можна перебрати фігурки всіх кольорів.

Пізніше, коли можливості дитини орієнтуватися в різних ознаках предметів зростуть, можна давати їй завдання розкласти набір фігурок двох форм, але однієї величини та кольору (наприклад, червоні квадрати та кружечки) на два окремі ряди. Перед дитиною кладеться по 3-5 червоних кружечків і квадратиків однакової величини. Дорослий спершу кладе в один бік квадратик, в другий - кружечок і просить дитину зробити так само. Якщо дитина може одразу зорієнтуватися, дорослий ще раз кладе відповідні фігурки в кожний ряд. Можна взяти певну фігурку і спитати: «Куди покладемо цю?». Після того, як поділ буде виконано за допомогою дорослого, всі фігурки змішують і просять дитину повторити все спочатку, поклавши в один бік «такі» (показати), а в другий – «такі». Так само можна поділяти набори однакових фігурок за формою і величиною, але різних кольорів (наприклад, синіх і червоних кругів). Поділ фігур однієї форми і кольору, але більших, навчить малюків виділяти величину.

При цьому дітей не змушують запам'ятовувати назви кольорів, форм, а вчать розпізнавати тільки практично [11; с. 43].

Коли дитина добре знатиме назви кольорів, фігур, можна буде інакше формулювати завдання, давати словесну інструкцію, наприклад, таку: «Поклади окремо червоні та зелені» або «Поклади окремо кружечки і квадратики». Набагато складніші завдання – самостійно знаходити спосіб поділити фігурки на дві частини, коли немає зразка, а потрібно самостійно знайти підставу для поділу, тобто визначити одну ознаку як спільну для всіх фігурок, а другу як таку, що їх відрізняє. Наприклад, перед дитиною розкладають набір червоних і синіх кружечків однієї величини і просять поділити на дві купки так, щоб у кожній були тільки однакові.

Перехід до самостійного пошуку способу поділу фігурок різко ускладнює завдання. Тому його слід давати лише тоді, коли поділ за вказаною дорослим ознакою вже не становитиме для дитини труднощів.

Закріплювати вміння самостійно знаходити однакові та відмінні ознаки

предметів можна на матеріалі гри «Четвертий – зайвий». Наприклад, вибрати серед трьох жовтих та одного зеленого кружечка той, який відрізняється. Так само можна знаходити зайвий предмет за формою, величиною.

Щоб навчити малюка сприймати форму та величину предметів не тільки зором, а й дотиком, уміти співвіднести сприйняте різними органами чуттів, добре використовувати гру «Чарівний мішечок». Для цього слід мати два однакові набори різних об'ємних фігур (кульки, кубики, брусочки різної величини). Один набір кладуть у мішечок і зав'язують, а з другого такого ж набору дорослий бере по черзі різні фігурки і просить дитину: «Знайди таку саму». Малюк має у мішечку намацати відповідну фігурку. Потрібно слідкувати, щоб з кількох фігурок однакової форми вибиралася фігурка саме відповідної до зразка величини. Якщо малюк зробив помилку, потрібно його попросити знайти, чим ця фігурка відрізняється від зразка. Так можна гратися не тільки з геометричними фігурами, а й з дрібними іграшками. У торбинку можна покласти різні фігурки звірів, зроблені з пластику, і попросити дитину знайти зайчика, білочку, рибку тощо.

Поступово дитина навчиться орієнтуватися в ознаках предметів, звикне до цілеспрямованої гри під час спеціально організованих занять. Вона ставатиме дедалі самостійнішою і працювати з нею буде легше. Здатність дитини займатися якоюсь справою самостійно впродовж навіть короткого часу – ознака зростання інтересу до гри, а отже, і великого кроку вперед у психічному розвитку [11; с. 65].

Розвиток зорового сприймання та просторових уявлень

Психологічне вивчення дітей із затримкою психічного розвитку свідчить, що на початку шкільного навчання дуже слабкою ланкою у них є сприймання, зокрема зорове, та просторові уявлення, а також тісно пов'язана з ними рухова сфера: незграбність дрібних рухів, труднощі графічного відтворення зображень. Саме це великою мірою зумовлює труднощі дітей в оволодінні навичками читання, письма, ручної праці, малювання, а також стає перепорою і для їх загального розвитку, бо обмежує можливості аналізу різних властивостей предметів, їх порівняння, групування, називання відповідних груп, тобто узагальнення. Тому, працюючи над розвитком зорового сприймання та уявлення, вдосконалюючи рухову сферу дитини, ми вирішуємо не якесь вузьке питання, а в цілому коригуємо її розвиток.

Добираючи ігри та вправи для молодших школярів із затримкою психічного розвитку, слід мати на увазі, що ці діти часом мають труднощі у вирішенні тих завдань, які легко виконують дошкільники з нормальним розвитком. Тим часом зовнішня сторона організації гри повинна більше відповідати заняттям, властивим дітям шкільного віку, щоб підтримувати до неї належний інтерес.

Основні завдання, які вирішуються в іграх і вправах, спрямованих на розвиток зорового сприймання та просторових уявлень, – виробити у дітей навички порівнювати предмети чи їх зображення за розміром, формою, кольором, аналізувати їх за складовими частинами, утворювати зображення з кількох складових частин за певним задумом чи зразком, відтворювати в уяві цілий предмет за його окремою деталлю, відтворювати зображене графічно, виробляти

точність і узгодженість рухів, розвивати окомір, орієнтування у взаємному розміщенні предметів на площині чи в просторі та правильне вживання відповідних прийменників, вміння орієнтуватися за словесною інструкцією. Цим завданням відповідають наведені далі ігри і вправи.

Складання цілого зображення з окремих частин

Для цієї гри потрібно мати набір різних зображень, наприклад, тварин, іграшок, квітів. Яскраві, гарно виконані набори таких малюнків часто можна придбати в магазинах шкільної наочності. Аркуші з малюнками треба наклеїти на твердий картон і розрізати їх на кілька однакових квадратиків так, щоб на кожному квадратіку була якась частина малюнка, наприклад, на одному квадратіку – голова собаки, на іншому – частина тулуба, хвіст, ноги – залежно від того, як розкреслено аркуш з малюнком на різні квадрати. Чим більше частин, тим складніше буде зібрати з них ціле зображення.

Дитині пропонується з купки безладно покладених квадратиків викласти ціле зображення. Це просте завдання може викликати значні труднощі для дітей із затримкою психічного розвитку, деякі діти потребуватимуть допомоги. З огляду на це, в одних випадках можна спробувати обмежитись такою інструкцією: розглянути квадратики і скласти з них цілий малюнок. Виконуючи це завдання, дитина мусить виявити серед різних деталей таку (наприклад, голову тварини), яка дасть їй можливість уявити ціле зображення (тварину). Відшукуючи потрібні деталі, вона в уяві поділяє малюнок на частини, зіставляючи їх з тими, які є на окремих квадратиках, знаходить тотожні та відповідно приєднує їх одна до одної.

Якщо завдання в поданому вигляді виявиться важким, його можна полегшити, поклавши перед дитиною аналогічне ціле зображення і запропонувати скласти з квадратиків таке саме. Перед нею буде наочний зразок, який полегшить аналіз зображення та складання його з відповідних частин. Для зразка доцільно давати малюнок, не зовсім тотожний тому, який треба скласти з частин, а тільки чорно-біле зображення чи просто контур його, зроблений темною лінією. В цьому випадку створюються умови для більш напруженого аналізу властивостей зображення, виділення суттєвого (форми) і абстрагування від кольору та різних дрібних штрихів, що є на закінченому малюнку [13; с. 125].

Бібліографія

1. Выготский Л. С. Дети группы риска как объекты социальной охраны и социальной профилактики: Социальная профилактика отклоняющегося поведения несовершеннолетних как комплекс охранно-защитных мер. – М.: Наука и Жизнь, 1993.
2. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 5 / За ред.. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К.: Наук.світ, 2004. – 234 с.
3. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 416 с.

4. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби. Навчально-методичний посібник. В 2-х томах За редакцією Панка В. Г., Цушка І. І. – К.: Ніка-центр, 2005.

5. Немов Р. С. Психологія: В 3 кн. – М.: ВЛАДОС, 2003. – Кн.3: Психодіагностика. – 640 с.

6. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання. – К.: Шкільний світ, 2007.

7. Про те, що потрібно знати // Інва.мет.–Рівне, 2004 .– С.11-16.

8. Романюк Л. Хочу бути успішним: корекційно-розвивальні вправи для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку/ Л. Романюк, О. Поборча. – Київ.: Шк. світ, 2009. – 128 с.

9. Сак Т. В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції. - К.: Навчальна книга, 2005.

10. Седнева В. О. Основи корекційної роботи з учнями, які мають особливості психофізичного розвитку : методичні рекомендації / В. О. Седнева. – Миколаїв : ОШПО, 2011. – 36 с.

11. Туріщева Л. В. Психокорекційні ігри в роботі педагога/ Туріщева Л. В. – Харків: Видавнича група «Основа», 2007. – 160 с.

12. Чав'як Б. П. Основи корекційної роботи. Методичні рекомендації. – Запоріжжя, 2006.– 28 с.

13. Шевченко С. Г. Диагностика и коррекция задержки психического развития у детей. – М.:АРКТИ, 2004. – 224 с.

14. Широкова Г. А. Практикум для детского психолога. – Ростов на Дону: Феникс, 2007. – 314 с.

Бережна А.В.

Індивідуальна програма корекційно-розвиткових занять для роботи з дитиною 5 класу з порушеннями інтелектуального розвитку

Програма містить розробки занять для дитини 10-11 років, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, швидкості мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація), уваги, сприйняття; розвиток дрібної моторики пальців рук, вольової регуляції, уміння діяти за зразком; удосконалення навичок спілкування; формування пізнавальної активності. Представлена програма буде корисною для практичних психологів в системі освіти, які працюють з дітьми з порушенням інтелектуального розвитку.

Пояснювальна записка

Поряд із здоровими дітьми живуть, ростуть, виховуються діти з порушеннями інтелектуального розвитку. Вони, як і всі громадяни нашої держави, мають право на здобуття якісної освіти. Саме інклюзивна освіта забезпечує навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами разом з їх здоровими однолітками і має мету інтеграції та соціальної адаптації їх у суспільстві. Таким

чином реалізується право кожної людини на освіту в доступній для неї формі. Діти з порушеннями розумового розвитку в наш час є найчисельнішою категорією дітей, які мають у своєму розвитку відхилення від норми та найбільш складною категорією для інтеграції у загальноосвітньому просторі. Це пов'язано з їхніми обмеженими інтелектуальними можливостями в засвоєнні навчальних програм та своєрідністю формування емоційно-особистісної сфери, а отже – і своєрідною соціальною адаптацією.

Розумова відсталість – це особлива форма психічного недорозвинення, яке зумовлене органічним ураження головного мозку та має дифузійний характер. Розумово відсталі діти різняться станом інтелектуальних порушень і потенційних можливостей. Тому можливості психофізичної та соціальної реабілітації розумово відсталих дітей визначаються ступенем вираженості порушень. Згідно з Міжнародною статистичною класифікацією хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я розумово відсталі діти за ступенем інтелектуального дефекту розподіляються на чотири основні групи: з глибокою, тяжкою, помірною і легкою розумовою відсталістю. Встановлення ступеня розумової відсталості має важливе практичне значення для визначення можливостей сприймання навчального матеріалу дітьми, для підбору корекційних та розвивальних вправ, форм та методик, створення відповідних умов навчання. Адже успішність виховання, навчання, соціальної адаптації дитини з розладами розвитку залежить від правильної оцінки її можливостей і особливостей, від знання педагогами й батьками психологічних особливостей дитини, від застосування відповідних методів педагогічної роботи. Без адекватних корекційно-розвивальних заходів потенційні можливості цих дітей не реалізуються в повній мірі, а завдяки постійній стимуляції пізнавальної сфери, корекції їх емоційно-вольової сфери зменшується різниця між відхиленнями та нормою розвитку, що дає можливість їм адаптуватися в суспільстві. При системній, цілеспрямованій, комплексній взаємодії педагогів, психологів, лікарів, батьків та наявності науково обґрунтованих програм виховання та навчання позитивна динаміка є реальною. Дана індивідуальна корекційно-розвивальна програма розроблена для роботи з дитиною з легкою розумовою відсталістю в інклюзивному класі загальноосвітнього закладу. Дитина, розвиток якої ускладнений дефектом, не просто менш розвинена, ніж її однолітки, але розвинена інакше – вважав Л. С. Виготський, тому і підхід до навчання таких дітей має бути інакшим, особливим. Необхідно враховувати особливості порушень розумового розвитку. У дітей з легкою розумовою відсталістю спостерігається слабка допитливість та уповільнюється здатність до навчання – здатність опановувати суспільний досвід у вигляді знань, умінь та навичок. У них порушені всі пізнавальні процеси (сприймання, пам'ять, уява, мислення, мовлення, увага), які протікають та формуються уповільнено, у більш пізні терміни і мають певні особливості. Спостерігаються порушення і в розвитку емоційно-вольової сфери діяльності особистості, які вважаються вторинними, похідними, залежними від недоліків пізнавальної сфери.

Але, незважаючи на труднощі формування уявлень і засвоєння знань, навичок, затримки в різних видах діяльності, діти з легкою розумовою відсталістю все ж таки мають можливості для розвитку. У них в основному збережене конкретне мислення, вони здатні розбиратися в практичних ситуаціях, орієнтуватися на дорослих. Рівень їхнього інтелекту достатній для розвитку побутового мислення, для опанування спеціальних програм, що базуються переважно на конкретно-наочному навчанні, яке проводиться в повільнішому темпі, а також для оволодіння трудовими та професійними навичками, відносної адекватності й самостійності поведінки в звичайному оточенні. Здебільшого легкий ступінь розумової відсталості дозволяє людині адаптуватися до звичайних умов життя.

Мета програми – активізація та стимулювання пізнавальної діяльності, розвиток емоційно-вольової сфери, набуття комунікативних навичок і вмінь, навичок співпраці у дитини з легкою розумовою відсталістю.

Завдання програми:

1. Корекція та розвиток пізнавальних процесів.
2. Корекція, активізація та удосконалення розумових операцій.
3. Розвиток комунікативних умінь і навичок.
4. Розвиток загальної та дрібної моторики рук.
5. Збагачення словникового запасу.
6. Зняття емоційного напруження та створення емоційно-комфортної атмосфери.

Методи та форми роботи:

1. Вправи на розвиток пізнавальної та емоційно-вольової сфери.
2. Комунікативні та рухливі ігри.
3. Вправи на розвиток моторики.
4. Релаксаційні вправи.

Цільова група: Дитина 10 – 11 років.

Діагностика: Діти переводяться на інклюзивну форму навчання відповідно до висновків та рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру. Тому метою діагностики є вивчення індивідуальних особливостей інтелектуальної та когнітивної сфери, «зони актуального розвитку» дитини та визначення її «зони найближчого розвитку».

Структура заняття:

1. Привітання (2 хв).
2. Ігри-розминки (3 хв).
3. Вправи розвитку когнітивної сфери (20 хв): корекція та розвиток уваги, пам'яті, уяви, мислення; удосконалення розумових операцій; розвиток моторики рук.
4. Рефлексія. Релаксація (3 хв).
5. Традиційне прощання.

Організація корекційної роботи:

1. Форма проведення – індивідуальна;
2. Загальна кількість занять – 53;

3. Тривалість занять – 30 хв.

4. Заняття проводяться двічі на тиждень.

Очікувані результати: Підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів та загальних інтелектуальних здібностей учня, розвиток комунікативних навичок та вмій, навичок співпраці, покращення стану загальної та дрібної моторики.

В процесі занять у дитини створюється позитивний емоційний настрій, формується атмосфера довіри, доброзичливості, позитивного ставлення до оточуючих.

План-сітка програми

№	Зміст заняття	Завдання заняття	Критерії успіху заняття
1.	Вправа-привітання Вправа-гра «Розкажи про себе» Вправа «Щось тут не так» Вправа-гра «Знайди помилку» Вправа «Плутанка» Вправи для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Створення позитивного емоційного настрою, розвиток комунікативних навичок і вмій, навичок співпраці. Активізація та стимулювання пізнавальної діяльності. Покращення стану загальної та дрібної моторики	Продовжує розпочате речення, знаходить помилки в тексті та на малюнку
2.	Вправа-привітання Вправа-лічилка «Хмарка дружить з дощиком» Вправа «Вгадай, що намальовано» Вправа «Коректурна спроба» Вправа «Чим відрізняються?» Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Зняття емоційного напруження; розвиток пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви	Запам'ятовує предмети, знаходить і підкреслює потрібні символи
3.	Вправа-привітання Гра-розминка «Квітка	Розвиток емоційно-вольової та	Запам'ятовує цифри, знаходить тварин серед

	настрою» Вправа «Запам'ятай та повтори» Вправа-гра «Знайди однакові малюнки» Вправа-гра «Виконай доручення» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	пізнавальної сфери. Формування комунікативних здібностей, навичок співпраці	«плутаних» малюнків
4.	Вправа-привітання Вправа «Вухо-ніс» Вправа «Знайди схоже» Вправа-гра «Літає – не літає» Вправа «Підбери до букви слово» Вправа «Пальчики» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Створення позитивного емоційного настрою Розвиток логічного та образного мислення, уваги, уяви, пам'яті, дрібної моторики та координації рухів. Формування комунікативних вмінь, навичок співпраці	Знаходить однакові зображення розрізняє предмети за ознакою, називає слова на задану літеру
5.	Вправа-привітання Вправа-гра «Слухай сигнал» Вправа-гра «Запам'ятай і повтори» Вправа «Підкажи, що треба купити» Вправа «Загадкові картинки» Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток та корекція довільної та активної уваги, пам'яті, уяви, дрібної моторики. Створення веселого і життєрадісного настрою	Повторює запропоновані слова, запам'ятовує набір предметів, визначає зображення малюнків
6.	Вправа-привітання Вправа-гра «Люстерко» Вправа-гра «Скажи, що в тебе в руці» Вправа «Допоможи художникові скласти	Створення позитивного емоційного настрою, формування комунікативних навичок та навичок співпраці. Розвиток пам'яті, мислення,	Називає предмет на дотик, складає частини розрізаного малюнка, називає сусідні числа та місяці

	<p>малюнок» Вправа «Назви сусідів» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>уваги, тактильних відчуттів, дрібної моторики</p>	
7.	<p>Вправа-привітання Вправа «Тренуємо емоції» Вправа «Зумій побачити» Вправа «Послухай та запам'ятай» Вправа-гра «На що схоже?» Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток емоційно-вольової сфери та загальних інтелектуальних здібностей дитини. Формування комунікативних вмінь та навичок</p>	<p>Перераховує згадані предмети; знає вірш; називає предмети, схожі на геометричні фігури</p>
8.	<p>Вправа-привітання Гра «Чотири стихії» Гра «Навпаки» Вправа «Графічний диктант» Вправа «Закінчи фразу» Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток пізнавальних процесів, загальної та дрібної моторики, координації рухів, комунікативних навичок та збагачення словникового запасу. Створення позитивних психологічних умов для роботи</p>	<p>Називає протилежні значення запропонованих слів, виконує вправу за командою, продовжує початок фрази</p>
9.	<p>Вправа-привітання Вправа «Птаха чи комаха» Вправа «Назви одним словом» Вправа-гра «Чого на світі не буває» Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків Вправа «Закінчи речення»</p>	<p>Розвиток та корекція пам'яті, просторового сприйняття, мислення, уваги, дрібної моторики. Активізація емоційної сфери</p>	<p>Вміє групувати предмети, закінчує розпочате речення</p>

	Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання		
10.	Вправа-привітання Гра-розминка «На одну літеру» Гра «Знайди зайве слово» Вправа «Увага» Пальчикова гра «По гриби» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Активізація процесів мислення, уваги, пам'яті. Розвиток емоційно-вольової сфери. Формування комунікативних вмінь	Визначає зайве слово з групи слів, викреслює названі літери
11.	Вправа-привітання Вправа-розминка «Якщо весело живеться, роби так» Вправа «Злови звук» Вправа «Назви правильно предмет» Вправа «Голодна людина» Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток спостережливості, образного та словесно-логічного мислення, уваги, уяви, дрібної моторики, вміння погоджувати	Розрізняє заданий звук, називає предмети до узагальнюючого слова, вміє робити висновки
12.	Вправа-привітання Вправа «Послухай та відтвори» Вправа «Назви предмет» Вправа «Відтвори» Вправа-гра «Знайди відмінності» Завдання для «слухняних» пальчиків» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви. Створення психологічного комфорту та позитивного емоційного настрою	Відтворює заданий ритм, називає предмети на запропоновану літеру, запам'ятовує цифру
13.	Вправа-привітання Гра-розминка «Фото» Вправа «Продовж речення» Вправа «Порівняй	Розвиток емоційно-вольової та когнітивної сфери, загальних інтелектуальних здібностей дитини.	Продовжує розпочате речення, знаходить спільне і відмінне

	предмети» Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків Вправа «Чарівні слова» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Формування комунікативних навичок і вмінь	
14.	Вправа-привітання Вправа-гра «Літає – не літає» Вправа «Коректурна проба» Вправа «Виклади візерунок» Гра «Що змінилося» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток пізнавальних процесів: уваги, пам'яті, мислення, дрібної моторики. Формування навичок співпраці та вміння працювати за зразком	Відмічає зазначені літери, викладає мозаїку за зразком, запам'ятовує предмети
15.	Вправа-привітання Вправа-розминка «Стежинка» Гра «Знайди зайве слово» Вправа «Ритмічні рухи» Вправа «Зарядка для пальчиків» Вправа «Графічний диктант» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Створення позитивного настрою, сприяння зменшенню напруження. Розвиток пам'яті, уваги, спостережливості, наочно-образного мислення, здатності до узагальнення, дрібної моторики	Знаходить зайве слово в групі слів, відтворює ритм, виконує завдання за командою
16.	Вправа-привітання Вправа «Карлики і велетні» Вправа «Наведи лад» Запам'ятай слова» Цікаві завдання для слухняних пальчиків» Вправа «Добери пару» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Активізація та стимулювання пізнавальної, емоційно-вольової сфери. Розвиток пам'яті, уваги, мислення, дрібної моторики	Групує предмети за призначенням, запам'ятовує слова, розрізняє родові ознаки
17.	Вправа-привітання	Розвиток пізнавальної	Відтворює малюнок по

	<p>Вправа «Так і ні» Гра «Візерунок по пам'яті» Вправа «Прості аналогії» Гра «Візерунки» Цікаві завдання для слухняних пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>сфери: пам'яті, уваги, уваги, мислення, мовлення. Формування вміння встановлювати логічні зв'язки між поняттями, діяти за правилами</p>	<p>пам'яті, встановлює логічні зв'язки між словами, виконує малюнок за вказівками</p>
18.	<p>Вправа-привітання Вправа «Візьми і передай» Вправа «Що змінилося» Вправа «Запам'ятай слова» Вправа «Зроби так» Вправа «Пальчики» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Активізація та розвиток пізнавальної діяльності. Формування комунікативних навичок і вмінь, навичок взаємодії</p>	<p>Запам'ятовує порядок розташування предметів, запам'ятовує слова, виконує рухи за вказівками</p>
19.	<p>Вправа-привітання Вправа «Стежинка» Вправа «Закінчи фразу» Вправа «Знайди відмінності» Вправа «Чую вас, чую вас» Вправа «Черепаха» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Створення позитивного емоційного настрою, зняття емоційного напруження. Розвиток пізнавальних процесів: пам'яті, уваги, спостережливості, мислення. Покращення стану загальної та дрібної моторики</p>	<p>Продовжує фразу, знаходить відмінності, розрізняє звуки в словах, виконує вправи для пальців рук</p>
20.	<p>Вправа-привітання Вправа «Якщо весело тобі» Вправа «Спільне та відмінне» Вправа «Запам'ятай предмети» Вправа «Слуховий диктант» Вправа «Хрестики і нулики» Рефлексія. Релаксація</p>	<p>Розвиток емоційно-вольової та комунікативної сфери, навичок порівняння, вміння знаходити спільне та відмінне, стану загальної та дрібної моторики</p>	<p>Знаходить спільне та відмінне в словах, запам'ятовує предмети на малюнку, складає геометричні фігури за вказівкою</p>

	Традиційне прощання		
21.	Вправа-привітання Гра «Мімічна гімнастика» Вправа «Запам'ятай вірш» Вправа «Підбери пару» Вправа «Знайди таку, як у мене» Вправа «Маляри» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток емоційно-вольової сфери та пізнавальних психічних процесів. Корекція уваги, сприймання, пам'яті	Згадує овочі з вірша, підбирає пару, знаходить потрібні геометричні фігури
22.	Вправа-привітання Гра «Чарівний мішечок» Вправа «Запам'ятай слова» Гра «Куди підеш?» Вправа «Назви п'ять предметів» 3.4. Пальчикова гімнастика «Сестрички» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток емоційно-вольової та комунікативної сфери. Активізація та розвиток пам'яті, уваги, уявлення, мислення, дрібної моторики	Розрізняє емоції, називає слова по пам'яті, виконує дії за інструкцією, називає предмети потрібного кольору
23.	Вправа-привітання Вправа «Зображення емоцій» Вправа «Знайди зайве слово» Вправа «Запам'ятай розповідь» Вправа «Знайди відмінності» Вправа «Наш малюк» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Активізація емоційно-вольової та комунікативної сфери. Розвиток уваги, пам'яті, уяви, вміння виділяти суттєві ознаки предметів	Класифікує предмети за ознаками, переказує розповідь, знаходить відмінності на малюнках
24.	Вправа-привітання Вправа «Прогноз погоди» Вправа «Що зображено на малюнку»	Створення позитивного емоційного настрою, зняття емоційного напруження. Розвиток пізнавальних психічних процесів:	Запам'ятовує намальоване, узагальнює, запам'ятовує розташування чисел

	<p>Вправа «Назви одним словом»</p> <p>Вправа «Цифри»</p> <p>Вправа «Їжачки»</p> <p>Рефлексія. Релаксація</p> <p>Традиційне прощання</p>	<p>пам'яті, уваги, мислення, уяви</p>	
25.	<p>Вправа-привітання</p> <p>Вправа «Уяви собі»</p> <p>Вправа «Пари слів»</p> <p>Вправа «Склади картинку»</p> <p>Вправа «Назви правильно предмет»</p> <p>Вправа «Доброго ранку»</p> <p>Рефлексія. Релаксація</p> <p>Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток емоційно-комунікативної сфери та пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, словесно-логічного мислення, уяви</p>	<p>Згадує слова, складає розрізану картинку, класифікує предмети</p>
26.	<p>Вправа-привітання</p> <p>Гра «Різнокольорова вода»</p> <p>Вправа «Запам'ятай предмет»</p> <p>Вправа «Послідовність дій»</p> <p>Вправа «Зниклий предмет»</p> <p>Вправа «Веселий хрущ»</p> <p>Рефлексія. Релаксація</p> <p>Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери. Формування комунікативних навичок і вмінь. Покращення стану загальної та дрібної моторики</p>	<p>Запам'ятовує предмети, називає значення предметів. Встановлює послідовність дій, виконує вправи руками</p>
27.	<p>Вправа-привітання</p> <p>Бесіда «Як покращити поганий настрій»</p> <p>Вправа «Запам'ятай слова»</p> <p>Вправа «Влови слово»</p> <p>Вправа «Літає – не літає»</p> <p>Пальчикова гімнастика</p> <p>«Дзеркало»</p> <p>Рефлексія. Релаксація</p> <p>Традиційне прощання</p>	<p>Формування комунікативних вмінь та навичок, корекція емоційної сфери. Розвиток пам'яті, уваги, мислення, мовлення, дрібної моторики</p>	<p>Запам'ятовує прочитані слова, розрізняє запропоновані слова на слух, виконує інструкції дорослого</p>
28.	<p>Вправа-привітання</p>	<p>Розвиток емоційно-</p>	<p>Називає слова в парі,</p>

	<p>Вправа-гра «Люстерко» Вправа «Назви слово» Вправа «Чим відрізняються?» Пальчикова гімнастика «Привітання» Вправа «Коректурна спроба» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>вольової та комунікативної сфери. Корекція та розвиток пам'яті, уваги, мислення, мовлення, дрібної моторики</p>	<p>пояснює різницю в схожих предметах, коригує текст за інструкцією</p>
29.	<p>Вправа-привітання Вправа «Руки і плечі» Вправа «Якого кольору не стало» Вправа «Знайди пару» Вправа «Будь уважний» Пальчикова гімнастика «Бабуся» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток пізнавальних психічних процесів, емоційно-вольової та комунікативної сфери</p>	<p>Називає зниклий колір; обирає слова, близькі за значенням до запропонованих; виконує дії за інструкцією</p>
30.	<p>Вправа-привітання Вправа «Через скло» Вправа «Імена» «Хто ховається в крапках?» Вправа «Закрий малюнок» Пальчикова гімнастика «Кішки-мишки» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток емоційно-вольової сфери. Активізація процесів мислення, пам'яті, уваги, уяви</p>	<p>Запам'ятовує імена, розділяє їх на групи; відтворює малюнок за контуром; класифікує предмети</p>
31.	<p>Вправа-привітання Вправа «На арені цирку» Вправа «Намалюй картинку» Вправа «Що це?» Вправа «Будь уважний» Вправа «Бджоли»</p>	<p>Розвиток пізнавальних психічних процесів, емоційно-вольової та комунікативної сфери</p>	<p>Малює картинку до запропонованих слів, узагальнює предмети, розфарбовує за інструкцією</p>

	Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання		
32.	Вправа-привітання Вправа «Репетиція» Вправа «Фрукти» Вправа «Упізнай» Вправа «Розфарбуй папугу» Вправа «У лісі» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Створення позитивного емоційного настрою, формування комунікативних навичок та навичок співпраці. Розвиток пам'яті, мислення, уваги, тактильних відчуттів, дрібної моторики	Співставляє частини цілого, аналізує предмети за ознаками, зафарбовує за інструкцією
33.	Вправа-привітання Вправа «Розминка» Вправа «Словотворці» Вправа «Знайди пару» Вправа «Збери слово» Пальчикова гімнастика «По гриби» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Створення позитивного емоційного настрою, формування комунікативних навичок та навичок співпраці. Розвиток пам'яті, мислення, уваги, тактильних відчуттів, дрібної моторики	Утворює спільнокореневі слова, співставляє числа і предмети, поєднує букви в слова
34.	Вправа-привітання Вправа «Репетиція» Вправа «Назви сам» Вправа «Пори року» Вправа «Четвертий зайвий» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток пізнавальних психічних процесів, емоційно-вольової та комунікативної сфери	Добирає слова до запропонованих. Називає пори року по порядку, вилучає зайве
35.	Вправа-привітання Вправа «Покажи» Вправа «Торбинка з подарунками» Вправа «Закінчи слово» Вправа з розвитку пам'яті Цікаві вправи для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток пізнавальних процесів, загальної та дрібної моторики, координації рухів, комунікативних навичок та збагачення словникового запасу. Створення позитивних психологічних умов для роботи	Знаходить предмети за описом, закінчує слова; запам'ятовує букви, поєднуючи їх з голосними
36.	Вправа-привітання	Розвиток емоційно-	Виконує рухи за картками,

	<p>Вправа «Жабка» Вправа «Спробуй виконай» Вправа «Хто зайвий?» Вправа «Якби я був чарівником» Вправа «Збери» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>вольової та комунікативної сфери. Активізація та розвиток пам'яті, уваги, уявлення, мислення, дрібної моторики</p>	<p>називає тварин з запропонованим звуком, вигадує розповідь на задану тему</p>
38.	<p>Вправа-привітання Вправа «Чарівний мішечок» Вправа «Пофантазуй» Вправа «Мозкова гімнастика» Вправа «Вилучення зайвого» Вправа «Хованки» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Зняття емоційного напруження; розвиток пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви</p>	<p>Фантазує на задану тему, швидко виконує завдання, вилучає зайві слова</p>
39.	<p>Вправа-привітання Вправа «Малюємо» Вправа «Назви одним словом» Вправа «Слухай і почуй» Вправа «Кольорові олівці» Цікаві завдання для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток пізнавальних процесів, дрібної моторики. Формування навичок співпраці та уміння працювати за зразком</p>	<p>Робить висновки, виконує рухи за інструкцією, відгадує зниклий колір</p>
40.	<p>Вправа-привітання Вправа «Настрій» Вправа «Шкільне подвір'я» Вправа «Знайди пару» Вправа «Професії». Індивідуальні завдання для «слухняних» пальчиків Рефлексія. Релаксація</p>	<p>Активізація та стимулювання пізнавальної, емоційно-вольової сфери. Розвиток пам'яті, уваги, мислення, дрібної моторики</p>	<p>Називає протилежні емоції, описує місцевість по пам'яті, знаходить однакові слова, повідомляє особливості професій</p>

	Традиційне прощання		
41.	Вправа-привітання Вправа «Котик» Вправа «Закінчи слова» Вправа «Зима» Вправа «Домалюй» Вправа «Мізинчик» Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження	Інсценізує вірш, за початковим складом закінчує слова, розповідає за малюнком, домальовує розпочатий малюнок
42.	Вправа-привітання Вправа «Інсценізація» Вправа «Домалюй фігуру» Вправа «Навпаки». Вправа «Зайвий символ» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток емоційно-вольової сфери та пізнавальних психічних процесів. Корекція уваги, сприймання, пам'яті	Рухами та жестами показує вірш, домальовує фігури та називає їх, доповнює рядки вірша, знаходить зайві символи
43.	Вправа-привітання Вправа «Спробуй повтори» Вправа «Малюк-пастушок» Вправа «Неуважний художник» Вправа «Розфарбуй» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Активізація процесів мислення, уваги, пам'яті. Розвиток емоційно-вольової сфери. Формування комунікативних вмінь	Виражає емоції, називає свійських тварин, пригадує назви казок, розфарбовує за вказівками
44.	Вправа-привітання Вправа «Посміхнись» Вправа «День народження» Вправа «Домалюй» Вправа «Відгадай загадку» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери. Формування комунікативних навичок і вмінь. Покращення стану загальної та дрібної моторики	Обирає слова з потрібною кількістю складів, домальовує пропущені символи, відгадує загадки

45.	<p>Вправа-привітання Вправа «Приручи страх» Вправа «Хто зайвий?» Вправа «Ось тут щось не так» Вправа «Магазин» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток емоційно-вольової сфери та пізнавальних психічних процесів. Корекція уваги, сприймання, пам'яті</p>	<p>Називає тварин з потрібною буквою, коригує помилки тексту, називає придбані товари</p>
46.	<p>Вправа-привітання Вправа «Раз, два, три... настрої замри» Вправа «Розфарбуй малюнок» Вправа «Нове слово» Вправа «Домалюй» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток емоційно-комунікативної сфери та пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, словесно-логічного мислення, уяви</p>	<p>Відтворює настрої, розфарбовує малюнок за вказівками, складає нові слова, домальовує пропущені символи</p>
47.	<p>Вправа-привітання Вправа «Символ щастя» Вправа «Зайвий предмет» Вправа «Опиши друга» Вправа «Квітка» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання</p>	<p>Розвиток пізнавальних процесів, дрібної моторики, координації рухів, комунікативних навичок та збагачення словникового запасу</p>	<p>Знаходить зайві символи, описує друга, малює по клітинках</p>
48.	<p>Вправа-привітання Вправа «Настрої» Вправа «Ознаки» Вправа «Допоможи» Вправа «Охарактеризуй предмет» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація</p>	<p>Активізація та розвиток пізнавальної діяльності. Формування комунікативних навичок і вмінь, навичок взаємодії</p>	<p>Знаходить тварин за настроєм, відгадує слова за ознаками, називає ознаки предметів</p>

	Традиційне прощання		
49.	Вправа-привітання Вправа «Розмова гусаків» Вправа «Господарочка» Вправа «На лужку» Вправа «Скільки чого» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви. Створення психологічного комфорту та позитивного емоційного настрою	Описує малюнок, розфарбовує за інструкцією, називає предмети на запропоновану букву
50.	Вправа-привітання Вправа «Уявимо собі» Вправа «Візерунки» Вправа «Відповідай швидко» Вправа «Розшифруй прислів'я» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток емоційно-вольової та комунікативної сфери. Активізація та розвиток пам'яті, уваги, уявлення, мислення, дрібної моторики	Відтворює візерунки, відповідає на запитання, відтворює прислів'я за малюнками
51.	Вправа-привітання Вправа «Спиймай мій настрій» Вправа «Назви одним словом» Вправа «Поєднай» Вправа «Розкажи» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери. Формування комунікативних навичок і вмінь. Покращення стану загальної та дрібної моторики	Групує предмети, поєднує предмети за числами, переказує оповідання
52.	Вправа-привітання. Вправа «Замок чарівних дзеркал» Вправа «Оціни	Розвиток пізнавальних психічних процесів, емоційно-вольової та комунікативної сфери	Оцінює позитивні і негативні вчинки, систематизує малюнки, складає розповідь, розповідає

	вчинок» Вправа «Зайчення» Вправа «Ліс» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання		вірш
53.	Вправа-привітання Вправа «Пантоміма» Вправа «Прислів'я» Вправа «Домалюй» Вправа «Теремок» Пальчикова гімнастика Рефлексія. Релаксація Традиційне прощання	Розвиток емоційно-комунікативної сфери та пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, словесно-логічного мислення, уяви	Продовжує прислів'я, домальовує предмети, згадує героїв казки «Теремок»

Бібліографія

1. Алексєєва І. В. Гіперактивні діти: корекція поведінки / Ірина Алексєєва, Марина Калмикова. – Київ: Шк. світ, 2011. – 96 с.
2. Бачу, чую, роблю: (Корекційно-розвивальна програма для старших дошкільників) / Автор-укладач Лисенко Н. М. – Гадяч: Гадяцький дитячий будинок Полтавської обласної ради, 2010 р. – 23 с.
3. Горбатко Л. М. Комплексна корекційна програма для роботи з першокласниками з вадами розумового розвитку / Горбатко Л. М. – Варварівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат, 2010. – 33 с.
4. Заняття з корекції пам'яті молодшого школяра // Психолог. – № 33 (417). – 2010.
5. Коробко С. Робота психолога з молодшими школярами / Коробко С., Коробко О. – Київ: Літера ЛТД, 2006. – 416.
6. Корекційно-розвивальні заняття для молодших школярів, які мають порушення психофізичного розвитку // Психолог. – № 14. – 2005.
7. Корекційно-розвивальні заняття з дітьми 6-7 років./ уклад. Л. А. Кльоц, Н. О. Сидоренко/ іл. Т. Ю. Сорудейкіна. – Харків: Вид: група «Основа», 2010. – 127 с.
8. Марінушкіна О. Є Корекційні програми на допомогу практичному психологу ДНЗ / уклад. О. Є. Марунушкіна, Г. В.Замазій. – Харків.: Вид. Група «Основа», 2008. – 204 с.
9. Практичний посібник «Психолого-педагогічне вивчення дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, складання індивідуальної програми розвитку» / За загальною редакцією кандидата медичних наук М. Л. Авраменка – Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів – Л.: 2008. – 118 с
10. Програма розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку /

О. Кругман // Психолог дошкілля. – № 1(6). – 2010.

11. Психологічна підготовка дітей шестирічного віку до школи. / Н. Зацепіна // Психолог дошкілля. – № 3(8). – 2010.

12. Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників / Оксана Проценко. – Київ: Шк. світ, 2011. – 128 с.

13. Розвиток емоційної сфери, пізнавальних психічних процесів. Соціалізація старших дошкільників. Корекційно-розвивальна програма / О. Камінська // Психолог дошкілля. – № 2(7). – 2010.

14. Романова О. Діти з особливими потребами в школі: Психолого педагогічний супровід / Ольга Романова та ін. – Київ. : Шк. світ, 2011. – 128 с.

15. Романюк Л. Хочу бути успішним: корекційно-розвивальні вправа для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / Л. Романюк, О. Поборча. – Київ.: Шк. світ, 2009. – 128 с.

16. Сидоренко Н. О. Перший раз у перший клас: адаптація дитини до навчання у школі / Наталія Сидоренко. – Київ.: Шк. світ, 2009. – 179 с.

17. Стреж Л. В. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Людмила Стеж. – Київ.: Шк. світ, 2009. – 128 с.

18. Туріщева Л. В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі / Автор-укладач Л. В. Туріщева. Харків.: Вид. Група «Основа», 2011. – 111 с.

19. Туріщева Л. В. Психокорекційні ігри в роботі педагога / Туріщева Л. В. – Харків: Видавнича група «Основа», 2007. – 152 с.

20. Учні з особливими потребами. Корекційно-розвивальна робота психолога // Психолог. – № 15-16. – 2012.

21. Юрченко Ю. Ю. Розвиток пізнавальних процесів першого класу: (розвивальна програма) / Юрченко Ю. Ю. – Майоршина: Майорщинська спеціальна школа-інтернат, 2010 – 49 с

Циганенко О. М.

**Програма корекційно-розвивальних занять «Корекція та розвиток пізнавальної сфери дітей з особливими освітніми потребами»
(для роботи з дітьми 10-12 років)**

У збірці представлена програма корекційно-розвивальних занять, яка спрямована на розвиток пізнавальної сфери дітей з особливими освітніми потребам.

Програма містить розробки занять, додатки, матеріал, який ознайомлює з особливостями розвитку пізнавальної сфери учнів з особливими освітніми потребами.

Для використання у роботі практичних психологів, вчителів-дефектологів.

Пояснювальна записка

Важливим завданням сьогодення для сучасної освіти є оптимальна реалізація

потенційних можливостей кожної дитини, підготовка її до активної життєдіяльності. Але підготувати до самостійного життя здорову дитину і дитину з особливими потребами – різні речі.

Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. визначають розумову відсталість як виразне, незворотне системне порушення пізнавальної діяльності, яке виникає внаслідок дифузного органічного пошкодження кори головного мозку [17, с. 65].

Діти з особливими потребами мають певні особливості у розвитку пізнавальної та емоційної сфер. Це проявляється у зниженій працездатності, пізнавальній активності, в емоційно-вольових розладах.

Структура інтелектуальних порушень поєднується з порушеннями моторики, мовлення, сприймання, пам'яті, уваги, емоційної сфери, довільних сфер поведінки. Такі діти здатні до розвитку, хоча він і здійснюється уповільнено, нетипово, іноді з різкими відхиленнями, однак це справжній розвиток, у процесі якого відбуваються і кількісні, і якісні зміни всієї психічної діяльності дитини.

Вивченням пізнавальних процесів розумово відсталих дітей займалися такі вітчизняні вчені, як Л. В. Занков, А. І. Ліпкіна, Є. М. Кудрявцева, І. М. Соловйов, Ж. І. Шиф, М. С. Певзнер та багато інших авторів. Творчу діяльність розумово відсталих дітей вивчали: Л. Виготський, О. Лурія, В. Лубовський, В. Петрова, Н. Стадненко, М. Нудельман, В. Єрмаков, С. Сиволапов, А. Співаковська, Р. Овчарова та ін. Серед зарубіжних психологів, які працювали над цією темою були: Ж. Ефель, Б. Гізелін, З. Фрейд, К. Юнг, Е. Генчінсон, Г. Гельмгольц, П. Вайнцваг, А. Гуральський, Е. Фромм, Дж. Сміт, Дж. Гауен, М. Волах, Н. Коган та ін.

При роботі з дітьми з розумовою відсталістю слід враховувати первинні порушення у структурі дефекту, проте педагогічні зусилля треба спрямувати на вторинні та подальші ускладнення, бо саме вони і піддаються корекційному впливу.

Виготський Л. С. визначив структуру дефекту розумово відсталих дітей [11, с. 32]. Для зручності скористаємось таблицею 1.

Структура дефекту при розумовій відсталості

Таблиця 1

Первинний дефект	Вторинні ускладнення і порушення	Подальші ускладнення
- Низька розумова працездатність; інертність нервових процесів; - слабкість замикаючої функції кори головного мозку; - низька пізнавальна активність	недорозвиток вищих психічних процесів (опосередковане запам'ятовування, опосередковане мислення, мовлення)	незрілість особистості

Основною місією практичного психолога навчально-реабілітаційного центру є не лише виявлення особливостей порушень у розвитку дитини, а і розкриття тих збережених шляхів, за допомогою яких ці відхилення можна дещо компенсувати в умовах адекватного для даної дитини навчання.

Як показує багаторічний досвід роботи – тільки постійна стимуляція пізнавальної активності та створення умов для пізнавальної діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку сприяє зменшенню різниці між відхиленнями та нормою та забезпечує в подальшому успішну інтеграцію таких дітей у суспільство. Тому з метою покращення умов для розвитку школярів постало питання щодо розробки даної програми.

Метою програми є розвиток пізнавальної сфери, створення сприятливих умов для саморозвитку дітей.

Завдання програми:

– зняття емоційного напруження, створення емоційно-комфортної атмосфери та сприятливих умов для саморозвитку дітей;

– корекція та розвиток пізнавальних процесів: відчуттів, сприймання, уваги, пам'яті;

– корекція та розвиток розумових операцій: узагальнення, абстрагування, аналіз, синтез, порівняння, гнучкість, критичність;

– розвиток загальної та дрібної моторики рук.

– розвиток комунікативних умінь і навичок;

Принципи побудови програми:

врахування вікових та психологічних особливостей дітей з вадами розумового розвитку;

системність та послідовність корекційних занять;

єдність діагностичних і корекційних методів.

Методи реалізації завдань: ігри, дидактичні та психомоторні вправи, психогімнастика, самомасаж, релаксаційні вправи, робота з казками та загадками, образотворча діяльність.

Учасники: програма розрахована на учнів 10-12 років, що мають порушення в розвитку (згідно висновків та рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру щодо подальшої корекційно-розвивальної роботи). Оптимальна кількість дітей у групі: 4-6 осіб. З дітьми, які потребують більшої уваги або не можуть працювати в групі, заняття проводяться індивідуально.

Під час проведення корекційно-розвиткових занять присутнім є вихователь, який спостерігає за поведінковими проявами учнів.

Обладнання: заняття відбуваються в кабінеті практичного психолога або в ігровій кімнаті. На заняттях використовуються роздатковий, стимульний матеріал, музичний центр, засоби зображувальної діяльності (папір, розмальовки, фарби, олівці, маркери).

Загальний час: програма складається з 20 занять, тривалість кожного 35- 40 хвилин. Заняття проводяться 1 раз на тиждень. Тривалість циклу – від 3 до 4 місяців.

Критерії діагностичного обстеження:

Перед початком корекційно-розвивальної роботи проводиться дослідження рівня інтелектуального розвитку дітей за «Методикою діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку молодших школярів» (Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г.). Після проведення вхідної діагностики формуються корекційні групи.

З метою відстеження динаміки в розвитку та з'ясування результативності занять комплексне обстеження розвитку дитини здійснюється спеціалістами закладу (дефектологом, логопедом, психологом) двічі на рік. Результати обстеження заносяться до загального протоколу.

Очікувані результати:

Підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів та загальних інтелектуальних здібностей учнів, комунікативних навичок та вмінь, навичок співпраці.

Ефективність програми визначається кількісними та якісними змінами, які відбуваються у дітей після проведення корекційно-розвиткових занять. Для цього порівнюються результати вхідної і вихідної діагностики, а також результати спостереження за дітьми.

Для кращого розуміння особливостей пізнавальної діяльності дітей з розумовою відсталістю характеристику та корекційні прийоми подамо у вигляді таблиці 2.

Характеристики особливостей пізнавальної діяльності дітей з розумовою відсталістю та корекційні прийоми (за Мироною С. П.) [11, с. 36]

Таблиця 2

Короткі характеристики особливостей пізнавальної діяльності	Корекційні прийоми
Сприймання	
<ul style="list-style-type: none"> – звужений обсяг; – фрагментарність; – сповільненість; – пасивний характер; – дифузність, недиференційованість; – порушення системності, хаотичність; – вплив недорозвитку уваги, зокрема, відволікання; – відсутність зв'язку з уявленням, мисленням 	<ul style="list-style-type: none"> – поділ складного матеріалу на частини; – збільшення часу на сприймання та усвідомлення інструкції; – уповільненість темпу викладу матеріалу; – використання наочності з небагатьма об'єктами, особливо другорядними; – активізація знань дітей з метою використання їх власного досвіду; – забезпечення керівництва кожною перцептивною дією учнів (перцепція – сприйняття – це процеси відображення предметів або явищ при їх безпосередній дії на органи чуття);

	<ul style="list-style-type: none"> – зменшення кількості додаткових подразників; – навчання чіткому визначенню мети сприймання, плануванню його, контролю за дотриманням плану; – привчання аналізувати результати сприйнятого; – порівняння сприйнятого із зразком; – задіяння максимально можливої кількості аналізаторів
Увага	
<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень розвитку; – нестійкість мимовільної уваги; – несформованість довільної уваги; – залежність продуктивної уваги від характеру установок 	<ul style="list-style-type: none"> – привчання перевіряти правильність власних дій; – розвиток контролю за власним мовленням; – формування навичок самоконтролю; – привчання порівнювати свої роботи із зразком
Уява	
<ul style="list-style-type: none"> – недостатня диференційованість уявлень; – бідність, неточність; – поверховість; – швидка зміна та забування уявлень, їх уподібнення 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення пізнавальної активності та інтересу учнів; – різноманітність способів викладання; – повторення матеріалу; – розвиток логічного мислення; – зв'язок з попереднім досвідом; – застосування творчих завдань; – використання засобу порівняння; – зв'язок з мовленням
Пам'ять	
<ul style="list-style-type: none"> – звужений обсяг запам'ятовування; – залежність обсягу запам'ятовування від складності матеріалу (чим складніший матеріал, тим менший обсяг); – продуктивність мимовільного та довільного запам'ятовування однаково низька; – через пасивне ставлення до змін ефективність запам'ятовування знижується; – віддають перевагу дослівному та механічному заучуванню, тому 	<ul style="list-style-type: none"> – мінімальна кількість нових термінів, понять на одному уроці; – поділ матеріалу на частини; – формування пізнавальних інтересів; – стимулювання вільного викладу матеріалу; – формування вміння використовувати матеріал у різних життєвих ситуаціях; – формування додаткових запитань, які активізують розумову діяльність; – поєднання викладу матеріалу з поглибленням, уточненням, виправленням помилок, систематизацією, узагальненням; – використання правила: відпочинок

<p>матеріал швидко забувається і не використовується у досвіді;</p> <ul style="list-style-type: none"> – не володіють прийомами довільного запам'ятовування; – відтворення фрагментарне спотворене, нелогічне; – труднощі актуалізації засвоєних знань; – швидко забувають вивчене через недостатньо міцні нервові зв'язки; – спотворення матеріалу в процесі зберігання; – недостатня усвідомленість заученого. 	<p>сприяє відновленню матеріалу, а повторення призводить до перевтоми;</p> <ul style="list-style-type: none"> – повторення у різних формах; – використання раціональних прийомів запам'ятовування; – задіювання різних аналізаторів; – організація закріплення з опорою на наочну, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування; – перед заучуванням: <ul style="list-style-type: none"> • встановити логічні зв'язки, залежність між відомим та новим; • проаналізувати матеріал, виділити основне і встановити між ним взаємозв'язки.
--	---

Мислення

<p>Загальна характеристика:</p> <ul style="list-style-type: none"> – некритичність; – сповільненість; – інертність; – конкретність, ситуативність; – неусвідомленість; – нездатність до переносу знань у досвід, нові умови; – не цілеспрямованість; <p>Особливості аналізу та синтезу:</p> <ul style="list-style-type: none"> бідність; невміння проникати у сутність явищ; ситуативність; інертність; невпорядкованість, хаотичність; невміння з численних ознак виділити головну; не володіння критеріями аналізу; невміння бачити спільне; невміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; 	<ul style="list-style-type: none"> – доступна форма подачі матеріалу; зменшення обсягу матеріалу, спрощення структури знань; – навчання переносити знання на практику; – здійснення практичного аналізу; – аналіз за послідовним планом; після аналізу описувати предмет чи об'єкт у цілому; <p style="padding-left: 40px;">поділ складних тем на частини, подача кожної з них окремо, а потім об'єднання в єдине ціле;</p> <ul style="list-style-type: none"> поступове формування вміння порівнювати, використовувати план, інструкцію, схеми, тощо; поступове ускладнення об'єктів порівняння; формування вмінь виділяти різні аспекти предметів і явищ; при порівнянні двох об'єктів використання третього дещо відмінного; при встановленні причинно-наслідкових зв'язків дотримуватись послідовності; формування наочно видимих зв'язків і відношень між предметами та явищами;
--	---

<p>Особливості порівняння:</p> <ul style="list-style-type: none"> – заміна порівняння окремим аналізом об'єктів, що порівнюються; – чим складніші об'єкти, тим важче вони порівнюються; – порівнюють лише ті властивості, які сприймаються наочно, а функціональні ознаки не виділяють; – легше встановлюють відмінність, ніж подібність; – неволодіння критеріями порівняння; – хаотичність; 	<p>надання допомоги у вербалізації емпірично здобутих уявлень про речі і процеси;</p> <p>допомога в осмисленні від конкретного до абстрактного;</p> <p>створення умов для подолання розриву між теорією і практикою: формування вмінь орієнтуватись у завданні, аналізувати його, відтворювати та диференціювати знання, переносити їх з однієї ситуації в іншу;</p> <p>упровадження в навчальний процес спеціальних прийомів, що стимулюють учнів до використання набутих знань:</p> <p>перед застосуванням пригадати теорію;</p>
<p>Особливості класифікації</p> <ul style="list-style-type: none"> – відсутність самостійності; – ситуативність; – стереотипність; 	<p>іноді спочатку практично засвоювати дії, а потім їх теоретично обґрунтовувати;</p> <p>розчленовувати аналіз завдання;</p> <p>навчати користуватися планом;</p> <p>стимулювати міркування вголос про способи та послідовність виконання завдань;</p>
<p>Рівень розвитку узагальнень і абстрагувань</p> <p>ці процеси є малорозвиненими; недорозвинення узагальнюючої функції слова, мовлення в цілому; відірваність мовлення від практичних дій;</p> <p>погане засвоєння узагальнюючих способів дій;</p> <p>труднощі переносу сформованих вмінь і навичок на інші види діяльності.</p>	<p>використання спеціальних предметних уроків та екскурсій для безпосереднього сприймання об'єктів і явищ;</p> <p>опора на предметно-практичну діяльність і через неї перехід до вербалізації знань;</p> <p>використання наочно-практичних методів навчання, поступове стимулювання конкретно-образного мислення і створення умов для розвитку словесно-логічного;</p> <p>застосування спеціальних засобів, які полегшують перехід від конкретного до абстрактного:</p> <p>1. поєднання наочності з практичними</p>

	<p>діями;</p> <p>2. перехід від конкретної наочності до абстрактної;</p> <p>3. використання словесної наочності;</p> <p>4. аналіз об'єктів;</p> <p>5. порівняння об'єктів;</p> <p>6. абстрагування суттєвих ознак від несуттєвих;</p> <p>7. конкретизація висновків, правил шляхом наведення прикладів.</p>
Мовлення	
<ul style="list-style-type: none"> – порушення розуміння зверненого мовлення; – бідність активного словника; – недосконалість звуковимови і фонематичних процесів; – великий розрив між активним і пасивним словниками; – недосконалість граматичної будови; – недорозвинення предикативної функції мовлення. 	<ul style="list-style-type: none"> – доступність в оформленні звернених конструкцій; – дещо уповільнений темп мовлення; – повторення дітьми питань, інструкцій учителя; – добір завдань, при виконанні яких учні будуть самостійно вживати нову лексику; – тісна співпраця з логопедом з метою закріплення скоригованих мовленнєвих навичок; – стимулювання до активного мовлення новими реченнями; – мовлення вчителя має бути образним, чітким, емоційно насиченим.
Інтелектуальна працездатність	
<ul style="list-style-type: none"> – нестійка, мінлива (періоди підвищення чергуються з періодами зниження); – динаміка змін у кожного учня глибоко специфічна, проте основна тенденція – поступове зниження рівня працездатності, починаючи з середини уроку; – неспроможність проявити вольові зусилля для подолання труднощів; – швидка втомлюваність; – про виконанні цікавої роботи втомлюваність приходить швидше, ніж при виконанні нецікавої, одноманітної; – залежність від особи і втомлюваності вчителя, методів 	<ul style="list-style-type: none"> – урахування індивідуальної працездатності дитини відповідно до її діагнозу, здоров'я; – розвиток і підвищення ролі другої сигнальної системи; – розвиток емоційно-вольової сфери; – урізноманітнення методів і прийомів навчання; – створення таких умов, які стимулюватимуть учнів до активної праці і запобігатимуть виникненню втоми.

навчання і способів організації діяльності	
--	--

План-сітка програми

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
Заняття 1			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток комунікативних навичок	Вправа-гра «Розкажи про себе»	5 хв.	Діти активні, розповідають про себе
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Ліхтарики»	3 хв.	Виконують ритмічні рухи пальцями
Розвиток тактильних відчуттів	Вправа «Скажи, що в тебе в руці»	5-7 хв.	Визначають предмети на дотик
Розвиток відчуття колективу, зняття емоційного і фізичного напруження	Рухлива гра «Веселий потяг»	5 хв.	Діти контактують між собою, виконують інструкцію
Розширення обсягу сприймання	Вправа «Панель»	5-7 хв.	Уважні, зосереджені, підбирають фігури
Розвиток активної уваги, просторової орієнтації	Вправа «Що змінилося?»	5 хв.	Уважні, визначають зміни
Закріплення позитивного ставлення дітей одне до одного	Рефлексія Вправа «Подарунок для всіх»	5 хв.	Контактують між собою, активні, усміхнені
Заняття 2			
Створення позитивного емоційного фону	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток цілісності сприймання	Вправа «Що хотів намалювати»	4-5 хв.	Визначають предмет за

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
	художник?»		окремими деталями
Розвиток довільної уваги	Вправа-гра «Дзеркало»	5-6 хв.	Відтворюють рухи за ведучим
Розвиток спостережливості, зорової пам'яті, мислення	Вправа «Знайди відмінності»	5-7 хв.	Порівнюють та називають відмінності
Удосконалення розумових операцій	Вправа «Добери пару»	5-7 хв.	Групують за родовими ознаками
Розвиток спостережливості	Гра «Електричний струм»	4 хв.	Активні, уважні
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Ліхтарики»	3-4 хв.	Виконують ритмічні рухи пальцями
Розвиток позитивного ставлення одне до одного	Рефлексія Вправа «Передай усмішку по колу»	4-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 3			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Привітання «Посмішка по колу»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток уяви, творчого мислення	Вправа «Візьми і передай»	5-6 хв.	Активні, відтворюють вказаний предмет
Розвиток логічного мислення, уваги, мовлення	Вправа «Плутанина»	5-7 хв.	Уважні, зосереджені, називають невідповідності на малюнках
Розвиток уміння розпізнавати за запахом	Вправа-гра «Відгадай за запахом»	4-5 хв.	Відгадують продукти за запахом
Зняття емоційного напруження, розвиток позитивних емоцій	Релаксаційна вправа «Хмаринка»	3-5 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Розвиток вміння встановлювати логічні зв'язки між поняттями	Вправа «Прості аналогії»	5-7 хв.	Зосереджені, встановлюють

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
			зв'язки між поняттями
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Ліхтарики»	3-4 хв.	Виконують ритмічні рухи пальцями
Розвиток уваги, мислення	Вправа «Коректурна проба»	5-6 хв.	Уважні, зосереджені
Зниження психофізичного напруження	Рефлексія заняття Вправа «Передача усмішки по колу»	3-5 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Заняття 4			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Емоційне привітання»	3 хв.	Діти усміхнені, активні
Розвиток уяви, уваги	Вправа «Загадкові картини»	4-5 хв.	Активні, зосереджені, називають малюнки, що накладаються
Розвиток пам'яті, здатності переключатися	Вправа «Назви сусідів»	4-5 хв.	Уважні, активні
Зняття емоційного та фізичного напруження	Рухлива гра «Ліс»	5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені
Активізація процесів мислення, уваги	Гра-розминка «На одну літеру»	3-4 хв.	Активні, уважні
Розвиток понятійного мислення	Вправа «Закінчи фразу»	5-7 хв.	Зосереджені, встановлюють зв'язки між поняттями
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Мишка»	3-4 хв.	Виконують ритмічні рухи пальцями
Розвиток довільної уваги, дрібної моторики	Вправа «Графічний диктант»	4-5 хв.	Уважні, виконують за інструкцією
Закріплення позитивного ставлення дітей одне до одного	Рефлексія заняття Вправа «Прощання – побажання»	3-5 хв.	Діти спокійні, усміхнені, висловлюють побажання

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
Заняття 5			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Казкове привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток мислення, уваги	Вправа «Допоможи художникові скласти малюнок»	5-6 хв.	Складають ціле з частин
Розвиток мислення, уваги, вольових рис	Вправа «Казковий кросворд»	3-4 хв.	Розв'язують кросворд
Розвиток модельно-схематичного мислення, уваги	Вправа «Будинок Казкаря»	5-7 хв.	Знаходять об'єкт за зазначеним планом
Розвиток мисленневих функцій	Вправа «Четвертий зайвий»	5-7 хв.	Виділяють зайве, пояснюють вибір
Зняття емоційного напруження, розвиток позитивних емоцій	Фізкультхвилинка «У лісі»	3-4 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Розвиток уваги, мислення	Вправа-гра «Так чи ні»	3 хв.	Уважні, активні
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Жвавий жук»	3-4 хв.	Виконують ритмічні рухи пальцями
Розвиток мисленневих операцій, дрібної моторики	Вправа «Підбери ключик до замка»	5-7 хв.	Порівнюють та підбирають схожі візерунки
Закріплення позитивного ставлення дітей одне до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти активні, усміхнені, спокійні
Заняття 6			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток уваги, пам'яті	Вправа «Фігури»	4-5 хв.	Порівнюють та вибирають задану фігуру

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
Розвиток уваги, мислення	Вправа «Склади картинку» Вправа «Розташуй правильно» Вправа «Пташка – риба – звір» Вправа «Назви протилежність» Вправа «Склади з літер слово» Гра «Лабіринт»	4-5 хв. 5 хв. 5 хв. 5-6 хв. 3-4 хв. 4-5 хв.	Складають картинки Відтворюють послідовність Вміє класифікувати слова Називають протилежності Складають слова з літер Знаходять вихід з лабіринту
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика. Вправа «Акварель»	3 хв.	Виконують плавні рухи пальцями та кистю руки
Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного, згуртування дитячого колективу	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 7			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток творчої уяви	Гра «Чудові перетворення»	5-6 хв.	Активні, зосереджені
Розвиток наочно-образного мислення	Вправа «Знайди пропущені літери»	4-5 хв.	Вписують пропущені літери в слова
Розвиток мовленнєвих навичок, мислення, уваги	Вправа «Продовж вірш»	3-4 хв.	Добирають рими
Зняття емоційного і фізичного напруження	Рухлива гра «Веселий потяг»	3-4 хв.	Діти контактують між собою, виконують інструкцію
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика	3 хв.	Виконують повільні рухи

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
	Вправа «Квітка»		пальцями
Розвиток мисленневих операцій, дрібної моторики	Вправа «Підбери ключ до замка»	4-5 хв.	Виконують графічний диктант, підбирають відповідний візерунок
Розвиток та переключення уваги, розвиток фонематичного слуху	Вправа «Відгадай та плесни в долоні»	3-5 хв.	Уважні, активні
Закріплення позитивного ставлення дітей одне до одного	Рефлексія заняття Вправа «Павутинка»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 8			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток логічного мислення	Вправа «Геометричні фігури»	4-5 хв.	Уважні, складають фігури за інструкцією
Розвиток зосередженості, уваги	Вправа «Прочитай слова правильно»	4-5 хв.	Уважні, правильно відтворюють черговість складів у словах
Розвиток вміння виділяти спільні та відмінні ознаки	Вправа «Спільне та відмінне»	5-7 хв.	Уважні, виділяють спільне та відмінне
Розвиток зорової уваги, вміння порівнювати та класифікувати предмети	Вправа «Знайди два однакові предмети»	5 хв.	Порівнюють та виділяють схожі предмети
Зняття емоційного напруження, розвиток позитивних емоцій, уваги, пам'яті	Рухлива гра «Дощ у лісі»	3-4 хв.	Виконують рухи за інструкцією
Розвиток дрібної моторики, уваги, мислення	Вправа «Перебери камінчики»	3-5 хв.	Вибирають вказані зернинки
Розвиток мислення, уваги	Вправа «Чарівні	3-5	Знаходять вихід

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
	лабіринти»	хв.	з лабіринту лише слідкуючи очима
Закріплення позитивного ставлення дітей одне до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 9			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Посмішка по колу»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток уваги, образної пам'яті	Вправа «Що змінилося?»	4-5 хв.	Уважні, активні
Розвиток вміння класифікувати, виділяти предмети за однією характерною ознакою	Вправа «Виключення зайвого»	5 хв.	Порівнюють та виділяють зайве
Розвиток мислення, уваги	Вправа «На що схоже»	4 хв.	Підбирають фігури до запропонованих предметів
Розвиток мислення, уваги, координації рухів	Вправа «Риболов»	5 хв.	Виконують інструкцію, відповідають на запитання
Розвиток мислення, пам'яті, вміння орієнтуватися в просторі, виконувати усні інструкції	Рухлива гра «На болоті»	4 хв.	Виконання інструкції
Розвиток слухової уваги, фонематичного слуху, мислення	Вправа «Найуважніший»	3-5 хв.	Активні, уважні
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Кулька»	3 хв.	Виконують плавні рухи пальцями та кистями рук
Розвивати образну уяву, мислення, пам'ять	Малювання «Чарівна хмаринка»	5-7 хв.	Прояв активності
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою,

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
			усміхнені, спокійні
Заняття 10			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Емоційне привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток уваги, пам'яті, мислення	Вправа «Інопланетяни» Вправа «Поміняйтеся місцями всі, хто ...»	5-7 хв. 3-4 хв.	Відтворюють портрет по пам'яті, уважні, активні
Розвиток уваги, пам'яті, мислення	Гра «Навпаки»	4-5 хв.	Підбирають слова з протилежним значенням
Розвиток уваги, мислення, моторики	Вправа «Пантоміма»	5 хв.	Жестами зображують загадане слово
Розвиток уваги, мислення, комунікативних навичок	Вправа «Плями»	6 хв.	Активні, уважні, контактують між собою
Зняття емоційного напруження, розвиток дрібної моторики рук	Фізкультхвилинка «Гра на піаніно»	2-3 хв.	Імітують гру на піаніно
Розвиток сприймання, навичок орієнтуватися в просторі, мислення	Вправа «Метелики»	4-5 хв.	Орієнтуються на ігровому полі
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 11			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Казкове привітання»	3 хв.	Діти активні, посміхаються
Розвиток уваги	Вправа «Що змінилося?»	5 хв.	Уважні, активні
Розвиток мислення (узагальнення)	Вправа «Назви одним словом»	5 хв.	Узагальнюють
Розвиток уваги, мислення	Вправа «Заховані	4-5	Уважні,

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
	малюнки»	хв.	називають малюнки, що накладаються
Зняття емоційного та м'язового напруження	Психогімнастичний етюд «Сонечко»	3-5 хв.	Діти спокійні, усміхнені.
Розвиток уважності, наочно-образного мислення, уяви	Вправа «Плутанина»	4-5 хв.	Визначають, нісенітниці в зображених ситуаціях
Розвиток пам'яті, уваги, мислення	Вправа «Казковий острів»	5 хв.	Відгадують, з якої казки слова
Розвиток спостережливості, уміння дотримуватись правил	Вправа «Електричний струм»	3-4 хв.	Активні, уважні
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 12			
Сприяння емоційному включення в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток уваги, пам'яті, мислення	Вправа «Інопланетяни»	5-7 хв.	Відтворюють портрет по пам'яті
	Вправа «Знайди зайве слово»	5 хв.	Узагальнюють, виділяють зайве
	Вправа «Відгадай та плесни в долоні»	2-3 хв.	Уважні, активні
Розвиток чуттєвості до емоційного стану інших	Вправа «Море хвилюється»	5 хв.	Відтворюють та вгадують емоції
Розвиток уваги, мислення	Вправа «Знайди відмінності»	5 хв.	Знаходять відмінності
Розвиток вміння орієнтуватися на аркуші паперу, логічного мислення	Вправа «Квітковий килимок»	5 хв.	Орієнтуються на ігровому полі
Зняття емоційного напруження, навчання	Психогімнастичний етюд «Сонечко»	3-5 хв.	Усміхнені, виконують рухи
Розвиток мисленнєвих операцій	Вправа «Назви одним словом»	5 хв.	Узагальнюють

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 13			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Усміхнені, активні
Розвиток наочно-образного мислення	Вправа «Головоломка з паличок»	4-5 хв.	Активні, уважні
Розвиток мислення, уваги, пам'яті, навичок самоконтролю	Вправа «Заборонене слово» Вправа «Запам'ятай і намалюй» Вправа «Підбери слово»	3-4 хв. 5-7 хв. 5 хв.	Дотримуються інструкції, активні Схематично відтворюють картинки Продовжують твердження
Зняття емоційної напруги	Релаксаційна вправа «Метелики»	3-5 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Розвиток моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Метелик»	3 хв.	Виконують повільні та ритмічні рухи кистями рук
Розвиток зорового сприймання, мислення	Вправа «Продовж ряд»	5-7	Відтворюють задану послідовність
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 14			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток пам'яті, мислення	Вправа «Пригадай»	4-5 хв.	Підбирають слова до вказаного

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
			родового поняття
Розвиток мисленневих операцій порівняння, узагальнення	Вправа «Знайди зайвий предмет»	5-7 хв.	Знаходять зайвий предмет, пояснюють вибір
Розвиток мислення, комунікативних навичок	Вправа «Склади розповідь»	7-10 хв.	Активні, уважні, відтворюють послідовність подій
Зниження емоційної напруги	Релаксація. Етюд «Хмаринки»	3-4 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Розвиток уваги	Вправа «Переплетені лінії»	4-5 хв.	Активні, уважні
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Заєць»	3 хв.	Виконують ритмічні рухи пальцями рук
Розвиток довільності та стійкості уваги	Графічний диктант «Ключик»	5 хв.	Уважні, зосереджені, відтворюють візерунок
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття Вправа «Аплодисменти»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 15			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Посмішка по колу»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток пам'яті, уваги, мислення	Вправа «Пташка-риба-звір»	4-5 хв.	Активні, називають слова за вказаним родовим поняттям
Розвиток пам'яті	Вправа «Фотоапарат»	5-6 хв.	Уважні, по пам'яті відтворюють картину

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
Розвиток мислення, уваги	Вправа «Одне зайве»	5 хв.	Знаходять зайвий предмет, пояснюють вибір
Зниження емоційної напруги	Психогімнастичний етюд «Сонечко»	3-4 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Розвиток понятійного мислення	Вправа «Закінчи фразу»	5-7 хв.	Активні, називають протилежності
Розвиток активної уваги	Вправа «Заборонене слово»	3-4 хв.	Дотримуються інструкцій
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Квітка»	3 хв.	Виконують плавні рухи пальцями рук
Розвиток мислення, уваги	Вправа «Яка наступна фігура?»	7-10 хв.	Відтворюють задану послідовність
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 16			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Емоційне привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток слухової уваги, пам'яті, мислення	Вправа «Підбери до букви слово»	3-4 хв.	Діти активні, уважні, називають слова
Розвиток слухової уваги, пам'яті, мислення	Вправа «Слухай і виконуй»	5-7 хв.	Діти активні, уважні, у правильній послідовності виконують рухи
Розвиток зорового сприйняття, мислення	Вправа «Підбери латочку до килимка»	5 хв.	Знаходять схожі та відмінні елементи
Зниження емоційної напруги	Релаксаційна вправа «Сонячний зайчик»	3-4 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Розвиток зорового сприйняття, мислення	Вправа «Знайди відмінності»	5 хв.	Знаходять схожі та відмінні

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
			елементи
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Жвавий жук»	3 хв.	Виконують ритмічні рухи пальцями рук
Розвиток пам'яті, мислення	Вправа «Малюємо візерунок»	5-7 хв.	Відтворюють малюнок по пам'яті
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 17			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Казкове привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток тактильних відчуттів	Вправа «Скажи, що в тебе в руці?»	4-5 хв.	Визначають предмети на дотик
Розвиток пам'яті, здатності переключатися	Вправа «Назви сусідів»	4-5 хв.	Розуміють черговість та послідовність предметів, явищ
Розвиток мислення, уваги	Вправа «Коректурна проба» Вправа «Класифікація предметів»	5 хв. 5-6 хв.	Уважні, активні, класифікують предмети
Зниження емоційної напруги	Релаксаційна вправа «Сонячний зайчик»	3-4 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Розвиток уваги	Вправа «Чотири стихії»	3-5	Активні, уважні
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Акварель»	3 хв.	Виконують плавні рухи пальцями рук
Розвиток довірливості та стійкості уваги	Графічний диктант «Котик»	5 хв.	Уважні, зосереджені, відтворюють

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
			візерунок
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні
Заняття 18			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток уваги та словесно-логічного мислення	Вправа «На що схоже?»	4-5 хв.	Порівнюють та визначають схожість
	Вправа «Назви правильно предмет»	4-5 хв.	Підбирають терміни до узагальнюючого слова
Розвиток концентрації й обсягу уваги, дрібної моторики руки, формування уміння працювати за зразком	Вправа «Викладання візерунка з мозаїки»	5-7 хв.	Відтворюють візерунок
Зниження емоційної напруги	Релаксаційна вправа «Хмаринка»	3-5 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Розвиток пам'яті, уваги	Вправа «Що змінилося?»	5 хв.	Відтворюють попереднє розташування предметів
Розвиток логічного мислення, комунікативних навичок	Вправа «Навіщо і чому?»	4-5 хв.	Дають логічні відповіді
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Кулька»	3 хв.	Виконують плавні рухи пальцями рук
Розвиток довільності та стійкості уваги	Графічний диктант «Автомобіль»	5-7 хв.	Уважні, зосереджені, відтворюють візерунок
Закріплення позитивного ставлення дітей один до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
Заняття 19			
Сприяння емоційному включенню в заняття, налаштування на позитивний лад	Вправа «Привітання»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток навичок переключення уваги	Вправа «Що чути?»	3 хв.	Уважні, зосереджені
Розвиток мисленнєвих операцій	Вправа «Порівняй»	5-7 хв.	Виділяють спільні та відмінні ознаки
Розвиток довільної уваги	Вправа «Сіли – встали»	3 хв.	Виконують інструкцію, уважні, активні
Зниження емоційної напруги	Релаксаційна вправа «Поплавець в океані»	3-4 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Розвиток словесно-логічного мислення на основі аналогій	Вправа «Знайди пару»	5-7 хв.	Підбирають пари слів
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Квітка»	2-3 хв.	Виконують плавні рухи пальцями рук
Розвиток довільності та стійкості уваги	Графічний диктант	5-7 хв.	Уважні, зосереджені, відтворюють візерунок
Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Рефлексія заняття Вправа «Передай усмішку по колу»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, Усміхнені, спокійні
Заняття 20			
Сприяти емоційному включенню в заняття, налаштувати на позитивний лад	Вправа «Посмішка по колу»	3 хв.	Діти посміхаються
Розвиток активної уваги, просторової орієнтації	Вправа «Що змінилося?»	5 хв.	Уважні, визначають зміни
Розвиток мислення, уваги	Вправа «Четвертий зайвий»	7-10 хв.	Уважні, визначають зайве

Завдання	Тренінгові дії	Час хв.	Критерії успіху
	Вправа «Плутанка»	5 хв.	Уважні, складають зі слів речення
Зниження емоційної напруги	Релаксаційна вправа «Сонячний зайчик»	3-4 хв.	Діти спокійні, усміхнені
Розвиток логічного мислення	Вправа «Розшифруй слово»	5-7 хв.	Розшифровують слова за допомогою «ключа» до шифру
	Вправа «Багато-один»		Називають слова в однині
Розвиток дрібної моторики рук	Пальчикова гімнастика Вправа «Заєць»	2-3 хв.	Виконують ритмічні рухи пальцями рук
Розвиток довільності та стійкості уваги	Графічний диктант «Дерево»	5-6 хв.	Уважні, зосереджені, відтворюють візерунок
Закріпити позитивне ставлення дітей одне до одного	Рефлексія заняття Вправа «Дружні обійми»	3-5 хв.	Діти контактують між собою, усміхнені, спокійні

Дані про апробацію та шляхи поширення і популяризація досвіду

Корекційно-розвивальна програма «Корекція та розвиток пізнавальної сфери дітей з особливими освітніми потребами» проходила апробацію в Микільському навчально-реабілітаційному центрі в 2013-2015 навчальних роках. Для цього були створені групи учасників корекційних занять програми.

Результати вхідної і вихідної діагностики узагальнені в таблиці «Результати обстеження та кількісної оцінки рівня інтелектуального розвитку учнів 10-12 років».

Таблиця 1

Результати обстеження та кількісної оцінки рівня інтелектуального розвитку учнів 10-12 років

(за «Методикою діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку молодших школярів» Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г.)

2013-2014 навчальний рік

№ з/п	Завдання	Ярослав Г.		Наталія Н.		Іван Б.		Володимир М.		Антон П.		Анастасія Т.	
		Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування
1	Панель	2	3	2	2	2	2	2	3	2	3	2	2
2	Будиночок	3	3	2	2	2	3	2	3	3	3	2	2
3	Кораблик	3	4	2	2	2	2	3	3	3	4	2	2
4	Групування предметів за родовими ознаками	2	4	1	2	1	2	2	4	2	4	1	2
5	Групування предметів за функціональними ознаками	2	3	1	2	1	2	2	3	2	3	1	2
6	Четвертий-зайвий	2	3	2	2	2	2	2	2	2	3	2	2
7	Гра-праця	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	Встановлення системи в заданому ряді знаків	2	2	0	2	0	2	2	2	2	2	0	2
9	Класифікація геометричних фігур	1	2	1	1	1	1	1	2	1	2	1	1
10	Нісенітниця	3	3	2	2	2	2	3	3	3	3	2	2
11	Розуміння прихованого змісту серії сюжетних малюнків	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	1	1
12	Розуміння змісту оповідання з підтекстом	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
13	Визначення взаємо-зворотніх відношень між величинами та розміщенням предметів у просторі	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0
14	Визначення значення слів	3	3	2	2	2	2	4	4	4	4	2	2
	Загальна кількість балів	29	36	20	24	20	25	30	36	31	38	20	24

2014-2015 навчальний рік

№ з/п	Завдання	Павло С.		Владислава З.		Валентин Н.		Неля Н.		Світлана Н.		Максим Ю.	
		Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування	Вхідне діагностування	Вихідне діагностування
1	Панель	2	3	2	3	2	2	2	3	2	3	2	2
2	Будиночок	2	3	3	3	2	2	3	3	2	3	2	3
3	Кораблик	3	3	3	3	2	2	3	3	3	3	2	2
4	Групування предметів за родовими ознаками	2	4	2	4	1	2	2	4	2	4	2	2
5	Групування предметів за функціональними ознаками	2	3	2	3	1	2	2	3	2	3	1	2
6	Четвертий-зайвий	2	3	2	3	2	2	2	3	2	3	2	2
7	Гра-праця	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	Встановлення системи в заданому ряді знаків	2	2	2	2	0	0	2	2	2	2	0	2
9	Класифікація геометричних фігур	1	2	1	2	1	1	1	2	1	2	1	2
10	Нісенітниця	3	3	3	3	2	2	3	3	3	3	2	3
11	Розуміння прихованого змісту серії сюжетних малюнків	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1
12	Розуміння змісту оповідання з підтекстом	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
13	Визначення взаємозворотніх відношень між величинами та розміщенням предметів у просторі	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0
14	Визначення значення слів	4	4	3	3	2	2	3	3	4	4	2	2
	Загальна кількість балів	30	37	29	35	20	22	29	35	30	37	21	26

Результатом ефективності корекційно-розвивальної програми стало

покращення результатів обстеження дітей з особливими потребами (підвищення рівня інтелектуального розвитку дітей з особливими потребами).

Матеріали даної програми були використані під час семінарів-практикумів та методичних об'єднань педагогічних працівників.

Бібліографія

1. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті / О. Воснецька, Л. Мова. – К.: Шк. Світ, 2007. – 120 с.
2. Блінова Г. Й. Вчимося мислити логічно. – К.: Ліга, 2008. – 252 с.
3. Бутрім В. Логічні вправи – корисні й цікаві: Дидактичні матеріали для розвитку логічного мислення учнів початкових класів. – К.: Шк. Світ, 2007. – 120 с.
4. Бухлова Н. Як навчити учня вчитися: поради та рекомендації. – К.: Шк. Світ, 2007. – 128 с.
5. Виготский Л. С. Проблеми дефектології. – М.: Просвещение, 1995. – 527 с.
6. Ілляшенко Т. Д., Стадненко Н. М. Аномальна дитина в школі.: Навч.-метод. посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 120 с.
7. Кабінет екологічної реабілітації [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// www. Sevin.ru/laboratories/ilychev/lar](http://www.Sevin.ru/laboratories/ilychev/lar).
8. Козіна Л. Я вчуся керувати собою // Психолог – №21. – С. 3-12.
9. Корекційна педагогіка: основи навчання і виховання дітей з відхиленнями у розвитку: Навч. посібник для студ. середовищ. пед. навч. закладів / За ред. Б. П. Пузанова. – М.: Видавництво. центр «Академія», 1998.
10. Коробко Л. С. Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами: методичний посібник – К.: Літера ЛТД, 2006. – 416 с.
11. Методичні рекомендації вчителям загальноосвітніх навчальних закладів щодо організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами – Суми: РВВ СОШПО, 2013. – 64 с.
12. Нечипорук Н. І. Томей О. П. Розвивальні ігри для дошкільників. – Х. : Видавнича програма «Основа». – 192 с.
13. Нижник Л. Сагірова О. Допомога дітям з особливими потребами. – К.: Ред. загальнопед. Газета, 2004. – 120 с.
14. Психологічний супровід школярів / Упорядник Т. Гончаренко – К.: Ред. загальнопед. Газета, 2005. – 128 с.
15. Рубінштейн С. Я., Психологія розумово відсталого школяра, М., 1979.
16. Семаго Н.Я. Нові підходи до побудови корекційної роботи з дітьми з різними видами відхиляється розвитку // Дефектологія. – 2000. – № 1 – С. 66-75.
17. Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини : Підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвеева, О. П. Хохліна. – К. : Знання, 2008. – 359 с.
18. Туріщев Л. В. Психокорекційні ігри у роботі педагога. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 160с.

Просвітницька програма «Хто сказав, що ми не можемо змінити світ?» (для роботи з батькам та педагогічними працівниками)

Представлено просвітницьку програму «Хто сказав, що ми не можемо змінити світ?», яка містить розробки занять для батьків і педагогів, спрямованих на усвідомлення важливості формування в учнів та вихованців позитивного ставлення до дітей з особливими потребами та підвищення рівня емпатії. Програма допоможе, ознайомити з соціально-психологічним змістом поняття «Інклюзивне навчання», розширити знання про інклюзивну освіту.

Програма містить тематичний план та конспекти занять, які включають теоретичну та практичну частину, мають гнучку структуру, яка наповнена вагомим змістом.

Рекомендується працівникам психологічної служби дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів.

Пояснювальна записка

За даними Міністерства праці та соціальної політики України, в нашій державі проживає близько 170 тисяч дітей з особливими освітніми потребами, тобто тих, хто потребує корекції фізичного або розумового розвитку [17].

Протягом останнього часу форми навчання дітей з особливими потребами постійно змінювалися. Найбільш поширеною формою навчання дітей з особливими потребами були спеціальні загальноосвітні школи, школи-інтернати тобто спеціалізовані заклади, в яких діти отримують необхідні уміння, знання та навички. Але вихованці таких закладів не завжди виявляються підготовленими до життя у незахищеному середовищі, яке не пристосоване до їх особливих потреб; мають низький рівень соціалізації та соціальної адаптації й труднощі у спілкуванні з незнайомими людьми.

Враховуючи світові тенденції розвитку освіти, в Україні все більшого поширення набуває спільна форма навчання та виховання дітей з особливостями розвитку та їх здоровими однолітками, що має назву інклюзивне навчання. Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм [24]. За даними більшості досліджень інклюзивне навчання має ряд переваг: навчаючись разом із звичайними дітьми, діти з особливими потребами краще адаптуються в соціальному середовищі, що значно підвищує рівень їх соціалізації в майбутньому; дана категорія не відчуває своєї відірваності від зовнішнього світу,

що сприяє покращенню їх психоемоційного стану; дані діти навчаються в інклюзивному навчальному закладі на рівні з іншими учнями є залученими до всіх сторін навчально-виховного процесу, що допомагає їм відчувати себе повноцінними учасниками шкільного життя. Інклюзивне навчання є позитивним і потрібним не лише для «особливих» дітей, а і для всіх учасників процесу [5]. Але для більшості інклюзивне навчання є незрозумілим, далеким і непотрібним. Негативні соціальні установки та стереотипи щодо дітей з проблемами у розвитку є причиною нерозуміння важливості спільного навчання здорових дітей та їх однолітків з особливими потребами.

Для впровадження інклюзивної освіти в навчальні заклади потрібно підготувати сучасну молодь до таких змін – сприйняття нових членів дитячого колективу. Але, сформувавши чи змінити свідомість, світогляд дитини можуть дорослі, що її оточують – батьки та педагоги. Однак, не всі батьки та педагоги правильно розуміють, що таке інклюзивна освіта, стороняться цього словосполучення через недостатню поінформованість. Тому, перш за все, розпочати готувати та інформувати потрібно батьків вихованців, учнів та педагогічний колектив закладу [27].

Варто розпочати просвітницьку роботу, яка б надала поступової, необтяжливої обізнаності, суттєвих знань про інклюзивну освіту. Такою є дана просвітницька програма «Хто сказав, що ми не можемо змінити світ?».

Мета програми: розширення та поглиблення знань про інклюзивну освіту, формування усвідомленого ставлення дорослих щодо важливості толерантного відношення до дітей з особливими потребами.

Завдання програми:

ознайомити з соціально-психологічним змістом поняття «Інклюзивне навчання»;

розглянути характеристики дітей з особливими потребами;

зняти бар'єри традиційного сприйняття дітей з особливими освітніми потребами;

ознайомити з видами навчання дітей з особливими потребами;

з'ясувати позитивний взаємовплив спільного навчання «різних» дітей;

удосконалювати навички конструктивного спілкування;

набути досвід емпатійної взаємодії.

Цільова група: просвітницька програма розрахована на батьків, педагогічний колектив.

Обладнання: заняття відбуваються в кабінеті практичного психолога або в іншому приміщенні, яке передбачає групову роботу. На заняттях використовуються мульти-медійні засоби (екран, проектор, комп'ютер), мульти-медійна презентація «Інклюзивна освіта» та відео матеріал – уривки фільму «Зірочки на Землі» (додаються на DVD-диску), іграшки, ватмани, маркери, олівці, роздатковий, стимульний матеріал.

Загальний час: програма розрахована на 6 занять. Заняття проводяться один раз на тиждень. Тривалість одного заняття – 60 хвилин. Кількість учасників у групі 12-15 осіб.

Критерії ефективності програми. По закінченню просвітницької програми проводиться повторне опитування за анкетною «Моє ставлення до інклюзивної освіти».

Ефективністю проведеної роботи вважається, якщо 80% учасників просвітницької програми розширяють свої знання про інклюзивну освіту, сформулюють усвідомлене ставлення щодо важливості толерантного відношення до дітей з особливими потребами, що визначається позитивними відповідями на більшість питань анкети.

План-сітка програми

№ п/п	Завдання	Вправи	Час	Критерії успіху
Заняття 1			60 хв.	
1.	Познайомити учасників групи, створити позитивну атмосферу	Вправа «Привітання»		Учасники контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Визначити рівень обізнаності з питань інклюзивної освіти	Анкета «Моє ставлення до інклюзивної освіти»		Учасники заповнили анкети
3.	Ознайомити з соціально-психологічним змістом поняття «Інклюзивне навчання»	Інформаційне повідомлення «Соціально-психологічний зміст поняття «інклюзивне навчання»»		Розуміють поняття «Інклюзивне навчання» та «Інклюзивна освіта»
4.	Закріпити знання про «Інклюзивну освіту» та удосконалити навички конструктивного спілкування	Групова дискусія «Ми всі рівні» Вправа «Колаж»		Вільно спілкуються з питань інклюзивної освіти, учасники активно контактують під час створення колажу
5.	Удосконалювати вміння розпізнавати, передавати почуття та емоції	Вправа «Мені подобається твій...»		Аналізують вербально власні емоції та почуття інших
6.	Усвідомити власні досягнення на занятті	Вправа «Піраміда»		Висловлюються про свої набуті знання
Заняття 2			60 хв.	

1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу роботу	Вправа «Сусід зліва, сусід справа»		Учасники контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Сформувати уявлення про дітей з особливими потребами	Міні-лекція «Діти з особливими потребами»		Учасники розуміють отриману інформацію, оперують поданим матеріалом та дають характеристику дітей з особливими потребами
3.	Удосконалювати вміння співчувати та співпереживати, розуміти емоційний стан іншої людини	Вправа «Світ моїх емоцій» Вправа «Таким міг бути й ти»		Дають відповіді на питання. Під час вправ в учасників змінюється настрій, вираз обличчя
4.	Ознайомити учасників з поняттям «емпатія»	Інформаційне повідомлення «Емпатія»		Учасники знають визначення і значення поняття «емпатія»
5.	Удосконалювати навички емпатійної взаємодії, вербальної і невербальної комунікації	Вправа «Новенький у класі»		Учасники виконують вправи відповідно до вимог
6.	Усвідомити власні досягнення на занятті	Вправа «Я сьогодні...»		Висловлюються про свої набуті знання
Заняття 3			60 хв.	
1.	Удосконалювати позитивне ставлення до інших через невербальні засоби спілкування	Вправа «Зустріч» Пантоміма «Історія, яку розповіли руки»		Учасники аналізують власні жести й міміку, вільно проявляють емоції
2.	Ознайомити з традиційним сприйняттям дітей з особливими освітніми потребами	Інформаційне повідомлення «Ставлення до дітей з особливими освітніми потребами»		Учасники володіють інформацією про ставлення до дітей з особливими потребами в Україні

3.	Удосконалити вміння співчувати та співпереживати	Казкотерапія. Вправа «У світі казки»		Під час обговорення діляться власними враженнями, переживаннями
4.	Знизити психофізичне напруження	Руханка «Дощ-дощик»		Виконують завдання, налаштовані на подальшу роботу
5.	З'ясувати як впливають почуття та емоції на наше життя	Повідомлення «Почуття у нашому житті»		Усвідомлюють вплив почуттів та емоцій на людину
6.	Усвідомити власні досягнення на занятті	Вправа «Крок-раз!»		Висловлюються про свої набуті знання
Заняття 4			60 хв.	
1.	Активізувати учасників на спільну роботу, усвідомити, що всі ми різні, але всі рівні і маємо однакові права	Вправа «Лимон»		Учасники контактують один з одним, налаштовані на подальшу роботу
2.	Проінформувати про види навчань дітей з особливими потребами	Інформаційне повідомлення «Види навчання дітей з особливими потребами»		Учасники знають про сегрегацію, інтеграцію та інклюзію
3.	Удосконалити знання про інклюзивне навчання	Мозковий штурм «Що ти знаєш про інклюзивне навчання?» Вправа «Яким ти уявляєш інклюзивний заклад?»		Учасники оперують отриманою раніше інформацією. Презентують власний уявлений інклюзивний заклад
4.	Усвідомити свою роль в суспільстві, в якому є діти з особливими потребами	Пантоміма «Мурашник»		Учасники невербально передають образи
5.	Усвідомити власні досягнення на занятті	Вправа «Піраміда»		Висловлюються про свої набуті знання
Заняття 5			60 хв.	
1.	Вдосконалити	Вправа «Привіт»		Учасники

	вміння розпізнавати, передавати та виявляти емоції і почуття			розпізнають та передають емоції та почуття
2.	Сприяти усвідомленню щодо унікальності кожної людини	Інформаційне повідомлення «Кожна людина особлива» Вправа «Не просто дивлюся»		Учасники висловлюються з приводу власних вражень, почуттів та емоцій, що виникли під час інформаційного повідомлення та після перегляду уривків фільму
3.	Знизити психофізичне напруження, усвідомити важливість теми інклюзивного навчання	Психогімнастична вправа «Перебування в теперішньому»		Учасники спокійні, вільно обговорюють відчуття, що виникли під час вправи, висловлюють власні думки щодо важливості даної теми
4.	Удосконалювати навички емпатії, сприяти подоланню стереотипів по відношенню до дітей з особливими потребами	Вправа «Сформулюй речення» Вправа «Безлюдний острів»		Учасники продовжують речення. Обігруючи запропоновану ситуацію, визначають спільне та відмінне
5.	Усвідомити власні досягнення на занятті	Вправа «Я сьогодні...»		Висловлюються про свої набуті знання
Заняття 6			60 хв.	
1.	Створити позитивну атмосферу, активізувати на спільну роботу	Вправа «Побажання на сьогодні»		Учасники контактують один з одним, усміхнені, налаштовані на подальшу роботу
2.	З'ясувати позитивний взаємовплив спільного навчання та перебування	Інформаційне повідомлення «Взаємовплив спільного навчання дітей з особливими		Учасники визначають позитивні сторони спільного навчання та перебування «різних» дітей

	«різних» дітей	освітніми потребами та здорових дітей»		
3.	Закріпити вміння розуміти та приймати власні почуття, емоції та емоції інших	Вправа «Ти мені дуже потрібний» Вправа «Без маски»		Учасники аналізуючи власні емоції та почуття, висловлюються
4.	Удосконалити навички саморегуляції	Вправа «Ми спокійні і сміливі»		Учасники спокійні, розслаблені, вільно виконують вправу відносно завдань
5.	Дати змогу учасникам усвідомити свої можливості, створити образ свого майбутнього	Вправа «Моє життя»		Учасники визначають свої можливості та подальші дії на майбутнє
6.	Визначити рівень обізнаності з питань інклюзивної освіти	Анкета ставлення до інклюзивної освіти»		Учасники заповнили анкети

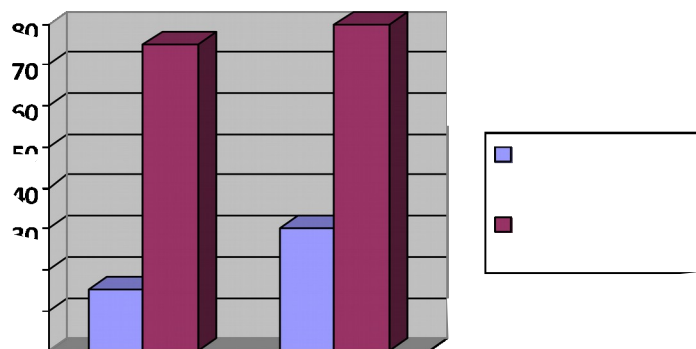
Дані про апробацію та шляхи поширення і популяризація досвіду

Просвітницька програма «Хто сказав, що ми не можемо змінити світ?» пройшла апробацію в дошкільному навчальному закладі № 13 «Золота рибка» Полтавської області м. Горішні Плавні з 2011 року по травень 2014 року. Для цього були створені групи учасників просвітницьких занять із числа батьків та педагогічних працівників закладу.

Результатом ефективності програми стало підвищення знань учасників про інклюзивну освіту, сформоване усвідомлене ставлення щодо важливості толерантного відношення до дітей з особливими потребами (діаграма 1).

Діаграма 1

Рівень обізнаності про інклюзивну освіту та відношення до дітей з особливими потребами

Матеріали даної програми були використані під час батьківських зборів, семінарів, тренінгових занять, засідань стажувального майданчика та методичного об'єднання практичних психологів та соціальних педагогів міста. Просвітницька програма була використана під час написання ученицею загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 4 м. Горішні Плавні наукової роботи Малої Академії Наук, яка стала переможцем ІІ етапу в 2011 році.

Програма використовується працівниками психологічної служби дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів міста.

Бібліографія

1. Балакірська Л. В. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами / Л. В. Балакірська // Педагогічна майстерня. – 2011. – № 6. – С. 11–13.
2. Баришполь С. В. Посібник практичного психолога: психодіагностика, тестування, розробки уроків психічного розвитку / С. В. Баришполь. – 2-ге вид. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 267 с.
3. Безпарточна В. Роль казки в житті дитини / В. Безпарточна // Психолог. – 2010. – № 44. – С. 24-25.
4. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / Віталій Бондар // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 10–14.
5. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти / Н. Валентик // Директор школи. – 2010. – № 14–15. – С. 45–58.
6. Григорьева Т. Г., Линская Л. В., Усольцева Т. П. Основи конструктивного общения / Т. Г. Григорьева, Л. В. Линская. – Ростов н/Д: Феникс, 2010.
7. Дідух Г., Кунанець О. Діти з особливими потребами в школі. Психолого-педагогічний супровід / Г. Дідух, О. Кунанець // Бібліотека «Шкільного світу». Психолог. Бібліотека. – 2011. – № 9. – С. 1-126.
8. Ілляшенко, Т. Яка вона – інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі / Тамара Ілляшенко // Початкова школа. – 2011. – № 5. – С. 47-50.
9. Кашуба, Л. В. Інклюзивна модель навчання: компетентнісний підхід / Л. В. Кашуба // Завучу. Усе для роботи. – 2011. – № 13-14. – С. 32-15.
10. Коган І. М. Особливості емпатії школярів / І. М. Коган // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. акад. Максименка С. Д. – К.: 2010. – Т. II, ч. 6. – С. 273-279.
11. Коршун Ю. Учимося розуміти одне одного: тренінг для дбайливих мам / Ю. Коршун // Психолог дошкілля. – 2013. – № 5. – С. 33-35.
12. Кочерга О. В. Психофізіологія дітей з особливими потребами / О. Кочерга. – К.: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. – 128 с.
13. Левченко К. Б. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод посібник / К. Б. Левченко. – К.: Міленіум, 2009. – 210 с.
14. Ляхова В. У дитячий садок прийшли новенькі: семінар-практикум для учасників ПМПК ДНЗ / В. Ляхова // Психолог дошкілля. – 2013. – № 6. – С. 13-19.
15. Настільна книга шкільного психолога / Авт.-уклад. О. Є. Марінушкіна. –

Х.: Вид-во «Ранок», 2010. – 288 с.

16. Обухівська А. Г. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Антоніна Обухівська. – К.: Редакції загальнопед. газет, 2012. – 128 с.

17. Основні міжнародні документи в галузі інклюзивної освіти / підгот. Максим Короденко // Освіта України. – 2011. – 18 лип. (№ 53/54). – С. 8.

18. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери молодшого школяра / Упоряд. О. А. Атемасова. – Х.: Вид-во «Ранок», 2010. – 176 с.

19. Психогімнастика у початковій школі / Упоряд. О. А. Атемасова. – Х.: Вид-во «Ранок», 2010. – 160 с. – (Бібліотека шкільного психолога).

20. Рабочая книга практического психолога / Н. Н. Ежова. – Ростов н/Д: Феникс, 2009. – 314с.

21. Репнова Т. П. Тренинг эмоциональной зрелости / Т. П. Репнова. – Одесса, 2009. – 64 с.

22. Семиченко В. А. Психологія емоцій. – Луганськ, 2009.

23. Словник шкільного психолога / уклад. Л. В. Туріщева – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 107 с.

24. Суховеєва Н. М. Соціально-педагогічні аспекти інклюзивної освіти та підготовки фахівців у вищій школі ВІКНУ / Н. М. Суховеєва. – 2013. – С.192–197.

25. Туженкова Ю. Виховання толерантності починається з педагога: семінар для вихователів / Ю. Туженкова // Психолог дошкілля. – 2013. – 33. – С.38-41.

26. Уайльд. О. Счастливый принц и другие сказки / Оскар Уайльд. – Изд. Дом Мещероково, 2011. – 160 с.

27. Щорс В. В. Формування гуманного ставлення до дітей з особливими потребами в учасників навчально-виховного процесу / В. В. Щорс // Початкове навчання та виховання. – 2011. – № 32/33. – С.40-45.

28. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти / І. Ярмошук // Шлях освіти. – 2009. – № 2. – С. 24-28.

Пальоха І. В.

Програма просвітницьких занять для роботи з педагогічними працівниками «Психологічне розвантаження педагогічних працівників»

Програма містить узагальнені матеріали з досвіду роботи щодо поширення психологічних знань, формування психологічної компетентності педагогічних працівників та сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі загальноосвітнього та позашкільного навчального закладу. Програма розрахована на 1 навчальний рік і включає 9 зустрічей (періодичність проведення – одна зустріч на місяць). Середня тривалість зустрічі складає 1-2 години.

Заняття базуються на використанні різних психотехнічних прийомів і методик: ігрових вправ, тестових завдань, анкетування, психорелаксаційних вправ, розв'язання кросвордів та спрямовані, перш за все, на пізнання педагогічними працівниками своїх індивідуально-психологічних особливостей.

Програму адресовано практичним психологам та соціальним педагогам навчально-виховних закладів освіти, методистам позашкільної освіти.

Пояснювальна записка

Людське життя непросте й потребує багатьох зусиль. Інтенсивність життя сучасної людини така, що їй часто ніколи задуматися, як вона живе і чи так хоче жити...

Проте сприймаючи своє життя як щось глибоко особисте, більшість дорослих людей якнайменше хоче, щоб її «вчили жити», вона щосили прагне зберегти за собою право в особистому житті бути самою собою.

Серед фундаментальних знань, які одержує учень у школі й студент у вузі, немає знань про себе, про свою психіку і її особливості, про свою індивідуальність, унікальність. Але ж теза: «Пізнай себе» відома нам із давніх часів. Мислителі минулого й сьогодення намагалися описати людину, створити її психологічний портрет.

Розкриття свого внутрішнього світу й інтеграція особистості в ціле реалізується через самосвідомість: самопізнання, ставлення особистості до себе, саморегулювання. Самосвідомість формується через порівняльний аналіз власних почуттів, думок, вчинків із переживаннями, думками й поведінкою оточуючих [26, с. 3].

Усі люди мають необмежені внутрішні ресурси для саморозвитку, і цей процес цілком не зупиняється майже ніколи, далеко не вичерпуючись дитинством, юністю, молодістю, навіть зрілістю. Самотворення не знає вікових меж. Воно не підпорядковується остаточно ані зовнішнім, ані внутрішнім детермінантам, хоча, безумовно, деякою мірою від них залежить. Цей детермінізм непростий, нелінійний, і простежити, що саме рішуче гальмує або підштовхує людину на шляху самотворення, – це справді важливе завдання як для психологічної теорії, так і для практики психологічних служб [26, с. 30].

Найважливішим завданням практичної психології є надання допомоги людині в самоактуалізації та самореалізації її внутрішнього потенціалу, у досягненні гармонії її внутрішнього світу, поліпшенні суб'єктивного самопочуття й зміцнення психічного здоров'я [4, с. 5].

Саме це визначило провідним напрямом роботи практичного психолога Будинку дитячої та юнацької творчості роботу з педагогічними працівниками за темою *«Психологічне розвантаження педагогічних працівників»*. Завдання практичного психолога – надання належної уваги формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату, вчасному зняттю напруги, перевтоми, створення умов для оптимального функціонування особистості педагога, його самопізнання та саморозвитку, що здатне значно покращити ефективність роботи колективу.

Матеріали програми не нові, вони застосовуються на практиці, опубліковані в літературі, апробовані автором у практичній роботі.

Дана програма може стати орієнтиром в роботі практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти, методистів позашкільної освіти, бути доповнена або використана вибірково.

Педагогічний колектив – це особливе утворення, він формує і виховує, передає наступним поколінням накопичені людством знання й досвід. До нього належать люди, які відрізняються за віком і досвідом, смаками й інтересами, фахом і педагогічними поглядами, рівнем морального розвитку й інтелекту. Серед працівників є сімейні й одинокі, носії різних типів нервової системи, характерів і темпераментів [21].

Соціально-психологічний клімат у колективі – це стан міжособистісних стосунків, що виявляється в сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній діяльності колективу [18].

Соціально-психологічний клімат в педагогічному колективі впливає на задоволеність професійною діяльністю, на ставлення членів колективу до виконання своїх професійних обов'язків. Важливе значення при цьому мають міжособистісні взаємини в педагогічному колективі, взаємини з колегами та керівництвом [11].

Психологічний клімат, який спостерігається у різних колективах, може різнитися за своїм змістом та спрямованістю. А отже, прийнято виокремлювати три основних види психологічного клімату: з позитивною, негативною та нейтральною спрямованістю [7]. Клімат з позитивною спрямованістю називають сприятливим або здоровим. Клімат з негативною спрямованістю має назву несприятливого, або нездорового. Клімат, спрямованість якого чітко не визначена, є нейтральним.

Ще зовсім недавно найбільш важливою складовою навантаження на людину було фізичне навантаження (сьогодні ж швидше відчувається його брак), а найсильніше людина піддається психологічному навантаженню. Особливо психологічне навантаження притаманне педагогічній професії [21].

Для психологічного розвантаження важливу роль відіграє спілкування з ближніми людьми, можливість поділитися своїми турботами. А також – своєчасний відпочинок і релаксація, які вкрай позитивно впливають на стан організму людини (і нервову систему зокрема). Сеанси психологічного розвантаження мають бути регулярними (з метою профілактики) або ж ситуативними (з метою надання допомоги).

У психофізіологічному розвантаженні виділяють три фази: абстрагування працівників від виробничої обстановки, заспокоєння та активізацію. Що дає можливість говорити про підвищення працездатності членів колективу, профілактику професійного вигорання [15].

Мета програми: формування більш сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі педагогічних працівників позашкільного закладу, поширення психологічних знань, формування психологічної компетентності педпрацівників, профілактика їх професійного вигорання.

Завдання:

1. Стимулювати прагнення педагогічних працівників до самопізнання, самовдосконалення та поповнення психолого-педагогічних знань.
2. Сприяти формуванню бажання взаємодіяти.
3. Формувати навички ефективного спілкування в колективі.

4. Розширювати діапазон вербальних та невербальних засобів спілкування, удосконалювати комунікативні здібності.
5. Удосконалювати вміння педагогів слухати й розуміти інших.
6. Сприяти формуванню адекватної самооцінки, впевненості в собі.
7. Тренувати навички аналізу та саморегуляції поведінки, безконфліктної взаємодії.
8. Знаходити оптимальні способи вираження гніву.
9. Опановувати прийоми емоційної саморегуляції.
10. Навчати стратегій прийняття рішень.
11. Формувати відчуття психологічного комфорту.
12. Створювати позитивний емоційний настрій, генерувати позитивні емоції.
13. Згуртувати колектив.

Прогнозований результат: розшириться психолого-педагогічна обізнаність педагогічних працівників закладу освіти; сформується усвідомлене ставлення до себе, своїх колег і навколишнього світу; будуть відпрацьовані вміння встановлювати «зворотній зв'язок» під час спілкування, навички емоційної саморегуляції; покращиться соціально-психологічний клімат в колективі.

Форми й методи роботи, використані в програмі: групові та індивідуальні, теоретичні (розповідь, пояснення, інформаційне повідомлення), практичні (ігрові вправи, тестові завдання, розв'язання кросвордів), релаксація (підготовка тіла й психіки до діяльності, звільнення від надмірного нервового напруження).

Програма розрахована на 1 навчальний рік і включає 9 зустрічей (періодичність проведення – одна зустріч на місяць). Середня тривалість зустрічі складає 1-2 години (залежно від кількості учасників). Оптимальна кількість учасників групи – 8-20 осіб. Бажаний формат зустрічей – невимушена неформальна обстановка, спілкування за чашкою чаю чи кави, відвідування – за бажанням, але заохочення і рекламу проводити необхідно.

План-сітка програми

зустрічі №	Завдання	Тренінгові дії	Час, (хв)	Критерій ефективності
1	Сприяти психологічному розвантаженню, поповнити психологічні знання педагогічних працівників, за допомогою ігрових вправ навчати розуміти та	Вступ	5 хв.	Учасники відключилися від робочих проблем, активно виконують вправи та грають в ігри, актуалізували свої знання про емоції
		Вправа-знайомство «Малюємо характер»	20 хв.	
		Інформаційне повідомлення «Емоції»	5 хв.	
		Гра «Так – діалог», «Ні – діалог»	20 хв.	
		Вправа-медитація «Приємні спогади»	10 хв.	

	передавати емоції	Вправа «Подаруй товаришу подарунок»	10 хв.	
		Вправа «Колір емоцій»	15 хв.	
		Гра «Передай емоції»	5 хв.	
		Кросворд	10 хв.	
		Вправа «Як було б, якби...»	5 хв.	
		Вправа «Храм тиші»	10 хв.	
		Підсумок	5 хв.	
Час: 2 години				
2.	Сприяти психологічному розвантаженню педагогічних працівників, формувати уявлення про себе та оточення, актуалізувати особистісний потенціал учасників для самовдосконалення та саморозвитку	Інформаційне повідомлення «Кожна людина – унікальна»	5 хв.	Учасники відключилися від робочих проблем, отримали інформацію про те, як їх сприймають колеги, дізналися нове про себе
		Вправа «Портрет на пам'ять»	10 хв.	
		Тест «Оцінка стилю спілкування»	15 хв.	
		Вправа «Чарівний ярмарок»	10 хв.	
		Тест «12 чоловічків»	10 хв.	
		Вправа «Риси характеру»	15 хв.	
		Методика «12 тварин»	25 хв.	
		Підсумок	5 хв.	
Час: 1 година 35 хвилин				
3.	Сприяти психологічному розвантаженню педагогічних працівників, визначити стиль педагогічного спілкування; рівень комунікабельності учасників, надати можливість практикуватися у	Вправа «Доброго дня»	10 хв.	Учасники відключилися від робочих проблем, виявили свій стиль педагогічного спілкування та рівень комунікабельності, спробували спілкуватися вербально і невербально
		Кросворд	20 хв.	
		Інформаційне повідомлення «Спілкування»	5 хв.	
		Самооцінювання стилю педагогічного спілкування	10 хв.	
		Вправа «Неформальне спілкування»	15 хв.	

	вербальній невербальній комунікаціях	і	Тест «Чи комунікабельні Ви?»	10 хв.	
			Вправа «Товсте скло»	15 хв.	
			Підсумок. Вправа «До побачення»	5 хв.	
Час: 1 година 30 хвилин					
4.	Сприяти психологічному розвантаженню педагогічних працівників, досліджувати деякі психологічні особливості особистості учасників, їх потребу у відчуттях		Вправа «Я хотів би бути схожим на тебе, бо ти...»	15 хв.	Учасники відключилися від робочих проблем, виявили індивідуально-типологічні особливості своєї особистості, застосували здобуту інформацію під час виконання ігор та вправ
			Інформаційне повідомлення «Особистість педагога»	5 хв.	
			Психогеометричний тест	10 хв.	
			Тест «Чи є Ви капітаном свого життя?»	10 хв.	
			Вправа «Малюємо обличчя»	20 хв.	
			Тест «Шкала пошуку відчуттів»	10 хв.	
			Гра «Біг асоціацій»	10 хв.	
			Підсумок. Вправа «Емоційний ланцюжок»	5 хв.	
Час: 1 година 25 хвилин					
5.	Сприяти психологічному розвантаженню педагогічних працівників, їх пізнанню себе, розвивати ерудованість педагогів, формувати установку на позитив		Інформаційне повідомлення «Самопізнання»	5 хв.	Учасники відключилися від робочих проблем, дослідили свій характер, рівень організованості, отримали позитивну установку на майбутнє
			Тест Чи сильний у Вас характер?	10 хв.	
			Тест «Самооцінка організованості»	10 хв.	
			Кросворд	20 хв.	
			Гра «Сонячне коло»	10 хв.	
			Вправа «Чарівний глечик»	10 хв.	
			Підсумок. Вправа «Чарівна мушля»	5 хв.	
Час: 1 година 10 хвилин					

6.	Сприяти психологічному розвантаженню педагогічних працівників, пізнанню ними себе, розвивати ерудованість, відчуття часу й такту	Інформаційне повідомлення	5 хв.	Учасники відключилися від робочих проблем, дослідили свій характер, рівень організованості, отримали новий досвід від виконання вправ та спілкування з колегами
		Тест «Рішучість»	10 хв.	
		Тест «Що Ви за птах»	15 хв.	
		Вправа «Дихання»	15 хв.	
		Вправа «Мое відчуття часу»	5 хв.	
		Вправа «Тиск»	5 хв.	
		Кросворд	15 хв.	
		Підсумок. Вправа «Подяка»	5 хв.	
Час: 1 година 15 хвилин				
7.	Сприяти психологічному розвантаженню педагогічних працівників, їх пізнанню себе, ознайомити з видами та стадіями розвитку конфліктів, формувати навички самоконтролю та саморегуляції поведінки	Інформаційне повідомлення «Конфлікт»	10 хв.	Учасники відключилися від робочих проблем, усвідомили можливість корегування власної поведінки, зокрема у конфліктах, отримали оцінку своєї типової поведінки в конфліктних ситуаціях, під час виконання вправ вчилися виявляти емоційну стійкість, здобули навички самоконтролю та саморегуляції поведінки
		Тест «Чи конфліктна Ви особистість»	10 хв.	
		Тест «Оцінка рівня контактності особистості»	10 хв.	
		Вправа «Спілкування з агресивним співрозмовником»	15 хв.	
		Ситуативна вправа «Капелюх»	15 хв.	
		Вправа «Контраст»	10 хв.	
		Підсумок	5 хв.	
Час: 1 година 15 хвилин				
8.	Сприяти психологічному розвантаженню педагогічних працівників, їх пізнанню себе, формувати навички саморегуляції в	Інформаційне повідомлення «Стрес»	10	Учасники відключилися від робочих проблем, розширили свої знання про стрес та способи його подолання, дослідили власну
		Малюнковий тест «Рух, спокій, впевненість і невпевненість»	10 хв.	

	стресових ситуаціях, зняття психоемоційного напруження	Тест «Шкала професійного стресу»	15 хв.	стресостійкість, продовжили здобувати навички самоконтролю та саморегуляції поведінки
		Вправа «Візьми себе в руки»	5 хв.	
		Вправа «Збудження психічної енергії»	5 хв.	
		Вправа «Контроль над м'язами рук і ніг»	10 хв.	
		Вправа «Повітряна кулька»	5 хв.	
		Підсумок	5 хв.	
Час: 1 година 5 хвилин				
9.	Сприяти психологічному розвантаженню педагогічних працівників, інформувати про способи попередження синдрому вигорання, побудову психологічного захисту	Інформаційне повідомлення «Професійне вигорання»	15 хв.	Учасники відключилися від робочих проблем, розширили свої знання про «синдром вигорання» та способи його подолання, виконали вправи на покращення свого емоційного та психічного стану, сформуvalи бачення та усвідомлення власних пріоритетних цінностей, необхідних для повноцінного життя
		Вправа «Образ синдрому емоційного вигорання»	15 хв.	
		Вправа «Ідеальний портрет психологічно здорового співробітника»	15 хв.	
		Інформаційне повідомлення «Вправи і способи побудови психологічного захисту»	15	
		Вправа «Прес»	5 хв.	
		Вправа «Дерево»	10 хв.	
		Вправа «Руки»	5 хв.	
		Підсумок	5 хв.	
Час: 1 година 25 хвилин				

Бібліографія

1. Альманах психологических тестов. – М.: «КСП», 1996. – 398 с.
2. Антонова-Турченко О. Г. Від конфлікту до взаєморозуміння. – К., 1992.

3. Баранова Н. П. Тренінги для вчителів із педагогічної майстерності. – Х.: Основа, 2009. – 159 с.
4. Вікова психокорекція / С. Кузікова. – (серія «Психологічний інструментарій»). К.: ГЛАВНИК, 2008. – 144 с.
5. Гончар І. Особистісне зростання педагогів – Психолог. – № 17 (521) – 2013.
6. Гончаренко С. Конфлікт. Шляхи подолання. – Психолог № 3 (147) (вкладка) – 2005.
7. Завьялова Е. К., Посохова С. Т. Психология предпринимательства: Учеб. пособие. СПб.: Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 2004. – 296 с.
8. Запрошуємо до діалогу. Навч. посібник – К.: «Богдана», 2003. – 128 с.
9. Как относиться к себе и людям, или Практическая психология на каждый день. / Н. И. Козлов. – М.: Новая школа. – 1993.
10. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. – К.: Професіонал, 2007. – 416 с.
11. Молочко М. В. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі дошкільного закладу // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць / Ред. кол. Гузій (відп. ред.) та ін. – К.: НПУ, 2001. – Вип.6. – С. 246-252.
12. Нев'якіна Н. Збереження психологічного здоров'я педагогів –Психолог. – № 19 – 20 (523-524) – 2013.
13. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. І переробл. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
14. Передерій В. Г., Безюк М. М. Стрес і його наслідки. – Український медичний часопис № 6 (38) – 2003.
15. Пінчук Н. Стрес, засоби протидії та шляхи його подолання. – Завуч № 29 (179) – 2003.
16. Психогимнастика в тренінге / Под ред. Н. Ю. Хрящевой. – СПб.: Речь, Інститут Тренінга, 2001. – 256 с.
17. Психологические тесты / Под ред. А. А. Карелина: В 2 т. – П86 М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – Т. 2 – 248 с.
18. Психологічний словник. / ред. В. І. Войтка. – К.: Вища школа – 1982.
19. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник [Текст] / [уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище]. – Вид. 2-ге, виправл. – Ужгород: вид. О. Гаркуші, 2012. – 616 с.
20. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2кн. – 2-е изд. прераб. и доп.. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, – 1999. – Кн. 2: Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. – 480 с.
21. Робота психолога з педколективом / Упоряд. Т. Гончаренко. – 2-ге вид., стереотипне. – К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Г. Галіцина, 2006. – 120 с. – (б-ка «Шк. світу»).
22. Самусенко В. Особистісне ціле покладання. – Психолог. – № 19 – 20 (523-524) – 2013.
23. Социология: Учебник для вузов / под. ред. Лавриненко В. Н. – М.:

Культура и спорт, ЮНИТИ – 1998.

242. Таланова Ю., Єремеева Н. Психологічне зростання – Психолог. – № 17 (521) – 2013.

25. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипл. освіти / за наук. Ред. Л. М. Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.

26. Технологія самоаналізу / Л. Терлецька. – (серія «Психологічний інструментарій»). – К.: ГЛАВНИК, 2005. – 96 с.

27. Тимченко О. Жити в мирі та злагоді – Психолог. – № 19 – 20 (523 - 524) – 2013.

28. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності. – К.: «Либідь», 2003. – 375 с.

29. Шкільна психодіагностика / Л. Терлецька. – К.: Ред. заг.-пед. газет, 2003. – 120 с. – («Бібліотека шкільного світу»).

30. Як читати людей за їх зовнішнім виглядом./ Г. В. Щокін. 2-е видання. – К.: Україна. – 1993.

31. Якунин В. А. Педагогическая психология: Учебное пособие – СПб.: Издательство Михайлова В. А. – 2000.

Розділ 3. ТРЕНІНГОВІ ПРОГРАМИ

Шевченко Л. О.

Тренінгові заняття для учнів 9-11 класів «Згуртування учнівського колективу»

Тренінгові заняття спрямовані на формування навиків толерантного спілкування серед підлітків, а також розвитку згуртованості школярів та формування сприятливого соціально-психологічного клімату в учнівському колективі.

Запропоновані тренінгові заняття будуть корисні практичним психологам, соціальним педагогам та викладачам закладів освіти.

Пояснювальна записка

У шкільному колективі часто виникає питання, пов'язане з згуртованістю. Питання це важливе тому, що від рівня розвитку колективу, ступеня його згуртованості залежить ефективність роботи групи, а також психологічний комфорт кожного її члена.

Колективне життя учнівського колективу по суті передбачає спілкування та діяльність усіх її членів. Спілкування – складний та багатогранний процес, який може виступати в один і той же час і як процес взаємодії, і як процес ставлення

один до одного, і як взаємне переживання та розуміння один одного. Саме в процесі спілкування у колективі дитина засвоює досвід, накопичує знання, оволодіває вміннями і навичками, формує свою свідомість та самосвідомість, свій характер.

У шкільному колективі важливий ще один аспект його діяльності: не тільки згуртованість, а й вектор її спрямованості. Часто клас є згуртованим, але не для реалізації навчальних цілей, а для задоволення різноманітних пізнавальних потреб. Напруженою буває ситуація у колективі, коли згуртованість класу спрямована проти когось зі своїх членів.

Існують стадії розвитку згуртованості учнівського колективу.

На першій стадії розвитку групи згуртованості ще немає, бо члени колективу не знайомі або щойно познайомилися один з одним. Відсутність згуртованості відображається у тому, що в групі ще не існує міжособистісного спілкування, тому при виникненні труднощів звертаються за допомогою не один до одного, а до педагога.

На другій стадії з'являються підгрупи, зав'язуються неформальні відносини між окремими учнями. Згуртованість вже формується, але вона не поширюється на групу, а лише на окремі пари або трійки. Такі підгрупи у класі зумовлені або місцем проживання або спільними інтересами, через які зав'язуються дружні відносини. На цій стадії з'являється відчуття «ми», але це почуття включає в себе тільки сформовані пари і трійки.

На третій стадії актуалізується боротьба за лідерство. Якщо лідер один, ще не вся група об'єднується навколо нього. Якщо лідерів декілька, клас може розколотися на «групи підтримки» лідерів, що можуть провокувати конфлікти.

На четвертій стадії розвитку групи відзначається найвища згуртованість, яка проявляється у взаємодопомозі та підтримці. Клас виступає як єдине ціле.

Таким чином, учнівський колектив проходить різні стадії розвитку згуртованості та знаменує собою рух групи від стадії до стадії. Тому для кращої обізнаності підлітків з теми формування згуртованості колективу з позитивним вектором розвитку її спрямованості буде проведення тренінгових занять.

Мета: формування в учнів навичок толерантного спілкування з однолітками, розвиток згуртованості та формування сприятливого соціально-психологічного клімату в учнівському колективі.

Завдання:

- формувати сприятливий психологічний клімат в групі;
- сприяти усвідомленню кожним учасником своєї ролі, функцій у групі;
- розвивати уміння працювати в колективі;
- сприяти розвитку комунікативної компетенції;
- формувати позитивний настрій по відношенню до оточуючих;
- підвищувати адаптаційні можливості особистості;
- розвивати особистісну рефлексію.

Учасники: 15 – 20 осіб. Тренінг розрахований для учнів підліткового віку.

Обладнання: обладнана класна кімната для проведення тренінгових занять.

Загальний час: тренінг проводиться у 4 етапи (заняття). Періодичність

проведення – 1 заняття на тиждень. Тривалість одного заняття – 1 година 30 хвилин – 1 година 45 хвилин.

Методи та форми роботи, які будуть використовуватись під час занять: міні-лекції, вправи, робота в мікрогрупах, мозковий штурм, самодіагностика.

Кожне з занять оформлено у вигляді закінченого міні-тренінгу. Тобто включає привітання, розминку, основну вправу, обговорення, завершальний ритуал або вправу.

Тренінгові заняття розвивають такі навички та вміння:

- доброзичливість, інтерес і вміння будувати довірливі відносини один з одним;

- емоційно співпереживати однокласнику;
- співпрацювати і діяти спільно;
- погоджувати свої дії з іншими і спільно вирішувати поставлені завдання;
- вирішувати конфліктні ситуації.

Таким чином, формується комунікативна компетентність підлітків, а на її основі динамічно розвивається групова згуртованість. Усе це сприяє зближенню дітей і розвитку почуття «Ми» в учнівському колективі.

План-сітка занять

Перше заняття: «Особистісне зростання та саморозвиток»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми заняття	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на подальшу роботу
Визначити правила роботи групи	Вправа «Правила групи»	3-5 хв.	Учасники спільно сформулювали та прийняли правила роботи групи, що забезпечило продуктивну роботу тренінгової групи
Визначити сподівання й очікування учасників	Вправа «Валіза досвіду»	5-7 хв.	Учасники висловили очікування від заняття
Сприяти згуртованості групи	Вправа «Чи є тут той, хто теж як я ...»	5-7 хв.	Учасники здобули вміння працювати в команді
Визначити відношення до оточуючого світу	Проективна методика «Хатинка для Ельфа»	5-7 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу

Сприяти розумінню себе, своїх мотивів, цілей, планів	Вправа «Карта внутрішнього світу»	20-25 хв.	Учасники порівняли думки на початку та в кінці занять
Визначити структуру особистості та з'ясувати чинники, які впливають на її формування і розвиток	Вправа «Структура особистості»	15-20 хв.	Учасники усвідомили важливість у житті своїх мотивів, дій та вчинків
Надати інформацію учасникам про основні потенціали людини	Інформаційне повідомлення «Потенціали особистості»	5-7 хв.	Учасники усвідомили важливість основних потенціалів особистості
Допомогти учасникам розібратися у собі та у власних силах	Вправа «Самодіагностика»	10-15 хв.	Учасники оцінили складові психологічного потенціалу
Активізувати рухову діяльність учасників	Гра-руханка «Злови хвостик»	3-5 хв.	Учасники активізували рухову діяльність та увагу
Надати інформацію про важливість вибору життєвого шляху	Інформаційне повідомлення «Шлях який обираєш ти»	3-5 хв.	Учасники визначили напрямки особистісної реалізації
Надати учасникам можливість усвідомити власні цінності, погляди на життя	Притча «Що таке щастя?»	3-5 хв.	Учасники усвідомили значення життєвих цінностей
Налаштувати учасників на бажання мати досягнення у життєвих сферах	Вправа «Сфери мого життя»	10-15 хв.	Учасники бажають мати досягнення у сферах особистого життя
Визначити власні сильні сторони та якості особистості	Вправа «Ядро моєї особистості»	10-15 хв.	Учасники визначили власні позитивні якості
Виявити цілеспрямованість та наполегливість для подолання труднощів в житті	Проективна методика «Долаю перешкоди»	5-7 хв.	Учасники визначили наявність або відсутність у характері цілеспрямованості та наполегливості
Визначити, наскільки справдилися очікування	Вправа «Валіза досвіду»	5-7 хв.	Учасники визначили результати своїх очікувань

Налаштувати учасників на позитивне закінчення заняття	Заключне слово психолога	2-3 хв.	Учасники усвідомили цінність набутих знань
<i>Час: 2 години 30 хвилин</i>			

Друге заняття: «Орієнтири мого життя»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час тренінгового заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми заняття	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на пізнавальну діяльність
Актуалізувати правила роботи групи	Вправа «Правила групи»	3-5 хв.	Учасники спільно сформулювали та прийняли правила роботи групи
Визначити сподівання й очікування від тренінгового заняття	Вправа «Острів очікувань»	5-7 хв.	Учасники висловили власні очікування від заняття
Надати інформацію про значення ефективного спілкування у житті людини	Інформаційне повідомлення «Значення ефективного спілкування у житті людини»	2-3 хв.	Учасники отримали інформацію про важливість ефективного спілкування у житті людини
Визначити рівень комунікативного контролю	Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні	5-7 хв.	Учасники визначили рівень комунікативного контролю
Формувати навички самостійної роботи та співпраці один з одним	Вправа «Ефективне спілкування – шлях до успіху!»	15-20 хв.	Учасники визначили риси характеру, які необхідні для ефективного спілкування
Формувати навички ефективної взаємодії між учасниками групи	Вправа «Пазли»	10-15 хв.	Учасники здобули позитивні навички комунікації
Підвищити згуртованість групи	Комунікативна гра «Впізнай»	5-7 хв.	Учасники розуміють себе та інших як унікальних особистостей
Формувати навички взаєморозуміння між	Вправа «Малюнок на двох»	5-7 хв.	Учасники визначили свій стиль спілкування

партнерами			
Надати інформацію учасникам про ділове спілкування	Інформаційне повідомлення «Як досягти успіху у діловому спілкуванні»	3-5 хв.	Учасники отримали інформацію про ділове спілкування
Розвивати навички публічного виступу	Вправа «Візитка оратора»	15-20 хв.	Учасники здобули навички публічного виступу
Сприяти розвитку взаєморозуміння між учасниками групи	Вправа «Сліпий та поводитир»	5-7 хв.	Учасники навчилися розуміти один одного
Визначити, наскільки справдилися очікування	Вправа «Острів Надій»	5-7 хв.	Учасники усвідомили результати своїх очікувань
Сприяти розвитку особистісної рефлексії	Вправа «Рефлексія»	3-5 хв.	Учасники здобули навички рефлексії, висловили власні думки та почуття
Налаштувати учасників на позитивне закінчення тренінгового заняття	Заключне слово психолога	2-3 хв.	Учасники усвідомили цінність набутих знань
Час: 2 години 30 хвилин			

Третє заняття: «Внутрішня гармонія особистості»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час тренінгового заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми заняття	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на пізнавальну діяльність
Актуалізувати правила роботи групи	Вправа «Правила групи»	3-5 хв.	Учасники спільно сформулювали та прийняли правила роботи групи
Визначити очікування від тренінгового заняття	Вправа «Дерево очікувань»	5-7 хв.	Учасники висловили очікування від тренінгового заняття
Активізувати увагу	Вправа	7-10	Учасники активізували

учасників групи	«Обери картку»	хв.	увагу
Сприяти усвідомленню важливості позитивних емоцій у спілкуванні	Інформаційне повідомлення «Вмій володіти собою»	7-10 хв.	Учасники зрозуміли перевагу позитивних емоцій під час спілкування
Вдосконалити навички співпраці у групі	Вправа «Коллективний малюнок»	7-10 хв.	Учасники навчилися розуміти емоційний стан інших
Ознайомити з техніками саморефлексії	Вправа «Техніки самозаспокоєння»	7-10 хв.	Учасники ознайомилися з техніками саморефлексії
Навчити учасників позбуватися негативних емоцій	Вправа «Самоаналіз емоцій»	7-10 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу
Розвивати уяву та невербальну комунікацію	Вправа «Що ти робиш?»	5-7 хв.	Учасники розвинули навички невербальної комунікації
Визначити рівень життєвої енергії учасників, сприяти самоаналізу	Методика «Гармонія і збалансованість життя»	5-7 хв.	Учасники визначили рівень життєвої енергії та сферу, якій приділяється недостатньо уваги на даному етапі життя
Навчити учасників планувати час	Вправа «Чотири сфери»	7-10 хв.	Учасники навчилися планувати час та рівномірно розподіляти його між сферами
Формувати адекватну самооцінку	Вправа «П'ять добрих слів»	10-15 хв.	Учасники мають адекватну самооцінку та впевненість в собі
Навчити регулювати внутрішній стан	Вправа «Вільне дихання»	2-3 хв.	Учасники отримали навички саморегуляції
Визначити, наскільки справдилися очікування Оцінити результати тренінгового заняття	Вправа «Дерево підсумків»	5-7 хв.	Учасники визначили результати своїх очікувань
Сприяти розвитку особистісної рефлексії	Вправа «Рефлексія»	3-5 хв.	Учасники здобули навички рефлексії, висловили власні думки та почуття
Час: 2 години 30 хвилин			

Четверте заняття: «Життєве та професійне самовизначення»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на пізнавальну та активну діяльність під час тренінгового заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на пізнавальну діяльність
Визначити правила роботи групи	Вправа «Правила групи»	3-5 хв.	Учасники спільно сформулювали та прийняли правила роботи групи
Визначити очікування від тренінгового заняття	Вправа «Тролейбусна зупинка»	10-15 хв.	Учасники висловили власні очікування від заняття
Надати інформацію про важливість для людини пізнати себе і знайти у житті своє місце	Інформаційне повідомлення «Від розвитку своїх можливостей – до самовизначення»	2-3 хв.	Учасники налаштовані усвідомити своє місце у житті
Виявити уподобання учасників тренінгового заняття	Вправа-привітання	5-7 хв.	Учасники розширили сфери власних інтересів та отримали корисний досвід
З'ясувати думку про фактори впливу на вибір професії	Мозковий штурм «Хто впливає на вибір професії?»	7-10 хв.	Учасники здобули навички ефективної взаємодії
Ознайомити учасників з основними факторами вибору професії	Інформаційне повідомлення «Основні фактори вибору професії»	3-5 хв.	Учасники отримали інформацію про основні фактори вибору професії
Формувати в учасників здатність аналізувати	Вправа «Ситуація»	5-7 хв.	Учасники отримали досвід та вміння робити аналіз у виборі майбутньої професії
Формувати в учасників навички самоаналізу	Вправа «Самоаналіз»	5-7 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу
Ознайомити учасників з формулою	Інформаційне повідомлення	7-10 хв.	Учасники усвідомили важливість життєвого

«Хочу-Можу-Треба»	«Життєве самовизначення»		самовизначення у подальшому розвитку і самореалізації
Розвивати креативне та нестандартне мислення	Вправа «Казка «Хочу-Можу-Треба»	15-20 хв.	Учасники набули практичного досвіду у вирішенні проблеми професійного самовизначення
Визначити причини помилок учасників при виборі професії	Вправа «Рейтинг помилок»	7-10 хв.	Учасники зрозуміли, як уникнути помилок при виборі професії
Формувати готовність до професійного самовизначення	Вправа «Закінчи речення»	10-15 хв.	Учасники замислилися над своєю майбутньою професією
Ознайомити учасників зі схемою прийняття рішень	Інформаційне повідомлення «Схема прийняття рішень»	5-7 хв.	Учасники навчилися розв'язувати проблемні ситуації та приймати рішення
Навчити учасників приймати рішення при виборі професії	Вправа «Я приймаю рішення»	7-10 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу
Допомогти учасникам усвідомити важливість власного вибору, дій та вчинків	Притча «Чашка кави»	2-3 хв.	Учасники усвідомили значення життєвого вибору
Визначити, наскільки здійснилися очікування	Вправа «Тролейбусна зупинка»	5-7 хв.	Учасники визначили результати очікувань
Сприяти розвитку особистісної рефлексії	Вправа «Рефлексія»	3-5 хв.	Учасники здобули навички рефлексії, висловили власні думки та почуття
Час: 2 години 30 хвилин			

П'яте заняття: «Шлях до успіху»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на пізнавальну та активну діяльність під час заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми заняття	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на пізнавальну діяльність
Визначити правила	Вправа	3-5	Учасники спільно

роботи групи	«Правила групи»	хв.	прийняли правила роботи групи
Визначити сподівання та очікування від тренінгового заняття	Вправа «Веселка моїх очікувань та бажань»	5-7 хв.	Учасники висловили власні очікування від заняття
Надати інформацію про важливість власної мотивації до успіху	Інформаційне повідомлення «Як досягти успіху?»	2-3 хв.	Учасники зрозуміли значення успіху як необхідної умови самореалізації
Формувати якості, притаманні успішній людині	Вправа «Візитка успішної людини»	10-15 хв.	Учасники навчилися презентувати себе
Надати інформацію про такі складові успіху, як бажання, мрії, надії та цілі	Інформаційне повідомлення «Як перетворити мрію на мету, а мету – на реальність»	7-10 хв.	Учасники усвідомили поетапний шлях до успіху
Ознайомити учасників з процесом планування	Вправа «Планування та досягнення мети»	10-15 хв.	Учасники отримали навички планування
Визначити необхідні ресурси для досягнення мети	Проективна методика «Морські скарби»	5-7 хв.	Учасники визнали важливість ресурсів
Формувати цілеспрямованість у досягненні мети	Вправа «Я йду до своєї мети»	3-5 хв.	Учасники зрозуміли, що потрібно для досягнення мети
Дослідити зв'язок між минулим, майбутнім та теперішнім	Вправа «На перетині трьох кіл»	5-7 хв.	Учасники зрозуміли зв'язок минулого та сьогодення, його вплив на майбутнє
Здійснити діагностику життєвих завдань	Методика «Мої життєві завдання»	10-15 хв.	Учасники усвідомили необхідність розв'язання життєвих завдань
Сприяти розслабленню та зняттю м'язової напруги	Вправа «Маятник»	3-5 хв.	Учасники навчилися довіряти іншим учасникам групи
Ознайомити учасників з формулою успіху	Інформаційне повідомлення «Формула успіху»	3-5 хв.	Учасники усвідомили необхідність формули успіху для саморозвитку та самовдосконалення
Формувати цілі для	Вправа «Засоби	15-20	Учасники здобули навички

досягнення успіху	досягнення успіху»	хв.	у плануванні завдань і цілей для досягнення успіху
Формувати позитивну самооцінку, ціннісне відношення до подій у своєму житті	Вправа «На вершині гори»	10-15 хв.	Учасники мають позитивну самооцінку
Сприяти глибшому розумінню себе, своїх мотивів, цілей, планів	Вправа «Карта внутрішнього світу»	5-7 хв.	Учасники порівняли думки на початку та в кінці занять
Зняти втому, відновити внутрішню рівновагу	Вправа «Я у променях сонця»	2-3 хв.	Учасники здобувають навички релаксації
Визначити, наскільки здійснилися очікування	Вправа «Веселка моїх очікувань та бажань»	5-7 хв.	Учасники визначили результати своїх очікувань
Сприяти розвитку особистісної рефлексії	Вправа «Рефлексія»	5-7 хв.	Учасники здобули навички рефлексії
Налаштувати учасників на позитивне закінчення заняття	Заключне слово психолога	2-3 хв.	Учасники усвідомили цінність набутих знань
Час: 2 години 30 хвилин			

Критерії ефективності тренінгових занять

Якщо тренінгові заняття оцінити з позиції ведучого, то відносини між учнями у класі і загальний психологічний клімат змінився в кращу сторону. Школярі стали більше контактувати між собою, навчилися підтримувати один одного, краще усвідомлювати і виражати свої почуття, знаходити шляхи виходу з конфліктів.

Головною оцінкою тренінгових занять стала оцінка самих учнів, коли вони ділилися враженнями та позитивними змінами у відносинах з однокласниками.

Можна виділити основні підходи роботи ведучого, які допомагають сконцентруватися на меті тренінгу (відповідно до даних підходів здійснювався підбір вправ): контакт, комунікація, кооперація.

Контакт дозволяє скоротити психологічну дистанцію між учасниками групи, а також створити довірливу атмосферу в класі. Для реалізації цього підходу включені вправи: «Малюнок на спині», «Трикутник», «Машинка для прання», «В нашому класі все гаразд?!» та інші, які дозволяють розвивати відносини всередині класу та допомагають малоактивним учням отримати можливість включитися у спільногрупову роботу.

Комунікація передбачає розвиток навичок партнерського спілкування, а також відкрите обговорення проблем групи. На здійснення підходу направлені наступні вправи: «Ідеальний клас», «Які у мене взаємини з оточенням?», «За що

ми любимо свій клас?» та інші. Крім формування навичок партнерського спілкування, вправи сприяють розвитку емпатії.

Кооперація дозволяє учасникам групи отримати навички роботи в команді, досягнення групових цілей. Відомо, що прагнення досягти загальних цілей підвищує згуртованість групи. Для реалізації підходу включені вправи, спрямовані на групову взаємодію: «Моє місце у групі», «Проблемні ситуації», «Галявина квітів», «Шосте почуття», «Колаж дружби», «Будуємо дім» та інші, в яких клас досягає успіху тільки тоді, коли вся група працює над вирішенням завдання. Вправи стимулюють лідерські процеси в групі, розвивають емпатію.

Крім перерахованих вправ, до занять також включені вправи на самопізнання («Хороші та погані вчинки», «Прекрасний сад»). Ці вправи передбачають саморозкриття, формують зацікавленість в отриманні інформації про себе та про однокласників. Отримана інформація один про одного сприяє зростанню згуртованості у групі за рахунок «відкриття» у не сприйнятих членах класу позитивних сторін, виявлення спільного з іншими однокласниками.

Важливою умовою успішної роботи на тренінгових заняттях є позиція ведучого. При виникненні конфліктних ситуацій завдання ведучого полягає в тому, щоб не вирішувати проблему, а стимулювати групу самостійно знайти найбільш ефективне рішення. Така ж позиція зберігається під час виконання класом завдань на групову взаємодію. Поведінка ведучого має виступати моделлю партнерського спілкування, оскільки він є тим дорослим, який своїм прикладом демонструє, як можна бути успішним у спілкуванні.

Прогнозований результат: підвищення рівня поінформованості і рівня знань учнів щодо основних принципів толерантного спілкування з однолітками та формування сприятливого соціально-психологічного клімату і рівня згуртованості в учнівському колективі.

Система оцінювання проміжних і кінцевих результатів: оцінювання прогнозованих результатів відбувається по закінченню заняття, при підведенні підсумків або анкетування.

В якості оцінки ефективності тренінгових занять можна використати самодіагностику (тести або анкети, які можна запропонувати учасникам під час занять або після їх завершення).

Показники ефективності тренінгових занять:

кількісні – кількість зацікавлених учнів та викладачів, підвищення рівня адаптованості, зниження рівня конфліктності, результати психологічної діагностики (за допомогою діагностики рівня згуртованості, розвитку самооцінки, комунікативних навичок, вирішення конфліктних ситуацій);

якісні – відгуки педагогічних працівників та батьків учнів, відгуки самих учнів, зміни поведінки на користь згуртованості учнівського колективу як системи дій та вчинків.

Дані тренінгові заняття безсумнівно мають позитивний вплив на учнів, бо формують позитивну тенденцію у розвитку взаємин підлітків у класних колективах, інтерес і доброзичливість у стосунках, а саме головне згуртовують учнівський колектив.

Бібліографія

1. Вікова психологія / За ред. Г. С. Костюка. – К., 1976.
2. Вачков І. В. Основи технології групового тренінгу. Навч. посібник. – М: Ось-89, 1999. – 176 с.
3. Гривцов А. Г. Тренінг креативності для старшокласників і студентів. – СПб.: Пітер, 2007.– 208 с.
4. Класному керівнику: створення й розвиток колективу класу / уклад. А. Г. Дербеньова, А. В. Кундельська. – Х.: Вид. група «Основа», 2012.
5. Корнев М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія. – К., 1995.
6. Лутошкин А. Н. Как вести за собой. – М., 1978. – с. 87-99.
7. Походенко С. В. Особливості соціалізації підлітків у мікросередовищі // Проблеми соціалізації сучасних підлітків. – Запоріжжя. – 1998.
8. Професійно-орієнтовані завдання з психології: Навчальний посібник / за ред. О. Л. Музики. – 3-тє вид. перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 566 с.
9. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / [уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище]. – Вид. 2-ге, виправл. – Ужгород: Видавництво О. Гаркуші, 2012. – 612 с.
10. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста.
11. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2006. – 360 с.
12. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. П. 63 // Вибр. тв.: у 5 т. – Т.2. – К., 1978. – С. 562-566.
13. Трофімов Ю. Л. Психологія / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
14. Туріщева Л. В. Психологічні тренінги для школярів. – Х.: Вид. група «Основа», 2012. – 124 с.

Шевченко Л. О.

Тренінгова програма для учнів 9-11 класів «Я і світ моїх можливостей»

Представлено тренінгові заняття для учнів старших класів, у яких надаються теоретичні та практичні прийоми у розвитку та формуванні особистісної сфери старшокласників, а саме їх потенційних можливостей та внутрішніх ресурсів, процесів самопізнання, саморегуляції та самореалізації.

Тренінгові заняття передбачають формування навичок спілкування та

гармонізації стосунків з оточуючими, вміння використовувати отриманий досвід як у навчальній діяльності, так і в різних життєвих ситуаціях.

Матеріали будуть корисні в роботі практичним психологам, соціальним педагогам закладів освіти, іншим зацікавленим особам.

Пояснювальна записка

Наше сучасне суспільство ставить високі вимоги до нового покоління, яке повинно бути активним, самостійним, виявляти лідерські якості, щоб вивести наше суспільство на більш високий рівень розвитку. І саме тренінгові заняття «Я і світ моїх можливостей» допоможуть юнакам та дівчатам розвинути та сформувані важливі компетентності, стати більш успішними, спрямовувати свої зусилля саме на розвиток і вдосконалення своїх особистих можливостей.

Ранній юнацький вік характеризується рядом значних змін у становленні особистості. Зокрема, остаточно формується самосвідомість – уявлення про себе, самооцінювання своєї зовнішності, розумових, моральних, вольових якостей; зростає вольова регуляція поведінки; з'являється вміння самостійно розбиратися у складних питаннях. У цей період формується власний світогляд як система поглядів, знань і переконань. Існує потреба у професійному та особистісному самовизначенні, самоствердженні та самореалізації, бажанні бути визнаними іншими. Тому тренінгові заняття «Я і світ моїх можливостей» спрямовані на закріплення внутрішньої позиції особистості старшокласника, стимулювання мотиваційної сфери, розвитку навичок самореалізації та самоствердження.

Тренінгові заняття включають в себе п'ять занять, які орієнтують старшокласників на розвиток власних можливостей.

1. Особистісне зростання та саморозвиток. (Саморозвиток).
2. Орієнтири мого життя. (Самопізнання).
3. Внутрішня гармонія особистості. (Саморегуляція).
4. Життєве та професійне самовизначення. (Самовизначення).
5. Шлях до успіху. (Самоствердження та самореалізація).

Мета: формування гармонійно розвиненої особистості, здатної спрямовувати свої зусилля на розвиток і самовдосконалення особистих можливостей.

Завдання:

поглиблювати знання учнів про самих себе, власні психологічні особливості, усвідомлення своїх дій і думок, зміцнення позитивних якостей, набуття навичок адекватної поведінки у різних ситуаціях;

відпрацьовувати організаторські та комунікативні здібності, які характеризують компетентну особистість у подальшій життєвій самореалізації;

спрямовувати інтереси учнів до самостійного вибору майбутньої професії на основі індивідуальних властивостей, здібностей та вимог до сучасного ринку праці;

активізувати потенційні можливості та внутрішні ресурси для особистісного зростання, усвідомлення цінності власної особистості, які допоможуть краще зорієнтуватися в особистому та життєвому самовизначенні;

формувати мотивацію до самопізнання, самоаналізу, пошуку сенсу життя.

Учасники: 15-20 осіб. Тренінг розрахований на учнів 9-11 класів.

Обладнання: обладнана класна кімната для проведення тренінгових занять, ватмани, маркери, олівці.

Загальний час: тренінг проводиться у 5 етапів (занять). Періодичність проведення – 1 заняття на тиждень. Тривалість одного заняття – 2 години або 2 години 30 хвилин.

Методи та форми роботи, які будуть використовуватись під час занять: інформаційні повідомлення, вправи, ігри-руханки, робота в мікрогрупах, обговорення, мозковий штурм, самодіагностика.

Кожне заняття оформлено у вигляді закінченого міні-тренінгу. Тобто включає привітання, розминку, основну вправу, обговорення, завершальний ритуал або вправу.

Тренінгові заняття розвивають такі навички та вміння:

доброзичливість, інтерес і вміння організувати власну діяльність та працювати у групі;

цілеспрямованість, що сприяє активній участі в соціальній та професійній сфері;

комунікативні і організаторські здібності та вміння застосовувати їх в життєвих ситуаціях;

ключові компетентності для досягнення успіху в житті.

Таким чином, формується соціальна компетентність старшокласників, на її основі динамічно розвивається здатність знайти своє місце у житті, бути відповідальним за власні вчинки, самоствердитися в особистому та професійному житті.

План-сітка тренінгових занять

Перше заняття: «Особистісне зростання та саморозвиток»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми заняття	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на подальшу роботу
Визначити правила роботи групи	Вправа «Правила групи»	3-5 хв.	Учасники спільно сформулювали та прийняли правила роботи групи, що забезпечило продуктивну роботу тренінгової групи
Визначити	Вправа	5-7	Учасники

сподівання й очікування учасників	«Валіза досвіду»	хв.	висловили очікування від заняття
Сприяти згуртованості групи	Вправа «Чи є тут той, хто теж як я ...?»	5-7 хв.	Учасники здобули вміння працювати в команді
Визначити відношення до оточуючого світу	Проективна методика «Хатинка для Ельфа»	5-7 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу
Сприяти розумінню себе, своїх мотивів, цілей, планів	Вправа «Карта внутрішнього світу»	20-25 хв.	Учасники порівняли думки на початку та в кінці занять
Визначити структуру особистості та з'ясувати чинники, які впливають на її формування і розвиток	Вправа «Структура особистості»	15-20 хв.	Учасники усвідомили важливість у житті своїх мотивів, дій та вчинків
Надати інформацію учасникам про основні потенціали людини	Інформаційне повідомлення «Потенціали особистості»	5-7 хв.	Учасники усвідомили важливість основних потенціалів особистості
Допомогти учасникам розібратися у собі та у власних силах	Вправа «Самодіагностика»	10-15 хв.	Учасники оцінили складові психологічного потенціалу
Активізувати рухову діяльність учасників	Гра-руханка «Злови хвостик»	3-5 хв.	Учасники активізували рухову діяльність та увагу
Надати інформацію про важливість вибору життєвого шляху	Інформаційне повідомлення «Шлях який обираєш ти»	3-5 хв.	Учасники визначили напрямки особистісної реалізації
Надати учасникам можливість усвідомити власні цінності, погляди на життя	Притча «Що таке щастя?»	3-5 хв.	Учасники усвідомили значення життєвих цінностей
Налаштувати учасників на бажання мати досягнення у життєвих сферах	Вправа «Сфери мого життя»	10-15 хв.	Учасники бажають мати досягнення у сферах особистого життя
Визначити власні сильні сторони та якості особистості	Вправа «Ядро моєї особистості»	10-15 хв.	Учасники визначили власні позитивні якості
Виявити	Проективна методика	5-7	Учасники визначили

цілеспрямованість та наполегливість для подолання труднощів в житті	«Долаю перешкоди»	хв.	наявність або відсутність у характері цілеспрямованості та наполегливості
Визначити, наскільки справдилися очікування	Вправа «Валіза досвіду»	5-7 хв.	Учасники визначили результати своїх очікувань
Налаштувати учасників на позитивне закінчення заняття	Заключне слово психолога	2-3 хв.	Учасники усвідомили цінність набутих знань
Час: 2 години 30 хвилин			

Друге заняття: «Орієнтири мого життя»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час тренінгового заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми заняття	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на пізнавальну діяльність
Актуалізувати правила роботи групи	Вправа «Правила групи»	3-5 хв.	Учасники спільно сформулювали та прийняли правила роботи групи
Визначити сподівання й очікування від тренінгового заняття	Вправа «Острів очікувань»	5-7 хв.	Учасники висловили власні очікування від заняття
Надати інформацію про значення ефективного спілкування у житті людини	Інформаційне повідомлення «Значення ефективного спілкування у житті людини»	2-3 хв.	Учасники отримали інформацію про важливість ефективного спілкування у житті людини
Визначити рівень комунікативного контролю	Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні	5-7 хв.	Учасники визначили рівень комунікативного контролю
Формувати навички самостійної роботи та співпраці один з одним	Вправа «Ефективне спілкування – шлях до успіху!»	15-20 хв.	Учасники визначили риси характеру, які необхідні для ефективного спілкування
Формувати навички	Вправа «Пазли»	10-15	Учасники здобули

ефективної взаємодії між учасниками групи		хв.	позитивні навички комунікації
Підвищити згуртованість групи	Комунікативна гра «Впізнай»	5-7 хв.	Учасники розуміють себе та інших як унікальних особистостей
Формувати навички взаєморозуміння між партнерами	Вправа «Малюнок на двох»	5-7 хв.	Учасники визначили свій стиль спілкування
Надати інформацію учасникам про ділове спілкування	Інформаційне повідомлення «Як досягти успіху у діловому спілкуванні»	3-5 хв.	Учасники отримали інформацію про ділове спілкування
Розвивати навички публічного виступу	Вправа «Візитка оратора»	15-20 хв.	Учасники здобули навички публічного виступу
Сприяти розвитку взаєморозуміння між учасниками групи	Вправа «Сліпий та поводитир»	5-7 хв.	Учасники навчилися розуміти один одного
Визначити, наскільки справдилися очікування	Вправа «Острів Надій»	5-7 хв.	Учасники усвідомили результати своїх очікувань
Сприяти розвитку особистісної рефлексії	Вправа «Рефлексія»	3-5 хв.	Учасники здобули навички рефлексії, висловили власні думки та почуття
Налаштувати учасників на позитивне закінчення тренінгового заняття	Заключне слово психолога	2-3 хв.	Учасники усвідомили цінність набутих знань
Час: 2 години 30 хвилин			

Третє заняття: «Внутрішня гармонія особистості»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час тренінгового заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми заняття	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на пізнавальну діяльність
Актуалізувати	Вправа	3-5	Учасники спільно

правила роботи групи	«Правила групи»	хв.	сформулювали та прийняли правила роботи групи
Визначити очікування від тренінгового заняття	Вправа «Дерево очікувань»	5-7 хв.	Учасники висловили очікування від тренінгового заняття
Активізувати увагу учасників групи	Вправа «Обери картку»	7-10 хв.	Учасники активізували увагу
Сприяти усвідомленню важливості позитивних емоцій у спілкуванні	Інформаційне повідомлення «Вмій володіти собою»	7-10 хв.	Учасники зрозуміли перевагу позитивних емоцій під час спілкування
Вдосконалити навички співпраці у групі	Вправа «Коллективний малюнок»	7-10 хв.	Учасники навчилися розуміти емоційний стан інших
Ознайомити з техніками саморефлексії	Вправа «Техніки самозаспокоєння»	7-10 хв.	Учасники ознайомилися з техніками саморефлексії
Навчити учасників позбуватися негативних емоцій	Вправа «Самоаналіз емоцій»	7-10 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу
Розвивати уяву та невербальну комунікацію	Вправа «Що ти робиш?»	5-7 хв.	Учасники розвинули навички невербальної комунікації
Визначити рівень життєвої енергії учасників, сприяти самоаналізу	Методика «Гармонія і збалансованість життя»	5-7 хв.	Учасники визначили рівень життєвої енергії та сферу, якій приділяється недостатньо уваги на даному етапі життя
Навчити учасників планувати час	Вправа «Чотири сфери»	7-10 хв.	Учасники навчилися планувати час та рівномірно розподіляти його між сферами
Формувати адекватну самооцінку	Вправа «П'ять добрих слів»	10-15 хв.	Учасники мають адекватну самооцінку та упевненість в собі
Навчити регулювати внутрішній стан	Вправа «Вільне дихання»	2-3 хв.	Учасники отримали навички саморегуляції
Визначити, наскільки справдилися очікування Оцінити результати	Вправа «Дерево підсумків»	5-7 хв.	Учасники визначили результати своїх очікувань

тренінгового заняття			
Сприяти розвитку особистісної рефлексії	Вправа «Рефлексія»	3-5 хв.	Учасники здобули навички рефлексії, висловили власні думки та почуття
Час: 2 години 30 хвилин			

Четверте заняття: «Життєве та професійне самовизначення»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на пізнавальну та активну діяльність під час тренінгового заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на пізнавальну діяльність
Визначити правила роботи групи	Вправа «Правила групи»	3-5 хв.	Учасники спільно сформулювали та прийняли правила роботи групи
Визначити очікування від тренінгового заняття	Вправа «Тролейбусна зупинка»	10-15 хв.	Учасники висловили власні очікування від заняття
Надати інформацію про важливість для людини пізнати себе і знайти у житті своє місце	Інформаційне повідомлення «Від розвитку своїх можливостей – до самовизначення»	2-3 хв.	Учасники налаштовані усвідомити своє місце у житті
Виявити уподобання учасників тренінгового заняття	Вправа-привітання	5-7 хв.	Учасники розширили сфери власних інтересів та отримали корисний досвід
З'ясувати думку про фактори впливу на вибір професії	Мозковий штурм «Хто впливає на вибір професії»	7-10 хв.	Учасники здобули навички ефективної взаємодії
Ознайомити учасників з основними факторами вибору професії	Інформаційне повідомлення «Основні фактори вибору професії»	3-5 хв.	Учасники отримали інформацію про основні фактори вибору професії
Формувати в	Вправа «Ситуація»	5-7 хв.	Учасники отримали

учасників здатність аналізувати		хв.	досвід та вміння робити аналіз у виборі майбутньої професії
Формувати в учасників навички самоаналізу	Вправа «Самоаналіз»	5-7 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу
Ознайомити учасників з формулою «Хочу-Можу-Треба»	Інформаційне повідомлення «Життєве самовизначення»	7-10 хв.	Учасники усвідомили важливість життєвого самовизначення у подальшому розвитку і самореалізації
Розвивати креативне та нестандартне мислення	Вправа «Казка «Хочу-Можу-Треба»	15-20 хв.	Учасники набули практичного досвіду у вирішенні проблеми професійного самовизначення
Визначити причини помилок учасників при виборі професії	Вправа «Рейтинг помилок»	7-10 хв.	Учасники зрозуміли, як уникнути помилок при виборі професії
Формувати готовність до професійного самовизначення	Вправа «Закінчи речення»	10-15 хв.	Учасники замислилися над своєю майбутньою професією
Ознайомити учасників зі схемою прийняття рішень	Інформаційне повідомлення «Схема прийняття рішень»	5-7 хв.	Учасники навчилися розв'язувати проблемні ситуації та приймати рішення
Навчити учасників приймати рішення при виборі професії	Вправа «Я приймаю рішення»	7-10 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу
Допомогти учасникам усвідомити важливість власного вибору, дій та вчинків	Притча «Чашка кави»	2-3 хв.	Учасники усвідомили значення життєвого вибору
Визначити, наскільки здійснилися очікування	Вправа «Тролейбусна зупинка»	5-7 хв.	Учасники визначили результати очікувань
Сприяти розвитку особистісної рефлексії	Вправа «Рефлексія»	3-5 хв.	Учасники здобули навички рефлексії, висловили власні думки та почуття
Час: 2 години 30 хвилин			

П'яте заняття: «Шлях до успіху»

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів тренінгового заняття
Налаштувати учасників на пізнавальну та активну діяльність під час заняття	Вступне слово психолога Повідомлення теми заняття	2-3 хв.	Учасники налаштувалися на пізнавальну діяльність
Визначити правила роботи групи	Вправа «Правила групи»	3-5 хв.	Учасники спільно прийняли правила роботи групи
Визначити сподівання та очікування від тренінгового заняття	Вправа «Веселка моїх очікувань та бажань»	5-7 хв.	Учасники висловили власні очікування від заняття
Надати інформацію про важливість власної мотивації до успіху	Інформаційне повідомлення «Як досягти успіху?»	2-3 хв.	Учасники зрозуміли значення успіху як необхідної умови самореалізації
Формувати якості, притаманні успішній людині	Вправа «Візитка успішної людини»	10-15 хв.	Учасники навчилися презентувати себе
Надати інформацію про такі складові успіху, як бажання, мрії, надії та цілі	Інформаційне повідомлення «Як перетворити мрію на мету, а мету – на реальність»	7-10 хв.	Учасники усвідомили поетапний шлях до успіху
Ознайомити учасників з процесом планування	Вправа «Планування та досягнення мети»	10-15 хв.	Учасники отримали навички планування
Визначити необхідні ресурси для досягнення мети	Проективна методика «Морські скарби»	5-7 хв.	Учасники визнали важливість ресурсів
Формувати цілеспрямованість у досягненні мети	Вправа «Я йду до своєї мети»	3-5 хв.	Учасники зрозуміли, що потрібно для досягнення мети
Дослідити зв'язок між минулим, майбутнім та теперішнім	Вправа «На перетині трьох кіл»	5-7 хв.	Учасники зрозуміли зв'язок минулого та сьогодення, його вплив на майбутнє
Здійснити	Методика «Мої	10-15	Учасники усвідомили

діагностику життєвих завдань	життєві завдання»	хв.	необхідність розв'язання життєвих завдань
Сприяти розслабленню та зняттю м'язової напруги	Вправа «Маятник»	3-5 хв.	Учасники навчилися довіряти іншим учасникам групи
Ознайомити учасників з формулою успіху	Інформаційне повідомлення «Формула успіху»	3-5 хв.	Учасники усвідомили необхідність формули успіху для саморозвитку та самовдосконалення
Формувати цілі для досягнення успіху	Вправа «Засоби досягнення успіху»	15-20 хв.	Учасники здобули навички у плануванні завдань і цілей для досягнення успіху
Формувати позитивну самооцінку, ціннісне відношення до подій у своєму житті	Вправа «На вершині гори»	10-15 хв.	Учасники мають позитивну самооцінку
Сприяти глибшому розумінню себе, своїх мотивів, цілей, планів	Вправа «Карта внутрішнього світу»	5-7 хв.	Учасники порівняли думки на початку та в кінці занять
Зняти втому, відновити внутрішню рівновагу	Вправа «Я у променях сонця»	2-3 хв.	Учасники здобувають навички релаксації
Визначити, наскільки здійснилися очікування	Вправа «Веселка моїх очікувань та бажань»	5-7 хв.	Учасники визначили результати своїх очікувань
Сприяти розвитку особистісної рефлексії	Вправа «Рефлексія»	5-7 хв.	Учасники здобули навички рефлексії
Налаштувати учасників на позитивне закінчення заняття	Заключне слово психолога	2-3 хв.	Учасники усвідомили цінність набутих знань
Час: 2 години 30 хвилин			

Критерії ефективності тренінгових занять

Головною оцінкою тренінгових занять стала оцінка самих учасників, коли вони ділилися враженнями та позитивними змінами у власній свідомості. Якщо заняття оцінити з позиції ведучого, то основне завдання, яке стояло перед практичним психологом – спонукати учасників до активного самоаналізу та самовдосконалення.

Активність та співпраця учасників під час тренінгових занять певною мірою залежить не тільки від психолога, а й від наявності конструктивної мотивації до навчальної діяльності.

Використання активних методів навчання є важливим, тому що вони мають вплив на учіння, засвоєння знань та вироблення особистісних якостей. Учасники, навчаючись, не тільки просто слухають та фіксують готові думки психолога, вони можуть продукувати інформацію самостійно, визначати та обговорювати проблеми, знаходити шляхи їх розв'язання, спостерігати, планувати, застосовувати нові знання та навички на практиці, створювати зворотні зв'язки. Методи активного навчання втілюються за допомогою конкретизованих прийомів роботи: ігрових вправ, практичних завдань, рольових та ділових ігор, обговорення проблеми в групах та парах, ситуації визнання, успіху, емпатії, самооцінювання, самовипробування, самопорівняння. Створюючи на заняттях ситуації саморозкриття та успіху, надається можливість учасникам проявити здібності, продемонструвати найсильніші сторони своєї особистості, отримати визнання та підтримку. В атмосфері комфорту в учасників виникає ґрунт, на якому проростають нові ідеї, погляди, міркування. Тільки такий підхід дозволяє учасникам максимально розкрити свої можливості та ефективно працювати у команді під час тренінгових занять.

Вправи та ігри дають можливість створити позитивне середовище для навчання новим способам дій і поведінковим реакціям; експериментувати з новими стратегіями у вирішенні проблем; усвідомлено поставитися до вибору майбутньої професійної діяльності.

У тренінгових заняттях враховані вікові можливості учнів, їхній життєвий досвід, емоційність сприйняття вправ, практична діяльність школярів. Це забезпечує зацікавленість у здобутті нових знань під час занять.

Прогнозований результат: тренінгові заняття сприяють формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної спрямовувати свої зусилля на розвиток і самовдосконалення особистих можливостей, самоствердження в особистому та професійному житті.

Система оцінювання проміжних і кінцевих результатів: оцінювання прогнозованих результатів відбувається по закінченні заняття, при підведенні підсумків та обговоренні вправи «Карта внутрішнього світу», яка дає можливість одержати вихідні дані учасників для порівняння як на початку, так і в кінці занять.

Показники ефективності тренінгових занять:

кількісні – кількість зацікавлених учасників на заняттях (за спостереженнями психолога); результати тестів, вправ (діагностика на рівень самоконтролю в спілкуванні; «Структура особистості»; «Складові психологічного потенціалу людини»; «Сфери мого життя» тощо);

якісні – відгуки педагогів, батьків та самих учнів, щодо змін у поведінці та у свідомості старшокласників, їх мотиваційної сфери, бажання до саморозвитку та самореалізації як у життєвій так і в професійній діяльності учнів гімназії.

Тренінгові заняття безсумнівно мають позитивний вплив на учнів, бо формують позитивну тенденцію у розвитку соціальної компетентності

старшокласників, а саме здатність знайти своє місце у житті, бути відповідальним за свої дії та вчинки, приймати рішення у складних життєвих ситуаціях, долати тернистий шлях в особистому та професійному самовизначенні, а головне – прагнення самоствердитися, самореалізуватися та самовдосконалити себе у житті. Тренінгові заняття допоможуть юнакам та дівчатам розвинути та сформувані важливі компетентності, для того, щоб стати більш успішними, спрямовувати свої зусилля саме на розвиток і вдосконалення своїх особистих можливостей.

Учасники, що пройшли курс тренінгових занять, відзначали поліпшення здатності знаходити відповідальні рішення не тільки в навчальній діяльності, а й у різних життєвих ситуаціях.

У ході проведення тренінгових занять психолог здійснює спостереження за учасниками тренінгової групи, фіксуючи різноманітні показники: особливості мотиваційної сфери; навички самоаналізу власних поглядів та способів поведінки; загальну готовність до професійного та життєвого самовизначення. На основі результатів спостереження робиться висновок про ефективність тренінгових занять і за необхідності вносяться корективи до ходу наступних занять чи планується додаткова індивідуальна робота з окремими учнями.

Бібліографія

1. Бариштьоль С. В. Посібник практичного психолога: психодіагностика, тестування, розробки уроків психічного розвитку. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 267 с.: іл. – (Серія «Психологічна служба школи»).
2. Безпалько О., Савич Ж. Спілкуємось та діємо: Навч.-метод. посіб. – К.: Навч. книга, 2002. – 112 с. – Бібліогр.: 112 с.
3. Єфремова С. А. Тренінг спілкування для старшокласників. – К. : Вища школа, 1994. – 79 с.
4. Королева Злата. «Говорящий» рисунок: 100 графических тестов. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 304 с. (Серия «Практика самопознания»).
5. Максименко Н. Психологічна формула успіху // газета Психолог, 2010. – № 8.
6. Мельниченко О. Каталог вправ для тренінгу спілкування // газета Психолог, 2010. – № 7.
7. Млавець-Підберезька М. Життя прожити – не поле перейти. Відкрите заняття для старшокласників. // газета Психолог, 2009. – № 22-23.
8. Нечипорук В. Як впевнено відповідати біля дошки. Тренінг публічних виступів для підлітків та молоді. // газета Психолог, 2009. – № 13.
9. Професійне самовизначення старшокласників: Метод. Посіб. / упоряд. Л. Шелестова. – Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
10. Профорієнтаційні заняття психолога // газета Психолог, 2008. – № 41-42.
11. Психологічний супровід школярів / упоряд. Т. Гончаренко. К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
12. Психологічні тренінги в школі / упоряд. Т. Шаповал. – К.: Вид. дім «Шкіл.

світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

13. Професійне самовизначення старшокласників. Методичний посібник. – К.: «Шкільний світ», 2006.

14. Робота психолога зі старшокласниками // газета Психолог. Спецвипуск, 2010. – № 27-28.

15. Технологія тренінгу / упоряд.: О. Главник, Г. Бевз / За заг. ред. С. Максименко – К.: Главник, 2005. – 112с. – (Психологічний інструментарій).

16. Трачук О. Пізнай себе. Корекційно-виховні заходи для учнів старших класів. // газета Психолог, 2004. – № 47.

17. Туріщева Л. В. Настільна книга шкільного психолога: Начально-методичний посібник для вчителя. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 256 с.

18. Яценко Л. С. Активна соціально-психологічна підготовка до професійної діяльності молоді. – К.: Освіта, 2001.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Самойлюк О. М.	методист Центру практичної психології і соціальної роботи Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського
Галушко Т. В.	практичний психолог ДНЗ № 12 «Казка» компенсуючого типу Горішньоплавнівської міської ради
Бежан В. В.	практичний психолог ОЗ «Тарандинцівська ЗОШ І-ІІІ ст.» Лубенської районної ради
Берднікова В. П.	практичний психолог «Козельщинського ліцею» Козельщинської селищної ради
Бережна А. В.	практичний психолог «Голобородьківського НВК» Карлівської районної ради
Бедная А. В.	практичний психолог «Гадяцького ліцею І-ІІІ ступенів № 4 імені Лесі Українки Гадяцької міської ради Полтавської ради»
Дворовенко І. В.	практичний психолог ОЗ «Машівський ліцей» Машівської селищної ради
Зарудська Т. А.	практичний психолог Полтавського спеціалізованого навчально-виховного комплексу № 10
Лисечко В. П.	практичний психолог ОЗ «Заводська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 1» Лохвицької районної ради
Панченко Д. С.	практичний психолог Кременчуцької загальноосвітньої школи № 19 Кременчуцької міської ради
Родік Т. С.	практичний психолог Центру розвитку дитини (днз) № 26 Кременчуцької міської ради
Світлична Л. Г.	практичний психолог ОЗ «Руденківський ЗЗСО І-ІІІ ступенів» Новосанжарського району
Фалько Н. В.	соціальний педагог «Пирятинського ліцею Пирятинської міської ради Полтавської області»
Циганенко О. М.	практичний психолог Микільського навчально-реабілітаційного центру
Шовкопляс Н. І.	практичний психолог Новосанжарського навчально-виховного комплексу
Шпак Ю. П.	практичний психолог Лип'янської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. Карлівського району
Диниско О. А.	практичний психолог ДНЗ «Золота рибка» м. Горішні Плавні

Пальоха І. В.	практичний психолог Машівського районного Будинку дитячої та юнацької творчості
Шевченко Л. О.	практичний психолог КЗ «Розсошенська гімназія»

Для нотаток

Для нотаток

Психологічна допомога в розвитку особистості: збірник авторських програм.
Упор. Самойлюк О. М. – Електронне видання. – Полтава : ПОІППО, 2019. 492 с.
Доступ : <http://poippo.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-poippo>

Відповідальний за випуск: Самойлюк О. М.
Комп'ютерна верстка: Самойлюк О. М.
Оформлення обкладинки: Дружиніна А. В.

Редакційно-видавничий відділ ПОІППО
36029, м. Полтава, вул. Соборності, 64 ж
тел. (0532)-56-38-52 E-mail: root@pei.poltava.ua

